N. V. GOGOL
MIRGOROD
BUCUREŞTI – 1966
EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ
H. B. roeo Ab
„MHPrOPOIT
cobpa Hne cowane Hnit b mecTH TOMax tom 2
rocyflapcTBeHHoe H3 fla TejiblTBO xyflo-ccTBCHHOfi jiHTepa Typw
MocKBA – 1952 r.

Prefaţă la volumul „Mirgorod” de N.V. Gogol

„De mult n-a mai existat un scriitor care să *îi fost atât de necesar poporului său, pe cât* a *fost de necesar Gogol Rusiei” – scria N.G. Cernişevski în „Eseuri despre perioada gogoliană a literaturii ruse”.*

Epoca dezvoltării şi înfloririi „şcolii naturale”, „perioada gogoliană a literaturii ruse”, a realismului critic – într-un cuvânt noua orientare a literaturii ruse din deceniile al IV-lea şi al V-lea din secolul al XIX-lea este indisolubil legată de figura proeminentă a marelui scriitor. Gogol „a imprimat noii generaţii un punct de vedere aspru şi necruţător asupra realităţii, el a fost primul care a supus realitatea unei analize severe” (Dobroliubov), „el a fost cel dintâi, care şi-a concentrat atenţia asupra «imperfecţiunilor» vieţii” (Cernişevski).

În ansamblul său, literatura rusă din acel moment istoric reflecta fidel contradicţiile societăţii, înfăţişând tabloul unei diversităţi de curente şi orientări ce veneau în ultimă instanţă să sprijine sau să submineze orânduirea socială existentă.

O întreagă pleiadă de scriitori lipsiţi de talent, dar avizi de glorie şi carieră, ca Bulgarin, Greci, Senkovski, Kukolnik şi alţii s-au consacrat unei literaturi patriotarde, care elogia feudalismul şi ţarismul, străduindu-se a

eterniza existenţa lor. Şi aceştia nu au încetat niciun moment să atace literatura nouă, progresistă, de pe poziţiile „oficiate”, de apărare şi susţinere a ţarismului.

În focul polemicii şi al luptei înverşunate cu exponenţii reacţiunii în literatură, adevăraţii creatori de artă au dezvoltat şi adâncit tradiţiile cele mai valoroase ale literaturii ruse. Fonvizin, Radişcev, Griboedov, Rîleev, Puşkin, Lermontov sunt acei care au pregătit înflorirea realismului critic rus, consacrat prin opera lui Gogol.

Atât prin valoarea sa artistică, cât şi prin orientarea ideologică, opera lui Gogol a jucat un rol covârşitor în evoluţia literaturii ruse pe drumul ei spre realism şi identificarea cu interesele maselor populare. Cei mai buni scriitori ai timpului s-au alăturat „şcolii naturale”, continuând şi dezvoltând prin scrisul lor linii inaugurată de Gogol, cel pe care-l acceptaseră ca maestru şi deschizător de drumuri. „Noi toţi ne tragem din «Mantaualui Gogol” – recunoştea F.M. Dostoievski.

*

Născut la începutul secolului al XIX-lea (1809), Gogol se formează ca *scriitor în deceniile al III-lea şi al IV-lea, iar opera de maturitate se încheagă în următoarele două decenii. Climatul social-politic din Rusia era determinat de desfăşurarea perioadei decembriste a mişcării de eliberare. În articolul său „Rolul stărilor sociale şi al claselor în mişcarea de eliberare”, V.I. Lenin delimitează această perioadă, numind-o „de la decembrişti până la Herzen”: „Rusia iobăgistă este oprimată şi încremenită. Protestează doar o minoritate Infimă de nobili, care, neavând sprijinul poporului, sunt neputincioşi. Cei mai buni oameni din rândurile nobililor au contribuit însă la* trezirea *poporului”. Printre cei care făceau parte din rândul nobilimii protestatare se numără şi Gogol.*

Născut şi crescut într-o familie de moşieri provinciali cu tradiţii culturale înaintate, scriitorul va percepe cu

acuitate tot ceea ce este nou şi progresist în societatea timpului său. Epopeea eroică a anului 1812, avântul mişcării de eliberare ce a *urmat acestor evenimente, lectura operelor marilor săi înaintaşi, printre care locul de frunte îl ocupa Puşkin, contribuie la formare* a *concepţiilor sale, care-l vor situa dintru început printre scriitorii progresişti ai timpului.*

Nicolae al II-lea, care-şi marchează începutul domniei prin înăbuşirea în sânge a răscoalei decembriştilor, speriat de amploarea mişcării de eliberare, instaurează în ţară un regim de neagră reacţiune, persecutând şi condamnând orice manifestare a spiritelor libere. Ucigaş al lui Puşkin şi Lermontov, temnicer al lui Belińśki şi Herzen, noul ţar „urmăreşte" cu „atenţie" dezvoltarea artelor, pentru a stăvili fl alul de răzvrătire. Existenţa lui Gogol ca om şi scriitor va fi otrăvită tot prin graţia acestui monarh întunecat.

Deschizător de drumuri pentru pleiada marilor scriitori ruşi: I. Turgheniev, M. Saltîkov-Şcedrin, N. Nekrasov, A. Ostrovski, F. Dostoievski, L. Tolstoi, A. Cehov, el consolidează tradiţiile de compasiune faţă de omul mărunt, promovează pentru prima oară în literatura rusă cu atâta claritate şi vigoare un ideal estetic care sintetizează într-un

1 V.I. Lenin, Opere complete, ed. a II-a, vol. 23, pag, 427, 1964.

tot unitar patria, poporul şi democraţia, Împletind în opera sa lirismul cu satira, sfruntarea cu omenescul, folosind zâmbetul amar şi ironic. Forţa demascatoare a râsului său amar şi usturător a fost generată întotdeauna de idealul său, ale cărui rădăcini erau înfipte în adâncurile vieţii spirituale a poporului.

Începuturile literare ale lui Gogol sunt marcate de „Serile în cătunul de lângă Dikanka" (ciclu de povestiri apărut în 1831 – 1832) care-l *aduc consacrarea şi-i*

prevestesc celebritatea. Cartea a trezit un larg ecou atât în cercurile literare, cât şi în rândurile marelui public. Arta de a zugrăvi moravurile şi obiceiurile oamenilor simpli, neasemuitele descrieri ale peisajului ucrainean, naturaleţea, poezia şi umorul popular viguros au cucerit şi au fermecat. Dar „Serile în cătunul de lângă Dikanka", cu veselia şi umorul lor copios, vor rămâne doar un preludiu la viitoarea operă a scriitorului, care va însemna un pas important în evoluţia sa.

Ciclul de povestiri, „Mirgorod" (apărut în 1835) deschide o nouă *etapă în creaţia sa literară. De data aceasta, descoperim un Gogol care abordează deschis probleme majore ale vieţii, legate de însăşi existenţa socială, poezia exuberantă a primului ciclu lăsând locul prozei cenuşii. Atenţia îi este atrasă de mediul stătut, copleşit de plictis şi banal al micilor moşieri provinciali, a căror existenţă este motivată numai de aceea că nu li s-a sfârşit încă firul monoton al zilelor.*

Următorul ciclu, „Povestiri din Petersburg" (1835 – 1836), inspirat din lumea multicoloră a Petersburgului, ne oferă tabloul înfricoşătoarelor contradicţii ale marelui oraş-capitală.

Comedia „Revizorul", piesă ce a stârnit vâlvă la vremea ei, aduce la rampă „tot ce era rău în Rusia de atunci" (expresia îi aparţine scriitorului însuşi). Aparatul birocratic, creaţie a *Rusiei ţariste, este prezentat aici în toată goliciunea, minciuna şi falsitatea lui. Dar opera de vârf a marelui scriitor, copilul său cel mai chinuit este romanul „Suflete moarte" (1842). Roman cu o orchestraţie structurală de poem, el poate fi considerat, fără putinţă de tăgadă, o capodoperă a genului.*

*

La apariţia sa, ciclul de povestiri „Mirgorod", care poartă subtitlu-l „Povestiri ce servesc drept urmare la «Serile în cătunul de lângă Dikanka»", a provocat o

anumită nedumerire. Publicul a constatat că nu este vorba *despre o continuare a „Serilor", ci despre o lucrare cu totul nouă. Alte surse de inspiraţie, oameni şi fapte din altă lume, caractere mai ferm conturate, dăltuirea cu grijă şi migală* a *detaliului, mijloace de expresie foarte nuanţate demonstrau o altă ipostază a talentului scriitorului. Din faptele de viaţă, Gogol selec*tează *cu discernământul caracteristic pentru actuala orientare a talentului său numai pe acelea care nu ies din limitele cotidianului, ce scapă de obicei atenţiei tocmai datorită caracterului lor comun. Dar faptul banal, insesizabil la prima vedere, trecând prin laboratorul artistului, primeşte dimensiuni noi, devine imagine artistică, revelatoare, cu profunde implicaţii sociale. Scriitorul părăseşte lumea veselă a flăcăilor şi fetelor din Ucraina, umorul sănătos şi plin de vervă cu rezonanţe folclorice, pentru a pătrunde în lumea sumbră, monotonă şi meschină a unor oameni care nu trăiesc, ci doar există, lipsiţi de orice preocupare spirituală.*

Abordarea accentuat critică a realităţii îl determină să renunţe la momentele intimist-lirice, la intriga amoroasă; el îşi concentrează atenţia asupra contradicţiilor vieţii sociale, pe care o va *dezvălui în diferitele ei aspecte. Nemulţumirea şi amărăciunea provocate de nedreptatea şi absurditatea lumii* ce-/ *înconjura îşi găsesc expresia în atitudinea scriitorului-cetăţean, care de aici înainte* va *râde numai „printre lacrimi".*

Ciclul „Mirgorod", alcătuit din patru povestiri care-şi păstrează fiecare individualitatea artistică, se prezintă totuşi ca o entitate sub raportul mesajului pe care-l promovează. Construit antitetic, ciclul cuprinde atât povestiri inspirate din mediul moşieresc contemporan, cât şi unele care evocă fapte şi caractere eroice. Intenţia autorului este nedisimulată: caractere puternice din

trecut, tablouri ale luptei eroice pentru libertate stau faţă în faţă cu caractere şi fapte mărunte din prezent. Această confruntare dintre prezent şi trecut prilejuieşte reflecţii amare şi trezeşte la viaţă idealuri ce reclamă reducerea decalajului dureros dintre cele două momente din Istoria societăţii ruse.

Povestirea „Moşieri de altă dată” constituie un tablou viu şi complet al micului conac aruncat în stepă, departe de orice urmă de civilizaţie, locuit de nişte mărunţi moşieri patriarhali, „de altă dată”.

Atât în critica vremii, cât şi în cea actuală, atitudinea şi intenţiile scriitorului au primit interpretările cele mai diferite. Unii văd în ea o satiră la adresa existenţei jalnice pe care o duc doi bătrâni nefolositori, exponenţi ai nimicniciei păturii din care fac parte. Alţii, dimpotrivă, relevă simpatia şi compasiunea scriitorului pentru bătrânii „inofensivi”. Oricât ar părea de paradoxal, cele două puncte de vedere opuse trebuie acceptate împreună, fiindcă se întrepătrund. Cei doi eroi, Afanasi Ivanovici şi Pulheria Ivanovna, trezesc un >sentiment de amărăciune şi dispreţ, pe alocuri atenuat de o ironie uşoară, de tristeţe şi chiar compasiune pentru omul în sufletul căruia sălăşluiesc bogate zăcăminte morale, dar care nu ştie sau nu poate să le valorifice, şi decade în banal.

Povestirea ne introduce în cercul strâmt al existenţelor care gravitează în jurul unor preocupări domestice: asigurarea prânzurilor îmbelşugate, a căldurii asfixiante, a somnului până la pierderea cunoştinţei. Treptat tonalitatea povestirii se modifică însă. Odată cu descrierea chinului sufletesc pe care-l încearcă Afanasi Ivanovici, în urma pierderii soţiei iubite, motivul existenţei animalice scade şi dispare treptat. Dacă la început scriitorul relevă în prim plan nimicnicia, pustietatea şi lipsa de sens a traiului Tovstogubilor, mai târziu sub această crustă a mizeriei umane descoperim autentice

vibraţii ale unor manifestări profund omeneşti care, cu scurgerea timpului, fuseseră înăbuşite. Oamenii aceştia o viaţă întreagă au mâncat şi au dormit, au trăit într-o inerţie vecină cu paralizia minţii şi a simţurilor, existenţa lor frizând idiotismul, dar cu toate acestea nu şi-au pierdut în întregime trăsăturile general umane. Dragostea dintre ei, care şi-a păstrat puritatea de-a lungul anilor petrecuţi împreună, grija unuia pentru celălalt, disperarea pe care o încearcă unul după moartea celuilalt dezvăluie un potenţial uman pe care nici chiar această viaţă stătută nu l-a putut anula definitiv. Gogol îşi priveşte eroii sub unghiul realizării sau al nerealizărli potenţialului lor uman. Bătrânii, produs specific al mediului, sunt în ultimă instanţă înghiţiţi de el – nişte victime transformate în caricaturi.

Această rezolvare relevă una dintre trăsăturile distincte ale raportului dintre scriitor şi mediul descris. Umanismul profund, exprimat prin durerea stârnită de înjosirea omului şi prin dorinţa de a-l elibera din cercul strâmt şi sufocant al unei realităţi ce-i subminează personalitatea umană, va rămâne leitmotivul şi totodată mobilul în numele căruia scriitorul va continua să satirizeze tot ceea ce stă în calea realizării omenescului din om. Faptul banal, ridicat pe culmile generalizării artistice, devine pârghia principală ce pune în mişcare întreaga construcţie artistică a povestirii. „Gogol poate să creeze totul din nimic, el ştie să-l captiveze pe cititor cu amănunte neînsemnate" spunea V.C. Belinskl. Detaliul sugestiv, mânuit cu o *mare măiestrie, creează atmosfera şi conturează caracterele.* Casă, *mont*

1 V.G. Beliński, Pagini alese, vol. I, pag. 24, ESPLA, 1953.

Herul, tipicurile şi „preocupările" eroilor, discuţiile şi relaţiile dintre ei sunt descrise atât de minuţios, încât devin de-a dreptul obsedante, conferind nimicniciei,

pustietăţii, zădărniciei şi absurdului dimensiuni de coşmar.

Menţinându-şi maniera de debut scriitorul încredinţează relatarea faptelor unui povestitor. Procedeul gogolian rămâne însă şi de această dată original – scriitorul obligă lumea hâdă să-şi privească propria sa imagine. Fiindcă povestitorul nu este decât un exponent al acestui mediu. Mărginit şi emfatic, grandilocvent şi sentimental, acesta se extaziază în faţa unor realităţi care nu pot fi salvate de ridicol, deoarece numai în imaginaţia sa ridicolul se converteşte în magnific. Contrastul dintre extazul povestitorului şi sensul obiectiv al celor relatate conferă povestirii savoarea sa Inegalabilă.

Povestirea „Cum s-a certat Ivan Ivanovici cu Ivan Nikiforovici" ne transpune în atmosfera unui târg provincial. Şi de această dată eroii sunt nişte moşieri mărunţi, dar în persoana lor nu mai reîntâlnim nimicnicia „blinda" a „moşierilor de altă dată". Povestea tragicomică a certei dintre cei doi „respectabili" cetăţeni ai Mirgorodului oferă un tablou de amplă generalizare, ce dezvăluie inerţia, lipsa de viaţă, caracterul morbid al acestui mediu. „Cearta" dintre Ivan Ivanovici şi *Ivan Nikiforovici este în ultimă instanţă o satiră socială de mare acuitate, ce ridiculizează parazitismul şi degradarea morală generate de societate* a *feudală.*

Concepându-şi povestirea ca o cronică a peripeţiilor care au însoţit cearta dintre Ivan Ivanovici şi Ivan Nikiforovici, scriitorul merge pe linia relatării molcome, fără a *se grăbi să-şi trădeze de la bun început intenţiile satirice. El alege, ca şi în povestirea precedentă, aceleaşi „nimicuri",* „banalităţi *şi „fleacuri" aparent nesemnificative, dar le rânduieşte în aşa fel, încât în totalitatea lor ele constituie un* verdict *fără drept de apel.*

Recurgând la acelaşi povestitor suficient şi sentimental, care-şi admiră eroii fără rezerve, scriitorul se situează pe o poziţie aparent neutră, ce-i permite să

intervină ori de cele ori va trebui să stabilească o intonaţie, să rectifice o apreciere, să anuleze o valoare, să dezvăluie tragismul unei situaţii aparent comice. Patosul şi efuziunea romantică ce caracterizează stilul povestitorului în prezentarea unor oameni sau situaţii, care nu îndreptăţesc prin nimic acest ton, realizează momente de un tragicomic de-a dreptul magistral. „Frumos oraş e Mirgorodul! Ce clădiri mai are I şi de tot felul: cu acoperişuri de paie şi de stuf, ba chiar şi de şindrilă. O uliţă în dreapta, o uliţă în stânga, şi peste tot mândreţe de garduri din nuiele „Împletite; pe ele se caţără hameiul şi atârnă oale...". „... Ce bogăţie! Cârdurile sunt întotdeauna împodobite cu fel de fel de lucruri care le fac şi mai arătoase: vezi întinse când catrinţe, când o cămaşă, când o pereche de nădragi..." „De te apropii de piaţa cea mare, fără îndoială că ai să zăboveşti o clipă ca să-ţi saturi ochii cu priveliştea ce ţi se arată: aici se întinde o băltoacă, o frumuseţe de băltoacă! Alta la fel nu ţi-a fost dat să vezi în lume! Se întinde aproape pe-ntreaga piaţă. Minunată băltoacă!" Băltoaca aceasta, „minunată", „frumuseţea de băltoacă", plasată în piaţa din centrul oraşului trezeşte reflecţii amare ce *capătă valoare de simbol al hidoşeniei unei lumi capabile să genereze Mirgorodul şi pe locuitorii lui. Pornit să ridiculizeze prin forţa lucrurilor şi împrejurărilor, Gogol găseşte şi modalităţile artistice care să servească acestui scop.*

Deosebit de caracteristic în acest sens este procedeul confundării obiectelor cu persoana. Admiraţia nemărginită a povestitorului pentru eroi este generată de „minunatele" obiecte aparţinând omului respectiv. „Straşnică becheşă are Ivan Ivanovici. Minunată!" „Minunat om, Ivan *Ivanovici! Şi ce casă are la Mirgorod!" „Minunat om, Ivan Ivanovici! Grozav îi mai plac pepenii galbeni! Se dă în vânt după ei!"*

Aceiaşi procedeu îl întâlnim şi în creionarea

portretului fizic al *personajului, pe care Gogol îl dăltuieşte recurgând la detalii şi amănunte ce întregesc portretul moral*. *„Capul lui Ivan Ivanovici se aseamănă cu o ridiche cu codiţa în jos, capul lui Ivan Nikiforovici – cu o ridiche cu codiţa în sus”... „Ivan Ivanovici are nişte ochi mari, grăitori, de culoarea tutunului, iar gura îi seamănă cu litera V; Ivan Nikiforovici are nişte ochişori gălbiori, care se ascund cu totul între sprâncenele stufoase şi obrajii puhavi, iar nasul îi seamănă cu o prună coaptă”*.

Cu aceeaşi măiestrie este redat şi limbajul personajelor. Ivan Nikiforovici nu este prea limbut, dar atunci când vorbeşte, ne uimeşte prin lexicul primitiv şi expresiile grosolane ce se integrează portretului moral. „Ce nevoie am eu de scroafa dumitale? S-o dau poate de pomană, când o crăpa dracu' V „Zău aşa, Ivan Ivanovici, cu dumneata *nu poate sta omul de vorbă, decât după ce s-a îndopat cu fasole”. „Pupă-te-n bot cu scroafa dumitale, iar dacă nu vrei, atunci cu dracu'!” „Scuipa-te-aş în creştet, Ivan Ivanovici I Ce te răţoieşti aşa la mine?”*

Limbajul preţios şi ridicol al lui Ivan Ivanovici, timorat de „vorbe neplăcute, urâte lui dumnezeu”, relevă o dată în plus ridicolul personajului în care suficienţa şi absurdul se împletesc într-o înaltă autoapreciere: „Cum de ţi-ai îngăduit, domnul meu, nesocotind buna-cuviinţă şi cinstea ce o datorezi rangului şi numelui unui om, să-l înjoseşti cu o poreclă atât de ruşinoasă...” „... dumneata, preacinstite domn, mi-ai batjocorit rangul şi numele cu un cuvânt ce care buna-cuviinţă nu-mi îngăduie să-l rostesc aici”.

Mirgorodul gogolian este cu desăvârşire opac la sentimentele autentic umane.

În acest cadru cearta provocată de ireverenţioasa atribuire lui Ivan ivanovici de către Ivan Nikiforovici a *epitetului „gânsac” apare ca rezultat şi expresie firească a lipsei de sens şi a absurdităţii acestui mod de viaţă.*

Comportarea oamenilor şi întâmplările legate de „litigiu” oferă scriitorului posibilitatea de a face să evolueze sub ochii cititorului întregul „Mirgorod” – simbol a *tot ce era mai înapoiat şi mai reacţionar în Rusia acelor vremuri*.

Cearta împarte oraşul în două tabere adverse, instrumentul principal al luptei fiind clevetirea şi infamia, reluate şi la procesul ce va trena *potrivit cu caracterul rutinar, plin de vicii, al unui aparat reacţionar şi birocratic*. *Momentul culminant al conflictului, împăcarea foştilor duşmani „în cadru festiv”*, *la sindrofia organizată de zapciu constituie o satiră inegalabilă*. *Episodul, ilariant prin suficienţa participanţilor, redat în diferite tonalităţi, de la povestirea comică* până *la naraţiunea gravă, chiar elegiacă, subliniază o dată în plus idiotismul incurabil al personajelor*. *Sfârşitul sumbru, subliniat de expresia amară a scriitorului*: *„Mare plictiseală şi pe lumea asta, domnilor*!*”*, *sună ca o concluzie, exprimând atât osândirea realităţii, cât şi protestul împotriva infirmităţii morale la care societatea îl condamna pe om*.

Satira lui Gogol, de orientare vădit socială şi cu un profund conţinut umanist, generat de confruntarea dintre idealul său şi realitatea crudă, este mobilizatoare. *Scriitorul nu dezarmează în faţa tabloului dezolant al realităţii şi acest lucru se transmite cititorului, hfegăsindu-şi eroul pozitiv în societatea timpului său, el nu renunţă să-l caute, adresându-se trecutului istoric*.

Cealaltă povestire, „Taras Bulba”, *constituie din acest punct de vedere întruchiparea vie a idealului scriitorului*. *Cercetătorii plasează evenimentele relatate în secolele al XV-lea, al XVI-lea, iar unele nume şi unele detalii, în secolul al XVIII-lea, în timp ce acţiunea propriu-zisă a povestirii se desfăşoară totuşi într-un singur secol şi într-un singur moment istoric*. *Cunoscută fiind temeinica informaţie a lui Gogol în domeniul istoriei Ucrainei, nu ne putem explica acest anacronism p* [*în ignoranţa*

scriitorului. Liberul arbitru în selectarea evenimentelor istorice i-a fost dictat de intenţia artistică pe care voia să o *realizeze. Autorul nu* a *urmărit a scrie o operă cu caracter istoric, lui îi era necesar un anumit material oferit de istorie, care prin conţinutul său să-i permită a continua la alt diapazon polemica angajată cu contemporaneitatea, procedeu comun şi altor scriitori, care au trăit în epoci similare* (*vezi Puşkin, Eminescu, Flaubert* etc.). *În acest sens plasarea exactă a evenimentelor în timp devine un factor neglijabil, esenţial rămânând faptul că evenimentele şi oamenii descrişi în povestire au existat cândva; de aici autenticitatea şi mesajul vibrant.*

Veridicitatea istorică este înţeleasă de scriitor în spiritul celor mai bune tradiţii ale literaturii ruse. Nu aspectul exterior, ci dramatismul epocii, particularităţile ei esenţiale, care dezvăluie cel mai complet caracterul naţional şi rolul poporului în desfăşurarea evenimentelor istorice, se află în centrul atenţiei scriitorului. Călăuzit de o asemenea înţelegere a procesului istoric, Gogol zugrăveşte mersul evenimentelor în funcţie de forţa care le pune în mişcare: poporul.

Plină de inedit şi pitoresc, povestirea ne dezvăluie zbuciumata existenţă a căzăcimii din Zăporojie, modul ei de viaţă privat şi social, din timp de pace şi de război, administraţia, obiceiurile, moravurile, atmosfera caracterizată printr-un amestec de democraţie şi arbitrar, de disciplină şi anarhie. Şi toate acestea sunt redate cu suculenţa unui penel de mare artist, ce *găseşte întotdeauna pe paleta sa* o *infinitate de culori şi game capabile să reînvie trecutul. Eroii, personalităţi puternice, desprinse parcă din legendă, dotaţi cu nenumărate însuşiri remarcabile, mai ales în raport cu nevrednicii lor urmaşi, rămân în acelaşi timp oameni la proporţiile pământenilor, cu virtuţi şi slăbiciuni: umani şi cruzi, duioşi şi brutali, necruţători şi generoşi, bântuiţi de patimi şi pioşl,*

puternici în luptă şi slabi în faţa pasiunilor.

În „Taras Bulba”, Gogol ne apare ca un povestitor înzestrat cu inepuizabile resurse. Căzăcimea în luptă, în ipostaza sa eroică, este prezentată cu o efuziune poetică emoţionantă, adesea hiperbolică, având rezonanţe de epos folcloric, în timp ce firul epic se desfăşoară într-o manieră sobră şi reţinută. Episoadele din viaţa cotidiană, străbătute de un viguros umor popular, alternează cu cele de un autentic dramatism.

Autorul îşi dezvăluie noi faţete ale talentului său. Povestirea, bogată în situaţii complexe şi variate, reclamă schimbarea frecventă a timbrului şi a intonaţiilor, a modului în care se desfăşoară nararea. Astfel scriitorul apare când în ipostaza de istoric şi cronicar ce relatează pe îndelete evenimentele, când în aceea de povestitor popular ce fese cu măiestrie legende şi cântece despre faptele vitejeşti ale eroilor săi, când în ipostaza de scriitor romantic care povesteşte pe un ton patetic despre dragostea nelegiuită a lui Andrii pentru frumoasa poloneză, sau în aceea de creator de tragedie care relatează întâmplările zguduitoare din viaţa lui Taras Bulba.

Caracterul eroic al acestei epopei a făcut din „Taras Bulba” una din cele mai însufleţitoare, pitoreşti şi poetice lucrări ale genului, care a stârnit entuziasmul printre cititori şi în rândurile criticii literare.

Comparată cu celelalte povestiri din volumul „Mirgorod”, povestirea „Vii” întregeşte într-o formă originală alcătuire a acestei cărţi. În povestire se întâlnesc, într-o contradicţie dialectică, ambele motive ale volumului: strălucirea omului legendar încărcat de farmec şi poezie care doarme într-un omuleţ contemporan meschin, insignifiant.

Ziua, Homa duce o existenţă demnă de cei doi Ivani. Aşa îl văd cei din jur, aşa îl vede autorul, aşa se vede el

însuşi. Noaptea însă, el se cufundă într-o lume neobişnuită, de basm, în care freamătă pasiuni puternice şi se desfăşoară un duel necruţător între bine şi rău. În această lume Homa este puternic şi curajos.

În povestirea „Vii” Gogol alternează planul real cu cel fantastic, prezentul cu lumea mitică imaginată de creaţia folclorică, încercând parcă a realiza o sinteză a principiilor care l-au călăuzit în elaborarea „Serilor în cătunul de lângă Dikanka” şi a celor pe care le-a promovat în povestirile „Moşieri de altă dată” şi „Cum s-a certat Ivan Ivanovici cu Ivan Nikilorovici”.

Însă sinteza se întemeiază aici pe contrastul dintre cele două ipostaze (reală şi fantastică) trăite de personaj, care se integrează în polemica ce-o poartă scriitorul cu prezentul meschin şi prozaic.

Ciclul de povestiri „Mirgorod” consemnează o *etapă nouă atât în evoluţia operei gogoliene, cât şi – prin ecoul şi urmările pe care le-a avut –* a *întregii literaturi ruse. El consacră în literatură realismul demascator, atitudinea virulent critică la adresa societăţii vremii. V.C. Beliński, comentatorul cel mai competent al operei gogoliene, subliniază în repetate rânduri esenţa socială a râsului lui Gogol, în care negarea se împleteşte cu afirmarea idealului, lucru pe care-l va recunoaşte mai târziu însuşi scriitorul, spunând că în comedia* sa *„Revizorul”… „singurul personaj pozitiv este râsul”.*

Elena Trandaf

MIRGOROD

POVESTIRI

ce servesc drept urmare la

SERILE ÎN CĂTUNUL DE LÂNGĂ DIKANKA.

Mirgorod e un mic orăşel de pe malul râului Horol. Are o *fabrică de frânghii, una de cărămidă, 4 mori de apă şi 45 de vânt.*

Din Geografia lui Zablovski

Deşi covrigii care se fac la Mirgorod sunt din făină neagră, au totuşi un gust destul de bun.

Din însemnările unui călător

Partea întâi

MOŞIERI DE ALTĂDATĂ

Îmi place nespus viaţa simplă a acelor singuratici stăpânitori de locuri uitate de dumnezeu, cărora la noi în Malorossia li se spune de obicei moşieri de altă dată şi care îţi amintesc pitoreştile căsuţe bătrâneşti ce-şi au farmecul lor datorită culorilor lor pestriţe, ca şi desăvârşitei neasemănări cu clădirile noi sclivisite, cu pereţii încă nebătuţi de ploi şi de brume, cu streşinile încă neînflorite de verdele muşchiului, ale căror trepte de la intrare îşi mai păstrează încă toată tencuiala şi nu-şi dau în vileag cărămizile roşii, dezvelite. Îmi place uneori să cobor pentru o clipă în lumea aceasta atât de ferită de vâltorile vieţii, unde nicio dorinţă nu trece de zăplazul ce împrejmuieşte petecul de ogradă, de gardul de nuiele al livezii pline de meri şi pruni, de căscioarele ţărăneşti risipite de jur-împrejurul livezii, căscioare mărunte, lăsate pe o rână, la umbră de sălcii, de soc şi de peri. Viaţa modeştilor stăpâni ai locului e atât de potolită, atât de molcomă, încât pentru o clipă uiţi de toate din jurul tău şi ajungi să crezi că patimile, dorinţele, frământul fără astâmpăr, stârnit de duhul cel rău care tulbură inimile şi minţile, nu-i decât plăsmuire năzărită doar într-un vis strălucitor, plin de scânteieri. Văd de-aici o căsuţă scundă, cu un cerdac sprijinit pe nişte stâlpişori de lemn, mici şi înnegriţi, care o cuprinde de jur-împrejur, astfel ca pe vreme de furtună sau piatră să poţi închide obloanele de la ferestre fără să te ude ploaia. În spatele căsuţei, mălini ce revarsă miresme şi rânduri-rânduri de pomi roditori mărunţei, încărcaţi de purpuriul vişinelor şi potopiţi de roşul de balaş al prunelor aburite de brumă plumburie; apoi un arţar rotat, la umbra căruia e aşternut un covor

pentru odihnă; în faţa casei – o ogradă încăpătoare cu iarbă măruntă şi proaspătă, cu o potecuţă bine bătătorită de la hambar la bucătărie şi de la bucătărie până la încăperile boiereşti; o gâscă cu gâtul lung bea alături de boboceii ei mititei şi moi ca puful; gardul împletit pe care atârnă legături de pere şi mere la uscat, precum şi covoarele scoase la aeriseală; un car cu zămoşi, oprit lângă hambar; boul dejugat, culcat alene lângă car – toate astea au pentru mine un farmec cu neputinţă de lămurit, poate numai pentru că nu le mai văd, pentru că omului îi e nespus de drag orice lucru de care e despărţit. Oricum ar fi, când brişcă mea oprea numai în pragul unei astfel de căsuţe, o pace negrăit de dulce şi plăcută se pogora în sufletul meu; caii trăgeau voioşi lângă pridvor, vizitiul se dădea frumuşel jos de pe capră şi îşi umplea luleaua, ca ta, el acasă, şi până şi lătratul tuturor griveilor, lăbuşilor şi azorilor, domoli din fire, era grozav de mângâietor auzului meu. Dar mai mult decât toate astea îmi plăceau stăpânitorii acestor colţişoare liniştite, moşneguţii şi băbuţele care-mi ieşeau primitori întru întâmpinare. Chipurile lor îmi răsar uneori şi acum în faţa ochilor în larma şi viitoarea lumii, printre fracurile la modă, şi trecutul îmi apare deodată în acea toropeală care mă cuprinde. Pe chipurile acestea stă totdeauna întipărită atâta bunătate, atâta bucurie de oaspeţi şi atâta blândeţe sufletească, încât fără să vrei te lepezi măcar pentru scurtă vreme de năzuinţele nesăbuite ce te stăpânesc şi te afunzi cu toată fiinţa în acea viaţă simplă, bucolică.

Nu pot uita nici acum doi bătrânei din veacul trecut, care, vai! nu mai sunt pe lumea asta; dar sufletul mi-e plin şi azi de întristare şi inima mi se strânge ciudat la gândul că o să mă duc iar într-o zi acolo unde a fost odinioară căsuţa lor, astăzi pustie, şi o să văd o grămăjoară de bordeie năruite, iazul năpădit de stufăriş şi o groapă plină de bălării pe locul unde era pe vremuri mititelul conac;

atât şi nimic mai mult. Ce jale! Mă apucă dinainte urâtul!

Dar să ne întoarcem la povestea noastră!

Afanasi Ivanovici Tovstogub şi nevasta lui, Pulheria Ivanovna Tovstogubiha, după cum îi ziceau ţăranii din împrejurimi, făceau parte dintre acei bătrâni despre care m-am îndemnat să povestesc. Dacă aş fi fost zugrav şi aş fi vrut să înfăţişez pe pânză pe Philemon şi Baucis, nu mi-aş fi ales nicicând alt model în afară de ei. Afanasi Ivanovici avea şaizeci de ani; Pulheria Ivanovna cincizeci şi cinci. Afanasi Ivanovici era înalt de stat, purta întotdeauna un cojocel de oaie, acoperit pe dinafară cu o stofă trainică, şedea adus din umeri şi zâmbea aproape toată vremea, fie că dânsul povestea, fie că asculta numai povestirile altora. Pulheria Ivanovna era întrucâtva mai stăpânită şi nu râdea niciodată, dar pe faţa ei, în ochii ei se vădea atâta bunătate, atâta dorinţă de a te ospăta cu tot ce avea mai bun, încât un zâmbet ar fi părut prea dulceag pe chipul ei blajin. Uşoarele zbârcituri ce le brăzdau feţele erau atât de drăguţe, încât un zugrav nu s-ar fi codit să le fure. Cu ajutorul lor puteai citi, ca într-o carte deschisă, toată viaţa senină şi liniştită pe care o duceau odinioară neamurile vechi de boieri, bogaţi, dar curaţi la suflet, şi atât de deosebiţi de acei malorossieni, ieşiţi din rândul păcurarilor sau al altor precupeţi, care năboiesc ca lăcustele în cancelarii, despoaie de ultimul bănuţ chiar pe consătenii lor, năpădesc Petersburgul cu pârâtori, până la urmă-şi umplu buzunarele şi se leapădă de neamul lor malorossian, adăugându-şi cu pompă un „v” la coada numelui lor. Nu, ei nu semănau întru nimic cu făpturile acelea ce stârnesc dispreţ şi milă, cum nu seamănă cu ele niciunul dintre neamurile vechi, cu rădăcini adânci în pământul Malorossiei.

Nu era chip să priveşti cu nepăsare dragostea ce şi-o purtau unul altuia. De câte ori îşi vorbeau, nu ziceau niciodată „tu”, ci numai „mata”: mata, Afanasi Ivanovici;

mata, Pulheria Ivanovna... „Mata ai desfundat scaunul ăsta, Afanasi Ivanovici?” – „Nu-i nimic, să nu-ţi faci mata inimă rea pentru atâta lucru, Pulheria Ivanovna; eu l-am desfundat!” Copii n-au avut niciodată, şi de aceea, toată duioşia fiecăruia din ei s-a revărsat asupra celuilalt. Cândva, în tinereţea lui, Afanasi Ivanovici a slujit într-unul din regimentele de cavalerie alcătuite din voluntari, a ajuns mai târziu chiar maior-secund; dar toate astea s-au întâmplat foarte demult şi până şi Afanasi Ivanovici nu-şi mai amintea bine de ele. De însurat, s-a însurat la treizeci de ani, pe vremea când era un voinic în toată puterea cuvântului şi purta dolman cu găitane; tot pe atunci a furat-o cu multă dibăcie pe Pulheria Ivanovna, pe care neamurile nu voiau s-o dea după dânsul; dar nici de asta nu-şi mai amintea decât ca prin vis, iar de pomenit nu mai pomenea niciodată.

Toate aceste întâmplări neobişnuite s-au petrecut tare demult şi încetul cu încetul le-a luat locul acea viaţă paşnică, departe de lume, şi acele visări toropite, molcome şi desfătătoare, care te cuprind uneori când stai în pridvorul unei căsuţe de la ţară, cu faţa spre livadă, în timp ce o ploaie îmbelşugată de vară foşneşte şi bate toba în frunzişul copacilor şi apoi lunecă spre pământ în pârâiaşe cântătoare, aducând cu murmurul ei o amorţeală dulce în mădularele tale, iar curcubeul se strecoară pe nesimţite de după copaci şi aruncă de sus, din arcul lui pe jumătate frânt, strălucirea lăptoasă a celor şapte culori ale sale; sau când te leagănă în mers o caleaşcă ce se afundă printre tufişurile verzi ale drumului, iar prepeliţa strigă în câmpie şi firicelele înmiresmate de ierburi, laolaltă cu spice de grâu şi flori de câmp, se apleacă pe uşa caleştii, atingându-ţi atât de mângâietor faţa şi mâinile.

Afanasi Ivanovici asculta întotdeauna cu un zâmbet plăcut pe buze spusele oaspeţilor care veneau să-l vadă; uneori istorisea şi el câte ceva, dar mai adesea întreba. Nu

făcea parte din tagma acelor bătrâni care sfârşesc totdeauna prin a te plictisi, slăvind fără încetare vremurile apuse sau osândindu-le pe cele de acum. Dimpotrivă: când te întreba câte ceva, arăta foarte multă căldură şi interes faţă de întâmplările vieţii tale, faţă de bucuriile şi necazurile de care se simt mişcaţi de obicei bătrânii buni la suflet, cu toate că asta aducea puţin cu dorinţa nesăţioasă de a şti a copiilor, care în timp ce-ţi vorbesc, cercetează cu de-amănuntul micul breloc prins de lănţişorul ceasului pe care-l porţi. În clipele acelea, se poate spune că faţa lui era numai bunătate.

Odăiţele căsuţei în care locuiau bătrâneii noştri erau mititele şi joase, ca ale mai tuturor moşierilor de altă dată. În fiecare odăiţă era câte o sobă mare ce cuprindea aproape o treime din încăpere. Odăiţele erau grozav de încălzite, pentru că atât lui Afanasi Ivanovici, cât şi Pulheriei Ivanovna le plăcea nespus de mult căldura. Gurile tuturor acestor sobe răspundeau în tinda umplută aproape totdeauna până în tavan cu paiele care în Malorossia ţin loc de lemne. Pârâitul paielor mistuite de foc, precum şi văpaia aruncată de ele dau tindei o înfăţişare deosebit de prietenoasă în serile de iarnă, când tineri zburdalnici, după ce-au rebegit pe ger dând târcoale vreunei fetişcane sprâncenate, dau buzna de-afară şi prind a-şi lovi una de alta palmele îngheţate. Pereţii odăiţei erau împodobiţi cu câteva tablouri şi poze în rame înguste, vechi. Îmi vine să cred că până şi stăpânii uitaseră demult ce arată pozele acelea, şi dacă cineva ar fi luat vreo câteva din ele, nici nu s-ar fi sinchisit măcar. Două dintre tablouri erau portrete mari, în ulei. Unul înfăţişa nu ştiu care arhiereu, în celălalt era zugrăvit Petru al III-lea. Dintr-o ramă îngustă, privea domnişoara de Lavallière, pătată toată de muşte. În jurul ferestrelor şi deasupra uşii erau aninate o mulţime de poze mai mititele pe care de obicei le iei drept nişte pete pe pereţi şi de aceea nici nu le

cercetezi. Pardoseala aproape în toate odăiţele era de lut, dar lipită cu atâta grijă şi păstrată atât de curat, cum nu cred să se păstreze vreun parchet în casele simandicoase, măturate în silă de câte un domn somnoros în livrea.

Odaia Pulheriei Ivanovna era ticsită de scatulei, sipete, sipeţele şi cutiuţe. Pe perete, un maldăr întreg de bocceluţe şi săculeţe cu seminţe de flori, de zarzavaturi şi de harbuji. Rânduite prin unghere, în cutii şi printre cutii, o puzderie de ghemotoace de lână în toate culorile, de petice de la rochiile vechi, cusute cu cincizeci de ani în urmă. Pulheria Ivanovna era tare gospodină din fire şi aduna tot ce-i cădea sub mână, fără să ştie uneori nici ea la ce şi când o să-i folosească cele adunate.

Dar lucrul cel mai minunat din toată casa erau uşile cântătoare. Din zorii zilei, cântecul lor se auzea pretutindeni. N-aş putea spune de ce anume cântau: să fi fost oare de vină balamalele ruginite, ori poate că meşterul care le-a făcut să fi ascuns cu bună ştiinţă în ele o taină, dar uimitor era că fiecare uşă cânta pe glasul ei osebit: uşa ce ducea în iatac îi zicea pe glăsciorul cel mai subţirel; cea care ducea în odaia de mâncare hârâia gros de tot, iar cea care ducea din tindă, afară, slobozea un fel de sunet tremurător şi plin de văicăreli totodată, încât dacă-l ascultai mai bine, auzeai în cele din urmă foarte limpede: „auleu, măiculiiţă, ce friig îi!” Ştiu că multora nu le place de fel scârţâitul ăsta; dar mie mi-e nespus de drag, şi dacă mi se întâmplă uneori să aud pe aici vreo uşă scârţâind, mi se năzare pe dată că sunt iar la ţară, într-o odăiţă joasă şi c-o singură luminare aprinsă într-un sfeşnic bătrânesc; îmi miroase a cină gata adusă pe masă, a noapte întunecoasă de mai, privind din grădină prin fereastra larg deschisă, drept spre masa cu tacâmurile puse, îmi pare că aud privighetoarea ce umple casă, grădina şi râul din depărtare cu cântecele ei, îmi pare că aud freamătul crengilor aducător de spaimă şi… doamne, dumnezeule, ce

lung alai de aduceri-aminte mă mai potopeşte atunci!

Scaunele din odaie erau de lemn masiv, aşa cum sunt de obicei scaunele din bătrâni, şi aveau speteze înalte, cioplite, dar lăsate în culoarea firească a lemnului, fără lacuri ori vopsele; nu erau nici cel puţin îmbrăcate cu stofă şi aduceau oarecum cu jilţurile în care se aşază şi până în ziua de azi arhiereii. Prin unghere erau măsuţe în trei muchii, iar în faţa canapelei, în patru; aşijderea şi în faţa oglinzii prinse într-o ramă subţire de aur, cu frunze cioplite, pe care muştele le-au presărat cu puncte negre şi dese; jos în faţa canapelei se întindea un covor cu păsări care păreau flori, şi flori care păreau păsări – şi asta era cam toată podoaba căsuţei fără marafeturi, în care locuiau moşneguţii mei.

Odaia slujnicelor de la conac era ticsită cu fete, şi mai tinere, şi mai bătrâne, îmbrăcate cu fuste vărgate; Pulheria Ivanovna le dădea uneori să-i coasă tot soiul de nimicuri şi le punea să-i cureţe vişine pentru dulceaţă, dar de cele mai multe ori ele nu făceau decât s-alerge la bucătărie şi să doarmă. Pulheria Ivanovna socotea drept o datorie a ei să le ţină pe lângă casă şi veghea cu străşnicie asupra cinstei lor. Dar, spre nespusa ei mirare, nu treceau decât câteva luni şi câte una din fete se lăţea în mijloc şi se îngrăşa mai mult decât se cuvine; lucrul părea cu atât mai uimitor cu cât în casă aproape că nu erau bărbaţi holtei, în afară de fecioraşul din încăperile boiereşti, care umbla într-un soi de frac cenuşiu, în picioarele goale şi care, fără doar şi poate, când nu mânca, dormea. Pulheria Ivanovna dojenea de obicei făptaşa, ba o mai şi pedepsea cu asprime, ca să nu se mai întâmple una ca asta de aici înainte. Pe geamurile ferestrelor zumzăiau sumedenie de muşte şi zumzetul lor era acoperit de glasul gros al bondarului, însoţit uneori de ţiuitul pătrunzător al viespilor; de cum se aduceau însă luminările aprinse, tot roiul pleca la culcare, întunecând tavanul ca un nor negru.

Afanasi Ivanovici se amesteca prea puţin în ale gospodăriei, cu toate că uneori se ducea la cosaşi şi secerători şi privea cu multă luare-aminte cum lucrează; toată povara cârmuirii apăsa pe umerii Pulheriei Ivanovna. Gospodăreala Pulheriei Ivanovna se mărginea la necontenita închidere şi deschidere a cămării şi la muratul, uscarea şi fierberea fructelor şi legumelor fără număr. Casa ei semăna în totul cu un laborator de chimie. Sub mărul din curte ardea veşnic un foc şi cazanul sau tingirea de aramă cu dulceaţă, magiun sau pastă, făcute cu miere, cu zahăr sau cu mai ştiu eu ce, nu era scos aproape niciodată de pe pirostrii. Sub un alt pom, vizitiul făcea ţuică, fără încetare, într-un cazan de aramă, unde punea ba foi de piersică, ba floare de mălin, ba garofiţă, ba sâmburi de vişine, şi către sfârşitul acestei îndeletniciri nu mai era în stare să-şi întoarcă limba în gură şi îndruga la bazaconii atât de chisnovate, încât Pulheria Ivanovna nu pricepea boabă; pe urmă se ducea la bucătărie şi se culca. Toate aceste nimicuri se fierbeau, se sărau şi se uscau într-o măsură atât de mare încât cred că până la urmă ar fi potopit pe de-a-ntregul până şi ograda – pentru că Pulheriei Ivanovna, în afară de cele socotite pentru cheltuiala zilnică, tare îi mai plăcea să facă şi altele, ca să fie – dacă o bună parte din toate astea n-ar fi fost mâncate de fetele de la conac, care se furişau în cămară şi se îndopau acolo cu atâta străşnicie, încât o zi întreagă după aceea se văitau de dureri de burtă.

În ale plugăriei şi în celelalte ramuri gospodăreşti ce treceau dincolo de ograda ei, Pulheria Ivanovna nu prea putea să se amestece. Vătavul, în înţelegere cu starostele, furau cu nemiluita. Îşi făcuseră obicei să intre în pădurile boiereşti de parcă ar fi fost ale lor, şi îşi meştereau acolo o grămadă de sănii, pe care le vindeau apoi în târgul cel mai apropiat; afară de asta, mai vindeau cazacilor din vecinătate şi toţi stejarii groşi, ca să-şi clădească mori din

ei. Numai o singură dată i-a venit chef Pulheriei Ivanovna să-şi cerceteze pădurile. Drept aceea, fură înhămaţi caii la o trăsură care avea în părţi nişte pestelci uriaşe de piele, din pricina cărora de-abia apucase vizitiul a trage din hăţuri şi caii care slujiseră în garda civică s-au urnit din loc, că văzduhul s-a şi umplut de sunetele cele mai ciudate: ba răsunau fluiere, ba tamburine, ba tobe; fiecare cui şi fiecare scoabă de fier zdrăngănea cu atâta înverşunare încât se auzea până hăt în deal, la moară, cum a ieşit cucoana din ogradă, cu toate că până la moară era cale pe puţin de două verste. Pulheria Ivanovna nu putea să nu vadă groaznica pustiire a pădurii şi lipsa acelor stejari pe care încă de copil îi ştiuse bătrâni de o sută de ani.

— Cum se face, Nicipor, i-a spus ea vătavului care era de faţă, că ţi s-au rărit atât de tare stejarii? Bagă de seamă să nu ţi se rărească şi perii din cap!

— De ce s-au rărit? îi întoarse vorba vătavul: Pentru că au pierit! Zău aşa, au pierit şi gata: i-a săgetat trăsnetul, i-au tocit cariile şi uite aşa au pierit, cucoană, zău c-au pierit!

Pulheria Ivanovna rămase pe deplin mulţumită de un astfel de răspuns şi, ajungând acasă, porunci doar să se întărească străjile din livadă, de pe lângă vişinii altoiţi şi prunele cele mari de toamnă.

Aceşti prea destoinici ocârmuitori, vătavul şi starostele, găseau că e cu desăvârşire de prisos să care toată făina în hambarele boiereşti, zicându-şi că boierii s-or mulţumi ei şi cu jumătate; dar şi jumătatea pe care o aduceau era ori mucegăită, ori udă, într-un cuvânt tocmai aceea pe care nu voiau s-o cumpere precupeţii în piaţă. Însă oricât de mult furau vătavul şi starostele, oricât de înspăimântător se îndopau toţi ai curţii, începând cu chelăriţa şi sfârşinci cu porcii, care nimiceau atâtea prune şi mere că te apuca şi spaima, ba uneori mai şi zgâlţâiau pomii cu râtul lor, pentru a scutura de pe ei un potop

întreg de poame, oricât le ciuguleau vrăbiile şi ciorile, oricât le duceau toate slugile plocon cumetrilor din satele vecine, ba şterpelind din cămări şi pânzeturile sau caierele vechi, lucruri ce luau calea izvorului a toată suflarea omenească, adică a cârciumei, oricât de mult furau oaspeţii, vizitiii şi feciorii cei somnoroşi, blagoslovitul pământ dădea roadă atât de îmbelşugată, iar Afanasi Ivanovici şi Pulheria Ivanovna se mulţumeau cu atât de puţin, încât toate aceste jafuri despaimă treceau cu desăvârşire nebăgate în seamă pentru gospodăria lor.

Amândoi bătrânii, după vechea datină a tuturor moşierilor de altă dată, aveau mâncarea în mare cinste. De cum se lumina de ziuă (se sculau întotdeauna cu noaptea în cap) şi de cum începeau uşile să cânte pe toate glasurile, ei se şi aşezau la masă şi îşi luau cafeluţa. După cafea, Afanasi Ivanovici ieşea în tindă şi, fluturându-şi batista în aer, zicea: „Huş, huş, gâştelor de pe prag!” în curte îi întâmpina de obicei vătavul. Afanasi Ivanovici intra totdeauna în vorbă cu dânsul, îl întreba amănunţit despre toate cele şi îşi spunea apoi şi el părerea, dând nişte porunci care l-ar fi uluit pe te miri cine prin adânca cunoaştere a rânduielilor gospodăreşti; unui vătav mai nou nici nu i-ar fi trecut prin cap că e cu putinţă să furi de la un stăpân care are un ochi atât de ager! Numai că vătavul lui era vulpoi bătrân şi ştia el cum trebuie s-o întoarcă, dar mai cu osebire cum trebuie chivernisită gospodăria.

După asta, Afanasi Ivanovici intra în casă şi, apropiindu-se de Pulheria Ivanovna, o întreba:

— Ce zici mata, Pulheria Ivanovna, n-ar fi timpul să luăm o gustare?

— Cam ce-am putea să luăm, Afanasi Ivanovici? Uscăturele cu jumări, plăcinte cu mere, ori poate niscaiva rişcove în saramură?

— Fie şi râşcove, fie şi plăcinte, răspundea Afanasi Ivanovici, şi masa se aşternea ca prin farmec, iar pe masă

se iveau nepristan plăcinte şi râşcove.

Ca la un ceas înainte de prânz, Afanasi Ivanovici lua iar o gustărică, dădea de duşcă un păhăruţ de rachiu dintr-un străvechi calici de argint, după care urmau iar ciupercuţe, peştişori uscaţi de felurite feluri şi alte asemene. La douăsprezece prânzeau. Pe masă, în afară de farfurii cu mâncări şi vase cu sosuri, mai erau o sumedenie de oale mici de pământ cu gura astupată cu capac şi lipită pe deasupra, ca să nu se irosească cine ştie ce mireasmă a vreunui fel gustos, scorneală a bucătăriei din bătrâni. În timpul mesei se vorbea de obicei despre lucruri în cea mai strânsă legătură cu mâncarea.

— Mie mi se pare, spunea de pildă Afanasi Ivanovici, că s-a cam afumat niţeluş caşa noastră; matale nu ţi se pare, Pulheria Ivanovna?

— Nu, Afanasi Ivanovici; pune mata unt mai mult, şi atunci n-o să-ţi mai miroasă a fum; ori poate ia mai bine din sosul ăsta cu ciupercuţe şi toarnă deasupra.

— Hai s-o facem şi pe asta, răspundea Afanasi Ivanovici, întinzându-i farfuria, să vedem cum o ieşi!

După prânz, Afanasi Ivanovici hodinea un ceas, după care Pulheria Ivanovna aducea pe masă un harbuz tăiat felii şi zicea:

— Gustă, Afanasi Ivanovici, din harbuzul ăsta, să vezi ce bunu-i!

— Mata, Pulheria Ivanovna, să nu-i dai crezare numai pentru că are miezul roşu, îi întorcea vorba Afanasi Ivanovici, luând din mâinile ei o felie mai acătării, se întâmplă de multe ori să fie roşu la faţă, da rău la gust!

Cu toate acestea, repede-repede din harbuz nu mai rămânea nici urmă, iar după el, Afanasi Ivanovici mai mânca şi câteva pere, ducându-se apoi la plimbare prin grădină, împreună cu Pulheria Ivanovna. După ce se întorceau în casă, Pulheria Ivanovna îşi vedea de treburile ei, iar Afanasi Ivanovici se aşeza în cerdac, cu faţa spre

ogradă şi privea cămara, care-şi ascundea fără încetare lăuntrul ei, iar fetele-slujnice, împingându-se şi îmbrâncindu-se, cărau ori scoteau de acolo o sumedenie de fleacuri în lăzi de lemn, site, covăţele şi câte alte scorniturі bune de păstrat poame în ele. Ceva mai târziu, Afanasi Ivanovici trimitea după Pulheria Ivanovna ori se ducea chiar el s-o caute şi-i zicea:

— Ce aş mai putea să îmbuc oare, Pulheria Ivanovna?

— Ei, cam ce-ai vrea? întreba Pulheria Ivanovna. Să mă duc să-i spun fetei să-ţi dea nişte colţunaşi cu vişine; am poruncit într-adins să oprească din ei pentru mata.

— Nu zic ba, încuviinţa Afanasi Ivanovici.

— Ori poate ai avea poftă mai degrabă de chisăliţă?

— Şi aşa-i bine, răspundea Afanasi Ivanovici. După care, toate cele pomenite se aduceau fără întârziere şi se mâncau, cum se şi cuvine.

Înainte de cină iar mai îmbuca câte ceva. La opt şi Jumătate se aşezau la masă. Îndată după cină se duceau la culcare şi o mare linişte se pogora peste colţişorul acesta atât de harnic şi atât de paşnic totodată. Odaia în care dormeau Afanasi Ivanovici şi Pulheria Ivanovna era atât de încălzită, încât nu cred să fi fost mulţi în stare să sălăşluiască în ea câteva ceasuri în şir. Dar Afanasi Ivanovici, ca să-i fie şi mai cald, dormea chiar pe prichiciul sobei, cu toate că dogoarea de aici îl trezea de câteva ori pe noapte şi-l silea să se plimbe de colo-colo prin odaie. Uneori, plimbându-se aşa, Afanasi Ivanovici gemea.

Atunci Pulheria Ivanovna îl întreba:

— De ce gemi, Afanasi Ivanovici?

— Dumnezeu ştie, Pulheria Ivanovna… Aşa, parcă m-ar încerca oleacă durerea de stomah, răspundea Afanasi Ivanovici.

— Nu ţi-ar face mai bine matale să mănânci niţeluş, Afanasi Ivanovici?

— Nu ştiu, zău, dacă-i bine, Pulheria Ivanovna! Da ce-

aş putea să-mbuc?

— Puţin lapte acru sau oleacă de compot de pere uscate, cu multă zeamă.

— Fie… Doar aşa, de-un chef, zicea Afanasi Ivanovici.

O slujnică buimăcită de somn se ducea să scotocească prin dulapuri şi Afanasi Ivanovici mânca o farfurioară de fapte acru sau compot, după care spunea de obicei:

— Acum parcă m-a mai lăsat oleacă.

Uneori, dacă afară era vreme frumoasă şi în casă de ajuns de cald, Afanasi Ivanovici se înveselea şi simţea plăcere să mai şăguiască puţin cu Pulheria Ivanovna şi să spună ceva cu totul din cale-afară:

— Ce ar fi, Pulheria Ivanovna, zicea el, dacă într-o bună zi casa noastră ar lua dintr-odată foc? Ce ne-am face atunci?

— Ferească sfântul! răspundea Pulheria Ivanovna, făcându-şi cruce.

— Bine, bine, dar să zicem totuşi că s-ar preface în scrum. Atunci unde ne-am duce?

— Doamne păzeşte! Ce tot spui mata, Afanasi Ivanovici?! Cum se poate să ne ardă casa?! Bunul dumnezeu n-o să îngăduie una ca asta.

— Şi totuşi, dacă ar arde?

— Am trece şi noi colea, în bucătărie. Mata te-ai statornici pentru o bucată de vreme în odăiţa unde şade acum chelăriţa noastră.

— Dar dacă ar arde şi bucătăria?

— Alta acum! O să ne păzească domnul de asemenea năpastă! auzi vorbă, să arză şi casă, şi bucătăria dintr-odată!… Dar de s-ar întâmpla, iaca, ne-am muta şi noi în cămară, până ne-am dura o casă nouă!

— Dar dacă ar arde şi cămara?

— Doamne păzeşte! Ce tot spui mata, Afanasi Ivanovici? Nici nu vreau să te mai ascult! E păcat să

grăieşti aşa şi bunul dumnezeu o să te pedepsească pentru asemenea vorbe.

Şi Afanasi Ivanovici, mulţumit că a şăguit pe socoteala Pulheriei Ivanovna, zâmbea acum, stând pe scaunul lui.

Dar mai vrednici de luare-aminte decât oricând mi se păreau cei doi bătrânei când aveau musafiri. La asemenea prilej, toate în casa lor căpătau o altă înfăţişare. Aceşti oameni cu sufletul ca pâinea caldă se poate spune că trăiau numai pentru oaspeţii lor. Tot ce aveau mai bun în casă ieşea atunci la iveală, iar dânşii căutau pe-ntrecute să-şi cinstească oaspele cu tot ce le dăruia gospodăria. Dar ceea ce îmi plăcea mai mult decât orice, în această bunăvoinţă a lor, era lipsa oricărei dulcegării. Dragostea de oaspeţi şi dorinţa de a-ţi face pe plac erau înscrise cu atâta blândeţe pe feţele amândurora şi-i prindeau atât de bine încât, fără să vrei, făceai tot ce te rugau ei. Ele nu erau decât urmarea firească a simplităţii curate şi limpezi din sufletele lor bune, fără pic de prefăcătorie. Dragostea asta de oaspeţi se deosebea în totul de aceea cu care te primeşte un slujbaş al vistieriei statului, care a ajuns cineva cu ajutorul tău şi care-ţi spune binefăcătorul lui şi se târăşte la picioarele tale. Oaspetele nu era lăsat cu niciun chip să se întoarcă acasă în aceeaşi zi; trebuia să mâie neapărat la conac, peste noapte.

— Cum se poate să pleci în puterea nopţii la un drum atât de lung?! spunea întotdeauna Pulheria Ivanovna. (Oaspetele stătea cu casă, de cele mai multe ori, la trei-patru verste depărtare.)

— De bună seamă, întărea şi Afanasi Ivanovici, mai ştii? Ceasul rău! Se poate întâmpla orice: îţi ies în cale nişte tâlhari sau altă făptură haină…

— Să ne păzească cel de sus de tâlhari! spunea Pulheria Ivanovna. Şi ce ţi-a venit să pomeneşti de una ca asta acum, la căderea nopţii?!… Tâlhari, netilhari, da afară

e întuneric beznă şi nu se cade să pleci la drum. Ş-apoi şi vizitiul domniei tale… las că-l ştiu eu bine cât îi de firav şi puţintel la trup! Cea din urmă iepşoară îl dă gata; şi apoi, la ăst ceas s-o fi aburit şi el cu vreun păhărei-două şi s-o fi culcat pe undeva şi doarme…

Şi musafirul trebuia să rămână negreşit la dânşii; de altfel, seara petrecută în odăiţa joasă şi caldă, vorba prietenoasă, blinda şi adormitoare a gazdelor, aburul mâncărilor de pe masă, întotdeauna hrănitoare şi gătite cu meşteşug, toate astea îl răsplăteau cu prisosinţă. Parcă îl văd pe Afanasi Ivanovici cum stă pe scaunul lui, adus din umeri, cu veşnicul lui zâmbet pe buze, şi ascultă cu toată luarea-aminte şi chiar cu încântare spusele musafirului! Adeseori venea vorba şi despre politică. Musafirul, care şi dânsul ieşea numai arar din satul lui, se apuca să-şi spună părerile cu un aer atotştiutor şi cu înfăţişare tainică, zicând că franţuzul s-a înţeles pe ascuns cu englezul să-l sloboadă iar pe Bonaparte împotriva Rusiei, ori povestea numai că se pune la cale un nou război, şi atunci Afanasi Ivanovici rostea de multe ori, prefăcându-se a nu se uita de loc la Pulheria Ivanovna:

— Mă bate şi pe mine gândul să mă duc la război; de ce nu m-aş duce şi eu?

— Hop şi dumnealui! îi lua vorba din gură Pulheria Ivanovna. N-o lua de-a bună, mai zicea dânsa, vorbindu-i musafirului. Ce să caute dumnealui la război, bătrân cum e? Păi, pe unul ca el o să-l împuşte cel dintâi soldat pe-acolo! Zău c-o să-l împuşte! uite-aşa, niciuna, nici două, o să-l ia la ochi şi-o să-l împuşte!

— Ei şi? spunea atunci Afanasi Ivanovici, o să-l împuşc şi eu!

— Nu, zău! auzi-l şi domnia ta ce spune! îi tăia vorba Pulheria Ivanovna: Are hal de mers la război! Până şi pistoalele i-au ruginit de mult şi zac undeva prin cămară. Să le vezi numai! Sunt dintr-acelea că până apuci să tragi

cu ele, sar în aer singure! O să-i nenorocească şi mâinile şi o să-l pocească şi la chip, într-un cuvânt o să rămână beteag pe toată viaţa!

— Nu face nimic, răspundea Afanasi Ivanovici, o să-mi cumpăr alte arme, noi-nouţe: o să-mi iau o spangă sau poate o suliţă căzăcească.

— Toate astea sunt scorneli de-ale matale! Uite aşa-i vine câteodată şi s-apucă nitam-nisam să băsnească, făcea Pulheria Ivanovna înciudată. Ştiu bine că şăguieşte, da tot mi-e nu ştiu cum, când îl aud. Aşa face întotdeauna… uneori îl ascult, îl ascult aşa, şi odată mă ia cu frică!…

Iar Afanasi Ivanovici, foarte mulţumit că a speriat-o cât de cât pe Pulheria Ivanovna, chicotea încovrigându-se pe scaunul lui.

Cât despre Pulheria Ivanovna, îmi părea mai vrednică de luare-aminte ca oricând în clipele când îmbia un musafir la gustare.

— Asta, zicea dânsa, scoţând dopul câte unei carafe, e un rachiu aromit cu coada şoricelului şi jaleş. De simţi cumva o durere-n spate sau în şale, ţi-o ia cu mâna. Asta de-aici e cu cuişoare; de-ţi ţiuie urechile şi-ţi iese pecingine pe obraz, te tămăduieşte numaidecât. Iar cestălalt e făcut cu sâmburi de piersică; pofteşte de gustă un păhăruţ şi-i vedea ce mireasmă are! Dacă te ridici din pat şi te loveşti, doamne fereşte, de un colţ de dulap sau de masă şi-ţi iese un cucui, un singur păhăruţ ajunge şi pe loc îţi trece, de parcă nici n-a fost…

Urma apoi aceeaşi poveste şi pentru celelalte carafe, care mai toate aveau puteri tămăduitoare. După ce-şi încărca musafirul cu toată spiţeria asta, Pulheria Ivanovna îl ducea în faţa unei mulţimi de farfurii.

— Uite, astea-s ciupercuţe cu cimbrişor, iar astea de aici sunt cu cuişoare şi nuci; aşa m-a învăţat să le pun la borcan o turcoaică, pe vremea când mai aveam aici turci prinşi în război. Era o turcoaică tare blândă şi nu se vedea

nicicum că ar fi de credinţa lor, turcească. Şi de purtat, se purta aproape ca femeile de la noi; atâta numai că nu lua în gură carne de porc: spunea că-i opreşte nu ştiu cum legea aceea a lor… Astea de-aici sunt ciupercuţe puse cu foi de coacăze şi nucşoară! Iar cele de colo sunt ciuperci mari de câmp; le-am fiert mai întâi şi-ntâi în oţet şi nu ştiu cum or fi ieşit; am aflat taina pregătirii lor de la părintele Ivan. lei un butoiaş mai mititel şi-l aşterni mai întâi la fund cu frunză de stejar, apoi presari peste frunză piper şi silistră şi mai pui şi floarea aceea, ştii, de creşte pe vulturică; iei floarea asta şi o aşezi în butoiaş, cu codiţa în sus. Iar dincolo sunt plăcinte: astea de-aici cu brânză, celelalte cu mac. Uite şi plăcinţelele care plac atât de mult lui Afanasi Ivanovici: cu varză şi cu crupe de hrişcă.

— Da, adăuga şi Afanasi Ivanovici, îmi plac chiar foarte mult; sunt moi şi puţin acrişoare.

Se vedea după toate că Pulheria Ivanovna era tare mulţumită când le veneau musafiri. Buna mea bătrânică! Se dăruia cu tot sufletul oaspeţilor săi. Îmi plăcea nespus să mă duc pe la ei, cu toate că mă-ndopam îngrozitor, ca de altfel toţi musafirii lor, ceea ce era foarte vătămător pentru sănătatea mea; totuşi simţeam o mare mulţumire să mă duc să-i văd. Stau şi mă-ntreb dacă nu cumva aerul Malorossiei o fi având vreo însuşire deosebită care ajută la mistuire, căci dacă i-ar fi dat prin minte cuiva de pe-aici să se îndoape în halul ăsta, fără nicio îndoială că ar fi ajuns nu în patul lui, ci întins pe masă.

Bunii mei bătrâni! Dar povestirea mea se apropie de o întâmplare cât se poate de tristă, care a schimbat pentru totdeauna viaţa acestui colţişor liniştit. Întâmplarea asta o să vă pară cu atât mai uimitoare, cu cât s-a iscat din pricina unui fapt cu totul neînsemnat. Dar, după felul ciudat în care sunt alcătuite lucrurile, marile întâmplări din lume se datoresc întotdeauna pricinilor celor mai mărunte şi dimpotrivă marile înfăptuiri începute de oameni

au avut adeseori urmări cât se poate de neînsemnate. Un mare cuceritor, de pildă, adună toate puterile ţării sale, luptă ani în şir, căpeteniile lui de oaste se acopăr cu slavă, ca la urma urmei toate să se sfârşească prin câştigarea unui petic de pământ pe care n-ai unde să pui nişte cartofi; şi dimpotrivă, alteori doi cârnăţari, să zicem, din oraşe deosebite se iau la bătaie pentru un fleac de nimic şi cearta lor cuprinde până la urmă amândouă oraşele, apoi sate şi cătune şi la urmă state întregi! Dar să lăsăm deoparte toate astea: ele n-au nicio legătură cu povestirea noastră.

Şi apoi nici nu-mi plac vorbele, când ele rămân numai vorbe!

Pulheria Ivanovna avea o pisicuţă sură, care dormea mai totdeauna ghem la picioarele ei. Pulheria Ivanovna o mângâia din când în când pe spate şi o gâdila cu degetul pe sub bărbie, iar pisicuţă răsfăţată îşi întindea gâtul cât era el de lung. Nu s-ar putea spune că Pulheria Ivanovna ţinea cine ştie ce mult la dânsa, dar se legase de ea, obişnuită cum era s-o vadă mereu înaintea ochilor. Afanasi ivanovici însă o lua adeseori peste picior pentru această slăbiciune a ei.

— Nu ştiu zău, Pulheria Ivanovna, ce găseşti mata la o pisică? La ce-i bună? Să fi fost un câine, atunci mai zic şi eu: un câine îl iei la vânătoare, dar o pisică la ce-ţi foloseşte?

— Mata ai face mai bine să taci, Afanasi Ivanovici! spunea Pulheria ivanovna, îţi place să vorbeşti numai aşa, degeaba, şi altceva nimic. Câinele nu-i un animal curat, câinele face murdărie în casă, sparge, strică, pe când pisica e o făptură blândă şi nu face rău nimănui.

De altfel, lui Afanasi Ivanovici îi era totuna de-i câine ori pisică; o spunea numai şi numai ca s-o necăjească puţin pe Pulheria Ivanovna.

În spatele grădinilor se întindea o pădure mare, care

scăpase cu desăvârşire de mâinile vătavului iute la fapte – poate numai din pricină că bocănitul toporului ar fi ajuns până la urechile Pulheriei Ivanovna. Pădurea era deasă, sălbatică şi trunchiurile arborilor bătrâni erau ascunse ochilor de alunişul ce crescuse în voie şi aduceau acum cu nişte labe pintenate de hulubi. În sânul acestei păduri sălăşluiau motani sălbatici. Cotoii ăştia sălbatici din păduri nu trebuie asemuiţi cu voinicoşii care umblă pe acoperişurile caselor. Trăind în oraşe, aceştia din urmă, cu toată firea lor aprigă, sunt mult mai cioplîţi decât numiţii locuitori ai codrului, care, dimpotrivă, sunt de cele mai multe ori mohorâţi şi sălbatici. Ei umblă întotdeauna prăpădiţi şi slăbănogi şi miaună cu nişte glasuri grosolane şi necioplite. De multe ori sapă în pământ până dau în hambarele oamenilor şi fură de acolo slănină, ori se înfăţişează chiar prin bucătării, intrând pe nepusă-masă pe fereastra deschisă de îndată ce văd că bucătarul s-a dus o clipă în buruieni. Într-un cuvânt, motanii ăştia sunt străini de orice simţământ înalt; trăiesc numai din jafuri şi gâtuie mici puişori de vrabie chiar prin cuiburile lor. Aceşti motani s-au mirosit vreme îndelungată prin găurile de sub hambar cu pisicuţa blândă a Pulheriei Ivanovna şi până la urmă au ademenit-o, cum ademeneşte un pâlc de soldaţi pe o ţărăncuţă prostuţă. Pulheria Ivanovna şi-a dat seama că pisicuţa s-a pierdut şi a trimis numaidecât oameni în căutarea ei, dar ia-o de unde nu-i! Aşa au trecut trei zile; Pulheria Ivanovna a jelit-o puţin, dar până la urmă a uitat-o de tot. Într-o zi însă, când s-a dus să-şi mai vadă grădina de legume şi se întorcea cu castraveciori proaspeţi, culeşi chiar de mâna ei pentru Afanasi Ivanovici, urechile îi fură izbite de cel mai jalnic mieunat din lume. Pulheria Ivanovna a făcut atunci, din obişnuinţă: „Pispis-pis”! – şi deodată a răsărit din buruieni pisicuţa ei cenuşie, slabă foc, cu coastele ieşite; se vedea cât colo că nu luase nimic în gură vreme de mai multe zile. Pulheria Ivanovna o

chema întruna, dar pisicuţa stătea în faţa ei, mieuna jalnic şi nu îndrăznea să se apropie; se sălbătăcise rău de când plecase de acasă. Atunci Pulheria Ivanovna a pornit-o înainte pe cărare, chemând-o întruna, iar pisicuţa s-a luat încetişor după ea, mergând cu fereală până la ulucă. Dar când a văzut locurile bine cunoscute, a intrat şi în odaie. Pulheria Ivanovna a poruncit numaidecât slujnicei să-i dea lapte şi carne şi, şezând în faţa ei, privea încântată cu câtă lăcomie înfuleca sărmana ei favorită bucăţile de carne, una după alta, şi bea laptele din farfurie. Aproape sub ochii ei fugara cenuşie s-a îngrăşat şi a prins a mânca mai puţin lacom. Pulheria Ivanovna a întins mâna ca s-o mângâie, dar pisicuţa nerecunoscătoare – se vede că prea se înhăitase cu motanii sălbatici ori poate că se pătrunsese prea mult de romantismul care spune ci iubirea în sărăcie face cât toate castelele din lume, şi motanii erau săraci lipiţi pământului – a zbughit-o pe fereastră şi nimeni dintre cei de la curte n-a putut să-i dea de urmă.

Bătrânica a căzut pe gânduri. „Să ştii c-a fost moartea mea care a venit după mine!” şi-a zis ea, şi nimic n-a putut s-o întoarcă de la gândul ei. Toată ziua aceea a umblat abătută. Zadarnic a tot glumit Afanasi Ivanovici şi a căutat să afle de ce s-a întristat aşa deodată. Pulheria Ivanovna ori nu răspundea nimic, ori spunea ceva care nu-l putea mulţumi de fel pe Afanasi Ivanovici. De a doua zi a început să slăbească văzând cu ochii.

— Ce-i cu mata, Pulheria Ivanovna? Nu-l fi cumva bolnavă?

— Nu, Afanasi Ivanovici. Nu sunt bolnavă! Dar vreau să-ţi aduc spre ştiinţă o împrejurare cu totul deosebită: ştiu că în vara asta trebuie să mor; moartea mea a şi venit după mine!

Buzele lui Afanasi Ivanovici s-au închircit dureros. Dar bătrânul a căutat să-şi înăbuşe simţământul de tristeţe strecurat în suflet şi a spus zâmbind:

— Doamne fereşte! Ce tot spui mata, Pulheria Ivanovna? Pesemne că în locul decoctului pe care-l bei adeseori, ai luat un păhărel de rachiu de piersici.

— Nu, Afanasi Ivanovici, n-am băut rachiu de piersici, i-a răspuns Pulheria Ivanovna.

Şi Afanasi Ivanovici a simţit o mare părere de rău că a glumit aşa cu Pulheria Ivanovna; se uită la dânsa şi o lacrimă i se anină de geană.

— Te rog, Afanasi Ivanovici, să-mi îndeplineşti voia, zise Pulheria Ivanovna. Când oi muri, să mă îngropi în ograda bisericii. Să porunceşti să mă-mbrace cu o rochie mai de toate zilele, ştii, ceea cu florile mărunte pe un câmp castaniu. Rochia de atlas cu dungi vişinii să nu mi-o puneţi; o moartă n-are nevoie de rochie frumoasă. La ce bun? Matale însă o să-ţi prindă bine: să-ţi faci din ea un halat mai acătării, să ai cu ce te găti ca lumea când o să-ţi vină oaspeţi, ca să-i primeşti cum se cuvine.

— Doamne fereşte! Ce tot spui acolo, Pulheria Ivanovna? zicea Afanasi Ivanovici. Cine ştie când ţi-e scris să mori, şi mata umbli să mă sperii cu vorbe dintr-astea!

— Nu, Afanasi Ivanovici, eu ştiu bine când o să-mi bată ceasul. Dar mata să nu plângi după mine: sunt bătrână şi am trăit de ajuns; şi-apoi şi mata eşti bătrân aşijderea şi curând o să ne întâlnim pe lumea cealaltă.

Dar Afanasi Ivanovici plângea cu sughiţuri, ca un copil.

— E păcat de dumnezeu să plângi, Afanasi Ivanovici! Nu mai păcătui şi nu-l mânia pe cel de sus cu scârba matale. Nu-mi pare rău că mor. De-un singur lucru mă doare inima (şi un oftat dureros îi curmă şirul vorbelor): îmi pare rău că nu ştiu cui să te las pe mata. Cine o să-ţi poarte de grijă după ce-oi închide ochii? Că doară eşti ca un copilaş neajutorat, şi acela care o să vadă de mata de aici înainte trebuie să te iubească.

Şi, izvorâtă din fundul inimii, o milă atât de adâncă şi

de covârşitoare se întipări pe faţa ei, încât nu-mi închipui că s-ar fi aflat un om care s-o fi putut privi cu nepăsare.

— Bagă de seamă, lavdoha, spunea dânsa chelăriţei, pe care poruncise s-o cheme cu tot dinadinsul, când n-oi mai fi pe lumea asta, ai grijă de boier şi ocroteşte-l ca pe lumina ochilor tăi, ca pe copilul tău! Vezi ca la bucătărie să se gătească numai ce-i place dumnealui. îmbrăcămintea şi rufele de pe dânsul să fie totdeauna curate; de s-o întâmpla să-i vină musafiri, vezi de-l găteşte cuviincios, că, mai ştii? s-ar putea să le iasă înainte îmbrăcat cu un halat vechi, şi acum mai uită uneori când îi zi de sărbătoare şi când îi zi de lucru. Nu-I slăbi din ochi, lavdoha, iar eu o să mă rog pentru tine dincolo, pe cea lume, şi domnul o să te răsplătească. Nu uita, lavdoha: eşti bătrână şi nu mai ai mult de trăit! Nu-ţi încărca sufletul cu păcate! Iar de nu mi l-oi îngriji cumsecade, să ştii că n-ăi avea parte de bucurie pe lumea asta. O să mă rog chiar eu de dumnezeu să nu-ţi dea un sfârşit bun. N-o să te bucuri de noroc nici tu, nici copiii tăi şi nimeni din neamul vostru n-o avea întru nimic binecuvântare de la cel de sus.

Biata bătrânică! Zicând toate astea, ea nu cugeta nici la clipa cea de pe urmă care o aştepta, nici la sufletul ei, nici la viaţa de-apoi; tot gândul ei era numai şi numai la sărmanul ei tovarăş cu care-şi petrecuse toată viaţa şi pe care-l lăsa acum fără sprijin şi neajutorat. Cu o neasemuită grijă gospodărească, a rânduit tot în aşa fel ca după moartea ei Afanasi Ivanovici să nu bage de seamă că nu mai este alături de el. Credinţa ei în sfârşitul apropiat ce-o aştepta era atât de adâncă şi starea sufletului atât de potrivită cu asta, încât peste câteva zile a căzut cu adevărat la pat şi n-a mai putut primi niciun fel de hrană. Afanasi Ivanovici era acum numai grijă şi nu se depărta nicio clipă de căpătâiul ei. „Poate tot ai mânca ceva, Pulheria Ivanovna?” spunea dânsul, cătând plin de nelinişte în ochii ei. Dar Pulheria Ivanovna nu rostea nicio

vorbă. Într-un târziu, după o tăcere îndelungată, a dat parcă să spună ceva, a mişcat din buze şi… sufletul ei şi-a luat zborul.

Afanasi Ivanovici a rămas ca lovit de trăsnet. Moartea ei i s-a părut atât de lipsită de înţeles, încât nici să plângă n-a putut măcar. O privea cu ochi tulburi, de parcă nu-şi dădea seama ce va să zică un mort.

Răposata a fost aşezată pe masă, îmbrăcată cu rochia pe care chiar dânsa şi-a ales-o, cu mâinile încrucişate pe piept şi cu o lumânărică de ceară în strânsoarea lor, iar dânsul privea la toate astea fără să înţeleagă. Mulţime mare de norod de tot soiul a umplut ograda, mulţime mare de oaspeţi au venit cu trăsuri la îngropăciune, şi prin curte au fost rânduite mese lungi; ele se frângeau sub greutatea tăvilor cu colivă, a vişinatelor şi plăcintelor: oaspeţii vorbeau, plângeau, cătau la moartă, îi pomeneau însuşirile, se uitau şi la Afanasi Ivanovici – dar el vedea totul ca prin vis. Trupul neînsufleţit a fost ridicat apoi pe braţe şi dus. Norodul s-a urnit puhoi în urma lui şi bătrânul a pornit şi el; preoţii erau înveşmântaţi cu toate odăjdiile lor, soarele strălucea pe cer, pruncii scânceau în braţele mamelor, ciocârliile cântau, copilaşii, numai în cămăşuici, alergau şi se zbenguiau în colbul drumului… în cele din urmă coşciugul a fost aşezat la marginea gropii şi preoţii i-au poruncit lui Afanasi Ivanovici să se apropie şi să-i dea răposatei cel din urmă sărut; el s-a apropiat, a sărutat-o, în ochi i-au izvorât lacrimi, dar lacrimi reci, fără simţire. Apoi au coborât coşciugul în groapă, preotul a luat târnăcopul şi a aruncat cel dintâi o mână de pământ. Corul de voci groase şi tărăgănate, a diaconului şi a doi ţârcovnici, a cântat „veşnica pomenire” sub bolta strălucitoare a cerului, fără urmă de nori, groparii şi-au luat lopeţile şi ţărâna a umplut groapa, făcând-o una cu pământul din jur, când deodată bătrânul şi-a făcut loc în faţă; lumea toată i-a deschis calea şi l-au lăsat să treacă; voiau să ştie cu toţii ce

gând are. El şi-a înălţat ochii, s-a uitat în jur cu o căutătură tulbure şi a zis: „Mi-aţi şi îngropat-o! Pentru ce?...” şi s-a oprit din vorbă, fără să sfârşească.

Dar când s-a întors acasă, când a văzut odaia goală, când a văzut că până şi jeţul în care stătea de obicei Pulheria Ivanovna a fost scos de acolo, a izbucnit în plâns şi a plâns tare, a plâns cu deznădejde şi lacrimile au curs şiroaie din ochii lui stinşi.

Cinci ani au trecut de atunci. Ce dureri nu lecuieşte vremea? Ce patimă rămâne neştirbită în nepotrivita luptă cu ea? Am cunoscut odată un bărbat în toată înflorirea tinereţii lui, cu suflet mare şi plin de înalte simţiri, l-am cunoscut îndrăgostit cu duioşie, cu patimă, nebuneşte, îndrăzneţ şi smerit, şi aproape sub ochii mei fiinţa iubită de dânsul, femeie gingaşă, încântătoare ca un înger, a fost secerată de nesăţioasa moarte. Niciodată până atunci n-am mai văzut izbucniri atât de năprasnice ale chinurilor sufleteşti, o jale nemărginită şi ucigătoare, o deznădejde atât de mistuitoare ca acelea care l-au răscolit pe nefericitul îndrăgostit. Niciodată n-am crezut că un om poate să-şi făurească un asemenea iad, în care să nu fie nici umbră, nici închipuire, într-un cuvânt nimic ce ar putea aduce măcar pe departe cu o nădejde cât de mică... Cei din juru-i nu-l slăbeau o clipă din ochi; toate lucrurile cu care şi-ar fi putut pricinui moartea fură ascunse. Peste două săptămâni omul şi-a biruit deodată durerea: a prins să râdă şi să glumească; atunci i s-a dat libertate, dar cel dintâi lucru pentru care a folosit-o a fost cumpărarea unui pistol, într-o zi, o împuşcătură neaşteptată i-a speriat cumplit pe ai lui. Când au dat buzna în odaie, l-au găsit întins la pământ cu ţeasta sfărâmată. Un doctor, care se găsea prin apropiere şi a cărui faimă umpluse lumea întreagă, a întrezărit o pâlpâire de viaţă în el, a găsit că rana nu e chiar neapărat mortală şi, spre mirarea tuturor, l-a vindecat. Acum era supravegheat cu şi mai multă

străşnicie. Până şi la masă nu i se dădea un cuţit în mână şi i se lua tot ce i-ar fi putut sluji să-şi facă seama; dar nu trecu mult şi el găsi un nou prilej: se aruncă sub roţile unei trăsuri ce trecea pe lângă dânsul. Se alese cu o mână şi un picior zdrobit, dar fu vindecat din nou. La un an după aceea, l-am văzut într-o casă plină de lume: şedea la masă şi spunea vesel: „petit-ouvert", acoperind o carte, iar în spatele lui, sprijinită de speteaza scaunului pe care stătea, se afla tânăra lui soţie, care se juca cu grămada de fise ce-i sta în faţă.

După ce s-au scurs cinci ani, aşa cum am mai spus, de la moartea Pulheriei Ivanovna, fiind pe meleagurile acelea, m-am abătut prin sătucul lui Afanasi Ivanovici, ca să văd cum o mai duce bătrânul meu vecin, la care odinioară îmi petreceam atât de plăcut vremea şi mă îndopam peste măsură cu cele mai minunate bucate ale primitoarei gazde. Când m-am apropiat de curte, casa mi-a părut de două ori mai bătrână decât înainte, iar căscioarele ţărăneşti lăsate cu totul într-o rână, ca şi stăpânii lor, de bună seamă. Uluca şi gardul împletit dinăuntrul curţii erau şi ele nimicite de-a binelea şi am văzut-o cu ochii mei pe bucătăreasă smulgând dintr-însa beţe pentru foc, cu toate că nu avea de făcut mai mult de doi paşi până în grămada de uscături, anume pregătite. M-am apropiat cu tristeţe de pragul conacului; aceiaşi grivei şi lăbuşi, acum orbi şi betejiţi la picioare, au prins să mă latre, ridicându-şi bârzoi cozile stufoase şi pline de scaieţi. Mi-a ieşit înainte un bătrân încărcat de ani. Era el! L-am cunoscut de la cea dintâi aruncătură de ochi; era de două ori mai gârbov decât fusese. M-a cunoscut şi el şi mi-a urat bun sosit cu acelaşi zâmbet de totdeauna. Am intrat după dânsul în casă; părea că toate erau ca-n trecut; pretutindeni însă domnea un fel de neorânduială cu care nu eram obişnuit; se simţea dureros că lipseşte ceva; într-un cuvânt am fost încercat de acele simţăminte ciudate

care pun stăpânire pe noi în clipa când intrăm pentru Drima oară în casa unui văduv, pe care odinioară l-am cunoscut nedespărţit de tovarăşa lui de o viaţă, simţăminte care seamănă bine cu acelea pe care le încercăm în clipa când vedem în faţa noastră un olog pe care l-am ştiut întotdeauna întreg şi sănătos. În toate se simţea lipsa Pulheriei Ivanovna, care fusese atât de grijulie! La masă, slujnica a dat un cuţit fără mâner; bucatele nu mai erau pregătite cu atâta meşteşug. De gospodărie nici n-am vrut să aduc vorba şi mă temeam până şi să mă uit la tot ce era în legătură cu ea.

Când ne-am aşezat să prânzim, fata din casă i-a legat lui Afanasi Ivanovici un şervet la gât, şi foarte bine a făcut, căci altfel şi-ar fi pătat tot halatul cu sos. Îmi dădeam toată silinţa să-l abat de la gândurile lui şi povesteam felurite noutăţi; el mă asculta cu zâmbetu-i de totdeauna, dar erau clipe când privirea lui rămânea pierdută în gol şi niciun gând nu se mai citea în ea; piereau toate. Adeseori ridica lingura cu terci şi, în loc s-o ducă la gură, o – ducea la nas, iar furculiţa, în loc s-o înfigă în bucata de pui din farfurie, o înfigea zadarnic în garafa cu rachiu, şi atunci slujnica îi lua mâna şi i-o îndrepta spre friptură. Trebuia să aşteptăm uneori câteva minute până ni se aducea felul următor. Până şi Afanasi Ivanovici îşi dădea seama de asta şi spunea: „De ce nu ne-o fi dând atâta vreme bucatele?” Dar eu vedeam lămurit prin uşa întredeschisă că feciorul care aducea la masă nici nu se gândea s-o facă şi moţăia, cu capul căzut pe laviţă.

— Uite, ăsta-i felul, zise Afanasi Ivanovici când ni s-au adus papanaşi cu smântână, uite ăsta-i felul, urmă dânsul, şi am simţit că glasul începe să-i tremure şi o lacrimă stă să cadă din ochii lui cu priviri de plumb; dar bătrânul şi-a încordat toată vrerea, căutând s-o stăpânească. Ăsta-i felul pe care ră… ră… răpo… răposa… şi deodată lacrimile ţâşniră şiroi. Mâna i-a căzut în

farfurie, farfuria s-a răsturnat, a căzut şi s-a făcut ţăndări, improşcându-l cu sos din cap până-n picioare; dar el şedea nepăsător, ţinea lingura fără să-şi dea seama şi lacrimile îi curgeau ca un şipot, ca o fântână nepotolită, curgeau năvalnic peste şervetul de pe pieptul lui.

„Doamne! îmi ziceam eu, privindu-l, au trecut cinci ani, cu zilele lor atotnimicitoare, şi bătrânul acesta nepăsător, bătrânul a cărui viaţă părea că n-o mai tulbură niciun simţământ puternic al inimii, al cărui trai părea că se mărgineşte numai la şederea într-un jeţ înalt, la mâncatul peştişorilor uscaţi şi al perelor, şi la povestiri pline de bunătate… – şi când colo, ce durere îndelungată şi mistuitoare! Atunci care dintre simţăminte are o putere mai mare asupra noastră: patima ori obişnuinţa? Ori poate toate pornirile noastre năprasnice, tot vârtejul dorinţelor şi al patimilor noastre clocotitoare nu-s decât o urmare a vârstei de înflorire, şi numai din această pricină par adânci şi covârşitoare?!” Oricum ar fi, dar pe atunci toate simţămintele noastre pătimaşe îmi păreau copilăreşti în faţa acestei obişnuinţe îndelungate, molcome şi aproape lipsite de simţire. Bătrânul a încercat de câteva ori să rostească numele moartei, dar, la jumătatea cuvântului faţa lui liniştită, de fiecare zi, se strâmba dureros şi plânsul lui de copil mă izbea drept în inimă. Nu, nu erau lacrimi pe care de obicei le varsă cu atâta dărnicie bătrânii, înfăţişându-vă starea jalnică sau nenorocirea în care au ajuns; nu erau nici cele pe care le varsă la un păhărel de punci, nu! Erau lacrimi ce izvorau fără vrere, fără oprelişte, adunate din durerea usturătoare a unei inimi îmbătrânite.

N-a mai trăit nici el mult după aceea. Acum, de curând, am auzit că a murit. Un lucru mi se pare ciudat: că împrejurările morţii lui au o oarecare asemănare cu acelea în care a murit Pulheria Ivanovna. Într-o zi, Afanasi Ivanovici s-a hotărât să se plimbe puţin în grădină. Pe când

înainta fără grabă pe potecă, cu nepăsarea lui dintotdeauna şi fără niciun gând anume, i s-a întâmplat ceva neobişnuit. A auzit deodată în spatele lui un glas care a rostit destul de limpede: „Afanasi Ivanovici!” Bătrânul a întors capul, dar n-a văzut pe nimeni; s-a uitat în toate părţile, până şi în tufiş – nimeni, nicăieri. Ziua era liniştită, soarele strălucea pe cer. Afanasi Ivanovici a rămas o clipă pe gânduri; faţa i s-a înviorat dintr-odată şi în cele din urmă a rostit: „Să ştii că mă cheamă Pulheria Ivanovna!”

Vi s-a întâmplat fără îndoială şi dumneavoastră să auziţi vreodată un glas chemându-vă pe nume; cei din popor zic că e sufletul care nu mai poate de dorul omului şi-l cheamă la el, şi că, după chemarea asta, urmează neapărat moartea. Mărturisesc că pe mine m-a îngrozit totdeauna această chemare tainică. Îmi aduc aminte că în copilărie am auzit-o adeseori: deodată, în spatele meu, un glas îmi rostea limpede numele. De obicei, ziua era cât se poate de senină şi însorită, nicio frunză nu se mişca în pomii din livadă şi liniştea era atât de adâncă, încât până şi greierii îşi conteneau ţârâitul. În livadă nu era ţipenie de om! Drept să spun însă, că dacă cea mai frământată şi furtunoasă noapte, cu tot iadul stihiilor dezlănţuite, m-ar fi ajuns pe mine singur în inima unui codru de nepătruns, nu m-aş fi simţit atât de înspăimântat ca de liniştea aceasta înfiorătoare în miezul unei zile fără un nor pe cer. Fugeam de obicei din grădină, cuprins de spaimă nebună, cu sufletul la gură, şi nu mă liniştam decât atunci când îmi ieşea în cale vreun om, a cărui ivire izgonea din sufletul meu acel gol nemărginit.

Afanasi Ivanovici s-a supus întru totul credinţei izvorâte din adâncul sufletului său, cum că-l cheamă Pulheria Ivanovna; s-a supus ca un copil cuminte şi a început să se usuce pe picioare, să tuşească, să se topească aidoma unei lumânări, până când în cele din urmă s-a stins întocmai cum se stinge o lumânare, când nu i-a

mai rămas nimic din ce i-ar putea hrăni biata ei flacără. „Să mă îngropaţi alături de Pulheria Ivanovna!” – asta a fost tot ce a spus el înainte de a-şi da sufletul.

Dorinţa i-a fost împlinită şi a fost îngropat lângă zăplazul bisericii, alături de mormântul Pulheriei Ivanovna. Musafiri la înmormântare s-au strâns mai puţini, dar norodul şi cerşetorii au fost tot atât de mulţi. Căsuţa boierească a ajuns cu totul pustie. Vătavul cel iute la fapte, împreună cu starostele, au cărat acasă la dânşii toate lucrurile vechi şi tot calabalâcul pe care n-a putut să-l fure chelăriţa. Curând după aceea s-a înfăţişat, nu se ştie de unde, un neam îndepărtat de-al boierilor, moştenitorul moşiei, foarte pornit pe „reforme”, care slujise înainte vreme ca porucic în nu mai ştiu ce regiment. Şi-a dat seama numaidecât de starea jalnică şi paragina în care se află gospodăria şi şi-a pus în gând să stârpească răul din rădăcină, să îndrepte lucrurile şi să înscăuneze pretutindeni buna rânduială. Drept aceea, a cumpărat şase secere minunate, englezeşti, a agăţat de fiecare bordei câte un număr şi până la urmă a orânduit toate atât de bine încât peste şase luni moşia lui a fost pusă sub tutelă. Această tutelă înţeleaptă (alcătuită dintr-un fost ajutor de judecător şi un căpitan în retragere, cu tunica ieşită de soare) a stârpit în cea mai scurtă vreme toate găinile şi ouăle de pe moşie. Căscioarele ţărăneşti, care şi aşa erau culcate într-o rână, s-au dărâmat cu totul; mujicii s-au beţivit şi ei cu desăvârşire şi cei mai mulţi au fugit care încotro. Iar stăpânul cel adevărat, care de altfel trăia în bună înţelegere cu tutorii săr şi bea cu ei punci, nu dădea decât foarte rar prin satul lui şi şedea foarte puţin acolo. El colindă şi până azi toate iarmaroacele Malorossiei, întreabă cu multă luare-aminte de preţul diferitelor mărfuri care se vând numai cu ridicata, ca de pildă: făină, caiere de cânepă, miere şi alte multe, dar nu cumpără decât flecuşteţe, cum ar fi bucăţele de cremene, cuie

pentru curăţatul pipei şi într-un cuvânt tot ce nu trece ca preţ de una rublă.

TARAS BULBA

I

— La întoarce-te, fiule, să te văd! Ptiu, drace, mare comedie! Ce-i cu anteriele astea pe voi? Şi zi, aşa se poartă toţi acolo, la Academie1? Cu aste vorbe îi întâmpină Bulba pe cei doi fii ai săi, care-şi făcuseră învăţătura la bursa2 din Kiev şi se întorceau acum la casa părintească.

Flăcăii abia aducaseră să descalece. Erau doi voinici în toată puterea cuvântului, care mai priveau încă pe sub sprâncene, ca orice seminarist slobozit de curând din Academie. Obrajii lor pietroşi şi plini de sănătate erau umbriţi de cele dintâi tuleie neatinse încă de tăişul briciului. Păreau amândoi foarte stingheriţi de primirea ce le-o făcea părintele lor şi stăteau de cremene, cu ochii în pământ.

— La staţi oleacă, să vă văd bine, urmă Taras, răsucindu-i: Da lungi mai sunt svitcile 3 astea ale voastre! Halal svitei! N-am mai văzut de-astea de când e hăul şi bârgăul! ia să fugă unul din voi! Mi-e că odatăse-ncurcă în poate şi vine de-a berbeleacu I

— Haide, nu-ţi mai râde de noi, tată, ajungă-ţi, făcu în – cele din urmă cel mai mare dintre fraţi.

— Ia te uită la el ce fudul se ţine! Şi de ce n-aş râde, mă rog?

— Uite aşa! Dacă-ţi baţi joc de noi, nu mai ţin seamă că-mi eşti părinte şi zău că-ţi trag o bătaie, să mă pomeneşti!

— Ptiu, făt nevrednic ce eşti! Cum, lui taică-tu, mă?... făcu Taras Bulba, dându-se câţiva paşi îndărăt de uimit ce era.

Academia teologică din Kiev.

2 Seminar teologic cu internat. Bursă se mai chema şi numai infernalul seminarului. Elevii interni erau bursieri

şi li se spunea „bursaci”; în popor Academia teologică din Kiev era de asemenea numită bursă.

3 Haină de purtat pe deasupra la ruşii din sud. (N. aut.)

— Da, chiar şi lui taică-meu! Batjocura n-o trec cu vederea şi n-o iert nimănui!

— Şi cum vrei să ne batem? Cu pumnii?

— Cu ce-o fi!

— Atunci hai, cu pumnii! zise Taras Bulba, suflecându-şi mânecile. Oi vedea eu îndată câte parale faci tu într-o bătaie cu pumnii!

Şi amândoi, tatăl şi fiul, în locul vorbelor de bun găsit după o despărţire îndelungată, se apucară să-şi care unui altuia la pumni în coaste, în şale şi în piept, când depărtându-se, ca să se măsoare cu privirea, când încăierându-se iarăşi.

— La priviţi oameni buni: s-a smintit de tot bătrânul! A căpiat de-a binelea! zicea mama flăcăilor, o femeie gălbejită, slabă şi blândă din fire, care stătea în prag şi care n-avusese vreme să-şi strângă la piept fiii mult iubiţi. Copilaşii s-au înturnat acasă, noi nu i-am văzut mai bine de un an, iar dumnealui uite ce-i dă prin minte: să se măsoare în pumni cu dânşii.

— Da ştii că se bate bine? făcu Taras Bulba, oprindu-se în sfârşit. Zău că se bate bine! urmă el, după ce-şi mai trase sufletul. Te buşeşte, că-ţi vine să te laşi păgubaş! O să ajungă un cazac de nădejde! Ei, bun venit, fiule! Hai şi ne-om pupa! – şi tatăl cu fiul se sărutară. Straşnic, flăcăule! lac-aşa să-i snopeşti pe toţi, cum m-ai snopit pe mine, să nu ierţi pe nimeni! Da iar mă-ntorc şi zic că eşti gătit, să te strici de râs, nu alta! Ce-i cu frânghia asta care atârnă pe tine? Da’ tu, mă, netotule, ce stai aşa cu mâinile-n jos? nu mai contenea Taras, vorbindu-i de astă dată mezinului. Nu te repezi şi tu cu pumnii la taică-tu, îmoeliţatule?

— Iaca, na, ce-i trăsneşte prin cap! îi tăie vorba mama, care-şi îmbrăţişa în vremea asta feciorul mezin. Unde s-a mai pomenit aşa ceva, ca un copil să-şi bată părintele! Ş-apoi la asta ne stă capul acum? Copilul e fraged încă, a făcut cale lungă, a obosit... (copilul de care era vorba avea mai bine de douăzeci de ani şi era înalt de-un stânjen). Acum numai bine i-ar sta să se hodinească şi să îmbuce şi el ceva, iar dumnealui îl sileşte să se bată!

— Ehei, după câte văd eu, tu eşti fecioraşul mamei, hai? făcu Taras Bulba. Să nu-ţi pleci urechea la spusele maică-tii: e muiere şi nu pricepe nimic. Giugiuleli vă trebuie vouă? Giurgiuleala voastră-i stepa şi un cal de soi! Asta-i giurgiuleala voastră! Vedeţi sabia asta? Ea e maica voastră! iar toate celelalte, cu care v-au umplut capetele până acum, pleavă sunt! Academia şi toate cărticelele, ceasloavele şi filozofelile sunt fleacuri pe care nu dau doi bani! Şi... – aici Bulba întări spusele cu o vorbuliţă care nici că se poate pune într-o carte – eu uite ce fac mai bine: vă trimit chiar de săptămâna care vine la Zăporojă. Acolo învăţătură, zic şi eu! Acolo-i şcoala care vă trebuie şi numai acolo o să vă vină mintea la cap!

— Cum, numai o săptămână să stea acasă? se tângui bătrâna şi uscăţiva mamă, cu ochii în lacrimi. Nici să petreacă-n voie n-or să aibă vreme, nici casa părintească n-or să şi-o cunoască bine şi nici eu n-o să-mi pot sătura privirile uitându-mă la ei!

— Ajungă-ţi cu bocitul, bătrâno! Rostul unui cazac nu e să dădăcească muierile! Dacă ar fi după tine, ţi i-ai ascunde pe amândoi sub fuste şi ai sta peste ei cum stă cloşca pe ouă! Hai, du-te mai bine şi pune pe masă tot ce ai! Să nu care cumva să ne-aduci gogoşi, turtă dulce, prăjituri cu mac sau alte zaharicale, că de astea n-avem trebuinţă; adu-ne un berbec întreg, o capră şi mied din acela de patruzeci de ani! Şi răchie cât mai multe. Dar nu de-alea cu marafeturi, cu stafide ori cu alte drăcovenii, nu!

Rachiu curat şi spumos, să se umfle-n pahare şi să împroaşte cu stropi ca turbat!

Bulba îşi duse apoi feciorii în odaia mare, de unde o zbughiră într-un suflet două slujnicuţe tinere şi frumoase, cu salbe de mărgele roşii la gât, care deretecaseră prin casă. Poate că se speriaseră cu adevărat de sosirea coconilor care nu treceau cu vederea pe nimeni dintre cei ce le ieşeau în cale, sau poate voiau numai să rămână credincioase obiceiului lor muieresc, adică să scoată un ţipăt şi s-o ia la goană când dau cu ochii de un bărbat, iar apoi să-şi acopere îndelung obrazul cu mâneca, de prea multă ruşine. Odaia era rânduită după gustul acelor vremi, a căror amintire vie o păstrează în crâmpeie doar cântecele şi baladele din popor, pe care azi nu le mai cântă în Ucraina nici măcar bătrânii orbi cu barbă lată, ce le ziceau odinioară pentru norodul strâns ciotcă în jurul lor, însoţindu-le de zdrângănitul molcom al bandurei \ după gustul acelor vremi de lupte şi restrişte, când au început în Ucraina încăierări şi bătălii din pricina unirii bisericilor[12]. Pretutindeni domnea curăţenie mare şi pereţii erau spoiţi în culori. Pe pereţi atârnau săbii, biciuşti, laţuri de prins păsări, năvoade şi flinte, un corn lucrat cu meşteşug, în care se păstra praful de puşcă, zăbale de aur şi piedici pentru cai, bătute în argint. Ferestruicile erau mici, rotunde, cu geamuri prin care lumina zilei se prefira anevoie, din celea ce se mai văd astăzi doar la vechile biserici; nu puteai privi afară prin ele decât numai dacă ridicai gemuleţul. În jurul ferestrelor şi uşilor erau chenare roşii. În colţuri, pe poliţe, stăteau înşiruite căni, şipuri şi ploşti din sticlă verde şi albastră, năstrape lucrate în argint

---

1 Vechi instrument muzical ucrainean cu coarde.

2 Pe la sfîrşitui secolului al XVI-lea, în regiunile apusene ale Ucrainei şi Bielorusiei, stăpînite de Polonia, încercările de a uni biserica ortodoxă cu cea catolică au stîrnit împotriviri crîncene din partea populaţiei ucrainene şi bieloruse.

şi pocale aurite, de diferite obârşii: veneţiene, turceşti, cercheze, ajunse în casa lui Bulba pe căi ocolite, prin mâini multe, lucru foarte obişnuit în vremile acelea de isprăvi vitejeşti. De jur-împrejurul odăii erau aşezate laviţe de lemn de ulm; în colţul de cinste, pe sub icoane, era o masă mare; mai era acolo un cuptor lat cu prichici, firide şi ieşituri, împodobite cu olane smălţuite în culori felurite – toate astea erau bine cunoscute voinicilor noştri care veneau acasă în fiecare an pe timpul vacanţelor, făcând drumul pe jos, pentru că nu aveau pe atunci cai şi pentru că nu le era îngăduit îndeobşte ucenicilor să umble călări. Tot ce aveau în vremea aceea era doar moţul lung, numai bun la târnosit, iar întru fapta asta avea slobozenie orice cazac purtător de armă. Acum, unde-şi isprăviseră şcoala, Bulba le trimisese câte un armăsar tânăr din herghelia lui.

Cu prilejul întoarcerii fiilor săi, Bulba porunci să fie poftiţi la dânsul toţi sotnicii[3] şi mai-marii polcului[4] său care se nimeriseră a fi pe-acasă, iar când veniră doi dintre ei şi esaulul Dmitro Tovkaci, care-i era prieten vechi, Bulba le înfăţişă pe cei doi fii ai săi, zicându-le: „Ia priviţi-i pe voinicii ăştia! O să-i trimit fără zăbavă la Seci”. Oaspeţii rostiră urări şi vorbe de laudă, atât lui Bulba cât şi celor doi flăcăi, că şi-au pus în gând un lucru bun, adăugând la acestea că nu este pe lume şcoală mai vrednică pentru un tânăr.

— Şi acum, boieri dumneavoastră, să se aşadă fiecare la masă unde i-o plăcea mai mult. Ei, feţii mei, mai întâi şi-ntâi să bem niscai rachiu! mai zise Bulba. Doamne ajută! Să fiţi sănătoşi, şi tu Ostap, şi tu Andrii! Să dea dumnezeu să aveţi întotdeauna noroc în luptă! Să-i bateţi pe păgâni, pe turci şi pe tătari aşijderea, iar de-or cuteza leşii să se ridice într-un chip sau altul împotriva credinţei noastre, să-

---

3 Sotnic — comandant de sotnie — respectiv, companie în oastea căzăcească zaporojană.

4* Polc — regiment.

i bateţi şi pe Ieşi! Hai, tinde paharul! Ce zici, bun îi rachiul, aşa-i? Da cum spui „rachiu” în latineşte? Ei, vezi? Proşti au mai fost, flăcăule, latinii ceia ai tăi! Nici bănuiau că mai e şi rachiu pe lumea asta. Şi cum naiba îi spunea ăluia de scria stihuri pe latineşte? Nu prea sunt eu tare în de-ale cărţii şi de asta nu ştiu! Horaţiu, sau cum?

„Mă, ce dat dracului e taică-meu! îşi zise Ostap, feciorul cel mare. Toate le ştie, câinele ăsta bătrân, da se face niznai”.

— Eu aşa gândesc, că arhimandritul nu vă lăsa nici batâr să mirosiţi rachiu, urmă Taras. la spuneţi drept, feţii mei, dacă v-au tăbăcit bine acolo, la bursă, cu nuiele tinere de mesteacăn şi de vişin, spinarea şi câte altele mai are cazacul? Sau poate, ca să vă facă tobă de înţelepciune, aţi mâncat bătaie şi cu biciuşti? Pasămite nu vă înfruptaţi numai sâmbăta din bucatele astea, ci şi miercuri, ba şi joi, hai?

— Ce să ne mai amintim de ce-a fost, taică?! îi luă vorba Ostap. Ce-a fost, a trecut!

— Să-ncerce careva acum! făcu Andrii. Să-ncerce numai să se lege de noi! la să-mi iasă în cale vreun tătar, ceva, că-l învăţ eu numaidecât ce-i aia sabie de cazac.

— Bine ai grăit, fiule! Straşnic, zău! Şi dacă-i aşa, să ştiţi că mă duc şi eu cu voi la Seci. Zău că mă duc! La ce dracu’ şed eu aici? Ca să semăn hrişcă, s-ajung gospodar aşezat, să-mi văd de oi şi de porci, ori să mă giugiulesc cu nevasta? da ducă-se pe pustii locuri! Eu îs cazac şi nu-mi trebuie toate astea! Ei şi ce-i dacă nu-i război? Mă duc şi eu la Zăporojă cu voi, ca să-mi mai treacă de urât. Zău că mă duc! Şi bătrânul Bulba se înfierbântă tot mai mult, până când, la urmă, se dezlănţui de-a binelea, se ridică de la masă, se înfoie şi zise, bătând din picior: Plecăm chiar mâine! La ce să mai amânăm? Ce vrăjmaşi o să vedem noi, dacă stăm să clocim aici? Parcă mare nevoie avem de cocioaba asta şi de toate celea, oalele, carafele... şi zicând

aşa, prinse a sparge şi a arunca carafele de pe poliţă.

Sărmana bătrânică, deprinsă mai demult cu asemenea isprăvi ale bărbatului său, privea cu jale la toate de pe laviţă. Nu îndrăznea să scoată o vorbă, dar auzind hotărârea atât de înspăimântătoare pentru ea, nu-şi mai putu stăpâni lacrimile. Doar o privire le aruncă copiilor, de care era ameninţată să se despartă atât de curând... dar nimeni n-ar fi fost în stare să zugrăvească toată puterea acelei dureri mute, care-i pâlpâia în ochi şi îi tremura pe buzele încleştate.

Om îndărătnic, Bulba. Una din acele firi cum se puteau ivi pe lume numai în cumplitul veac al cincisprezecelea, în acest unghер, pe jumătate nomad al Europei, pe vremea când toată străvechea Rusie de miazăzi, părăsită de cnejii ei, fusese pustiită şi pârjolită până în temelii de năvala nestăvilită a cotropitorilor mongoli; când văduvit de casă şi căminul lui, omul de-aici ajunsese cutezător; când îşi dura sălaş pe locul de curând mistuit de pojar, sub ochii vecinilor neînduratori şi ai primejdiei fără capăt, obişnuindu-se să le privească drept în faţă, neştiutor de e sau nu vreun lucru de temut pe lumea asta; când duhul slav, de veacuri paşnic, se încinsese în vâltoarea luptelor, când se ivise căzăcimea – această izbucnire năprasnică şi nestăvilită a firii ruseşti – şi când toate văile şi vadurile râurilor, povârnişurile şi alte locuri bune de locuit erau presărate cu sălaşe de cazaci, mulţi ca frunza şi ca iarba, despre care cutezătorii lor tovarăşi răspundeau cu drept cuvânt sultanului dornic de a le cunoaşte numărul: „Cine-i ştie? Toată stepa noastră e împânzită cu ei: câte ierburi pe câmp, atâtea moţuri în vânt!” Ei erau într-adevăr o izbucnire minunată a puterii ruseşti: o scăpărase sânul poporului, izbit de amnarul suferinţei. În locul târgurilor răzleţe şi a voivodeştilor conace de altă dată, cu crescătorii lor de haite şi de şoimi boiereşti, în locul cnejilor mărunţei, veşnic învrăjbiţi între

ei şi gata să-şi neguţeze oraşele, se iviră acum aşezări de temut – curene şi ocoliţe legate între ele prin aceeaşi primejdie care le pândea şi prin ura pe care o nutreau împotriva cotropitorilor păgâni. Este îndeobşte cunoscut de toţi din istorie cum luptele neîncetate pe care le-au dus, precum şi viaţa lor plină de zbucium au mântuit Europa de năvălirile năprasnice care ameninţau s-o nimicească. Rigii polonezi, care s-au văzut stăpânitori ai acestor meleaguri întinse, în locul mărunţilor cneji, deşi erau slabi şi domneau de departe, şi-au dat seama pe deplin de însemnătatea cazacilor şi de foloasele pe care le puteau trage de pe urma vieţii de luptă pe care o duceau aceşti străjuitori. Ei au îmboldit şi au sprijinit în fel şi chip această pornire a lor. Sub domnia acestor stăpânitori depărtaţi, hatmanii, aleşi din chiar sânul căzăcimii, prefăcură ocoliţele şi curenele în polcuri şi districte bine orânduite. Asta nu era o armată regulată, nu, şi nimeni n-ar fi putut s-o vadă. Dar de se-ntâmpla vreun război sau o mişcare a întregii căzăcimi, în cel mult opt zile, fiecare cazac se înfăţişa la locul cuvenit, călare şi cu tot tacâmul de arme, primind drept plată de la rigă un singur galbene, şi în două săptămâni se strângea o armată, că n-ar fi fost în stare s-o adune niciun fel de recrutare. De cum se isprăvea războiul, ostaşul pleca iar pe lunci sau pe ogoare, se întorcea la barca lui de pe Nipru, îşi vedea de pescuit şi de negoţ, făcea bere, într-un cuvânt era un cazac liber. Străinii din acele vremi se minunau pe drept cuvânt de uimitoarele lui însuşiri. Nu era meserie pe care să n-o cunoască un cazac sau să n-o socoată pe măsura lui: se pricepea să facă vin, să meşterească un car, să pregătească iarba de puşcă şi să ducă la bun sfârşit orice muncă de fierar sau lăcătuş, iar pe deasupra să petreacă nebuneşte, să bea şi să benchetuiască aşa cum numai un rus înţelege s-o facă. În afară de cazacii înregistraţi, care aveau datoria să se înfăţişeze când se întâmpla vreun

război, puteai în orice vreme, în ceas de grea cumpănă, să strângi mulţime mare de volintiri călări: ajungea numai ca esaulii să colinde târgurile şi băteliştile tuturor satelor mari şi mici şi să strige cât îi ţinea gura, ridicaţi în picioare în carăle lor: „Hei, voi, povarnagii şi berari! Ajungă-vă să fierbeţi berea, să vă tolăniţi pe cuptor şi să îngrăşaţi muştele cu osânza voastră! Mergeţi de vă umpleţi de slavă vitejească şi de cinste! Hei, voi, plugari, semănători de hrişcă, oieri şi cei ce vă ţineţi de fustele muierilor! Ajungă-vă să ţineţi coarnele plugului, să vă murdăriţi ciubotele galbene de glie, să vă daţi pe lângă muieri, prăpădindu-vă de pomană puterea voastră voinicească! A venit vremea să vă dobândiţi slava de cazac!” Vorbele acestea cădeau ca scânteile pe lemn uscat. Plugarul îşi fărâma plugul, povarnagiii şi berarii azvârleau cât colo teascurile şi spărgeau boloboacele, meşteşugarii şi neguţătorii dădeau dracului meseria şi dugheana lor, şi spărgeau oalele din casă. Şi toată suflarea căzăcească încăleca pe cai. Într-un cuvânt firea rusului îşi lua un avânt nestăvilit în toată fala ei voinicească.

Taras era unul dintre polcovnicii vechi, neaoşi: părea anume făcut pentru o viaţă zbuciumată de lupte şi era drept din fire, uneori până la necruţare. Pe-atunci, înrâurirea poloneză începea să se facă simţită în stepena boierimii ruse. Mulţi începeau să trăiască după obiceiul leşesc, în bogăţie, înconjuraţi de slugi în veşminte strălucitoare, cu şoimi, gonaşi, sindrofii şi curte. Taras, însă, n-avea la inimă toate astea. Lui îi era dragă viaţa simplă a cazacilor şi de aceea se sfădi cu toţi tovarăşii săi care se dădeau cu Varşovia, numindu-i slugi ale panilor polonezi. Mereu neostoit, Taras se socotea un apărător îndreptăţit al credinţei pravoslavnice. Drept aceea, intra samavolnic în [5]toate satele care se jeluiau de asuprirea arendaşilor ori de vreo nouă dajdie pe gospodărie,

---

5 Cazaci trecuţi în registrele armatei de către guvernămîntul polonez.

împărţea singur dreptate în fruntea cazacilor lui şi îşi statornicise o pravilă care spunea că sunt trei pricini pe lume când trebuie să pui neapărat mâna pe sabie, şi anume: când vameşii supară cu ceva căpeteniile şi nu se descoperă în faţa lor, când se batjocoreşte credinţa pravoslavnică şi nu se cinsteşte cum se cuvine datina strămoşească şi, în cele din urmă, când vrăjmaşii sunt păgâni şi îndeosebi turci, împotriva cărora socotea că e îngăduit să ridici arma în orice împrejurare, întru slava creştinătăţii.

Acum, se bucura dinainte la gândul că o să se ducă la Seci cu cei doi feciori ai săi şi o să zică: „Ia priviţi ce mai voinici v-am adus!” îşi închipuia cum o să-i înfăţişeze bătrânilor săi tovarăşi căliţi în lupte, şi cum o să-şi desfete privirile cu cele dintâi isprăvi vitejeşti de-ale lor în mânuirea armelor şi în meşteşugul chefuitului, pe care iarăşi îi socotea ca pe o însuşire de frunte a oricărui cavaler. Avusese de gând mai întâi să-i trimită singuri. Dar când văzu cât sunt de tineri, înalţi, bine legaţi şi frumoşi la înfăţişare, se aprinse în inima lui duhul de oştean şi se hotărî să plece chiar de a doua zi împreună cu ei, deşi nimic nu-l silea la asta, în afară de voinţa lui plină de îndărătnicie. Se şi apucă de îndată să trebăluiască, să repeadă porunci, să aleagă caii, cu tot dichisul lor pentru tinerii săi fii, ba dădu şi prin grajduri şi hambare şi hotărî până şi slugile care trebuiau să-i însoţească a doua zi. Frânele puterii sale le trecu esaulului Tovkaci, poruncindu-i totodată cu străşnicie să se înfăţişeze la Seci neîntârziat, cu tot polcul, de cum o să primească cea dintâi veste de la dânsul. Şi cu toate că era cherchelit şi aburii băuturii îi mai întunecau încă mintea, nu uită nimic. Porunci chiar să fie adăpaţi caii şi să li se pună în iesle grâu din cel ales, cu bobul maşcat, după care se întoarse în casă, ostenit de atâtea griji.

— Acum, feţii mei, e vremea să ne ducem la culcare,

iar mâine om face şi noi ce-o da dumnezeu. Da să nu ne aşterni paturile. N-avem noi trebuinţă de aşternuturi! O să dormim afară!

Noaptea de-abia întunecase cerul, dar Bulba avea obiceiul să se culce de cu ziuă. Se tolăni pe covor şi se înveli cu un cojoc de oaie, pentru că aerul nopţii era răcoros şi pentru că lui Bulba îi plăcea să se învălească mai călduros când era acasă. Curând după aceea bătrânul prinse a sforăi şi toată curtea îi urmă pilda; întreaga suflare omenească, culcată prin diferitele unghere ale ogrăzii începu să sforăie pe toate glasurile. Dar mai înainte de toţi adormi paznicul, pentru că se cinstise mai avan decât ceilalţi cu prilejul întoarcerii celor doi coconi.

Numai biata mamă nu închise ochii. Ghemuită la căpătâiul copiilor ei iubiţi, care dormeau unul lângă altul, le pieptăna pletele tinere, neastâmpărate şi ciufulite, umezindu-le cu lacrimile ei; îşi privea fiii cu toată fiinţa, cu toate simţămintele ei; întreaga ei făptură era numai ochi, şi ochii aceştia nu se puteau sătura uitându-se la dânşii. Îi hrănise la sânul ei, îi crescuse, îi alintase şi acum îi era dat să-i vadă doar o singură clipă. „Copiii mei, copiii mei iubiţi! Ce o să se întâmple cu voi? Ce soartă vă aşteaptă?” şoptea ea, şi lacrimile se opreau în zbârciturile ce-i brăzdau chipul, odinioară nespus de frumos.

Drept e că femeia era vrednică de milă, ca orice femeie a veacului aceluia bogat în isprăvi vitejeşti. Odinioară, n-apuca bine să guste o clipă de iubire în focul celor dintâi porniri, în anii pătimaşi ai tinereţii, că asprul ei stăpân o şi părăsea pentru sabie, pentru tovarăşii săi, pentru chefuri. Îşi vedea bărbatul două-trei zile pe an şi atât. Urmau apoi alţi ani în şir când nu primea nici măcar o veste de la el. Dar şi atunci când îl vedea, când îşi duceau traiul împreună, ce fel de trai mai era acela? Răbda ocări, uneori şi bătăi; mângâierile erau rare şi păreau pornite mai mult din milă, într-un cuvânt, părea o fiinţă cu totul

fără rost în mijlocul cetei de voinici holtei, asupra cărora viaţa de chefuri fără frâu de la Zăporojă lăsase urme adânci. Tinereţea ei lipsită de bucurii se scursese ca un vis; obrajii ei gingaşi şi proaspeţi, buzele ei nesărutate se trecuseră curând, cum se trec florile, şi se acoperiseră de zbârcituri timpurii. Iar dragostea ei, toate simţămintele şi toată duioşia şi patima sufletului ei de femeie se prefăcuseră în iubire de mamă. Îşi ocrotea copiii cu foc, cu patimă, cu lacrimi, aidoma unui pescăruş de stepă care se roteşte deasupra puilor săi. Fiii ei, copiii ei mult iubiţi trebuiau să fie smulşi de lângă ea şi poate n-o să-i mai vadă niciodată! Şi cine ştie? Poate în cea dintâi încăierare un tătar o să le puie capetele sub paloş şi ea n-o să afle niciodată unde zac leşurile lor sfârtecate de păsările răpitoare din stepă, tocmai ea, care n-ar pregeta să-şi dea şi viaţa pentru fiecare strop din sângele lor. Plângând cu hohote, femeia se uită la ochii lor, care se închideau, copleşiţi de somnul biruitor, şi îşi zicea: „Poate că Bulba, după ce s-o trezi, o să mai amâne plecarea cu vreo două zile? Poate că i s-a năzărit să plece atât de curând, numai pentru că băuse peste măsură?”

Din înaltul cerului, luna vărsa de mult razele ei în ograda plină de oameni adormiţi şi peste pâlcul des de sălcii, peste buruienile nalte ce potopiseră uluca din jurul curţii, pe când biata mamă tot la căpătâiul fiilor ei dragi şedea, fără să se gândească la somn şi fără să-şi iee o clipă ochit de la chipurile lor. Simţind apropierea zorilor, caii se culcaseră în iarbă; frunzele din creştetul sălciilor prinseră a foşni domol şi, încetul cu încetul, foşnetul lor coborî aidoma unui pârâiaş, până jos. Dar femeia rămase neclintită pe locul ei până la răsăritul soarelui, fără să simtă oboseala, dorind din tot sufletul ca noaptea să ţină cât mai mult. Apoi se auzi din stepă nechezatul răsunător al unui mânz şi cea dintâi undă a rumenelii se aprinse pe cer.

Deodată Bulba se trezi şi sări ca ars. Îşi aducea foarte bine aminte de toate poruncile pe care le dăduse în ajun.

— Haideţi, flăcăi, destul aţi dormit! E vremea să vă sculaţi acum! Adăpaţi caii! Da bătrâna unde-i? (Aşa obişnuia Bulba să-i zică nevesti-sii.) Mişcă, bătrâno, dă-ne de mâncare, că avem cale lungă de făcut!

Şi biata bătrânică, văzându-şi zădărnicită şi cea din urmă nădejde, porni împleticindu-se spre casă. Şi în timp ce mama pregătea cu lacrimi în ochi prânzişorul, Bulba împărţea porunci, trebăluia prin grajd şi alegea cu mâna lut cele mai frumoase straie pentru fiii săi. Cei doi seminarişti îşi schimbară ca prin farmec înfăţişarea: în locul ciubotelor prăfuite cu care veniseră, aveau acum altele, de safian roşu, cu potcoave de argint; şalvarii largi cât Marea Neagră, cu mii de falduri şi cute pe ei, erau strânşi la brâu cu bete de aur; de bete erau prinse curele lungi pentru lulea, împodobite cu canafuri şi alte zorzoane. Pe deasupra purtau câte o cazacă de postav, roşie ca focul, strânsă peste mijloc cu o cingătoare în izvoade, la brâu aveau pistoale turceşti cu înflorituri şi câte o sabie ce li se lovea de picioare. Chipurile lor, prea puţin arse de soare, păreau acum şi mai frumoase şi mai albe, iar mustăcioara neagră, abia mijită, scotea şi mai mult în vileag frăgezimea feţelor şi tinereţea lor plină de sănătate şi putere. Arătau tare bine cu cuşmele lor negre de oaie cu fundul aurit. Sărmana mamă! Când dădu cu ochii de ei, nu putu să rostească nicio vorbă şi lacrimile îi umeziră ochii.

— Ei, feţii mei, toate sunt gata! N-avem ce zăbovi! zise Bulba. Acum, după obiceiul nostru pravoslavnic, trebuie să ne aşezăm oleacă, înainte de a porni la drum.

Se aşezară cu toţii, până şi slugile care stăteau cuviincioase, lângă uşă.

— Acum, mamă, blagosloveşte-ţi copiii! mai zise Bulba. Roagă-te de cel atotputernic să-i ajute să lupte

vitejeşte, să apere totdeauna cinstea lor de cavaleri şi să fie pavăza credinţei pravoslavnice. Iar de n-or face întocmai, să piară mai bine de pe faţa pământului şi să li se şteargă până şi urma. Apropiaţi-vă de muma voastră, copii! Rugăciunea de mamă o să vă apere şi pe apă şi pe uscat.

Şi mama, slabă ca orice mamă, îi strânse ia pieptul ei, apoi scoase două iconiţe şi plângând cu hohote, le atârnă de gâtul fiilor ei.

— Maica domnului… să vă aibă în pază… să nu uitaţi… copilaşii mei, de măicuţa voastră… Măcar o veste să-mi trimiteţi.

Nu putu rosti nicio vorbă mai mult.

— Haideţi, copii! făcu Bulba.

Lângă prag aşteptau caii, gata înşeuaţi. Dintr-o săritură Bulba se aruncă pe spinarea Dracului său, care se smuci năprasnic, sub povara celor douăzeci de puduri ale stăpânului, căci Bulba era într-adevăr peste măsură de greu şi de gras.

Când văzu mama că şi fiii ei au sărit în şa, se repezi la mezin, pe faţa căruia se citea mai multă duioşie, se încleştă de scara şeii şi îşi lipi obrazul de oblânc: ochii ei căutau plini de deznădejde, iar mumie nu voiau să slobozească strânsoarea. Doi cazaci voinici o luară binişor pe sus şi o duseră în casă. Dar de-abia apucară călăreţii să iasă din ogradă, că femeia ţâşni pe poartă cu uşurinţa unei căpriţe, în ciuda anilor ei, şi cu o putere de neînchipuit opri calul unuia din cei doi fii, pe care-l îmbrăţişă cu o pornire nebună; cei doi cazaci o duseră din nou în casă.

Flăcăii călăreau cu sufletul greu, abia stăpânindu-şi lacrimile, de teama părintelui lor, care la rândul său se simţea şi el destul de tulburat, cu toate că încerca din răsputeri să-şi ascundă tulburarea. Ziua era mohorâtă; verdeaţa strălucea viu, dar cântecul păsărilor era răzleţ, împrăştiat. După ce făcură o bucată de cale, drumeţii priviră îndărăt: cătunul parcă li-l înghiţise pământul;

rămăseseră afară doar cele două hogeacuri ale bietei lor căsuţe şi creştetele copacilor pe ramurile cărora băieţii se căţărau odinioară ca veveriţele. Numai pajiştea îndepărtată îşi mai aşternea covorul în faţa privirii lor, pajiştea ce le amintea toată povestea vieţii lor, din anii când se dădeau de-a dura pe iarba ei plină de rouă şi până în anii când tot acolo aşteptau câte o fată tinerică de cazac cu sprâncenele negre ce ţâşnea sfioasă peste întinsul ei, purtată de picioare sprintene, care abia de atingeau pământul. În cele din urmă nu se mai văzu decât cumpăna fântânii, stingheră pe cerul îndepărtat, cu roata mare de car prinsă în vârf; întinsul străbătut părea acum o spinare de deal ce ascundea ochilor toată priveliştea. Rămas bun copilărie, jocuri şi tot, tot, tot.

II

Câteşitrei călăreţii înaintau tăcuţi. Bătrânul Taras depăna în minte vremuri demult apuse: pe dinaintea lui trecea tinereţea, anii lui, anii duşi pe care-i plânge orice cazac, pentru că orice cazac ar vrea ca tinereţea să ţină cât viaţa, Se întreba pe cine dintre vechii lui tovarăşi de arme o să întâlnească la Seci? îşi făcea socoteala care dintre e [or fi murit şi care mai trăiesc. O lacrimă tainică îi învălui lumina ochilor şi capul lui cărunt se lăsă trist pe piept.

Feciorii lui erau frământaţi de alte gânduri. Dar trebuie să spunem ceva mai mult despre feciorii lui. Amândoi fuseseră trimişi la Academia din Kiev când aveau câte doisprezece ani, pentru că toţi oamenii de vază din acele vremuri socoteau că trebuie să-şi dea neapărat odraslele la învăţătură, măcar că această învăţătură era pe urmă cu desăvârşire uitată. Odraslele lor, ca de altfel toţi ucenicii proaspăt intraţi la Academie, erau sălbatici, crescuţi fiind în mare libertate, şi abia acolo se şlefuiau de obicei întrucâtva şi, supuşi aceloraşi rânduieli, sfârşeau prin a se asemui între ei. Cel mai vârstnic dintre fiii lui

Bulba, Ostap, îşi începuse noul fel de viaţă fugind de la şcoală chiar în cel dintâi an de învăţătură. Se înţelege că fusese întors înapoi, bătut crunt şi pus cu de-a sila la carte. De patru ori şi-a îngropat abecedarul în pământ, şi de patru ori a mâncat câte o bătaie soră cu moartea, după care i s-a cumpărat alt abecedar. Totuşi, nu încape nicio îndoială că ar fi săvârşit şi a cincea oară aceeaşi faptă, dacă taică-său nu i-ar fi făgăduit cu străşnicie că o să-l ţină posluşnic la mănăstire douăzeci de ani bătuţi pe muchie şi nu s-ar fi juruit în faţa lui că n-o să-l lase în vecii vecilor să vadă Zăporoja, de nu şi-o băga în cap toată învăţătura de la Academie. Vrednic de luat aminte e că toate acestea le spunea chiar Taras Bulba, care ocăra toată învăţătura din lume şi îşi sfătuia acum fiii – după câte am văzut – să nu-şi mai bată capul cu ea. Oricum ar fi, dar din ziua aceea Ostap se apucase de ticăit la ceasloave cu o străduinţă cu totul neobişnuită şi curând fusese socotit printre cei dintâi la carte. Pe atunci învăţătura se deosebea straşnic de viaţa de toate zilele: chiţibuşurile scolastice, gramaticale, retorice şi logice n-aveau nici în clin nici în mânecă cu vremurile, nu foloseau la nimic şi nici nu-şi mai găseau întrebuinţarea în viaţă. Cei ce-şi însuşeau învăţătura acelor timpuri, fie ea şi mai puţin scolastică, nu se puteau ajuta întru nimic cu ştiinţa lor. Iar învăţaţii de atunci erau dintre toţi cei mai neştiutori, pentru că se ţineau departe de şcoala vieţii. În afară de aceasta, orânduirea republicană a bursei şi faptul că era strânsă laolaltă o mare mulţime de vlăjgani zdraveni, voinici şi în floarea vârstei – toate acestea era firesc să le bage în cap lucruri cu totul străine de carte. Uneori greutăţile pe care le îndurau, alteori desele pedepse cu nemâncarea şi câte şi mai câte cerinţe care se nasc într-un corp tânăr, voinic şi plin de putere, puneau temelia unui neastâmpăr dornic de fapte, care îşi lua avântul la Zăporojă. Bursa înfometată cotrobăia prin uliţele Kievului, silindu-i pe cei de acolo să fie mereu cu

ochii în patru. Precupeţele din piaţă îşi acopereau plăcintele, covrigii şi sămânţa de dovleac, cum îşi acoperea vulturiţa puii, îndată ce vedea vreun bursac că trece prin apropiere. Consulul, care primea sarcina să vegheze asupra purtării tovarăşilor de sub ascultarea lui, avea nişte buzunare atât de înspăimântătoare la şalvari, că putea îndesa în ele toată taraba unei negustorese mai gură-cască. Bursacii alcătuiau de fapt o lume cu totul deosebită; ei nu erau primiţi în cercurile înalte ale boierimii kievlene şi leşeşti. Însuşi voievodul Adam Kisel în ciuda sprijinului pe care-l dădea Academiei, nu-i îngăduia pe bursaci în rândul boierilor şi poruncea să fie ţinuţi din scurt la şcoală. Altminteri, putea să se lipsească de acest îndemn, întrucât rectorul şi monahii-profesori nu cruţau de fel vergile şi bicele şi foarte adesea Iictorii trăgeau din porunca lor o asemenea mamă de bătaie consulilor, încât aceştia se scărpinau săptămâni întregi la şalvari. Mulţi dintre bursaci nici nu se sinchiseau de aceste bătăi, pe care le socoteau doar olecuţă mai usturătoare decât un pahar de rachiu tare dres cu piper; alţii însă se săturau până în cele din urmă de veşnicele chelfăneli şi o ştergeau la Zăporojă, dacă ajungeau să găsească drumul până acolo şi dacă nu erau prinşi şi întorşi din cale. Ostap Bulba, cu toate că se apucase cu multă sârguinţă de logică şi chiar de teologie, nu scăpă nici el de vergile necruţătoare. Se înţelege că toate astea trebuiau să-l înăsprească într-un fel sau altul şi să-i dea acea dârzenie care deosebea firea cazacului. Ostap era socotit întotdeauna un tovarăş de nădejde. Ce e drept, nu prea se aşeza el în fruntea altora când era vorba de isprăvi cutezătoare; ca de pildă să fure dintr-o livadă sau grădină străină, dar în schimb era unul dintre cei dintâi care se punea sub ascultarea câte unui tovarăş mat năstruşnic şi nicicând, în nicio împrejurare nu-şi dădea de gol prietenii. Niciun fel de bice ori nuiele nu-l puteau sili s-o facă. Ostap nu dădea frâu liber altor porniri ale lui, în

afară de cele care-l mânau spre fapte de armă şi chefuri nestăvilite; cel puţin aproape niciodată nu se ducea cu gândul la altele. Era cinstit şi fără ascunzişuri cu cei de-o seamă cu el. Era chiar bun la suflet, în măsura în care putea fi bun un om cu firea lui, pe acele vremi. Lacrimile bietei lui mame îl mişcaseră până în fundul sufletului; durerea ei era singurul nor care-i întuneca mulţumirea şi îl făcea să-şi plece fruntea sub povara gândurilor.

Fratele său mai mic, Andrii, avea simţămintele întrucâtva mai vii şi mai ascuţite. Învăţa cu mai multă tragere de inimă şi fără acea opintire cu care învaţă de obicei firile mai dârze şi mai neînduplecate. Avea mintea mult mai aplicată spre născociri decât fratele său; se punea mult mai des în fruntea tovarăşilor porniţi spre fapte primejdioase şi uneori, datorită isteţimii sale, ştia să scape de pedeapsă, în vreme ce Ostap, îndepărtând orice sprijin şi orice gând de a cere iertare, îşi scotea haina şi se aşternea pe podea. Andrii ardea şi el de dorul isprăvilor vitejeşti, dar, odată cu ele, sufletul lui era deschis şi altor simţăminte. De cum trecu de optsprezece ani, dorul de iubire îl cuprinse ca o vâlvătaie. În visările lui înflăcărate, femeia i se arăta din ce în ce mai des. Asculta, ce e drept, disputele filosofice, dar femeia o vedea într-una înaintea lui, tânără, gingaşă, cu ochii negri… Vedea neîncetat, ca într-o sclipire de fulger, sânii ei tari şi strălucitori, braţul ei gol, fraged, nespus de frumos; până şi veşmântul care se lipea strâns de trupul ei feciorelnic, dar în acelaşi timp plin de putere, avea pentru el o negrăită încântare. Andrir ascundea cu grijă faţă de colegi aceste porniri tinereşti care-i frământau sufletul, pentru că în vremea aceea se socotea drept o ruşine şi o necinste pentru un cazac să se gândească la femeie şi la dragoste înainte de a se fi călit în focul luptei. Oricum ar fi fost, în anii din urmă el primea tot mai rar să fie capul vreunei cete şi adeseori colinda singur câte un colţişor mai îndepărtat al Kievului, potopit

de verdeaţa livezilor de vişini, cu căsuţe mici, care priveau atât de îmbietor spre uliţă. Uneori se încumeta până la strada boierească, prin partea oraşului numită azi „vechiul Kiev”, unde locuiau numai boieri ucraineni şi Ieşi, în case mari, ce se înălţau cu oarecare semeţie. Într-o zi, când hoinărea aşa cu gândurile aiurea, fu cât p-aci să dea peste el trăsura unui pan de-al leşilor, iar surugiul de pe capră, stăpânul unor mustăţi de spaimă, îl atinse destul de usturător cu biciuşca. Tânărului bursac pe loc îi sări ţandăra: cu o îndrăzneală nebună apucă roata din spate cu mâna-i vânjoasă şi opri în loc trăsura. Surugiul, însă, de frica răfuielii, dădu bici cailor, ei se opintiră, şi Andrii, care din fericire îşi luase la vreme mâna de pe roată, se întinse la pământ, cât mi ţi-i de lung, cu nasul în glod. În clipa aceea auzi lângă el cel mai cristalin şi mai încântător râs din câte îi fusese dat să audă. Înălţând ochii, cazacul văzu la fereastra unei case o fată ruptă din soare. Avea ochii negri şi obrajii albi ca neaua rumenită de raza dimineţii. Frumoasa râdea din toată inima şi râsul dădea o strălucire orbitoare dalbei sale frumuseţi. Tânărul încremeni. O privi cu totul pierdut, căutând să-şi şteargă de pe faţă noroiul, pe care-l întindea şi mai mult. Cine era frumoasa aceea? vru s-o afle de la slugile în straie bogate care făceau roată în jurul unui tânăr cântăreţ din bandură care stătea în faţa porţii boiereşti. Dar slugile se porniră pe râs, văzându-i mutra mânjită cu glod, şi nu catadicsiră să-i răspundă. În cele din urmă află totuşi că e fiica voievodului de la Kovno, sosit vremelnic la Kiev. Chiar în noaptea următoare, cu o îndrăzneală de care numai bursacii erau în stare, trecu uluca ce îngrădea livada boierească, se căţără pe copacul ce-şi lăţea crengile până peste acoperişul casei, apoi sări clin copac pe acoperiş şi coborî prin coşul căminului, drept în iatacul fetei, care tocmai şedea

Ia oglindă, luminată de flacăra unei lumânări, şi îşi scotea din urechi cerceii ei scumpi. Frumoasa leahă se

sperie atât de tare când se trezi cu necunoscutul care-i sărise în faţă, încât îşi pierdu darul vorbirii. Dar de îndată ce se dumiri că flăcăul nu îndrăzneşte să-şi înalţe ochii spre dânsa şi nici să facă vreo mişcare din pricina sfielii ce-l cuprinsese, şi când mai cunoscu în el şi pe tânărul care în ajun se lungise în noroi drept în faţa ei, simţi c-o umflă iar râsul, mai ales că trăsăturile lui Andrii nu aveau în ele nimic înspăimântător; dimpotrivă, avea o înfăţişare cât se poate de plăcută. Fata râse din toată inima şi se desfătă îndelung pe socoteala lui. Era cam fluşturatică din fire, ca orice leahă, dar ochii ei, încântători şi negrăit de limpezi, aruncau priviri lungi cât veşnicia. Bursacul nu! se simţea în stare să mişte o mână măcar, de parc-ar fi fost legat ori vârât în sac, când fata voievodului se apropie îndrăzneaţă de el, îi puse pe cap diadema-i strălucitoare, îi anină de buze cerceii şi îi aruncă pe umeri pelerina ei străvezie, cusută cu fir. îl gătea şi se juca cu dânsul în fel şi chip, cu îndrăzneala unui copil ce nu ştie de oprelişte, îndrăzneală pe care o au toate fetele de şleahtici fluşturatice şi care-l puse pe bietul flăcău într-o sfială şi mai cumplită. Înfăţişarea lui era vrednică de râs, cum stătea aşa, cu gura căscată şi privirile aţintite în ochii ei strălucitori. În clipa aceea, o forfotă lângă uşă o sperie pe fată. Îi porunci în grabă lui Andrii să se ascundă sub. pat, şi îndată ce zarva se potoli, îşi chemă slujnica în iatac, o tătăroaică robită în război, şi îi spuse să scoată cu multă băgare de seamă pe Andrii în grădină şi apoi peste ulucă. De data asta însă, bursacul nu mai avu norocul de adineauri: tocmai când sărea pârleazul, paznicul, trezit din somn, îl croi zdravăn peste picioare, iar slugile adunate în grabă îl ajunseră din urmă pe uliţă şi îl ciomăgiră mult şi bine, până când, punându-şi nădejdea în opinteneala picioarelor, izbuti să scape cu chiu cu vai. După boroboaţa asta, era cam cu primejdie să treacă pe dinaintea casei şleahticului, care avea slugi cu nemiluita. O mai zări o dată

pe frumoasa leahă la capela catolică. Fata îl văzu şi ea şi un zâmbet prietenos îi înflori pe buze, de parc-ar fi întâlnit o cunoştinţă veche. Apoi o mai fură din ochi încă o dată, trecând pe-acolo; dar scurt timp după aceea, voievodul plecă îndărăt la Kovno, iar în locul încântătorilor ochi negri, privea acum pe geam o faţă străină şi slută. La acestea îi fugeau lui Andrii gândurile în timp ce călărea cu fruntea plecată şi ochii aţintiţi pe coama calului.

În vremea asta, stepa îi primise pe toţi la sânul ei verde; iarba înaltă îi împresurase, ascunzându-i privirilor, şi numai cuşmele negre, căzăceşti, se iţeau când şi când în mijlocul spicelor.

— Eeei! De ce aţi tăcut aşa, feţii mei? făcu într-un târziu Bulba, scuturându-se de toropeala gândurilor. Parcă aţi merge la călugărie, zău aşa! Daţi-le naibii de gânduri! Luaţi-vă mai bine lulele-n dinţi, să bem cu nesaţ din ele, şi dând pinteni cailor, să zburăm, nici păsărea să nu ne ajungă din urmă!

...Şi plecaţi pe oblâncul şeilor, cazacii se afundară cu totul în iarba înaltă. Nu li se mai zăreau nici cuşmele negre; doar cărăruia cea legănătoare de ierbi călcate în copite arăta urma goanei lor năprasnice.

Soarele, care se ridicase de-o suliţă pe cerul curat scălda stepa întreagă în lumina lui caldă, dătătoare de viaţă. Toropeala gândurilor tulburi se limpezi numaidecât şi inimile căzăceşti prinseră a bate ca pasărea din aripi.

Şi cu cât se afundau mai adânc în stepă, cu atât era mai frumoasă întinderea ei. Pe atunci, toată partea de miazăzi, tot pământul care alcătuieşte Novorossia1 de azi, până la Marea Neagră, era o pustietate verde, necălcată de picior omenesc. Niciun plug nu trăsese vreodată brazdă în necuprinsul potopit de buruieni. Numai caii, afundaţi în desişul lor, ca într-o pădure, le culcau la pământ sub copite. Niciodată firea nu plăsmuise ceva mai frumos: toată faţa pământului părea un ocean verde-auriu, presărat

cu flori fără număr. Printre firele înalte şi subţiri de iarbă, se întrezăreau albăstrele de culoarea cerului, sinilii sau liliachii; tufişurile de droc cu florile lor galbene îşi repezeau în sus vârfurile înalte; florile albe şi înmănuncheate ale codiţei-şoricelului împestriţau faţa

Novorossia – ţinutul populat de cazaci prin sec. XV-XVI-lea, care cuprinde ţărmurile Mării Negre şi ale Mării de Azov.

stepei, şi câte un spic de grâu, adus dumnezeu ştie de unde, pe aripile vântului, lega şi el rod în desişul verde, Ios, la rădăcina subţire a ierburilor, mişunau potârnichi cu gâturile întinse. Văzduhul răsuna de glasul miilor de păsări care ciripeau în fel şi chip. În tăriile înalte ale cerului, atârnau nemişcaţi, ca un nor, ulii hrăpăreţi, cu aripile întinse, cu privirile aţintite în iarbă. Strigătul unui cârd de gâşte sălbatice, care plutea în depărtare, asemenea unui nor întunecat, răspundea tocmai hăt departe, pe apele lacului pierdut în zări. Din iarbă se înălţa când şi când câte un pescăruş de stepă, purtat de fâlfâirea unduioasă a aripilor largi, şi se scălda falnic în apele albastre ale văzduhului. Uite-l pierdut în slăvi luminoase; nu se mai zăreşte decât un punct negru. Apoi o bătaie din aripi şi albeaţa lui scânteiază în lumina soarelui… Dracu’ să te ia, stepa mea, că mult eşti frumoasă!

Călătorii noştri nu se opreau din drum decât pentru masa de prânz; atunci cei zece cazaci din pâlcul ce-i însoţea descălecau îndată, dezlegau de pe şeile lor ploştile de lemn pline cu rachiu şi tărtăcuţele ce ţineau loc de pahare. Cazacii nu mâncau decât pâine cu slănină ori scovergi prăjite în untură şi nu beau decât o înghiţitură de rachiu şi asta numai pentru ca să prindă inimă, căci Taras Bulba nu îngăduia nimănui să se îmbete la drum. Apoi încălecau iar şi călăreau până la căderea nopţii. Seara, stepa îşi schimba cu desăvârşire faţa. Toată întinderea ei pestriţă se lumina dintr-odată în văpaia soarelui ce sta să

asfinţească, potopită apoi treptat de cernerea serii; umbre lungi se aşterneau când ici, când colo, şi din pricina lor, verdele stepei se întuneca; suflul ei părea mai greu de miresme; fiece floare, fiece firicel de iarbă îşi trimitea prinosul şi stepa întreagă nu era decât o cădelniţă uriaşă. Cerul, de un albastru întunecat, era brăzdat de izvoarele mari în aur trandifiriu, aruncate parcă la întâmplare de o pensulă uriaşă; ici-colo albeau pe faţa lui clăbuci străvezii de nouraşi uşori şi o adiere răcoroasă şi ademenitoare ca valurile mării abia de unduia capetele ierburilor, mângâind obrazul stepei. Muzica zilei se stingea pe nesimţite şi în locul ei se năştea alta. Popândăii tărcaţi ieşeau din găurile lor, se aşezau pe lăbuţele dinapoi şi umpleau câmpul de şuierături. Ţârâitul greierilor se auzea tot mai tare. Uneori venea de departe, de pe apele vreunui lac pierdut în stepă, câte un strigăt de lebădă şi tremura în văzduh, risipindu-se în clinchete ar gintii... Călătorii se opreau atunci în mijlocul câmpiei, îşi alegeau un loc bun de masă, aprindeau focul şi aşezau deasupra lui ceaunul în care-şi fierbeau culişul \ Aburul mâncării se înălţa în văzduh, amestecându-se cu celelalte mirosuri. După ce îmbucau câte ceva, cazacii se întindeau să doarmă, lăsându-şi caii împiedicaţi la picioare să pască în voie. Drept aşternut, îşi puneau svitcile. De sus, îi priveau în faţă stelele cerului, iar în urechi le pătrundea vuietul uşor al vieţii gâzelor fără număr, care mişunau în iarbă: foşnetul, şuierul şi ţârâitul se auzeau atât de limpede în liniştea nopţii şi păreau atât de curate în răcoarea ei, că până la urmă oamenii, legănaţi de cântecul acesta, se lăsau cuprinşi de somn. Iar dacă vreunul din ei se trezea o clipă în toiul nopţii, vedea în faţa lui stepa întreagă presărată de nenumăratele luminiţe ale licuricilor. Uneori, cerul întunecat al nopţii se rumenea din mai multe părţi de pălălăile focurilor ce mistuiau prin lunci şi râuri trestiile uscate, şi atunci lebedele negre, ce-şi urmau zborul în şir lung spre miazănoapte, scăldate într-o

văpaie argintie-trandafirie, păreau nişte năframe roşii plutind pe cerul întunecat.

Călătorii înaintau fără să vadă ceva mai deosebit. Nicăieri în calea lor nu dădeau de vreun copac: în jur era doar stepa fără sfârşit şi fără margini, stepa minunată şi necuprinsă. Când şi când se zăreau în depărtare, pe un mal şi pe altul al Niprului, vârfuri de păduri învăluite într-o pâclă albăstrie. Şi doar o singură dată le arătă Taras fiilor săi un punct negru, pierdut hăt departe în iarbă şi le spuse: „la priviţi, feţii mei: e un tătar ce zboară în goana calului”. Capul mic, cu mustăţi, îşi aţinti drept spre ei privirea ochilor înguşti, adulmecă văzduhul ca un copoi şi văzând că are în faţa lui treisprezece cazaci, se făcu nevăzut cu repeziciunea unei ciute, „la încercaţi să-l ajungeţi din urmă pe tătar!... Staţi, staţi! Nici să nu vă treacă prin minte una ca asta! Calul lui e mai iute chiar

Fiertură subţire din mei, cu slănină.

decât Dracul meu!” Totuşi Bulba luă numaidecât măsuri, temându-se de vreo capcană ascunsă ce le-ar putea-o întinde tătarii. De cum ajunseră în goana cailor la râuleţul Tatarka, ce se vărsa în Nipru, se aruncară în apele lui cu cai cu tot şi se lăsară multă vreme duşi de şuvoi, ca să-şi ascundă urma; şi numai după aceea ieşiră din nou la mal şi îşi văzură mai departe de drum.

După trei zile de la această întâmplare, cazacii se aflau în oreajma locului care era ţinta călătoriei lor. În aer se lăsă deodată o mare răcoare; cazacii simţiră apropierea Niprului. Apele lui scânteietoare se desenau ca o panglică întunecată în zare. Nahlapii râului îşi trimiteau suflul răcoros, aşternându-se aproape, tot mai aproape... în cele din urmă învăluiră jumătate din tot pământul... Acolo era locul unde Niprul, zăvorât până atunci de praguri, îşi cerea dreptul la libertate şi vuia ca o mare, întinzându-se în voie; era locul unde ostroavele, azvârlite în mijlocul apelor, le împingeau dincolo de maluri, iar valurile i se aşterneau

nestăvilite peste pământuri, fără să întâmpine în drumul lor nici stânci, nici muchii de dealuri... Cazacii descălecară, se urcară pe un pod plutitor şi după trei ceasuri se apropiară de malurile ostrovului Hortiţa, unde se afla pe vremea aceea Seci, care-şi schimba atât de des locul.

Mulţime mare de norod se ciorovăia pe mal cu brudarii. Cazacii se îngrijiră îndată de înfăţişarea cailor. Taras se îndreptă semeţ, îşi strânse bine de tot mijlocul cu brâul şi îşi netezi mândru mustăţile. Coconii lui tineri îşi cercetară şi ei cu multă luare-aminte straiele, din cap până în picioare, stăpâniţi de un fel de neînţeleasă teamă, amestecată cu o plăcere nelămurită şi apoi intrară cu toţii în mahalaua aşezată ca la o jumătate de verstă depărtare de Seci. Cum ajunseră, fură asurziţi de cincizeci de ciocane ce bubuiau fără încetare în cele douăzeci şi cinci de fierării săpate în pământ şi acoperite pe deasupra cu iarbă verde. În uliţă, în pragul căsuţelor cu cerdac, şedeau pretutindeni tăbăcari voinici şi frământau cu mâinile lor puternice piei de bou. Sumedenie de neguţători vindeau pe tarabe cu streşini grămezi întregi de cremene, amnare şi praf de puşcă. Un armean îşi atârnase la vedere năframele-i scumpe. Un tătar răsucea pe loc frigărui cu bucăţi de carne de berbec în aluat, înşiruite pe ele. Un jidov cu gâtul întins scotea rachiu dintr-un poloboc. Dar cel dintâi om de care dădură în calea lor fu un cazac zăporojan, care dormea drept în mijlocul drumului, cu mâinile şi picioarele desfăcute larg în lături. Taras Bulba nu putu trece nepăsător înainte, fără să se oprească şi să-şi desfete ochii cu o asemenea privelişte.

— Straşnic s-a mai întins! Şi ce falnic mai arată, zise el, oprindu-şi calul.

Ce e drept, tabloul era cât se poate de îndrăzneţ: cazacul zăcea întins ca un leu în mijlocul drumului. Moţul lui semeţ, dat pe spate, cuprindea cam o jumătate de arşin

de pământ. Şalvarii de postav vişiniu din cel scump erau mânjiţi pe-alocuri cu catran, semn de adânc dispreţ al cazacului faţă de ei. După ce-şi sătură îndelung privirile cu cazacul zăporojan, Bulba îşi făcu anevoie loc mai departe, pe uliţa strâmtă în care mişunau tot soiul de meşteşugari ce-şi făceau chiar acolo, pe loc, meseria, precum şi oameni de toate neamurile, de care era plină această mahala de lângă Seci a zăporojenilor deprinsă doar să chefuiască şi să tragă focuri de armă.

În sfârşit, călăreţii ieşiră din mahala şi văzură în faţa lor câteva „curene" acoperite cu stuf ori cu pâslă, după obiceiul tătăresc. Unele aveau pe lângă ele tunuri. Nicăieri nu se vedea vreun gard sau vreo căsuţă dintre cele joase, cu cerdacuri sprijinite de stâlpi mărunţei de lemn, care se găseau în mahala. Un val nu prea înalt de pământ, cu un fel de întăritură de trunchiuri de copaci în faţa lui, neapărată de nimeni, vădea cumplita nepăsare a cazacilor. Câţiva zăporojeni zdraveni, trântiţi în mijlocul drumului cu lulelele în dinţi, îi priviră fără să se sinchisească de ei şi nu se clintiră din loc. Taras trecu printre dânşii cu multă băgare de seamă, urmat de feciorii lui, zicând: „Să trăiţi, boieri dumneavoastră". – „Să trăiţi şi dumneavoastră" – răspunseră zăporojenii. Tot câmpul era pestriţ de cete de cazaci. Chipurile lor arse de soare arătau că sunt căliţi în luptă şi că au gustat din plin greutăţile de tot soiul ale traiului. Aşadar asta era Seci. Aici era cuibul de unde-şi luau zborul voinicii mândri şi tari ca nişte lei! De aici se revărsa peste toată Ucraina căzăcimea şi libertatea.

Călăreţii intrară apoi într-o piaţă mare şi încăpătoare, unde se aduna de obicei rada în piaţă, pe un butoiaş răsturnat cu fundul în sus, şedea un cazac despuiat până la brâu; cămaşa o ţinea în mână şi încetişor, pe-ndelete, îi cârpea găurile. Apoi le tăie drumul o ceată întreagă de lăutari, în mijlocul cărora juca de-i sfârâiau călcâiele un zăporojan tânăr, cu cuşma dată voiniceşte pe

ceafă şi braţele ridicate în sus. Tot tropăind aşa, striga uneori: „Ziceţi-i mai cu foc, scârţacilor! Nu te scumpi la rachiu, Foma, pentru creştinii ăştia pravoslavnici!” Şi Foma cel chior de-un ochi turna la căni fără număr, cinstindu-l pe fiecare cum îi cerea. Pe lângă tânărul zăporojan, alţi patru, mai bătrâni, frământau zdravăn pământul cu paşi mărunţei, uneori ţâşneau în sus, ori se avântau în lături ca un vârtej, cât pe-aci să cadă în capul lăutarilor, apoi deodată se lăsau la pământ şi jucau năprasnic pe vine, lovind scurt şi aprig ţărâna bine bătătorită cu potcoavele lor de argint. Pământul vuia surd până hăt departe, iar văzduhul răsuna de ţăcănitul potcoavelor de la cizmele căzăceşti, care jucau de mama focului gopakui şi trepakul. Dar dintre toţi dănţuitorii, unul striga mai amarnic şi se avânta mai straşnic, ceva mai în urma celorlalţi. Moţul îi zbura în vânt, iar pieptul vânjos era gol; dar cazacul purta pe el un cojoc călduros de iarnă, îmbrăcat pe mâneci şi sudoarea şiroia de pe dânsul, de parcă l-ar fi scos cineva din apă. „Leapădă-ţi măcar cojocul cela! rosti în sfârşit Bulba. Au nu vezi cum te-ai încins?” – „Asta nu-i cu putinţă!” îi strigă numaidecât cazacul. „Şi de ce, mă rog?” – „Nu se poate şi pace! Am eu un nărav al meu: cum lepăd ceva de pe mine, îl şi beau!” Ce-i drept, voinicul nu mai avea de mult cuşma pe cap, nici brâu la caftan, nici basma brodată: toate luaseră aceeaşi cale. Mulţimea sporea din ce în ce; mereu alţi dănţuitori li se alipeau acelora care jucau în cerc şi nu era chip să priveşti fără o tresărire lăuntrică toată această omenire plămădind jocul cel mai dezlănţuit, cel mai neînfrânat pe care l-a pomenit vreodată lumea, numit în cinstea năprasnicilor săi creatori: „kazaciok”.

— Ehei, de nu eram călare, strigă Taras, m-aş fi avântat şi eu! Pe cinstea mea că m-aş fi avântat la joc![6]

În vremea asta, începură să se zorească prin norod şi

---

6 Sfatul militar al Secii zaporojene.

moţurile albite de ani ale bătrânilor cinstiţi pretutindeni în Seci pentru faptele lor vitejeşti şi care nu o dată fuseseră căpetenii. Taras întâlni curând o mulţime de vechi prieteni. Ostap şi Andrii auzeau într-una cum îşi dădeau bineţe: „A-a, tu eşti, Peceriţa? Să trăieşti, Kozolup!” – „Da’ pe tine de unde mi te-aduce dumnezeu, Taras?” – „Şi tu cum de-ai ajuns aici, Doloto?” – „Să trăieşti, Kirdeaga! Noroc, Guşti! Nu credeam să te mai întâlnesc vreodată, Remen!” Şi voinicii strânşi acolo de prin toate colţurile Rusiei răsăritene se pupau cu foc, apoi începură întrebările: Da Kasian? Da Borodavka? Da Koloper? Da Pidsâşok? Răspunsurile pe care le primea Taras Bulba sunau toate cam aşa: Borodavka a fost spânzurat la Tolopan, Koloper jupuit de viu lângă Kizikirmen, iar capul lui Pidsâşok pus în sare într-un butoiaş a fost trimis tocmai la Ţarigrad. Bătrânul Bulba numai îşi pleca fruntea şi spunea dus pe gânduri: „Au fost nişte cazaci vrednici!”

III

Se-mplinise aproape săptămâna de când Taras Buiba se statornicise cu feciorii lui la Seci. Ostap şi Andrii nu prea învăţau însă meşteşugul armelor. Celor de la Seci nu le plăcea să se obosească cu îndeletniciri ostăşeşti şi să-şi piardă cu ele vremea. Tineretul deprindea mânuirea armelor şi se călea numai în toiul harţurilor, care din această pricină nu conteneau aproape de loc. Iar scurtele răgazuri dintre încăierări, cazacii socoteau că ar fi prea plicticos să le folosească pentru a învăţa ceva de trebuinţă, afară poate de tragerea la ţintă, şi uneori de alergări călare sau de urmărirea vreunei fiare în stepă sau în luncă; prisosul de vreme şi-l cheltuiau în chiolhane, socotite drept semn al pornirii neînfrânate spre libertate pe care o nutreau în suflete. Seci înfăţişa o privelişte cu totul deosebită. Părea un fel de petrecere necontenită, un bairam care începuse cu tărăboi mare, dar care nu-şi mai găsea sfârşitul. Unii dintre cazaci aveau câte o meserie,

alţii câte o dugheană şi-şi vedeau de negoţ, dar cea mai mare parte dintre ei chefuia din zori şi până-n noapte, câtă vreme mai zornăia în buzunarele lor putinţa de a chefui, şi câtă vreme bunurile dobândite în luptă nu treceau în mâna neguţătorilor şi a cârciumarilor. Petrecerea aceasta atotcuprinzătoare avea în ea ca un fel de vrajă. Aici nu era numai o adunătură de cheflii ce se îmbată de inimă albastră, nu! Aici era o dezlănţuire nebună de veselie şi nimic mai mult. Oricine venea la Seci, uita de toate şi se lepăda de tot ce alcătuia viaţa lui de până atunci. Îşi dădea dracului trecutul – ca să zicem aşa – şi odată scăpat de griji, se lăsa cu totul în voia libertăţii şi a tovarăşilor, la fel de cheflii ca şi el, care n-aveau neamuri, case ori familii, într-un cuvânt nimic în afară de cerul necuprins şi veşnicele desfătări ale sufletului. Din asta lua fiinţă acea veselie nebunească ce n-ar fi putut izbucni din niciun alt izvor. Povestirile şi flecăreala mulţimii de cazaci adunaţi în ceasuri de hodină şi trântiţi leneşi într-o rână, pe pământ, erau adeseori atât de hazoase şi înfăţişau cu atâta putere viaţa adevărată, încât trebuia să fii zăporojan, cu înfăţişarea cea mai nepăsătoare din lume, ca să-ţi păstrezi chipul atât de neclintit încât să nu clipeşti nici măcar din… mustaţă! Această trăsătură îi deosebeşte şi până acum pe zăporojeni de ceilalţi fraţi ai lor din Rusia de miazăzi. Veselia lor era beată şi gălăgioasă, dar cu toate acestea n-avea nimic de cârciumă apăsătoare, unde omul îşi caută uitarea într-o veselie mohorâtă, care-i întinează sufletul. Aici era un cerc strâns de tovarăşi de şcoală, cu singura deosebire că în loc să şadă în bănci şi să asculte trăncăneala prostească a dascălului, ei călcau pe nepusă-masă duşmanul, în cete de câte cinci mii de călăreţi o dată. În loc de pajiştea unde şcolarii bat mineea, ei aveau întinderi nestrăjuite din pricina nepăsării lor, la graniţele cărora răsărea uneori câte un cap iute de tătar sau îşi aţintea privirile nemişcate şi mohorâte câte un turc cu

turbanul său verde pe frunte. Şi mai era o deosebire: că în loc de a fi strânşi laolaltă într-o şcoală, de o putere ce le-ar fi siluit voinţa, ei îşi lăsaseră de bunăvoie tatăl şi mama şi fugiseră din casa părintească; unii dintre ei avuseseră o dată ştreangul în jurul gâtului, dar, în locul chipului palid al morţii lipsite de slavă, izbutiseră să vadă viaţa, şi încă una clocotitoare de tot; erau aici şi dintre aceia care, credincioşi fiind unui preacinstit obicei, nu erau în stare să păstreze nicio leţcaie în buzunarele lor; şi alţii care socotiseră aldată drept mare bogăţie un galben, pentru că din grija arendaşilor jidovi cărora le încredinţaseră pământul, puteai să le întorci şi buzunarele pe dos, că tot nu găseai o para chioară în ele. Mai erau aici şi toţi bursacii care nu putuseră îndura vergile de la Academie şi care nu se aleseseră nici măcar cu o buche învăţată de pe băncile şcolii; dar alături de ei se găseau la Seci şi dintre aceia care ştiau cine-i Horaţiu, cine-i Cicero şi ce-i aceea Republica Romană. Mai erau aici şi mulţi comandanţi care mai târziu s-au acoperit de slavă în armata împăratului; de asemenea şi o sumedenie de luptători de breaslă căliţi în războaie, care nutreau în sufletul lor credinţa, vrednică de cinste, cum că un om trebuie să lupte oricum şi oriunde, numai să lupte, pentru că nu-i şade bine unui voinic cu suflet mare să stea cu mâinile în sân. Dar erau şi dintre aceia care veniseră la Seci numai ca să se poată lăuda mai târziu că au fost acolo, zicând că sunt viteji mult încercaţi în lupte. Dar cine nu era aici? Această republică ciudată era într-adevăr născută din nevoia pe care o simţea veacul. Toţi cei dornici de viaţă de ostaşi, de potire de aur, de zarpale sau de galbeni venetici şi spanioli, îşi puteau găsi oricând de lucru aici. Numai iubitorii de femei n-ar fi putut găsi la Seci nimic pe gustul lor, pentru că aici nici măcar în mahalaua ce cuprindea împrejurimile, obraz femeiesc nu se încumeta să se arate.

Ostap şi Andrii se minunau nespus când vedeau ce

puzderie de lume vine la Seci chiar sub ochii lor şi nimeni nu se găseşte să-i întrebe pe aceşti oameni de unde vin, cine sunt şi care le e numele. Toţi intrau aici de parcă s-ar fi întors la casa lor, pe care au părăsit-o acum un ceas. Fiecare nou-venit se înfăţişa doar hatmanului oştirii, care-l primea de obicei cu aceste vorbe:

— Bun venit! la zi: crezi în domnul nostru Iisus Hristos?

— Cred! răspundea noul-sosit.

— Da în sfânta treime crezi?

— Cred!

— Da la biserică te duci?

— Mă duc!

— La fă semnul crucii!

Şi noul-venit îşi făcea cruce.

— Bine, zicea atunci hatmanul. Du-te la curentul care-ţi place!

Şi cu asta lua sfârşit ceremonia înfăţişării. Toţi cei de la Seci erau uniţi prin credinţa întru aceeaşi biserică, pe care erau gata s-o apere până la cea din urmă picătură de sânge, deşi nici măcar s-audă nu voiau de post şi felurite oprelişti. Numai jidovii, arrhenii şi tătarii, îmboldiţi de o sete prea mare de câştig, cutezau să trăiască şi să-şi vândă mărfurile în mahala, şi asta pentru că zăporojenilor nu le plăcea să se tocmească: afundau mâna în buzunar şi câte parale scoteau în pumn, atâtea plăteau. De altfel, soarta acestor neguţători iubitori de arginţi era adesea cât se poate de jalnică. Duceau o viaţă foarte asemănătoare acelora care-şi făceau casele la picioarele Vezuviului; pentru că de îndată ce cazacii isprăveau banii, le spărgeau dughenele şi luau marfa fără să le plătească nicio leţcaie. Seci se alcătuia din peste şaizeci de curene ce aduceau cu tot atâtea republici neatârnate sau şi mai bine cu o şcoală şi o bursă, unde copiii au tot ce le trebuie. Nimeni dintre cazaci nu cumpăra şi nu ţinea vreun bun al lui. Toate cele

de trebuinţă erau pe mâna hatmanului, mai mare peste curen, care din pricina asta era numit „tătucu”. El avea în grijă banii, veşmintele, merindea, salamata, terciul, şi până şi toate cele pentru foc; tot lui îi dădeau cazacii banii se.re păstrare. Adeseori izbucneau certuri între curene, şi atunci se ajungea neapărat la bătaie. Curenele învrăjbite ieşeau în piaţă şi îşi cărau pumni în coaste, până când unele rămâneau, în sfârşit, învingătoare şi atunci toată lumea se aşternea pe chef. Aşa arăta Seci, care-i ademenea atât de mult pe cei tineri.

Ostap şi Andrii se aruncară cu tot focul tinereţii lor în această mare vijelioasă, uitând într-o clipă de casa părintească, de bursă, de tot ce le frământase înainte vreme sufletele, dăruindu-se cu desăvârşire vieţii celei noi. Orice din jurul lor îi atrăgea: datina libertăţii fără frâu, răfuielile nemeşteşugite şi legiuirile ce li se păreau uneori peste măsură de aspre într-o republică atât de samavolnică. Un cazac care fura sau şterpelea un fleac de nimic era socotit ca o pacoste ce se răsfrângea asupra căzăcimii întregi; făptaşul era legat ca cel din urmă tâlhar la stâlpul înfierării, alături de care era pusă o măciucă şi toţi cei care treceau pe lângă el aveau datoria să-l lovească, până când în sfârşit cădea mort. Un datornic rău de plată era ferecat în lanţuri şi cetluit de tun; astfel rămânea până când unul din tovarăşii lui se milostivea de el şi îl răscumpăra, plătindu-i datoriile. Dar mai mult ca orice îl tulbura pe Andrii spăimântătoarea pedeapsă orânduită pentru cei ce se făcuseră vinovaţi de omucidere. Chiar acolo, sub ochii lui, cazacii au săpat o groapă în care au coborât de viu ucigaşul, apoi au pus peste el coşciugul cu trupul celui ucis de mâna lui, după care i-au acoperit pe amândoi cu pământ. Multă vreme l-a urmărit pe Andrii amintirea cumplitei osânde şi în faţa ochilor îi juca într-una ca viu îngropatul, laolaltă cu groaznicul sicriu.

Nu trecu mult şi cei doi tineri căpătară loc de cinste

printre ceilalţi cazaci. Adeseori porneau împreună cu tovarăşii lor de curene şi câteodată cu tot curentul şi cu altele vecine să vâneze în stepă tot soiul de păsări, cerbi şi căprioare ce foiau acolo ca frunza şi ca iarba; alteori ieşeau la malurile râurilor sau ale lacurilor care prin tragere la sorţi căzuseră în stăpânirea curentului lor; aici aruncau năvoade şi plase şi scoteau pradă bogată, întru îndestularea întregului curen şi cu toate că îndeletnicirile pomenite nu cereau de la ei adevărata iscusinţă prin care se încearcă un cazac, cei doi flăcăi începură totuşi să iasă în vileag printre ceilalţi tineri, datorită voiniciei şi îndemânării pe care o dovedeau la fiece pas. Ştiau să tragă la ţintă repede şi fără greş şi treceau Niprul înot împotriva şuvoiului, isprăvi pentru care un nou-venit era primit cu alai în sânul căzăcimii.

Dar bătrânul Taras plănuia pentru ei o altă îndeletnicire. El nu prea avea la inimă viaţa aceasta de huzur şi năzuia spre fapte cu adevărat viteze. Zile întregi se tot gândea şi se răzgândea cum să facă să-i îndemne pe cazaci spre o faptă vitejească în care orice voinic să-şi poată desfăşura în voie dibăcia lui de ostaş, în cele din urmă i se înfăţişă într-o zi hatmanului oştirii şi îi spuse deschis:

— Ce zici, hatmane, n-ar fi timpul să mai petreacă niţeluş zăporojenii?

— N-au unde! răspunse hatmanul, scoţându-şi din colţul gurii luleaua-i scurtă şi scuipând în lături.

— Cum aşa, n-au unde? Am putea să-i călcăm pe turci ori pe tătari!

— Nu se poate! Nici pe turci, nici pe tătari! făcu hatmanul netulburat, luându-şi iar pipa între dinţi.

— Ce vorbă-i asta, nu se poate?

— Aşa, nu se poate! l-am făgăduit sultanului pace.

— Şi dacă? Păi el îi păgân, iar nouă şi dumnezeu şi sfânta scriptură ne porunceşte să-i batem pe păgâni.

— Nu se cade! încaltea dacă nu ne-am fi legat faţă de ei pe credinţa noastră, atunci treacă-meargă. Dar aşa, nu se poate şi pace!

— Cum nu se poate, măi omule? Cum zici că nu se cade? Judecă şi tu: uite, eu am doi flăcăi, amândoi în floarea vârstei. Dar niciunul nici celălalt n-au fost până acum în luptă, iar tu una ştii: „Nu se cade" şi zici că zăporojenii nu trebuie să-i calce pe păgâni.

— Da, nu se cade!

— Atunci, după tine, se cade să se irosească de-a surda puterea căzăcească, da? Se cade să putrezească omul ca un câine, fără a săvârşi o faptă vitejească, fără să aducă vreun folos ţării sale ori creştinătăţii, da? Atunci la ce mai trăim, la ce naiba ne mai târşim zilele, hai? Lămureşte-mă, dacă poţi! Eşti om isteţ la minte, că de aceea te-or fi ales cazacii în capul lor! Atunci poftim de mă lămureşte, la ce mai trăim pe lume?

Dar hatmanul nu-i dădu răspuns la această întrebare. Era un cazac îndărătnic. După ce tăcu o clipă, zise:

— Şi de la război să-ţi iei gândul! N-o să fie!

— Zi aşa, n-o să fie? mai întrebă o dată Taras Bulba.

— Nu!

— Şi zi, să-mi iau gândul de la el?

— Să-ţi iei gândul!

— Aşteaptă tu, poama dracului, că o să te-nvăţ eu minte! îşi zise Taras Bulba şi se hotărî pe loc să se răzbune împotriva hatmanului.

Se înţelese apoi cu unul, cu altul şi cinsti cu băutură toată lumea, după care câţiva cazaci ameţiţi de rachiu se duseră drept în piaţă, unde se aflau legate de stâlpi nişte tobe în care băteau toboşarii când chemau căzăcimea la sfat. Dar cum nu găsiră beţele pe care le păstra întotdeauna toboşarul, apucară fiecare câte un lemn în mână şi începură să izbească din răsputeri pielea întinsă. Cel dintâi care sosi în goană mare fu toboşarul cel înalt şi

chior, al cărui singur ochi era grozav de umflat de somn.

— Care a îndrăznit să bată în tobe? se răsti dânsul.

— Gura! ia-ţi mai bine beţele şi zi-i înainte cu ele, că aşa-i porunca noastră! îi răspunseră pe loc fruntaşii aburiţi de băutură.

Atunci toboşarul scoase din buzunar beţişoarele pe care le luase cu dânsul, pentru că ştia foarte bine cum sfârşesc de obicei întâmplările de acest soi. Tobele prinseră a răpăi şi cât ai clipi din ochi pâlcuri de cazaci, ca roiuri negre de bărzăuni, umplură piaţa.

Oamenii se strânseră roată, iar după cea de-a treia chemare a tobelor, se arătară în sfârşit şi căpeteniile; hatmanul oştirii, ţinând în mână buzduganul, semn al puterii sale, judecătorul, cu pecetea oştirii, pisarul cu călimara şi esaulul cu toiagul. Atât hatmanul oştirii cât şi celelalte căpetenii îşi scoaseră căciulile şi făcură câte o plecăciune în cele patru părţi cazacilor care stăteau ţanţoşi, cu mâinile proptite în şold.

— Ce vrea să zică soborul de aici şi ce poftiţi, cazaci dumneavoastră? rosti hatmanul.

Dar sudalmele şi strigătele mulţimii nu-l lăsară să sfârşească.

— Leapădă buzduganul! Pune-l jos, satană, chiar acum! Nu te mai vrem! strigau voci din mulţime.

Unele curene mai treze păreau a fi potrivnice acestei hotărâri; dar nu trecu mult şi toţi cazacii, atât cei beţi cât şi cei treji, se încăierară la bătaie cu pumnul. Se stârni o hărmălaie nemaipomenită.

Hatmanul dădu mai întâi să zică ceva, dar cum ştia că mulţimea dezlănţuită şi samavolnică ar fi fost în stare să-l omoare pe loc pentru asta – după cum se întâmpla aproape întotdeauna în asemenea împrejurări – se lăsă păgubaş şi se ploconi doar adânc de tot în faţa mulţimii, după care puse jos buzduganul şi se făcu nevăzut printre cazaci.

— Porunciţi, cazaci dumneavoastră, să înturnăm şi noi semnele puterii noastre? întrebară judecătorul, pisarul şi esaulul, pregătindu-se a lăsa pe loc călimara, pecetea oştirii şi toiagul.

— Ba nu, voi puteţi rămâne! se ridicară glasuri din mulţime.

— Am vrut doar să-l alungăm pe hatman, pentru că-i muiere, nu cazac, iar noi dorim în fruntea noastră un bărbat în toată puterea cuvântului.

— Şi pe cine vreţi să puneţi acum hatman? întrebară cei trei dregători.

— Pe Kukubenko! prinse a răcni o parte din cazaci.

— Ba nu-l vrem pe Kukubenko! răcnea partea cealaltă. Să mai crească oleacă! Are caş la gură!

— Şilo să ne fie hatman! strigau alţii. Să-l punem pe Şilo în fruntea noastră.

— Să fie la voi acolo! strigau cei mai mulţi suduind. Ce fel de cazac mai e, când ştim cu toţii că-i mână lungă feciorul ăsta de căţea, mai rău ca tătarii: la mai daţi-l la dracu-n praznic pe beţivanul cela de Şilo!

— Atunci pe Borodatâi! Să-l punem hatman pe Borodatâi.

— Ce Borodaţâi? La mama dracului cu Borodatâi al vostru!

— Cereţi-l pe Kirdeaga! şopti Taras la urechea unora dintre cazaci.

— Kirdeaga, Kirdeaga! strigă mulţimea. Borodatâi! Borodatâi! Kirdeaga! Kirdeaga! Şilo! La naiba Şilo! Kirdeaga!

Toţi cei strigaţi de mulţime, de cum îşi auziră numele, ieşiră fără zăbavă din gloată, ca nu cumva oamenii să-şi închipuie că au ajutat şi ei într-un fel sau altul la alegerea lor.

— Kirdeaga! Kirdeaga! se auzea tot mai tare. Borodatâi!

Întru sprijinirea vorbelor veniră acum pumnii şi Kirdeaga ieşi învingător.

— Duceţi-vă de-l aduceţi pe Kirdeaga! strigară cazacii.

Din mulţime se desprinseseră pe dată vreo zece cazaci, dintre care unii abia se ţineau pe picioare, aşa de zdravăn trăseseră la măsea, şi se duseră drept la Kirdeaga, pentru a-l vesti că a fost ales.

Kirdeaga, deşi cam trecut de ani, dar foarte isteţ la minte, era de mult acasă la el, de parcă habar n-ar fi avut de cele ce se puneau la cale.

— Ce doriţi, cazaci dumneavoastră? întrebă el.

— Vino, c-ai fost ales hatman!...

— Ce tot spuneţi, cazaci dumneavoastră? rosti Kirdeaga. Eu să mă învrednicesc de o astfel de cinste? Eu să fiu hatman? Păi, pe mine nici capul nu mă ajută la împlinirea unei asemenea dregătorii! E oare cu putinţă să nu fi găsit unul mai bun în toată oştirea noastră?

— Hai odată, dacă-ţi spunem! strigară zăporojenii. Doi dintre ei îl apucară de subsuori şi cu toate că omul se împotrivea, proptindu-se zdravăn în picioare, îl duseră mai mult pe sus în piaţă, mai cu ocări, mai cu ghionturi din spate, mai cu scatoalce, mai cu vorbă bună. Nu mai da îndărăt ca racul, afurisitule! Primeşte, câine, când ţi s-a făcut o asemenea cinste!

În felul acesta Kirdeaga fu adus până la urmă în mijlocul cazacilor.

— Ce ziceţi, cazaci dumneavoastră? rostiră cu voce tare, pentru a fi auziţi de toată mulţimea, cei care-l aduseseră. Primiţi ca acest cazac să vă fie hatman?

— Primim! Primim toţi! vui mulţimea, şi stepa întreagă se cutremură de vuietul ei.

Una din căpetenii luă atunci buzduganul şi îl întinse hatmanului proaspăt ales. Dar Kirdeaga nu-l primi, după cum era obiceiul. Căpetenia i-l întinse încă o dată, dar

Kirdeaga nu-l primi nici acum, ci numai a treia oară. În clipa aceea, un chiot de mulţumire izbucni din toate piepturile şi iarăşi stepa întreagă fu cutremurată până departe de acest chiot. Apoi ieşiră din mulţime patru cazaci dintre cei mai vrâstnici, cu mustăţile şi moţurile cărunte (bătrâni prea împovăraţi de ani nu se găseau la Seci, pentru că nimeni dintre zăporojeni nu murea de moarte bună), şi luând fiecare câte o mână de pământ, muiat proaspăt de ploaie şi prefăcut în glod, îl puseră drept pe capul lui Kirdeaga. Ţărâna asta muiată prinse a-i curge pe mustăţi, pe obraji şi îi mânji cu noroi toată faţa. Dar Kirdeaga stătea neclintit locului şi aducea mulţumiri cazacilor pentru cinstea pe care i-o făcuseră.

Astfel luă sfârşit alegerea zgomotoasă, de care nu ştiu dacă se bucurau şi alţii aşa cum se bucura Bulba: pe de o parte se răzbunase împotriva fostului hatman, iar pe de alta, Kirdeaga era un vechi tovarăş de-al său cu care fusese în multe harţuri pe uscat şi pe apă şi cu care împărţise frăţeşte greutăţile şi restriştele vieţii de ostaş. Mulţimea se împrăştie numaidecât şi purcese la sărbătorirea noului-ales. Se porni un chiolhan cum Ostap şi cu Andrii nici nu mai văzuseră până atunci. Cazacii sparseră cârciumile, luând cu japca tot miedul, rachiul şi berea pe care le găsiră. Cârciumarii erau mulţumiţi că măcar ei scăpaseră teferi. Toată noaptea au răsunat strigări şi cântece care slăveau faptele vitejeşti şi multă vreme a mai privit luna de pe cer pâlcuri de lăutari ce colindau uliţele cu bandurile, lăutele şi balalaicile lor rotunde, precum şi pe cântăreţii bisericeşti, pe care cazacii de la Seci îi ţineau pentru slujbe sfinte şi pentru preamărirea isprăvilor săvârşite de ei. În cele din urmă, băutura şi oboseala puseră câte puţin stăpânire pe capetele tari ale zăporojenilor. Ici-colo se vedea câte un cazac prăbuşit la pământ sau doi prieteni vechi înduioşaţi până la lacrimi de amintiri, care zăceau îmbrăţişaţi în

mijlocul drumului. Mai departe, se vedea o ceată întreagă care se pregătea să doarmă, sau câte un cazac stingher ce-şi căuta cu tot dinadinsul un culcuş mai moale, lăsându-se drept peste un butuc de lemn. Câte unul mai tare de înger îndruga încă vorbe fără şir, dar până la urmă se lăsa şi el doborât de vadrele de băutură... într-un târziu toată suflarea căzăcească fu cuprinsă de somn.

IV

A doua zi, Taras Bulba ţinu sfat cu noul hatman al oştirii, cum să-i facă să-i ridice pe zăporojeni la o faptă de arme. Hatmanul era un cazac bătrân şi deştept, cunoştea cu de-amănuntul firea zăporojenilor şi dintr-un început aşa grăi: „Nu se cade să călcăm legământul; nu se cade şi pace!” Dar după ce tăcu o vreme, adăugă: „Las că facem noi într-alt chip: legământul n-o să-l călcăm, da născocim şi noi ce putem! Numai să se adune mulţimea! Dar nu din porunca mea, ci numai din bunăvoia lor. Cred că te pricepi ce trebuie să faci... Ei, şi-atunci dregătorii şi cu mine o să venim într-un suflet în piaţă, de parcă n-am şti nimic”.

Nu trecu bine un ceas după ăst sfat şi în piaţă prinseră a bate tobele. Ba se iviră ca la poruncă şi cazaci ameţiţi de băutură şi nesocotiţi la vorbă. Cuşme căzăceşti fără număr împânziră dintr-odată piaţa. Porniră întrebările: „Cine?... Pentru ce?... La ce bun sună adunarea?” Dar nimeni nu răspunse. În sfârşit, ici-colo, de prin colţuri se ridicară glasuri: „Se prăpădeşte de-a surda puterea căzăcească: n-avem război... Căpeteniile noastre s-au dedulcit la viaţă de huzur şi de atâta osânză, li s-au luat vederile!... Pasămite, nu mai e dreptate pe lumea asta”. Ceilalţi cazaci ascultară dintru început tăcuţi, dar mai apoi prinseră şi ei a cuvânta: „Ce e drept, nu-i păcat: nu-i dreptate pe lumea asta!” Dregătorii însă păreau a fi cu totul uimiţi de vorbele astea. În sfârşit, hatmanul ieşi în faţă şi zise:

— Îngăduiţi, cazaci dumneavoastră, să spun şi eu o

vorbă.

— Zi-i!

— Despre aceea vreau mai întâi şi-ntâi a vă spune, boieri dumneavoastră preacinstiţi, că mulţi zăporojeni – precum bine ştiţi şi fără mine – s-au făcut datornici jidovilor cârciumari şi chiar şi fraţilor lor, întru atâta că nici dracu' n-ar şti să-i descurce. Pe urmă iarăşi despre aceia vin a vă vorbi că mulţi dintre flăcăii noştri n-au văzut nici măcar odată cu ochii lor ce-i aceea război, şi precum bine ştiţi şi domniile voastre, câte parale face un flăcău, dacă n-a fost în război. Ce fel de cazac mai e şi acela care nu s-a bătut în viaţa lui cu păgânul?

„Taci, că-i zice bine", gândi Bulba.

— Să nu care cumva să vă treacă prin minte, cazaci dumneavoastră, că vorbesc aşa ca să calc pacea! Ferească dumnezeu! Am spus-o şi eu fiindcă veni vorba. Şi-apoi lăcaşul domnului de la noi de-aici e mai mare ruşinea cum arată! Sunt atâţia ani de când prin mila lui Hristos dăinuie

Seci pe lumea asta, dar biserica nu numai că pe dinafară nu aduce de loc a biserică, dar nici icoanele dintr-însa n-au podoaba ce li se cuvine. Măcar de i-ar fi dat cuiva prin cap să le facă odăjdii de argint. Dar ele s-au ales numai cu ce le-au lăsat cu limbă de moarte niscaiva cazaci. Unde mai pui că şi dania lor n-a fost mai de doamne-ajută, pentru că avutul întreg şi l-au băut în timpul vieţii. Dar eu vă spun toate acestea nu pentru a porni cu război împotriva păgânilor, pentru că noi i-am făgăduit doară sultanului pace şi mare ne-ar fi păcatul dacă ne-am călca legământul.

— Ce tot le încurcă atâta? se întreba Bulba.

— Care va zică, vedeţi şi domniile voastre că nu se cuvine să pornim război, nu ne-o îngăduie cinstea noastră de oşteni. Dar eu uite ce zic, după mintea mea asta puţină: să-i lăsăm pe ăi tineri să plece singuri cu bărcile şi să scarmene puţintel malurile Natoliei. Ce ziceţi de asta,

cazaci dumneavoastră?

— Du-ne pe toţi, pe toţi! strigară voci de pretutindeni. Suntem gata să ne dăm şi viaţa pentru credinţă!

Hatmanul o cam băgă pe mânecă; nu intra în socotelile lui să ridice întreaga Zăporojă, pentru că socotea că ar rupe cu totul pe nedrept pacea odată încheiată.

— Mai îngăduiţi-mi o vorbă, cazaci dumneavoastră!

— Ajunge! strigară cazacii. Tot n-ai să spui nimic mai bun decât ce-ai spus!

— Dacă-i aşa, aşa să fie! Sunt sluga dorinţei voastre. Că doar îi lucru cunoscut chiar şi din scrieri că glasul norodului e glasul domnului, şi chiar că nu poţi scorni un lucru mai înţelept decât cel scornit de mulţime. Atâta voi a vă spune: că sultanul n-ar lăsa fără pedeapsă joaca şi desfătul voinicilor noştri, iar noi am avea vreme să ne pregătim; să ne adunăm puteri proaspete şi nu ne-ar fi frică de nimic. Dar aşa, dacă plecăm cu toţii, ar putea să ne calce şi tătarii. Ăştia-s câini de-ai turcilor: nu se-aruncă din faţă şi nu intră în casă când ştiu că acolo-i stăpânul. Dar au obicei să muşte pe la spate, şi muşcă tare! Şi dacă tot am adus vorba despre asta, să ştiţi că nici bărci n-avem

Anatolia.

câte ne trebuie şi nici praf de puşcă atâta cât să putem porni cu toţii. Dar eu sunt bucuros să fac ce vreţi: sunt robul voinţei voastre!

Şi vicleanul hatman tăcu. Dar cetele de oameni prinseră a schimba păreri, iar hatmanii de curene ţinură sfat; din fericire, nu prea erau mulţi cazaci beţi în ziua aceea şi oamenii se hotărâră să asculte de sfatul cuminte al căpeteniei lor.

Pe loc fură trimişi câţiva cazaci pe malul celălalt al Niprului, unde, în ascunzişurile de nepătruns de sub apă şi din stufăriş, era tăinuită vistieria oştirii şi o parte din armele luate de la duşmani. Alţii se repeziră la bărci,

pentru a le cerceta şi a le pregăti de drum. Malul râului se făcu negru de lume, într-o singură clipă. Câţiva dulgeri îşi aduseră topoarele. Zăporojenii vrâstnici, arşi de soare, laţi în umeri şi bine proptiţi pe picioarele lor, unii cu mustaţa căruntă, alţii cu mustaţa neagră, stăteau în apă până la genunchi, cu şalvarii sumeşi, şi trăgeau de pe mal bărcile legate cu funii tari. Alţii cărau trunchiuri uscate de arbori, pregătite de cu vreme, şi felurite buturugi. Ici se băteau scânduri la o barcă, dincoace, cazacii răsturnaseră alta cu fundul în sus şi o călăfătuiau; dincolo oamenii legau de o parte şi de alta a bărcilor, după obiceiul căzăcesc, câte un mănunchi de stuf lung, pentru a feri barca de valurile mării care ar putea s-o răstoarne; ceva mai departe, pe tot lungul ţărmului, ardeau focuri, deasupra cărora, în cazane de aramă, clocotea smoala trebuincioasă călăfătuirii vaselor. Cei vrâstnici şi umblaţi prin lume îi învăţau pe cei tineri, împrejurimile răsunau de bocănitul ciocanelor şi strigătele celor ce munceau; malul întreg al Niprului părea că freamătă şi unduiază, ca viu.

În vremea aceasta se apropie de uscat un mare pod plutitor. Mulţimea de pe el făcea semne cu mâna, încă de departe. Erau cazaci îmbrăcaţi cu svitei zdrenţuite. Cu straiele lor în neorânduială – mulţi n-aveau altceva decât o cămaşă pe ei şi câte o lulea scurtă între dinţi – arătau ca unii care scăpaseră chiar atunci de o năpastă, ori că ar fi petrecut cu atâta foc, încât şi-au băut şi veşmintele de pe ei. Din rândul lor se desprinse, în sfârşit, un cazac mic de statură, dar bine legat, ca de vreo cincizeci de ani, şi ieşi în faţă. Omul striga şi dădea din mâini mai dihai decât toţi ceilalţi, dar vorbele lui se pierdeau din pricina bocăniturilor şi a strigătelor celor ce lucrau pe ţărm.

— Ce veşti ne aduceţi? îi întrebă hatmanul oştirii, când podul se opri la ţărm.

Cazacii care lucrau pe mal conteniră munca şi aşteptară răspunsul noilor-veniţi, ţinând în sus topoarele şi

dălţile.

— Veşti proaste! le strigă de pe pod cazacul cel vânjos.

— Ce fel?

— Îngăduiţi, cazaci dumneavoastră, să vă spun o vorbă?

— Zi-i!

— Ori poate vreţi mai bine să adunaţi sfatul?

— Zi, că suntem cu toţii aici!

Şi oamenii se grămădiră pe dată la un loc.

— Au n-aţi auzit din cele ce se petrec în răsăritul Ucrainei?

— Da ce-i acolo? întrebă unul din hatmanii de curene.

— Ehei! Se vede treaba că v-a înfundat tătarul urechile cu niscaiva câlţi, de nu mai auziţi nimic cu ele!

— Hai, spune odată, ce-i acolo?

— Ce-i acolo? E ceva ce n-aţi văzut de când mama v-a făcut şi v-a botezat I

— N-ai de gând să spui odată, fecior de căţea? strigă un cazac din mulţime, pierzându-şi răbdarea.

— Nici măcar sfintele biserici nu mai sunt ale noastre, iaca ce vremi am ajuns!

— Cum adică nu-s ale noastre?

— Au fost date în arendă jidovilor. Dacă nu plăteşti jidovilor dinainte, n-ai dreptul să mai slujeşti sfânta liturghie.

— Ce tot îndrugi acolo?

— Şi dacă jidovul afurisit nu-şi pune semnul cu mâna lui spurcată pe pasca noastră, nu-i chip să o sfinţeşti de paşte, şi gata!

— Să ştiţi că minte, cazaci dumneavoastră! Nu e cu putinţă ca jidovul spurcat să-şi pună semnul pe pasca noastră sfântă!

— Ascultaţi aici!… O să vă spun acum ceva şi mai şi: popii catolici se plimbă-n lung şi-n lat cu daradaice prin

Ucraina noastră. Şi n-ar fi mare nenorocire că umblă cu daradaica! Nenorocirea e alta: că înhamă la ele, în loc de cai, creştini de-ai noştri, pravoslavnici! Şi mai ascultaţi, g-o să vă spun ceva şi mai şi: jidoavcele sau şi apucat, cică, să-şi facă fuste din odăjdiile preoţeşti. Iaca ce se petrece în Ucraina, cazaci dumneavoastră! Iar domniile voastre staţi frumuşel aici la Zăporojă şi vă ţineţi de chiolhane! Se vede treaba că tătarul a băgat în voi o spaimă atât de cumplită, că nu mai. aveţi nici ochi de văzut, nici urechi de auzit, nimic, şi de aceea nu mai ştiţi ce se petrece pe lumea asta!

— Stai, opreşte! îi luă vorba din gură hatmanul oştirii, care stătuse până atunci cu ochii în pământ, ca şi ceilalţi zăporojeni, care nu se lăsau niciodată furaţi de cea dintâi pornire, când era vorba de treburi mai însemnate, ci rămâneau tăcuţi, umplându-şi în tăcere sufletele de mânia cea mai clocotitoare. Stai! Să spun şi eu o vorbă! Dar voi? – dare-ar dracu-n tatăl vostru, dar voi ce-aţi păzit? Au n-aţi avut săbii? Atunci cum de-aţi răbdat o astfel de ticăloşie?

— Cum de-am răbdat o asemenea fărădelege, hai? să fi încercat voi, când numai Ieşi erau cincizeci de mii! Ş-apoi, de ce să ne ascundem după deget, au fost destui câini şi printre ai noştri care au îmbrăţişat credinţa lor!

— Da hatmanul vostru? Da polcovnicii ce-au făcut?

— Polcovnicii noştri au făcut o treabă… să-l ferească dumnezeu pe oricine!…

— Cum aşa?

— Uite aşa: hatmanul nostru a fost fript de viu într-un taur de aramă, la Varşovia. Cât despre polcovnici, leşii umblă din iarmaroc în iarmaroc cu mâinile şi capetele lor şi le arată pretutindeni norodului. Iaca ce ispravă au făcut polcovnicii noştri:

…Mulţimea prinse a fremăta. Mai întâi se aşternu pe tot malul Niprului o tăcere de moarte, ca în preajma unei furtuni năprasnice. Apoi deodată se auziră de pretutindeni voci şi tot ţărmul prinse a glăsui.

— Cum vine asta? Să ţină jidovii în arendă bisericile pravoslavnice? Popii catolici să pună la ham creştinii drept-credincioşi? Şi noi să îngăduim ca pământul rusesc să îndure asemenea chinuri din partea păgânilor afurisiţi? Să-i lăsăm să se răfuiască astfel cu hatmanul şi cu polcovnicii noştri? Nu, nu e cu putinţă! Nu e cu putinţă!

Vorbele astea zburau dintr-un capăt în altul. Zăporojenii se frământau, simţind întreaga lor putere. Aici nu mai era vorba de neliniştea unei mulţimi uşuratice: se frământau acum firile tari şi dârze, care nu se aprind cu una cu două, dar, odată aprinse, greu să le potoleşti.

— Să-i spânzurăm pe toţi jidovii! se auzi din mulţime. Să nu mai facă fuste din odăjdiile preoţeşti jidoavcele lor! Să nu mai pună semne pe pasca noastră sfântă! Să-i înecăm pe toţi afurisiţii aceia în apele Niprului!

Vorbele astea, rostite de un glas, trecură ca fulgerul prin toate capetele norodului, care se urni deodată ca un singur om spre mahala, în dorinţa de a măcelări.

Nefereciţii fii ai lui Israel, care şi fără asta erau slabi de înger, îşi pierdură cu desăvârşire cumpătul şi se ascunseră care cum putu: în butoaiele goale de rachiu, în sobe şi chiar sub fustele balabustelor, dar zadarnic: cazacii îi găseau pretutindeni.

— Prealuminaţi pani! strigă unul din ei, înalt şi lung ca o prăjină, scoţându-şi din grămada semenilor mutra nenorocită şi schimonosită de groază. Prealuminaţi pani! Lăsaţi-ne să spunem o vorbă, numai una! O să auziţi ceva ce n-aţi auzit în viaţa dumneavoastră, ceva aşa de grozav, că nici nu pot să spun cât îi de grozav!

— Hai s-auzim! zise Bulba, căruia îi plăcea întotdeauna să asculte vorba osânditului.

— Prealuminaţi pani! rosti jidovul. Pani ca dumneavoastră n-au mai fost niciodată pe lume! Aşa să trăiesc eu, că n-au mai fost! Atât de buni, de mari la suflet şi de viteji, n-am văzut niciodată!… Glasul lui se pierdea şi

tremura de spaimă. Cum se poate să gândim ceva rău despre zăporojeni! Ăia care-s arendaşi în Ucraina, nu-s de-ai noştri! Zău că nu-s! Ei nu-s nici măcar jidovi, ci dracu' ştie ce! Să-i stucheşti şi să-i lepezi şi gata! Să spună şi dânşii! N-am zis bine, Şloima? Sau tu, Şmil?

— Aşa să trăiesc eu că-i adevărat! răspunseră din mulţime şi Şloima şi Şmil, amândoi cu tichiile rupte şi albi la faţă cum e varul.

— Noi însă nicicând nu ne-am înhăitat cu vrăjmaşul, urmă jidovul cel lungan. Cât despre papiştaşi, nici măcar nu vrem să ştim de ei! Vedea-l-ar pe dracu' şi în vis! Noi suntem fraţi buni cu zăporojenii…

— Cum? Adică zăporojenii să vă fie fraţi? rosti cineva din mulţime. Odată cu capul, jidovi afurisiţi! La Nipru cu ei, cazaci dumneavoastră! Să-i înecăm pe toţi spurcaţii ăştia!

Vorbele lui fură ca un semnal. Cazacii îi înşfăcară pe jidovi şi-i aruncară în valuri. De pretutindeni se auziră strigăte jalnice, dar neînduplecaţi, zăporojenii râdeau uitându-se la picioarele încălţate cu ciorapi şi cu papuci, care se bălăbăneau prin aer. Sărmanul vorbitor, care-şi adusese singur năpasta pe cap, se smuci din caftanul de care-l apucase un cazac şi aşa cum era, numai într-o cămaşă îngustă şi bălţată, se aruncă la picioarele lui Bulba şi prinse a se rupă de dânsul cu o voce jalnică:

— Stăpâne milostiv, pan prealuminat! L-am cunoscut pe răposatul Doroş, fratele domniei tale! A fost fala şi mândria tuturor voinicilor de la noi! l-am dat şi opt sute de ţechini când a trebuit să se răscumpere din robia turcilor!

— L-ai cunoscut pe frăţine-meu? întrebă Bulba.

— Să mor dacă nu l-am cunoscut! A fost un pan cu suflet mare!

— Şi cum zici că te cheamă?

— Lankel.

— Bine, făcu Taras. Apoi se gândi o clipă şi

întorcându-se către cazaci, zise: Ca să spânzurăm un jidov, o să găsim oricând vreme, de-o trebui. Pentru astăzi însă, daţi-l pe mâna mea. Şi zicând aşa, îl duse pe lankel spre căruţele lui, străjuite de cazaci. Hai, vâră-te sub un car şi stai acolo binişor, fără să te clinteşti. Iar voi, fraţilor, să nu care cumva să-l scăpaţi din mână!

După ce rosti vorbele astea, Taras Bulba se duse în piaţă, unde începuseră mai demult să se strângă cazacii. Toţi cei care lucraseră adineauri cu pregătitul luntrilor părăsiră într-o clipă ţărmul: nu pe apă, ci pe uscat urmau să facă ei acum drumul şi nu de corăbii şi luntri uşoare căzăceşti aveau ei acum trebuinţă, ci de căruţe şi de cai. Nu era om tânăr sau bătrân care să nu vrea să meargă la război; toată lumea, în urma sfatului căpeteniilor: hatmani de curene şi hatmanul oştirii, întărit de voia a toată oastea zăporojană, luă hotărârea să meargă asupra Lehiei, să răzbune răul făcut de ea, pângărirea credinţei şi a slavei căzăceşti, să strângă pradă bogată din oraşe, să pună ioc satelor şi holdelor, iar vestea isprăvilor căzăceşti să se răspândească până hăt departe prin stepă. Toată suflarea zăporojanăse-ncinse pe loc şi îşi luă armele. Hatmanul oştirii crescu în ochii mulţimii cu un arşin întreg. Nu mai era sfiosul slujitor de odinioară al dorinţelor uşuratice izbucnite din sânul unui norod fără frâu. Acum era un samodârjet neîngrădit. Era un despot deprins numai să poruncească. Toată ceata de voinici samavolnici şi cheflii stătea acum smirnă în rânduri drepte, cu capetele supus plecate, neîndrăznind să ridice ochii când hatmanul împărţea porunci. Iar el le împărţea domol, fără să strige, fără să se grăbească, rostindu-le răspicat, ca un cazac bătrân şi adânc cunoscător al meşteşugului, care a mai dus la bună împlinire şi altă dată isprăvi puse la cale cu chibzuinţă.

— Faceţi cu luare-aminte toate pregătirile I zicea el. Dregeţi-vă bine carăle şi găleţile cu catran, încercaţi-vă

armele. Nu vă luaţi veşminte de prisos: câte o cămaşă şi două rânduri de şalvari de căciulă, vă ajunge. Aşijderea şi cu mâncarea: câte un ceaun de salamata, nişte păsat de mei, şi atâta tot: să nu văd că-şi ia cineva mai mult! Toate câte vă trebuie, or să vină în urmă, cu carăle. Fiecare cazac să-şi ia câte doi cai. Ş-apoi o să mai luăm cu noi vreo două sute perechi de boi, pentru că la locurile de vad şi prin părţile mlăştinoase o să avem trebuinţă de ei. Şi vă poftesc, cazaci dumneavoastră, să păstraţi cu sfinţenie buna rânduială. Ştiu bine că se află printre domniile voastre unii, care, cum dă dumnezeu un mijloc mai nimerit, se reped să spintece mătăsuri şi catifele scumpe, ca să-şi facă nădragi din ele. Mai daţi-l naibii de nărav. Lăsaţi încolo cele fuste şi luaţi-vă numai arme, dacă daţi de unele mai de soi, şi galbeni ori arginţi, că ăştia au putere mare şi prind bine oricând. Şi încă ţin să vă spun dinainte, cazaci dumneavoastră: de s-o îmbăta careva din voi pe drum, nici n-o să stau să cercetez cum s-a întâmplat, ci o să dau pe loc poruncă să fie legat de gât la o căruţă de-a noastră, ca un câine, poate el să fie cine-o fi! Chiar şi cel mai destoinic cazac al oştirii! Şi tot ca un câine o să fie împuşcat pe loc, iar leşul lui, fără nicio îngropăciune, lăsat pradă păsărilor hulpave, pentru că unul care bea într-o asemenea împrejurare, nu-i vrednic de poerebanie pravoslavnică. Tinerii să-i asculte întru totul pe cei bătrâni. De-o muşca glontele din voi ori v-o zgâria vreo sabie duşmană la cap sau în altă parte, nu vă pierdeţi prea multă vreme cu un fleac ca ăsta! Luaţi oleacă de praf de puşcă, amestecaţi-l într-un păhărel de rachiu şi daţi-l de duşcă pe nerăsuflate. O să vedeţi că ia totul cu mâna şi nici frigurile n-o să vă scuture! Iar pe rană, dacă nu-i prea mare, puneţi pământ frământat cu scuipat în palmă, şi vi se usucă rana cât ai clipi din ochi. Şi acum la treabă, flăcăi! Da fără grabă, pe-ndelete!

Aşa vorbi hatmanul oştirii, şi când îşi sfârşi cuvântul,

cazacii se apucară fără zăbavă de treabă. Seci se trezise din beţie şi nu mai puteai găsi un cazac cherchelit, să dai cu tunul, de parcă n-ar fi băut printre ei nimeni şi niciodată!… Unii dregeau cercurile roţilor şi înlocuiau osiile căruţelor, alţii încărcau saci cu de-ale gurii, alţii grămădeau arme, alţii aduceau din stepă cai şi boi, De pretutindeni se auzea tropot de cai, se trăgeau focuri de armă pentru încercarea puştilor, zăngăneau săbiile, mugeau boii, scârţâiau carăle întoarse în loc, se auzea vorbă, strigăte, îndemnuri… Curând după aceea, tabăra căzăcească se aşternu până hăt departe, pe toată întinderea. Multă vreme ar fi trebuit să alerge cineva, dacă i-ar fi venit în minte să treacă în fugă de la un cap la altul. Preotul înălţă rugi în bisericuţa mică de lemn şi îi stropi pe cazaci cu aghiazmă, iar oamenii sărutară unul după altul crucea. Când tabăra întreagă se puse în mişcare şi ieşi din Seci, zăporojenii întoarseră toţi ca unul capetele îndărăt.

— Rămâi cu bine, maica noastră! rostiră ei aproape într-un cuvânt. Să te păzească dumnezeu de năpastă!

Când trecură prin mahala, Taras Bulba îl văzu deodată pe lankel; îşi înjghebase în grabă o mică tarabă sub un cort şi vindea acolo cremene, obiele, praf de puşcă şi tot soiul de mărunţişuri trebuincioase unei armate care purcede la drum; avea până şi colaci şi pâine „Ia te uită ce dat naibii e jidovul”, îşi zise Taras şi apropiindu-se călare de lankel, spuse:

— Ce cauţi aici, prostule? Au vrei să te împuşte careva ca pe o vrabie?

Drept răspuns, lankel se apropie de dâpsul şi după ce-i făcu semn cu amândouă mâinile, dându-i a înţelege că vrea să-i încredinţele o taină, şopti:

— Numai de-ar binevoi pan Taras să nu spună la nimeni nimic; printre carele căzăceşti este şi un car de-al meu. Am luat în el toate câte-i trebuie unui cazac la drum; ş-apoi toată vremea cât o ţine călătoria, mă prind să aduc

de-ale mâncării aşa de ieftin cum n-a mai adus niciun ovrei în viaţa lui! Aşa să trăiesc eu, că nu mint!

Taras Bulba ridică din umeri şi se-ntoarse îndărăt la oştenii lui, minunându-se în suflet de isteţimea şi vioiciunea firii ovreiului.

Curând toată partea de miazăzi-apus, locuită de Ieşi, ajunse pradă spaimei. Pretutindeni se răspândi aceeaşi veste: „Zăporojenii!… S-au ivit zăporojenii!…” Şi toţi cei ce erau în stare să-şi pună la adăpost viaţa, şi-o puneau. Toată suflarea omenească se ridică de-ndată şi se împrăştie unde văzu cu ochii, după obiceiul acelui veac lipsit de orânduire temeinică şi de grija zilei de mâine, când omul nu-şi dura nici cetăţi, nici castele, ci se mulţumea doar cu un lăcaş vremelnic de paie, zicându-şi „Ce să mai irosesc muncă şi bani pe căsuţă, dacă tătarii tot au să mi-o facă una cu pământul, când or năvăli peste noi!” Toţi erau în mare fierbere: unii îşi schimbau plugul şi boii pe un cal şi o puşcă şi se duceau pe la polcuri, alţii se ascundeau, punându-şi la adăpost vitele şi luând cu ei în pribegie tot ce se putea lua. Ici-colo se întâlneau pe drum dintre aceia care întâmpinau oaspeţii cu arma în mână, dar cei mai mulţi fugeau din vreme la apropierea lor. Toţi ştiau că e greu să ai de-a face cu acea mulţime neînfrânată şi gata de luptă, cunoscută sub numele de oaste zăporojană, care, sub înfăţişarea neorânduielii ei samavolnice, avea o alcătuire atât de bine chibzuită, când era vorba de fapte de arme. Călăreţii înaintau fără să-şi istovească sau să-şi înfierbânte caii; pedestraşii mergeau treji în urma carălor, şi toată tabăra umbla numai noaptea, odihnindu-se în timpul zilei pe întinderi nelocuite, departe de sate, sau prin păduri, încă destul de numeroase pe-atunci. În faţa armatei mergeau iscoade şi olăcari, trimişi anume înainte pentru a afla şi a iscodi cum stau lucrurile. Foarte adeseori cazacii răsăreau ca din pământ tocmai acolo unde erau mai puţin aşteptaţi şi atunci totul îşi lua rămas bun de la viaţă.

Satele erau mistuite de foc; caii şi vitele, care nu puteau fi luate de oştire, erau ucise pe loc. Părea că oastea zăporojană petrece mult mai vârtos decât îşi vede de înaintarea ei războinică. Şi azi ni se ridică părul măciucă la auzul neînchipuitelor cruzimi pe care le săvârşeau zăporojenii în veacul acela pe jumătate sălbatic: prunci căsăpiţi, femei cu sânii tăiaţi, prizonieri lăsaţi în libertate cu picioarele jupuite de piele până la genunchi – într-un cuvânt, cazacii plăteau cu vârf şi îndesat datoriile trecutului. Stareţul unei mănăstiri, auzind de apropierea lor, le trimise înainte doi monahi, cu poruncă să le spună că ei nu se poartă cum se cuvine, că între cazaci şi ocârmuire domneşte o înţelegere şi că zăporojenii calcă îndatoririle pe care le au faţă de rigă şi odată cu aceasta şi drepturile poporului.

— Spune-i episcopului tău, din partea mea şi a tuturor zăporojenilor, îi răspunse hatmanul oştirii, să fie fără grijă! Cazacii nu fac deocamdată altceva decât să aprindă şi să-şi aţâţe lulelele!

Nu trecu mult după aceea şi falnica mănăstire fu cuprinsă de o mare de flăcări mistuitoare şi printre valurile ei dezlănţuite, priveau pline de dojană uriaşele ei ferestre gotice. Cete numeroase de călugări, jidovi şi femei pornite în pribegie sporeau numărul locuitorilor din acele oraşe unde se întrezărea chiar numai o licărire de nădejde în ajutorul unei garnizoane sau a miliţiei orăşeneşti. Sprijinul întârziat trimis uneori de ocârmuire şi alcătuit din pâlcuri mici de armată fie că nu putea să-i găsească pe cazaci, fie că se lăsa cuprins de spaimă la vederea lor şi le întorcea spatele la cea dintâi întâlnire, iar ostaşii fugeau mâncând pământul, pe caii lor iuţi. Se întâmpla uneori ca mulţi comandanţi de armată din slujba craiului, care se acoperiseră de faimă în alte războaie, să-şi unească puterile şi să se ridice laolaltă întru stăvilirea zăporojenilor. În astfel de împrejurări îşi cereau norocul

cazacii tineri, care se ţineau departe de tâlhării, nu umblau după jaf şi nu se măsurau cu duşmanii neputincioşi, dar ardeau de nerăbdare să-şi arate dibăcia în faţa celor vrâstnici, încăierându-se fiecare cu câte unul din leşii semeţi ce călăreau ţanţoşi pe armăsarii lor de foc, fluturându-şi în vânt mânecile largi ale dolmanelor. Ce ucenicie plină de desfătare! Mulţi dintre ei se şi aleseră cu dichisuri de cai, puşti şi săbii scumpe. Nu trecu bine o lună şi puii de altă dată, cărora abia le dădeau tuleiele, se schimbară cu totul şi se prefăcură în bărbaţi. Feţele lor, în trăsăturile cărora se întrezărea până acum un fel de blândeţe tinerească, căpătară o pecete de asprime şi putere. Cât despre bătrânul Taras, inima îi creştea de bucurie când vedea că amândoi fiii lui ajunseseră în rândul celor mai destoinici. Lui Ostap părea că ursita însăşi îi hărăzise o viaţă plină de vitejii şi izbânzi, pe calea anevoioasă a faptelor de arme. Nu-şi pierdea niciodată sângele rece, niciodată nu se simţea descumpănit, ci dimpotrivă, cu o stăpânire de sine aproape nefirească pentru un tânăr de douăzeci şi doi de ani, ştia să cântărească într-o singură clipă primejdia în care se afla, precum şi, îndeobşte, starea lucrurilor, găsind mijlocul de a se feri de acea primejdie, dar a se feri numai şi numai cu gândul de a o birui îndată după aceea, cât mai temeinic. Mişcările lui aveau acum o hotărâre pe care numai încercarea le-o poate da şi purtau în ele semnul neîndoielnic al unei viitoare căpetenii de cazaci Statura lui falnică şi însuşirile lui ostăşeşti dobândiseră ceva din puterea şi înfăţişarea unui leu.

— O, da! Ostap o să ajungă într-o zi o căpetenie destoinică de polcuri, zicea bătrânul Taras. Pe legea mea că o să fie un straşnic paladin, mai ceva decât taică-său!

Andrii se cufundase şi el cu totul în muzica încântătoare a gloanţelor şi a săbiilor. El nu ştia ce înseamnă să cântăreşti, să chibzuieşti sau să socoţi

dinainte puterile tale sau ale vrăjmaşului. El vedea în luptă o încântare şi o desfătare nebună, ceva ca un fel de beţie, în clipa când minţile se înfierbântă, privirile se împăienjenesc şi se tulbură, capetele se rostogolesc de pe umeri, caii se prăbuşesc cu zgomot la pământ, iar el zboară ca ameţit de băutură, de şuierul gloanţelor şi strălucirea paloşelor, împarte lovituri în dreapta şi în stânga şi nu le simte pe cele primite. De multe ori rămânea Taras uluit văzând cum Andrii, mânat doar de înflăcărarea lui nestăvilită, se încumeta la isprăvi, pe care nu le-ar fi făcut niciodată un oştean socotit şi cu sânge rece, şi cum, purtat de avântul lui, săvârşea adevărate minuni, care lăsau cu gura căscată şi pe bătrânii cazaci căliţi în lupte. Taras se minuna şi zicea:

— Şi ăsta-i un oştean destoinic! Feri-l-ar dumnezeu de sabia duşmană! Nu-i ca Ostap, dar de vrednic, e vrednic!

...Şi iată că oştirea căzăcească se hotărî să meargă drept asupra oraşului Dubno, unde se zicea că vistieria e plină şi că-s mulţi târgoveţi avuţi. Într-o zi şi jumătate străbătură calea până acolo şi se iviră în faţa oraşului. Locuitorii din Dubno luară hotărârea să se apere până la cea din urmă picătură de sânge şi îşi vădiră dorinţa să moară mai degrabă în pieţe şi pe uliţi, la intrarea caselor, decât să-i lase pe vrăjmaşi să le calce pragurile. Oraşul era împrejmuit de un val înalt de pământ; acolo unde valul era ceva mai jos, se întrezărea câte un zid de piatră al vreunei case ce slujea drept întăritură sau câte o ulucă de stejar. Garnizoana era puternică şi simţea pe deplin toată însemnătatea menirii ei. La început, zăporojenii se avântară pe negândite înspre val, dar fură întâmpinaţi de o ploaie de mitralii. Târgoveţii şi orăşenii nu voiau nici ei, pesemne, să stea cu mâinile în sân şi se grămădiseră cu toţii pe meterez. În ochii lor se vedea o hotărâre deznădăjduită de a se împotrivi; femeile luau şi ele parte la

apărare; zăporojenii se treziră împroşcaţi cu pietre, poloboace, oale, apă clocotită şi saci cu nisip, care le luau vederea. Cazacilor nu le plăcea de fel să lupte împotriva cetăţilor întărite; nu prea erau meşteri la împresurări. Hatmanul oştirii dădu poruncă de retragere şi zise:

— Nu-i nimic, fraţi cazaci! Acum dăm înapoi, dar ce-i cu asta? Să nu fiu eu bun creştin, ci tătar spurcat, dacă măcar vreunul din cei din oraş o să ne scape teafăr! N-au decât să crape cu toţii de foame, câinii afurisiţi!

Oştirea se retrase de pe val, împresură strâns tot oraşul, şi ca să-şi mai treacă de urât până una-alta, începu să pustiască împrejurimile, să pună foc satelor, căpiţelor de grâu rămase în câmp şi să-şi slobozească hergheliile pe holdele neatinse încă de seceră, unde se legănau ca într-adins spicele grele, rodul neobişnuit de bogat care răsplătise în acel an truda plugarilor. Orăşenii priveau cu spaimă cum se duce hrana lor de toate zilele. Iar cazacii, după ce împrejmuiră oraşul de două ori cu câte un brâu de căruţe, se rostuiră la fel ca în Seci, pe polcuri, şi acum îşi fumau luleaua, schimbau între ei armele dobândite în luptă, săreau capra, jucau de-a cine pierde, cine câştigă, şi aruncau căutături ucigător de nepăsătoare spre oraşul împresurat. Noaptea se aprindeau focuri şi bucătarii tuturor curenelor fierbeau terci în ceaune uriaşe de aramă. Până la revărsatul zorilor, străji neadormite rămâneau de veghe lângă acele focuri. Dar nu trecu mult şi zăporojenilor începu să li se urască de atâta tihnă şi trezie, neîntrerupte de vreo faptă de arme. Hatmanul oştirii dădu chiar poruncă să se împartă cazacilor de două ori mai mult vinaţ decât până atunci, lucru îngăduit de datina oştirii, pe timpul când nu se întâmpla să fie încăierări grele ori drumuri istovitoare. Tinerilor, şi mai cu osebire celor doi feciori ai lui Taras Bulba nu le era pe plac o asemenea viaţă. Andrii era cuprins de urât, şi nu ascundea asta.

— Minte necugetată ce eşti, îi spunea Taras. Rabdă,

cazace, c-ai să ajungi hatman! Nu-i numai acela ostaş destoinic care nu-şi pierde cumpătul într-o luptă grea, ci mai cu seamă acela care nu se lasă pradă urâtului chiar când stă degeaba, care ştie să îndure orice, fără să crâcnească şi care până la urmă face tot numai ce ştie el!

Dar poate oare un tânăr înflăcărat să împărtăşească părerile unui bătrân? Alta e firea fiecăruia dintre ei şi cu alţi ochi privesc ei acelaşi lucru.

În vremea asta sosi şi polcul lui Taras, adus de Tovkaci, însoţit de alţi doi eşuali, de pisar şi de alte cinuri ale polcului; se adunaseră cu totul peste patru mii de cazaci. În rândurile lor erau mulţi volintiri, care se ridicaseră mânaţi numai de voia lor, fără să fie chemaţi de cineva, de îndată ce auziseră despre ce e vorba. Esaulii aduseseră cu ei binecuvântarea trimisă feciorilor lui Taras de bătrâna lor mamă şi câte o iconiţă din lemn de chiparos, luate de dânsa de la mănăstirea Mejogorski din Kiev. Amândoi fraţii îşi puseră la gât iconiţele sfinte şi fără să vrea căzură pe gânduri, amintindu-şi de măicuţa lor. Ce le hărăzea oare binecuvântarea ei? Biruinţă asupra vrăjmaşului şi apoi o întoarcere veselă în patrie, încărcaţi de prăzi bogate şi slavă, spre veşnica preamărire a banduriştilor, ori...? Dar necunoscute sunt căile viitorului, care se ridică în faţa omului aidoma negurii de toamnă ce se înalţă din mlaştini. Nebuneşte zboară prin această negură, în sus şi-n jos, păsări purtate de bătăile repezi ale aripilor, fără să se vadă între ele: porumbiţa nu vede uliul, iar uliul nu vede porumbiţa şi niciuna dintre ele nu ştie cât de departe zboară de pieirea ei...

Într-un târziu, Ostap se apucă iar de treabă, îndreptându-se înspre locul de aşezare al polcurilor. Dar Andrii simţea, fără să ştie nici el de ce, un fel de apăsare pe inimă. Cazacii sfârşiseră cina; seara se stinsese de mult; o noapte de iulie nemărginit de frumoasă stăpânea stihiile. Dar Andrii nu se încumeta să se întoarcă la polcul său, nici

să se culce; căta întruna, fără să vrea, la măreaţa privelişte din faţa lui. Tăriile înalte ale cerului sclipeau de licărul fără număr al stelelor cu lumina lor şovăielnică şi tăioasă. Până hăt departe în câmp se întindeau cară risipite în neorânduială; de ele atârnau căldări murdare de dohot, iar înăuntrul carălor erau grămădite bunuri şi merinde luate de la vrăjmaşi. Pe lângă cară, sub ele sau ceva mai depărtişor, erau întinşi pe iarbă zăporojenii. Dormeau cu toţii, trântiţi parcă anume pentru a fi zugrăviţi pe pânză: unul cu o legăturică sau o cuşmă sub cap, altul folosind în loc de pernă şoldul aproapelui său… Dar sabia, puşca, luleaua scurtă cu zorzoane de aramă, cu cui de fier pentru curăţat şi cu amnar erau fără greş asupra fiecăruia dintr-înşii. Boii mari şi grei se culcaseră aşijderea cu picioarele strânse sub ei, ca nişte grămezi albicioase şi aduceau de departe cu pietroaie sure aruncate la întâmplare pe câte un loc mai povârnit. De pretutindeni din iarbă se ridica sforăitul gros al oştenilor adormiţi, la care răspundea din stepă nechezatul răsunător al armăsarilor, scoşi din fire din pricina piedicilor de la picioare. Apoi, pe nesimţite o altă privelişte, măreaţă şi totodată înspăimântătoare îşi adăuga culorile la frumuseţea de negrăit a nopţii de iulie: erau vâlvătăile roşietice ale împrejurimilor oraşului, mistuite de foc. Ici – flăcările se înălţau măreţe şi liniştite, aşternându-se frumos pe cer; colo – dând în calea lor de vreo piedică uşor de mistuit, se învolburau dintr-odată ca un vârtej, şuierând şi repezindu-se în sus până la stele, unde şuviţele lor desprinse din trupul pojarului se stingeau hăt departe, în cer… Dincoace se zărea câte o mănăstire neagră, pârjolită mai demult, ce se înălţa aspră şi ameninţătoare ca un călugăr cartusian, vădindu-şi la fiecare străfulgerare de lumină măreţia mohorâtă. Dincolo ardea câte o livadă a monahilor. Părea că se aude până în depărtare cum sfârâie pomii încolăciţi de fumul negru, şi când în sfârşit flacăra răzbea biruitoare, strălucirea ei de

fosfor sângerie-liliachie scălda într-o clipă ciorchinele grele de prune, sau prefăcea în aur roşu perele abia date în pârg; odată cu ele însă lumina şi câte un leş negru aninat de zidul mănăstirii sau de ramura vreunui copac. Erau monahii sau bieţii ovrei ce piereau odată cu clădirea, mistuiţi de aceeaşi pară. Deasupra vâlvătăilor se roteau în depărtare păsări ce semănau cu îngrămădiri de cruci negre şi mărunte, presărate pe o câmpie de foc. Oraşul împresurat părea că doarme. Turlele bisericilor, acoperişurile, gardurile şi zidurile lui se luminau uneori liniştit de văpăile flăcărilor îndepărtate. Andrii făcu ocolul cazacilor. Focurile în jurul cărora şedeau străjile erau gata-gata să se stingă, pe când străjile moţăiau, sătule de terciul şi de găiuştele cu care se îndopaseră din belşug, după pofta inimii. Andrii se minună în treacăt de o asemenea nepăsare, zicându-şi „Bine că nu se află în preajmă vreun duşman puternic şi că n-avem de cine ne teme”. În cele din urmă se apropie şi el de unul din cară, se urcă într-însul şi se lungi cu faţa în sus şi cu mâinile împreunate sub ceafă, dar nu putu multă vreme să adoarmă şi rămase cu ochii la cerul larg desfăşurat înaintea lui. Văzduhul era curat şi limpede. Mulţimea stelelor ce alcătuiau Calea Laptelui şi încingeau bolta ca un brâu licărea visul ei de lumină. Uneori, Andrii se pierdea pentru o vreme şi pâcla uşoară a somnului trecător îi întuneca strălucirea cerului; dar apoi cerul se limpezea din nou şi Andrii îl vedea iar ca înainte.

Cum sta aşa, îi păru deodată că zăreşte o fărâmă de clipă un chip ciudat, un chip de om. Crezând că-i doar o plăsmuire a visului care o să se risipească îndată, deschise larg ochii, dar văzu cu adevărat un obraz supt şi nespus de chinuit, ce stătea aplecat asupră-i şi-l privea drept în faţă. De sub năframa întunecată, aruncată în grabă peste cap, ieşeau smocuri lungi de păr negru ca tăciunele, încâlcit şi neîngrijit. Lucirea neobişnuită a ochilor şi obrazul galben

ca de mort, cu trăsăturile prea ascuţite, l-ar fi făcut pe oricine să creadă că are în faţa lui o nălucă. Andrii îşi încleştă fără să vrea mâna pe armă şi rosti repede, cu o voce aproape sugrumată:

— Cine eşti? De eşti duh necurat, piei din ochii mei!

De eşti om în carne şi oase, nu ţi-ai ales bine timpul de şagă. Te ucid dintr-un singur foc!

Ca răspuns la vorbele lui, năluca îşi duse degetul la buze; părea că-l roagă din toată puterea sufletului să tacă. Andrii coborî mâna şi începu să cerceteze arătarea, cu toată luarea-aminte. Părul lung, gâtul şi pieptul negricios, pe jumătate dezgolit, îi dădură a înţelege că are în faţa lui o femeie. Dar se vedea cât colo că nu era de prin partea locului. Chipul ei supt de boală era smead; pometţii ieşeau mult în afară din obrajii scofâlciţi. Ochii înguşti se lungeau în sus spre coadă. Cu cât Andrii privea mai mult chipul ei, cu atât i se părea că întrezăreşte în trăsăturile lui ceva cunoscut. În cele din urmă nu mai putu răbda şi întrebă:

— Cine eşti? Spune! îmi vine a crede că te-am cunoscut odată, ori poate te-am zărit numai în treacăt?

— Acum doi ani, la Kiev.

— Acum doi ani… la Kiev… îngână Andrii vorbele ei, căutând în acelaşi timp să depene în minte tot ce-i mai rămăsese în cap din viaţa lui de bursac. Apoi o mai privi o dată ţintă şi cu totul pe neaşteptate strigă în gura mare: Eşti tătăroaica… sluga duducăi, fata voievodului I…

— Ssst! făcu tătăroaica, împreunându-şi mâinile a rugă. Tremura din tot trupul şi căta cu spaimă în jur, să vadă de nu s-o fi deşteptat vreun cazac, trezit de strigătul nestăvilit al lui Andrii.

— Spune odată, cum de eşti aici şi pentru ce? zise Andrii în şoaptă, cu o voce sugrumată ce se frângea în orice clipă de marea tulburare lăuntrică. Unde-i duduca? Mai trăieşte?

— E aici, în oraş!

— În oraş? rosti Andrii, stăpânindu-se cu greu să nu strige iarăşi şi simţi că tot sângele îi năvăleşte în inimă. Pentru ce e în oraşul ăsta?

— Pentru că şi domnia sa, boierul bătrân, tot în oraş e. De un an şi jumătate îi voievod la Dubno.

— Şi duduca-i măritată? Haide, vorbeşte odată! Că tare mai eşti nu ştiu cum! Ce face?…

— De două zile n-a luat nimic în gură.

— Cum aşa?

— Nimeni din oraş nu mai are de multă vreme nicio fărâmă de pâine. Toţi mănâncă de nu ştiu câte zile numai ţărână.

Andrii rămase încremenit.

— Duduca te-a văzut de pe meterez, împreună cu zăporojenii tăi. Ea mi-a zis: „Du-te de-i spune paladinului că de-şi aminteşte de mine, să vină! Iar de nu-şi aminteşte, să-ţi dea o bucată de pâine pentru mama mea bătrână, pentru că nu vreau să văd cum îşi dă sufletul în ochii mei. Mai bine mor eu cea dintâi, iar dânsa după mine. Să te rogi de el, să-i cazi în genunchi, să-i cuprinzi picioarele. Are şi el o mamă bătrână! Să-ţi dea pâinea în sănătatea ei!”

Un noian de simţăminte se deşteptară şi se aprinseră în pieptul tânăr al cazacului.

— Dar cum de ai ajuns aici? Pe unde ai venit?

— Pe sub pământ.

— E vreo trecere?

— Este.

— Unde?

— N-ai să mă dai de gol, voinicule?

— Făgăduiesc pe sfânta cruce.

— Dacă te cobori în râpă şi treci pârâiaşul, dai de intrarea ei ascunsă în păpuriş.

— Şi răspunde drept în oraş?

— Drept în mănăstirea de-acolo.

— Să mergem fără zăbavă, să mergem!

— Dar… în numele lui Hristos şi a sfintei Marii, ia o bucată de pâine!

— Las că iau! Rămâi aici, lângă car. Sau, mai bine, culcă-te în el. N-o să te vadă nimeni, dorm toţi! Mă întorc îndată.

Şi Andrii se îndreptă spre carăle cu merindea polcului. Inima îi bătea cu putere. Tot trecutul, tot ce fusese până acum înăbuşit de viaţa din tabără, de traiul aspru de oslaş, se ridicase dintr-odată din adâncurile sufletului său, înecând întâmplările de azi. Şi iar se ivi din străfunduri, în faţa ochilor lui, ca din adâncul fără margini al unei mări, femeia mândră de odinioară. Ca într-o lucire de fulger văzu voinicul în amintirea lui braţele ei fermecătoare, ochii minunaţi, buzele surâzânde, părul castaniu şi des, răspândit în cârlionţi peste piept, şi tot trupul ei feciorelnic, mlădiu, puternic şi armonios. Nu, toate acestea nu erau stinse, nu muriseră în pieptul lui: se trăseseră doar vremelnic la o parte, lăsând libertate altor porniri clocotitoare ale sufletului; dar adesea, foarte adesea chiar, tulburau somnul adânc al tânărului cazac. În astfel de nopţi se trezea şi rămânea îndelung cu ochii deschişi, neştiind să-şi tălmăcească pricinile acestei stări.

Acum mergea înainte, dar bătăile inimii lui se înteţeau tot mai mult, şi numai la gândul că are s-o vadă iar, îi tremurau genunchii tineri. Ajuns la căruţe, îşi dădu seama că uitase pentru ce venise acolo. Duse mâna la frunte şi se frecă îndelung, pentru a-şi aminti ce anume avea de făcut. La urmă, tresări deodată cu putere, cuprins de spaimă la gândul că fata poate moare de foame. Atunci se repezi la căruţă, înşfăcă mai multe pâini negre, mari, le luă sub braţ, dar numaidecât îi dădu prin minte că hrana aceasta i s-ar potrivi mai degrabă unui cazac voinic, care se mulţumeşte eu te miri ce, dar că-i prea grea şi chiar jignitoare pentru gingăşia unei fete. Tot gândind aşa, îşi

aminti că în ajun hatmanul oştirii dojenise pe bucătari pentru că irosiseră toată făina de hrişcă la un singur terci, în vreme ce ar fi putut pregăti dintr-însa pe puţin trei terciuri. Încredinţat pe deplin că o să găsească terci îndeajuns prin cazanele bucătarului, Andrii luă cu ei ceaunelul de drum al lui taică-su şi se duse la bucătarul polcului lor, care dormea în preajma a doua cazane de câte zece vedre fiecare; cenuşa de sub ele n-apucase încă să se răcească. Dar când privi înăuntrul lor, flăcăul rămase uimit: cazanele erau goale. Ca să mănânci tot terciul din el, ar fi trebuit să dai o luptă aproape dincolo de puterile omeneşti, mai cu seamă că în polcul lor erau mai puţini oameni decât în toate celelalte. Mai aruncă o privire şi prin cazanele polcurilor vecine: nicăieri nimic! Şi fără să vrea îi veni în minte zicala: „Zăporojenii sunt aidoma copiilor: puţin le dai, puţin mănâncă; le dai mult, nimic nu lasă”. Dar ce era de făcut? îşi aminti că în căruţa lui Taras trebuia să fie un sac cu pâine albă, găsită de cazaci la brutăria mănăstirii pe care o jefuiseră. Se duse drept la carul părintelui său, dar sacul nu mai era acolo: şi-l luase Ostap drept căpătâi şi acum dormea tolănit pe iarbă, în apropierea carului, umplând câmpul cu sforăitul său puternic. Andrii apucă sacul cu o mână şi îl trase dintr-odată cu atâta putere, încât capul lui Ostap se izbi de pământ; buimac de somn, Ostap se aşeză în capul oaselor, cu ochii închişi, şi strigă în gura mare: „Puneţi mâna pe afurisitul cela de leah şi prindeţi calul, calul, zic!” – „Ţine-ţi gura că te omor!” îi strigă la rândul lui Andrii, speriat, ridicând mâna cu sacul. Dar Ostap şi fără asta încetase să mai ţipe, se domolise de tot şi scoase un sforăit atât de înfiorător, încât până şi iarba se clătina de suflarea lui. Andrii privi cu sfială în jur, ca să se încredinţeze că vorbele fără şir, rostite de Ostap în aiureala somnului, nu treziseră pe vreunul din cazaci. Ce e drept, din polcul de alături se înălţă deodată un cap moţat, cercetă din ochi

împrejurimile şi se lăsă numaidecât iar la pământ. Flăcăul mai aşteptă o clipă-două, apoi porni spre căruţa lui, cu sac cu tot. Tătăroaica zăcea culcată în car, mai mult moartă decât vie de spaimă.

— Scoală-te şi hai la drum! Toată lumea doarme, nu-ţi fie teamă! Eşti în stare să duci măcar una din puni, dacă nu mi-o fi la îndemână să le port pe toate?

Şi după ce spuse astea, Andrii îşi încărcă sacii pe umeri, mai şterpeli de pe un car pe lângă care trecea un alt sac cu mei, luă în mână până şi pâinile pe care voise să le dea tătăroaicei şi, încovoiat puţin sub greutatea poverii, porni neînfricat printre rândurile de zăporojeni adormiţi.

— Andrii, rosti deodată bătrânul Bulba, în vreme ce flăcăul trecea în dreptul lui.

Inima voinicului se opri din bătaie. Încremeni locului, tremurând din tot trupul şi întrebă:

— Ce vrei?

— Văd o muiere alături de tine. Pe cinstea mea c-o să-ţi trag, când m-oi scula, o bătaie, să mă pomeneşti. Muierile o să-ţi mănânce capul, flăcăule!

Zicând aşa, Bulba se propti în cot şi începu să cerceteze cu luare-aminte tătăroaica înfăşurată în vălul ei.

Andrii stătea cu sufletul la gură şi nu îndrăznea să-şi privească tatăl în ochi. Dar după o vreme, când îşi înălţă privirile, văzu că bătrânul Bulba doarme cu capul proptit în palmă.

Flăcăul îşi făcu cruce. Spaima îl părăsi mai degrabă chiar decât îi încleştase inima. Dar când se întoarse pentru a privi tătăroaica, o văzu stând în faţa lui ca o stană de piatră, înfăşurată toată în văl, iar licărirea îndepărtată a unui foc, ce se înteţise o clipă, îi lumina doar ochii tulburi, ca de mort. Andrii o trase de mânecă şi îşi văzură amândoi de drum, întorcând adeseori privirile înapoi, până coborâră pe un povârniş într-o vale joasă, aproape de vâlcea – numită în unele părţi râpă – pe fundul căreia se târa leneş

un pârâiaş, printre tufe de rogoz şi bulgări de noroi uscat. Odată ajunşi în vâlcea, fură ascunşi cu totul câmpiei pe care se întindea tabăra zăporojenilor. Cel puţin când Andrii îşi întoarse capul şi se uită îndărăt, văzu că în spatele lui se ridică asemenea unui zid drept, mai înalt decât un stat de om, povârnişul vâlcelei. Sus, pe marginea lui, se legănau câteva fire de iarbă, iar peste ele se ridica crai nou, ca o seceră din aur roşu şi sclipitor. O adiere uşoară de vânt ce se stârnise în stepă vestea ivirea apropiată a zorilor. De nicăieri însă nu se auzea cântatul îndepărtat al cocoşului: nici în oraş, nici în împrejurimile lui pustiite nu mai rămăsese de multă vreme niciun cocoş. Cei doi drumeţi trecură apa râuleţului, pe un podeţ închipuit dintr-un trunchi de copac prăvălit peste el; de partea cealaltă, malul părea şi mai înalt decât cel lăsat de ei în spate şi se ridica aidoma unei coaste de prăpastie, alcătuind o pavăză trainică şi nezdruncinată cetăţii oraşului. Meterezul de pământ era mai jos în locul acesta şi garnizoana de după el nu se zărea. În schimb, ceva mai departe se ridica zidul gros al mănăstirii. Malul repede al povârnişului era năpădit pe de-a-ntregul de buruieni, iar pe fâşia îngustă de lângă pârâu creştea trestia, înaltă cât un stat de om. Deasupra malului se mai zăreau rămăşiţele unui gard de nuiele ce arătau că nu demult pe locul acela fusese o grădină de legume. În faţa gardului creşteau frunze mari de brusture; de după ele se întrezăreau fire de lobodă, scaieţi ţepoşi şi floarea soarelui ce-şi înălţa deasupra celorlalte ierburi tipsiile rotate. De cum ajunseră aici, tătăroaica se descălţă şi porni mai departe în picioarele goale, ţinându-şi grijulie cu mâna poala rochiei, pentru că pământul era mocirlos şi plin de apă. Amândoi drumeţii străbătură anevoie păpurişul şi se opriră în faţa unei grămezi de vreascuri şi mănunchiuri de crengi uscate, de soiul acelora pe care oamenii le foloseau la întărirea pământului râpos. Aici dădură la o oarte uscăturile şi

găsiră un fel de intrare boltită, o hrubă doar cu puţin mai mare decât gura unui cuptor. Tătăroaica îşi plecă capul şi intră cea dintâi; Andrii o urmă, îndoit tare din şale, astfel încât să poată trece cu sacii lui, şi în curând amândoi se treziră într-o întunecime de beznă.

Vi

Andrii înainta anevoie prin coridorul îngust de sub pământ, prin care mergea în urma tătăroaicei, cărând pe umeri sacii cu pâine.

— Nu mai avem mult şi dăm de puţină lumină, rosti în sfârşit călăuza. Ne apropiem de locul unde mi-am lăsat opaiţul.

Şi într-adevăr, pe întunecaţii pereţi de pământ se ivi o slabă licărire de lumină. Andrii şi tătăroaica ajunseră într-un loc mai larg şi mai neted, unde fusese, pesemne, altă dată o capelă; aşa vădea cel puţin o măsuţă îngustă, lipită de perete, ce slujise, se vede, drept masă de altar; deasupra ei se mai zărea încă icoana Madonei, cu chipul aproape şters şi ieşit de vreme. O candelă mică de argint, aninată în faţa ei lumina slab icoana. Tătăroaica se plecă la pământ şi ridică opaiţul de aramă lăsat acolo de dânsa; opaiţul era prins pe un picior înalt şi subţire şi avea în jur, atârnate de lănţişoare, un cleştişor, un ac pentru îndreptarea feştilei şi un stingător. Femeia aprinse opaiţul de la candelă. Lumina se înteţi şi cei doi drumeţi care înaintau prin coridor erau uneori luminaţi de o izbucnire mai puternică a flăcării, iar alteori îşi trimiteau pe pereţi umbra neagră ca tăciunele, ceea ce îi făcea să semene cu tablourile lui Gerardo delle Notti Faţa proaspătă, înfloritoare de sănătate şi tinereţe a voinicului se deosebea izbitor de faţa istovită şi gălbejită a însoţitoarei lui. Coridorul prinse a se lărgi încetul cu încetul, astfel încât Andrii se simţi mai la largul lui şi cercetă acum cu nesaţ pereţii de pământ care-i aminteau de peşterile din Kiev. La fel ca şi în ele, se vedeau aici firide săpate în pereţi, iar în

ele, pe-alocuri coşciuge. Când şi când dădeau chiar de grămezi de oseminte, fără raclă, muiate de umezeală sau prefăcute în scrum. Odinioară trăiseră pesemne şi aici sihaştri, adăpostiţi în locul acesta tainic de furtunile vieţii, de amărăciuni şi ispite. Pe alocuri, umezeala era atât de mare, încât călcau de-a dreptul în apă. Andrii era nevoit să se oprească de multe ori pentru a o lăsa pe însoţitoarea lui să-şi tragă sufletul; femeia se simţea tot mai des copleşită de oboseală. Bucăţica de pâine pe care o mâncase îi stârnise dureri atât de mari în stomacul dezvăţat de hrană, încât rămânea nemişcată clipe lungi, până îşi venea în fire.

În cele din urmă văzură în faţa lor o uşiţă de fier. „Slavă domnului, am ajuns!” spuse tătăroaica cu glasul stins şi ridică mâna, vrând să bată în uşă, dar nu putu. Andrii izbi cu putere fierul în locul ei; îndată se auzi un vuiet prelung ce arăta că în spatele uşii se întinde un loc gol. Apoi vuietul se preschimbă în hăulit gros: dăduse, pesemne, de o boltă înaltă. Peste câtăva vreme se auzi zornăit de chei. Părea că cineva coboară o scară. În cele din urmă, uşa se deschise şi drumeţii fură întâmpinaţi de un monah ce stătea pe o scăriţă îngustă, ţinând în mână o legătură de chei şi o lumânare. Andrii se opri fără să vrea locului, la vederea călugărului catolic, care stârnea în cazaci un dispreţ plin de ură; zăporojenii se purtau cu ei mai neomenos decât cu jidovii. Monahul se dădu şi el cu un pas înapoi, zărindu-l pe cazac, dar tătăroaica îi şopti o vorbă pe care Andrii n-o auzi, şi monahul se linişti. Le lumină calea cu luminarea lui, închise uşa după dânşii, îi duse pe scară în sus şi curând drumeţii se văzură sub bolţile înalte şi întunecate ale bisericii mănăstirii. În faţa unuia dintre altare, cu sfeşnice înalte şi luminări, sta în genunchi un preot şi se ruga încetişor. De-a dreapta şi de-a stânga lui stăteau îngenuncheaţi doi slujitori tineri în odăjdii liliachii, cu pieptare albe de horbotă prinse pe deasupra; amândoi ţineau câte o cădelniţă în mână.

Preotul cerea de la cel de sus o minune: mântuirea oraşului, tărie sufletească pentru cei ce-au început s-o piardă, răbdare pentru cei din cetate, înlăturarea insititorului care-i povăţuia pe cei oropsiţi să cârtească şi să se plângă aidoma unor nevrednici, împotriva nenorocirilor pământeşti. Câteva femei ce semănau mai mult a năluci stăteau şi ele în genunchi, sprijinindu-se de spetezele scaunelor din faţă şi de băncile de lemn, înnegrite de vreme, pe care-şi ţineau plecate capetele istovite; câţiva bărbaţi, proptiţi de coloanele şi pilaştrii ce ţineau bolţile lăturalnice ale bisericii, se rugau şi ei, trişti, în genunchi. Fereastra cu geamuri în multe culori, de deasupra altarului, se încinse dintr-odată de rumeneala zorilor dimineţii şi rotogoale albastre, galbene şi de alte multe culori căzură pe podea, luminând ca prin farmec biserica întunecată. Altarul, ascuns într-o firidă adâncă, se arătă atunci vederilor în toată strălucirea lui; fumul cădelniţelor se opri în aer, ca un nor scăldat de raze vesele de curcubeu. Andrii privea cu uimire, din colţul său întunecat, minunea săvârşită de lumină. În clipa următoare, vuietul maiestuos al orgei umplu toată încăperea. Vuietul se înteţi din ce în ce şi crescu, prefăcându-se în bubuituri grele ca de tunet, apoi se preschimbă într-o muzică cerească şi sunetele ei se avântară sus de tot, până sub boltă, ca un cântec de glasuri feciorelnice, pentru ca apoi să se prefacă iar într-un vuiet gros şi să se curme. Multă vreme încă mai răsunară bolţile cutremurate de bubuituri ca de tunet, ce păreau să stăruie pe sub ele, şi multă vreme se mai minună Andrii, cu gura întredeschisă, de măreţia muzicii auzite.

Apoi simţi cum îl trage cineva de poala hainei. „E vremea să plecăm!” îi zise tătăroaica. Străbătură biserica nevăzuţi de nimeni şi ieşiră în piaţa dinaintea ei. Zorile rumeneau de mult cerul, prevestind răsăritul soarelui. Piaţa, în patru colţuri, era cu desăvârşire deşartă; în

mijlocul ei mai rămăseseră tarabe de lemn, care vădeau că încă acum o săptămână, poate, se vindeau aici de-ale gurii. Uliţa, nepietruită ca toate uiiţele din acea vreme, nu era altceva decât o mare de glod uscat. În jurul pieţei se ridicau case mărunţele de piatră şi de pământ, cu un singur cat. Pereţii lor lăsau să se vadă grinzi şi stâlpi înalţi cât casă, legaţi între ei prin alte grinzi de lemn bătute cruciş, după obiceiul de atunci; de altfel, se pot vedea asemenea clădiri încă şi astăzi prin unele părţi ale Lituaniei şi Lehiei. Toate aceste case aveau acoperişuri din cale-afară de ţuguiate, cu

O sumedenie de ferestruici şi răsuflători. De o parte a pieţii, foarte aproape de biserică, se ridica o clădire mult mai înaltă şi cu totul deosebită de celelalte, primăria oraşului, pesemne, sau vreo altă ocârmuire; era cu două caturi şi avea sus un turnuleţ cu două arcade, unde stătea un oştean de veghe; în acoperiş era zidit un cadran mare de orologiu. Piaţa întreagă părea moartă; totuşi lui Andrii

I se păru că aude un geamăt slab. Cercetând cu luare-aminte, văzu de cealaltă parte vreo doi-trei oameni, întinşi la pământ fără mişcare. Cazacul îşi pironi ochii asupra lor, căutând cu tot dinadinsul să vadă dacă sunt numai toropiţi de somn ori morţi de-a binelea, dar în clipa aceea se împiedică de ceva. Era leşul unei femei, care părea a fi evreică. Femeia fusese pesemne încă tânără, cu toate că trăsăturile ei, schimonosite de durere şi istovite, nu vădeau acest lucru. Pe cap avea o broboadă roşie de mătase; peste urechi îi atârnau podoabe de mărgăritare ori mărgele, în două rânduri, iar de sub ele ieşeau şuviţe lungi de păr cârlionţat, ce se aşterneau peste gâtul ei uscat, cu vinele umflate. Alături de ea zăcea un prunc; mânuţa lui se încleştase încrâncenat de sânul vlăguit al mamei şi îl răsucise cu degetele lui mici, într-o pornire de mânie neputincioasă: căutase lapte şi nu-l găsise. Copilaşul nu mai plângea şi nu mai ţipa şi doar mişcările abia zărite ale

pântecului său, care se ridică şi se cobora încetişor, te făceau să crezi că n-a murit încă şi că e pe cale doar să-şi dea cea din urmă suflare. Andrii şi însoţitoarea lui o cotiră într-o uliţă lăturalnică şi aici fură întâmpinaţi de un om ieşit din minţi, care văzând încărcătura preţioasă pe care o purta Andrii, se repezi asupra lui ca un tigru, strigând: „Pline!” Dar n-avea puteri pe măsura pornirii lui nebuneşti. Andrii îi dădu un brânci şi omul se prăbuşi la pământ. împins de milă, cazacul îi azvârli o pâine şi nenorocitul se aruncă asupra ei ca un câine turbat, rozând şi muşcând dintr-însa, iar apoi îşi dădu sufletul tot acolo, în drum, închircit de dureri supraomeneşti pricinuite de stomacul său care se dezobişnuise să primească hrana. Aproape la fiecare pas rămâneau îngroziţi de victimele înspăimântătoare ale foametei. Părea că mulţi nenorociţi nu mai puteau îndura chinurile în casele lor şi năvăleau în uliţe, mânaţi de nădejdea nebună că cerul o să le trimită ceva pentru a le întări puterile. La poarta unei case şedea o bătrână despre care nu puteai spune dacă doarme, a murit ori a căzut cu totul în nesimţire; femeia nu auzea şi nu vedea nimic. Cu capul adânc plecat în piept, şedea neclintită pe locul ei. De pe acoperişul unei alte case spânzura de-o funie un trup istovit şi ţeapăn: nenorocitul nu găsise în el puteri să îndure până la sfârşit suferinţele foametei şi se hotărâse să le curme cu mâna lui.

La vederea tuturor acestor mărturii groaznice ale foametei, Andrii nu se mai putu stăpâni şi o întrebă pe tătăroaică:

— Se poate oare să nu fi găsit chiar nimic cu ce să-şi ţină zilele? Omul ajuns la mare strâmtoare n-are încotro: trebuie să mănânce chiar şi lucruri de care până atunci i-a fost scârbă, ca de pildă vietăţile oprite de lege şi câte altele.

— Oamenii au mâncat tot ce-a fost cu putinţă, i-a răspuns tătăroaica. Au mâncat toate vietăţile. Poţi să

răscoleşti mult şi bine oraşul că nu găseşti niciun cal, niciun câine, şi chiar niciun şoarece. De altfel, noi n-am avut niciodată aici hambare cu de-ale gurii: toate se aduceau din satele vecine.

— Dar cum se face că voi, care pieriţi de o moarte atât de cumplită, mai vreţi să vă apăraţi oraşul?

— Poate că voievodul nostru l-ar fi închinat până acum cazacilor, dar ieri dimineaţă polcovnicul din Budjaka i-a trimis un răvaş, adus de un şoim, îndemnându-l să nu dea oraşul pe mâna duşmanului; mai zicea acolo că vine în ajutorul nostru cu polcul său, dar că aşteaptă un alt polcovnic şi o să pornească la drum împreună cu el. Îi aşteptăm să pice din clipă în clipă… Dar uite şi casa. Am ajuns.

Andrii zărise încă de departe casa care se deosebea de celelalte şi părea clădită de un arhitect italian. Era ridicată din cărămidă frumoasă şi subţire şi avea două caturi. Ferestrele catului de jos erau înconjurate de un cadru de granit ce ieşea mult în afară. Catul de sus era alcătuit din arcade nu prea mari, care făceau o galerie. Printre arcade se zăreau gratii cu steme. La colţurile casei erau aşijderea steme. O scară largă, din cărămidă vopsită, ieşea până în piaţă. La picioarele ei, de-a dreapta şi de-a stânga, vegheau străji, care se ţineau atât de asemănător una cu alta, că păreau zugrăvite. Cu o mână îşi apucase fiecare alebarda, iar în cealaltă îşi sprijineau frunţile plecate, astfel că aduceau mai degrabă a statui decât a fiinţe vii. Străjile nu dormeau şi nici nu moţăiau măcar, dar erau nesimţitoare faţă de orice: nici nu băgară de seamă pe cei ce urcau acum treptele. În capul scării drumeţii dădură de un oştean în veşminte bogate, înarmat până în dinţi, cu o carte de rugăciuni în mână. El ridică o clipă ochii istoviţi asupra lor, dar tătăroaica îi spuse doar o vorbă şi oşteanul îşi coborî privirile iar asupra ceaslovului. Andrii şi însoţitoarea lui intrară în cea dintâi încăpere,

destul de mare, care slujea drept odaie de primire sau numai drept tindă. Odaia era ticsită de oameni aşezaţi în fel şi chip pe lângă pereţi; se găseau aici soldaţi, slugi, îngrijitori de câini, pivniceri şi argaţi de tot soiul, neapărat trebuincioşi pentru a vădi însemnătatea unui dregător leah, fie oştean, fie stăpân de moşii. În aer se simţea fum de luminare stinsă. Alte două luminări mai ardeau încă în sfeşnice mari, aproape cât un stat de om, aşezate în mijlocul încăperii, cu toate că prin geamurile ferestrei mari şi zăbrelite privea de mult dimineaţa. Andrii se pregătea tocmai să intre drept pe uşa largă de stejar, împodobită cu stemă şi o sumedenie de alte înflorituri tăiate în lemn, când tătăroaica îl trase de mânecă şi-i arătă o uşiţă lăturalnică, în perete. Prin uşiţa asta cei doi ieşiră într-un coridor şi de acolo dădură într-o odaie pe care cazacul o cercetă cu luare-aminte. O rază de lumină, strecurată printr-o crăpătură a oblonului, cădea doar pe o perdea grea de catifea vişinie, pe pervazul daurit şi pe un tablou din perete. Tătăroaica îi făcu semn lui Andrii să rămână acolo şi deschise uşa spre camera de-alături, de unde ţâşni un mănunchi de raze. Cazacul auzi şoapte şi o voce stinsă ce-i răscoli toată fiinţa. Prin uşa întredeschisă văzu o clipă statura gingaşă a unei femei cu părul strâns într-o coadă lungă şi grea, ce-i cădea peste braţul ridicat. Apoi tătăroaica se întoarse şi-i spuse că poate să intre. Andrii nu-şi dădu seama cum a intrat şi cum a închis uşa în urma lui. În odaie ardeau două luminări; în faţa icoanei pâlpâia sfios o candelă; sub icoană se afla o măsuţă înaltă, dintre acelea pe care le au de obicei catolicii, cu trepte pe care poţi îngenunchea când îţi spui rugăciunea. Dar ochii voinicului căutau altceva. El întoarse capul în altă parte şi văzu o femeie ce părea înmărmurită într-o mişcare repezită, întocmai ca şi cum toată făptura ei se avântase spre dânsul, şi deodată se oprise locului. Cazacul rămase şi el uluit în faţa ei. Şi-o închipuise cu totul altfel: nu era ea,

nu era fata pe care o cunoscuse înainte vreme; n-avea nimic asemănător cu cea de altă dată, dar acum era de două ori mai frumoasă şi mai încântătoare. Pe atunci avea în ea ceva neterminat, nedesăvârşit; acum însă era o înfăptuire căreia pictorul îi dăduse până şi cea din urmă atingere de penel. Cea de odinioară era o fată minunată şi fluşturatică. Cea de azi era o femeie minunată, în toată strălucirea frumuseţii împlinite. Ochii ei, înălţaţi spre dânsul, vădeau un simţământ mare şi întreg, nu o fărâmă, nu o făgăduială, ci un simţământ plin. Lacrimile, ce nu se uscaseră încă, îi învăluiau privirile într-o strălucire umedă, care-i pătrunsese până în adâncul sufletului. Pieptul, gâtul şi umerii ei atinseseră acum hotarul hărăzit frumuseţii care a ajuns în culmea înfloririi; nărui, ce i se risipea înainte vreme în bucle uşoare peste faţă, era strâns acum într-o coadă bogată, pe jumătate împletită, pe jumătate risipită peste braţul rotund şi peste piept, în şuviţe lungi şi unduioase. Trăsăturile ei păreau cu totul schimbate. Zadarnic cerca Andrii să găsească măcar una dintre acelea pe care le păstra în amintirea lui. Nu, nu mai rămăsese niciuna. Paloarea atât de mare a feţei nu-i ştirbea întru nimic frumuseţea minunată; dimpotrivă, îi dădea ceva şi mai pătrunzător, o vrajă cu neputinţă de învins. Andrii îşi simţi sufletul copleşit de o teamă cucernică şi rămase nemişcat în faţa ei. Fata părea şi ea, la rându-i, uluită de înfăţişarea cazacului care răsărise înaintea ei în toată frumuseţea şi puterea lui tinerească; până şi încremenirea lui din acea clipă nu-i putea ascunde libertatea nestingherită a mişcărilor; ochii îi străluceau de o hotărâre nezdruncinată, sprâncenele-i catifelate se arcuiau semeţ, obrajii arşi de soare erau rumeniţi de focul patimii lui neprihănite, iar mustăcioara-i neagră lucea ca firul de mătase.

— Nu, nu stă în puterile mele să te răsplătesc, viteaz cu suflet mare, rosti fata cu glas argintiu şi unduios.

Numai dumnezeu e în măsură să te răsplătească, şi nu eu, o femeie nevolnică...

Şi îşi lăsă ochii în pământ; aidoma unor petale negrăit de frumoase şi albe ca zăpada, căzură pleoapele peste luminile lor, umbrindu-le cu genele lungi ca nişte săgeţi. Tot chipul ei minunat se plecă uşor, rumenit de jos de o gingaşă roşeaţă. Andrii nu ştiu să-i răspundă nimic. Ar fi vrut să-i spună tot ce avea pe inimă, să i-o spună cu acelaşi foc care-i dogorea sufletul, dar nu putea. Îşi simţea buzele încleştate şi n-avea glas; simţea că un umil ca el, crescut la seminar şi într-o viaţă rătăcitoare de oştean, nu poate să răspundă la astfel de vorbe şi îl cuprinse ura faţă de firea lui de cazac.

În clipa aceea intră în odaie tătăroaica. Ea tăiase câteva felii din pâmea adusă de voinic şi le aducea acum pe o tipsie de aur pe care o aşeză în faţa stăpânei sale. Frumoasa îi aruncă o privire, se uită apoi la pâine, îşi înălţă ochii spre Andrii şi... multe mai citi Andrii în aceşti ochi. Căutătura ei duioasă, care vădea o mare slăbiciune, şi neputinţa de a rosti prin viu grai simţămintele ce o năpădiseră, era mult mai pe înţelesul lui Andrii decât toate vorbele. Îşi simţi dintr-odată sufletul uşor, descătuşat. Pornirile şi dorinţele inimii lui, stăvilite până atunci ca de un frâu apăsător, se scuturară acum de povara acestui frâu şi, libere cum erau, se pregăteau tocmai să izbucnească în şuvoaie nestăvilite de vorbe, când frumoasa îşi întoarse ochii spre slujnică şi o întrebă plină de grijă:

— Dar mama? Ei i-ai dus pâine?

— Doarme.

— Dar tata?

— L-am dus. A zis că o să vină chiar el să-i mulţumească voinicului.

Atunci fata luă pâinea şi o ridică spre gură. Andrii privea cu o încântare nemaisimţită cum rupea miezul cu degetele ei de o albeaţă strălucitoare şi cum îl mânca; dar

deodată îşi aminti de omul înnebunit de foame care-şi dăduse sfârşitul în faţa ochilor lui, după ce înghiţise o bucată de pâine. Cazacul îngălbeni şi o apucă de mână, strigând:

— Ajunge! Nu mai mânca! N-ai mai pus de atâta vreme nimic în gură şi acum pâinea poate să-ţi fie otravă!

Şi fata coborî de-ndată mâna, puse bucăţica pe tavă şi-şi aţinti privirile în ochii lui, ca un copil ascultător. Să încerce numai o vorbă omenească a zugrăvi… Dar nu! Nici dalta, nici penelul, nici vorba atotcuprinzătoare nu sunt în stare uneori să înfăţişeze tot ce spune o privire de fată şi duioşia de care se simte cuprins acela care se învredniceşte de o astfel de privire.

— Regină! strigă Andrii, cu inima şi sufletul pline până în margini de simţire. Ai trebuinţă de ceva? Ai vreo dorinţă? Spune, porunceşte! Porunceşte-mi să fac pentru tine cel mai greu lucru din lume şi o să alerg într-un suflet ca să-l săvârşesc. Spune-mi să înfăptuiesc ceva pe care niciun om nu-i în stare să facă şi o să îndeplinesc porunca ta, chiar de-ar trebui să-mi dau şi viaţa. Să mor, da, să mor, pentru că şi moartea de dragul tău mi-e atât de dulce că… ţi-o jur pe sfânta cruce… Nu, nu sunt în măsură să-ţi spun cât îmi e de dulce! Am trei cătune! Jumătate din hergheliile părintelui meu sunt ale mele! Tot ce i-a adus de zestre mama, chiar şi bunurile pe care le tăinuieşte tatălui meu – sunt ale mele! Nimeni dintre cazaci n-are arme ca ale mele! Numai pentru plăseaua sabiei ce-o port, cazacii noştri îmi dau cea mai bună herghelie şi trei mii de oi pe deasupra. Dar de toate o să mă lepăd, toate o să le las, o să le zvârl, o să le ard, o să le înec la o singură vorbă de-a ta sau numai la o mişcare cât de mică a sprâncenelor tale negre! Ştiu că îndrug vorbe prosteşti şi poate nelalocul lor, ştiu că nu-i vremea potrivită pentru toate astea şi mai ştiu că nu unul ca mine, crescut la seminar şi la Zăporojă, o să ştie să mânuiască vorbele, aşa cum ştiu să le mânuiască

aceia ce se întâlnesc cu rigi, cneji şi cu toată floarea cavalerilor străluciţi. Văd că tu eşti o făptură a lui dumnezeu deosebită de noi toţi ceilalţi muritori şi că stai neasemuit mai presus decât orice femeie ori fiică de boier. Noi, ceştilalţi, nu suntem vrednici să-ţi fim nici robi şi numai îngerii cerului ar fi în măsură să te slujească.

Cu o uimire din ce în ce mai mare, toată numai urechi, fără să scoată nicio vorbă, asculta fata cuvintele deschise, izvorâte din inimă, în care se zărea, ca într-o oglindă, sufletul tânăr şi plin de puteri al voinicului. Orice vorbă nemeşteşugită, rostită de glasul ce pornea din fundul inimii lui, era aşijderea plină de putere. Fata îşi înălţă obrazul ei minunat, îşi îndepărtă cu o mişcare a mâinii şuviţele supărătoare ale părului, îşi întredeschise buzele şi rămase aşa multă vreme, cu ochii aţintiţi spre voinic. Apoi vru să spună ceva, dar se opri deodată, amintindu-şi că alta era menirea oşteanului din faţa ei, că în spatele lui se ridică în chip de aprigi răzbunători tatăl, fraţii şi patria întreagă a voinicului, că înspăimântători sunt zăporojenii care au împresurat oraşul şi că atât ea, cât şi cei din oraş sunt sortiţi unei morţi crâncene... Şi ochii i se umplură de lacrimi; atunci, cu o mişcare repede a mâinii, fata luă o batistă înflorată cu mătase, îşi ascunse faţa în ea, şi într-o clipă batista se umezi toată... Şi multă vreme rămase ea nemişcată, cu capul dat pe spate, strivindu-şi între dinţii albi ca zăpada buza ei gingaşă de jos, de parcă ar fi simţit pe neaşteptate muşcătura înveninată a unui şarpe, şi cu faţa acoperită cu batista, ca să-i ascundă voinicului durerea copleşitoare de care era stăpânită.

— Spune-mi măcar o vorbă! se rugă Andrii, luându-i mâna catifelată.

La acea atingere, un foc dogoritor i se răspândi prin vine şi cazacul strânse cu şi mai multă putere mâna ce zăcea fără viaţă între ale lui.

Dar ea tăcea, nu-şi lua batista de pe faţă şi rămânea mereu nemişcată.

— De ce eşti atât de tristă? Spune-mi de ce eşti atât de tristă?

Atunci fata aruncă batista, dădu pe spate părul lung ce-i cădea peste ochi şi îşi revărsă durerea în vorbe tânguitoare, rostindu-le atât de încetişor, încât vocea ei părea o adiere de vânt, născută într-o seară minunat de liniştită, ce abia de atinge stuful des crescut pe margine de apă; stuful prinde a foşni, a doini şi trimite deodată în aer sunete subţirele, pline de o nemărginită tristeţe; iar călătorul ce se nimereşte prin apropiere le prinde din zbor, pătruns de un dor nelămurit, uitând şi de seara ce se stinge încetul cu încetul, şi de cântecele vesele ale plugarilor şi cosaşilor ce se întorc de la câmp, şi de dondănitul îndepărtat al vreunei căruţe ce trece pe-acolo.

— Nu sunt eu oare vrednică de nesfârşită milă? Nu e oare nenorocită mama care m-a adus pe lume? N-am eu parte de soarta cea mai amară din câte s-au văzut? Şi nu eşti tu oare, soartă nemiloasă, cel mai aprig călău al meu? Pe câţi nu i-ai adus la picioarele mele? Pe cei mai mândri dintre şleahtici, pe cei mai avuţi dintre pani, dintre grofii şi baronii străini, precum şi toată floarea cavalerilor noştri. Toţi mă puteau iubi fără vreo oprelişte şi ar fi socotit drept o mare fericire dragostea mea. Un semn cu mâna să fi făcut şi oricare dintre ei, cel mai frumos la chip şi cel mai de neam, m-ar fi luat de soţie. Dar tu, soartă nemiloasă, nu mi-ai legat inima de niciunul dintre ei, ci mi-ai legat-o, în ciuda atâtor voinici ai ţării mele, de un străin, de un duşman. Pentru ce, o, maică preacurată a lui Hrist, pentru ce păcate grele, pentru ce nelegiuiri mă prigoneşti atât de cumplit? Zilele vieţii mele de până azi s-au scurs în bogăţie şi belşug. Bucatele cele mai scumpe şi vinurile cele mai dulci mi-au fost hrană şi băutură. Pentru ce? La ce bun? Oare numai pentru a mă lăsa să mor de o moarte aprigă, la

care nu e osândit nici cel din urmă cerşetor al ţării mele? Şi nu e de ajuns că mă aşteaptă o astfel de ursită înspăimântătoare; nu e de ajuns că înainte de a-mi da sufletul, scris mi-a fost să văd cum o să moară în chinuri neomeneşti tatăl şi mama mea, pentru mântuirea cărora mi-aş da cu drag de douăzeci de ori viaţa. Nu, toate astea nu sunt de ajuns: am fost sortită ca înainte de moarte să aud vorbe şi să văd o dragoste cum nu se mai află alta pe lume. A trebuit ca prin spusele lui voinicul acesta să-mi sfâşie în bucăţi inima, ca ursita mea să mi se pară şi mai de plâns, ca să jelesc şi mai amarnic tânăra-mi viaţă, ca moartea să mi se arate şi mai înspăimântătoare, şi ca, murind, să te blestem şi mai mult, soarta mea cumplită, şi pe tine, fie-mi iertate păcatele grele, sfântă maică precistă!

Şi după ce tăcu, o deznădejde fără margini se oglindi în ochii ei, pe faţă i se aşternu o tristeţe chinuitoare şi totul, de la fruntea şi ochii dureros plecaţi şi până la lacrimile mistuite şi uscate de văpaia obrajilor ei blânzi, totul părea a spune: „Nu e fericire pe acest chip”.

— Dar unde s-a mai auzit pe lume una ca asta? Nu se poate, nu se cade, zise Andrii, ca cea mai frumoasă şi mai bună dintre femei să aibă parte de o soartă atât de amară, când a fost născută să i se închine, ca în faţa unei icoane, tot ce e mai ales în lume. Nu, n-ai să mori! Nu eşti sortită morţii! Mă leg pe neamul meu de cazac şi pe tot ce am mai scump în lume că n-ai să mori! Iar de s-o întâmpla totuşi una ca asta, de n-o fi cu putinţă să îndepărtez prin putere, prin rugă ori prin vitejie acea soartă nemiloasă, atunci o să murim împreună, dar mai întâi eu! O să mor în faţa ta, la picioarele tale minunate şi numai moartea o să mă poată despărţi de tine.

— Nu căuta, voinice, să te înşeli nici pe tine, nici pe mine, îi răspunse fata, clătinând uşor capul ei frumos. Eu ştiu, şi spre marea mea nenorocire ştiu prea bine, că tu n-ai dreptul să mă iubeşti! Şi mai ştiu aşijderea care e

datoria şi menirea ta: te cheamă la ei, tatăl, tovarăşii şi patria, pe când noi toţi îţi suntem duşmani!

— Ce sunt pentru mine tatăl, tovarăşii şi patria? răspunse Andrii, scuturând din cap, şi îşi îndreptă făptura mlădie şi puternică, asemenea plopului din marginea de râu. Şi dacă tot am ajuns aici, uite ce vreau să-ţi spun: nu am pe nimeni în lume! Pe nimeni, pe nimeni! repetă el cu acelaşi glas, însoţindu-şi vorbele cu acea mişcare a mâinii cu care un cazac voinic şi dârz îşi arată hotărârea nezdruncinată pentru o faptă nemaiauzită şi cu neputinţă de săvârşit pentru un altul. Cine a zis că patria mea e Ucraina? Cine mi-a dat-o de patrie? Patria e acel lucru spre care năzuieşte sufletul nostru, acel lucru care îi e mai drag decât orice pe lume. Patria mea eşti tu! Iată patria mea! Şi o port în inimă această patrie, am s-o port câte zile oi mai trăi şi aş vrea să văd cum ar putea s-o smulgă de acolo vreunul din cazaci?! Şi tot ce am pe lume o să vând, o să dau, o să calc în picioare, pentru această patrie!

Frumoasa încremeni o clipă ca o statuie negrăit de fermecătoare, privindu-l drept în ochi, iar apoi izbucni într-un plâns cu sughiţuri, şi cu o pornire minunată, de care e în stare numai un suflet mare de femeie, plăsmuit anume pentru asemenea porniri, i se aruncă la piept şi, cuprinzându-i gâtul cu braţele albe ca zăpada, dădu frâu liber lacrimilor. În clipa aceea se auziră pe stradă strigăte nelămurite, însoţite de sunete de goarnă şi de bătaia tobelor. Dar Andrii nu le auzi. Nu simţea altceva decât răsuflarea caldă şi înmiresmată a buzelor ei, şiroaiele de lacrimi ce i se revărsau pe faţă şi părul greu, cu miros ameţitor, ce-i căzuse fetei din creştetul capului şi-l învăluia acum în mătasea lui întunecată şi strălucitoare.

Deodată năvăli în odaie tătăroaica, strigând fericită şi ameţită de bucurie.

— Suntem izbăviţi, suntem izbăviţi! Au intrat ai noştri în oraş, ne-au adus pâine, mei, făină şi zăporojeni legaţi

fedeleş.

Dar niciunul din cei doi nu auzi ce fel de „ai noştri” au intrat în oraş, ce au adus cu dânşii şi care sunt prinşii lor. Cu sufletul plin de simţăminte necunoscute celor de pe pământ, Andrii săruta buzele înmiresmate ce-i atingeau obrazul, şi acele buze nu rămaseră pecetluite: îi răspunseră în acelaşi chip. Şi în sărutul care-i lega pe amândoi, tinerii simţiră ceea ce îi e dat omului să simtă numai o dată în viaţă.

Şi pierdut a fost cazacul! Pierdut pentru toată falnica seminţie căzăcească! N-o să mai vadă el de aci înainte nici a lui Zăporojă, nici cătunele părinteşti, nici biserica domnului, cum nici Ucraina n-o să-şi mai vadă în veci pe cel mai vrednic dintre fii, porniţi întru apărarea ei. Iar bătrânu’! Taras o să smulgă un smoc de păr din moţul lui încărunţit şi o să blesteme ziua şi ceasul în care a zămislit un astfel de fiu, spre ocara şi ruşinea lui!

VII

În tabăra cazacilor era mare frământare şi zarvă. La început nimeni nu putea răspunde lămurit cum de au pătruns în oraş oştile de sprijin. Dar mai pe urmă ieşi la iveală că tot cureniul Pereiaslavski, ce-şi avea locul de aşezare în faţa porţii lăturalnice a oraşului, a fost beat turtă, şi iată că astfel nu mai e de mirare că jumătate din oamenii lui au fost măcelăriţi, iar cealaltă jumătate legaţi burduf, mai înainte chiar să se fi dumirit cum stau lucrurile, şi până să pună mâna pe armă ceilalţi cazaci din curenele vecine, treziţi de zgomotul încăierării, oastea duşmanului izbutise să treacă aproape toată pe poarta cetăţii, iar cele din urmă rânduri se apăraseră cu focuri de flinte împotriva cazacilor somnoroşi şi pe jumătate ameţiţi de băutură, ce se năpustiseră în neorânduială asupra lor. Hatmanul oştirii dădu poruncă să se strângă toată căzăcimea, şi când oamenii făcură roată în jurul lui şi se liniştiră, stând cu capetele descoperite, cuvântă:

— Aţi văzut acum, cazaci dumneavoastră, ce s-a petrecut în noaptea asta. Aţi văzut unde duce beţia I Aţi văzut ce ocară ne-a făcut duşmanul! Se vede treaba că domniile voastre aşa aţi înţeles lucrurile: dacă v-am îngăduit să îndoiţi măsura băuturii, sunteţi în stare să vă afumaţi până într-atâta, încât duşmanul oştirii domnului nu numai că vă scoate şalvarii, dar vă şi scuipă în obraz şi voi nici că simţiţi I

Cazacii ţineau cu toţii capetele plecate, ştiindu-se vinovaţi. Numai Kukubenko, hatmanul cureniului Nezamaikovski, îl înfruntă, zicând:

— Ia stai oleacă, tătucule! Măcar că nu se cade să ridici glasul când vorbeşte hatmanul a toată oastea în faţa soborului de cazaci, dar faptele nu s-au petrecut chiar întocmai şi de aceea voi a o spune. N-ai dojenit chiar pe drept toată oştirea pravoslavnică. Cazacii s-ar fi făcut pe de-a-ntregul vinovaţi şi vrednici de moarte, dacă s-ar fi ameţit cu băutură la drum, în luptă sau la vreo muncă anevoioasă şi grea. Dar noi, noi am stat aici cu mâinile în sân şi ne-am fâţâit fără nicio treabă în faţa cetăţii. Şi-apoi nu era nici post, nicio altă oprelişte creştinească de la băutură pe vremea asta, şi atunci cum e putinţă să nu se ameţească omul de atâta huzur? Nu-i niciun păcat! Să le arătăm mai bine acum ce vra să zică să taberi aşa, pe nepusă masă, asupra unor oameni nevinovaţi! l-am bătut noi şi înainte vreme de ţi-era mai mare dragul, d-apoi acum o să-i batem de n-or să ştie cum să-şi ia picioarele la spinare!

Cuvântarea lui Kukubenko le merse cazacilor drept la inimă. Îşi înălţară frunţile adânc plecate, iar mulţi dintre ei încuviinţară din cap zicând: „Bine a spus Kukubenko!” Taras, care stătea mai aproape de hatmanul oştirii, îl întrebă:

— Ce spui, hatmane? Oare n-a grăit drept Kukubenko? Ce ai de zis la asta?

— Ce am de zis? Uite ce: ferice de părintele care a zămislit un astfel de fecior! Că nu-i mare înţelepciune să rosteşti vorbe de dojană! mai mare e când ştii să zici un cuvânt care să nu batjocorească omul în nenorocire, ci, dimpotrivă, să-l mângâie, să-i aţâţe îndrăzneala, cum aţâţă pintenii calul, răcorit de apa proaspătă. Îmi stătea şi mie pe limbă să vă spun o vorbă de mângâiere, dar Kukubenko mi-a luat-o înainte.

„Bine a grăit şi hatmanul!” se auzi din rândurile zăporojenilor. „Vorbă înţeleaptă!” spuseră şi alţii. Până şi cei mai cărunţi, care se ţineau ca un pâlc de hulubi porumbaci, încuviinţară şi ei din cap şi rostiră încet, mişcându-şi mustaţa sură: „Da, a spus vorbe înţelepte!”

— Ascultaţi dar, cazaci dumneavoastră! urmă hatmanul oştirii. Ca să cucerim cetatea, căţărându-ne ori săpând pe sub ziduri, cum fac veneticii, adică meşterii nemţi – găsi-i-ar relele – nici nu se cade, nici nu-i treabă vrednică de un cazac. Dacă stai să judeci toate cum sunt, duşmanul n-a adus în oraş cine ştie câte merinde, pentru că a avut cu el cară puţine. Iar norodul din oraş e hămesit de foame! Se cheamă că o să mănânce totul cât ai bate din palme! Ş-apoi iarăşi cu fânul pentru cai! Nu ştiu zău, poate doar să le arunce din cer un braţ-două vreun sfânt de-al lor… Numai că despre asta singur dumnezeu ştie de-o fi sau n-o fi aşa. Cât despre paterii lor, apoi numai gura-i de ei. Mă rog, pentru una sau pentru alta, leşii o să fie nevoiţi să iasă din oraş. Voi să vă împărţiţi în trei cete şi să vă aşezaţi pe trei drumuri, în faţa celor trei porţi de cetate. Înaintea porţii celei mari să se aşeze cinci curene, iar în faţa celorlalte două, câte trei. Curenele Deadkivski şi Korsunski să se aşeze la pândă. Aşijderea şi polcovnicul Taras cu polcul lui. Curenele Titarevski şi Timoşevski să rămână la dreapta căruţelor, până când o să fie trebuinţă de ele, iar curenele Şcerbinovski şi Steblikivski să rămână şi ele de partea stângă. Din rândurile oştirii să iasă în faţă

toţi cei mai clonţoşi, ca să zădărască duşmanul. Că leahul, care-i fudul din fire, n-o să rabde să fie luat în batjocură şi poate chiar azi o să-i vedem ieşind pe toţi din oraş. Hatmanii de curene să stea să-şi numere fiecare oştenii: dacă are ceva cazaci lipsă, să-şi întregească polcul din rămăşiţele cureniului Pereiaslavski. Toate să fie încă o dată cercetate! Fiecare cazac să primească un păhărel de rachiu şi o pâine, ca să se dreagă după beţia de ieri. Dar eu unul aşa zic, că trebuie să fiţi sătui cu ce aţi mâncat ieri, pentru că – de ce să nu spunem drept – v-aţi umplut burţile de mă prinde mirarea cum de n-a crăpat vreunul din voi în timpul nopţii. Şi încă ceva: de s-o încumeta vreun cârciumar jidov să-i vândă cazacului fie şi numai o cană de rachiu, o să-i bat în frunte, câinelui celuia, o ureche de porc şi o să-l spânzur de picioare, cu capul în jos! Şi acum, hai la treabă, fraţilor! La treabă!

Aşa rândui hatmanul oştirii, şi cazacii, câţi erau acolo, îi făcură o plecăciune adâncă, după care se îndreptară spre căruţele şi taberele lor, ţinându-şi într-una cuşmele în mână, şi numai când fură departe de tot, se acoperiră din nou. Apoi fiecare dintre ei prinse a se găti de luptă: îşi încercă sabia şi paloşul, îşi umplu cornul cu praful de puşcă pe care-l lua dintr-un săculeţ, îşi aşeză cum e mai bine carul şi-şi alese calul.

Taras porni şi el la polcul său, tot gândindu-se cam unde ar putea fi Andrii şi negăsind răspuns. Să fi căzut oare rob împreună cu alţi cazaci care au fost legaţi buştean, adormiţi cum erau? Dar nu, Andrii nu era dintre aceia care se lasă robit de vin! Nici printre cazacii morţi nu se zărea leşul lui. Taras mergea în fruntea polcului său atât de cufundat în gânduri, că nu auzi cum îl strigă de multă vreme cineva pe nume.

— Care eşti acela de mă strigi? rosti el într-un târziu, scuturându-se din toropeală.

În faţa lui stătea Iankel, jidovul.

— Pan polcovnice, pan polcovnice! spunea lankel grăbit, cu glas întretăiat, după care se vedea că are de povestit ceva nu tocmai lipsit de temei. Am fost în oraş, pan polcovnice!

Taras îl privi, minunându-se cum de-a avut vreme să pătrundă în cetate.

— Şi ce naiba ai căutat acolo?

— Iaca, spun tot, făcu lankel. De îndată ce am auzit zarvă mare în zori de zi şi cazacii au început să puşte colo şi colo, am înşfăcat caftanul şi, fără să-l îmbrac, m-am repezit într-un suflet acolo; numai pe drum mi-am tras caftanul pe mâneci, atât eram de dornic să aflu pentru ce e tărăboiul ăsta mare şi pentru ce trag cazacii cu noaptea-n cap. Am ajuns la poarta cetăţii chiar în clipa când cei din urmă oşteni intrau în oraş. Când, ce să văd? în fruntea lor era pan Caliandovici, stegarul. Pe ăsta îl cunosc bine, îmi datorează de trei ani o sută de galbeni. M-am luat după dânsul, chipurile, ca să-i cer datoria, şi am intrat împreună cu el în oraş.

— Cum adică? După ce că ai intrat în oraş, mai voiai să-ţi scoţi şi banii? întrebă Bulba. Şi n-a dat el poruncă să fii spânzurat pe loc, ca un câine?

— Aşa să trăiesc eu c-a vrut să mă spânzure! răspunse jidovul. Slugile lui au şi pus mâna pe mine şi erau cât p-aci să-mi anine ştreangul de gât, dar eu m-am rugat fierbinte de pan stegar, zicându-i că o să-l aştept cu datoria cât vrea dânsul, ba i-am făgăduit să-i mai dau şi alţi bani împrumut, de cum m-o lăsa să strâng tot ce-am de luat de la alţi oşteni; iar pan stegar – pentru că a fost vorba să-ţi spun totul dumniei tale – n-are niciun galben în buzunar. Măcar că-i stăpân peste nu ştiu câte sate şi moşii, şi patru castele, şi pământ de stepă până la Sklov, dar la pungă parcă-i cazac sadea: n-are o para chioară. Chiar şi acum, de nu l-ar fi înzestrat cu arme jidovii din Braţlav, n-ar fi avut cu ce merge la război. Tot din pricina asta n-a fost nici

la adunarea trimişilor boierimii leşeşti…

— Şi-n oraş ce ai făcut? Ai văzut barem pe cineva dintre ai noştri?

— Cum să nu? Sunt mulţi de-ai noştri acolo! Alde Iţic, Rahum, Samuilo, Haivaloh, unul care-i arendaş…

— Lua-i-ar naiba de câini! strigă Taras, scos din fire. Ce-mi tot bagi pe gât neamul tău jidovesc, hai? Eu te întrebam de zăporojenii noştri.

— Pe zăporojenii noştri nu i-am văzut, afară de unul: pe pan Andrii!

— Pe Andrii l-ai văzut? întrebă repede Bulba. De ce taci? Unde l-ai văzut? În vreun beci? în vreo groapă? Necinstit? Legat?

— Cine ar îndrăzni să-l lege pe pan Andrii? Ehei, ce cavaler mândru e acum!! Aşa să trăiesc eu că nici nu l-am cunoscut întâi! Epoleţi de aur, mânecare de aur, platoşă de aur, şapcă de aur, brâu de aur, pretutindeni aur, într-un cuvânt e cu totul şi cu totul de aur. Cum îi soarele care s-arată primăvara, când piuie şi ciripeşte în grădină orice păsăruică şi când miroase orice firicel de iarbă, aşa străluceşte şi pan Andrii în aurul lui. Ba i-a dat voievodul şi un cal de călărit, mândru de n-are pereche! Numai calul cela face vreo două sute de galbeni!

Bulba rămase încremenit.

— De ce s-a îmbrăcat cu straie de-ale lor?

— Pentru că-s mai frumoase decât ale lui, iaca de ce! … Să-l vezi cum se plimbă călare şi el, şi alţii; el îi învaţă pe ei, ei pe dânsul. Mă rog, zici că-i cel mai bogat pan de-al leşilor şi pace bună!

— Şi cine l-a silit să le facă pe toate astea?

— Am zis eu că l-a silit careva? Ori poate pan Taras nu ştie că dânsul a trecut de bunăvoie la ei?

— Cine să treacă?

— Păi… pan Andrii!

— Unde să treacă?

— A trecut, zic, de partea leşilor. Acum e cu totul şi cu totul al lor!

— Minţi, ureche de porc ce eşti!

— Se poate să mint? Ce, sunt prost? Să mint ca să dau de vreun bucluc? Ce, tocmai eu să nu ştiu că un jidov care îndrăzneşte să mintă un pan e spânzurat pe loc ca un câine?

— Atunci, după tine el şi-a vândut ţara şi credinţa strămoşească?

— Am zis eu c-a vândut ceva? Eu am zis atât: că a trecut de partea lor.

— Minţi, jidov afurisit! Una ca asta nu s-a mai întâmplat pe pământul nostru pravoslavnic. Le cam încurci, câine!

— Să crească iarbă pe pragul casei mele, dacă le-ncurc! Să scuipe cine-o vrea peste mormântul lui taicămeu, al mamei mele, al socrului, al tatălui tatălui meu şi al tatălui mamei mele, dacă le-ncurc! Dacă pan Taras vrea, o să-i spun chiar pentru ce a trecut de partea lor.

— Pentru ce?

— Are voievodul o fată frumoasă! Da frumoasă, de zici doamne!

Aici jidovul se strădui în fel şi chip să arate cât e de frumoasă fata, desfăcându-şi mâinile în lături, închizând pe jumătate ochii şi strâmbându-şi gura, de parcă ar fi gustat din ceva.

— Ei şi ce-i cu asta?

— Păi, pentru ea le-a făcut pe toate şi pentru ea a trecut de partea lor. Omul, când îl păleşte dragostea, e ca o bucată de talpă muiată în apă: n-ai dec. îl s-o îndoi cum îţi place.

Bulba căzu pe gânduri. Îşi aminti cât e de mare puterea femeii plăpânde, care pe mulţi i-a dus la pierzare, îşi mai aminti că despre partea asta Andrii era cam slab de înger şi rămase multă vreme aşa, pironit locului.

— Numai să asculte pan Taras, că eu o să-i spun tot, zise din nou jidovul. Când am auzit zarvă şi am văzut că oştenii intră pe poarta cetăţii, am apucat în grabă, aşa ca să fie, un şirag de mărgăritare, pentru că în oraş sunt duduci frumoase şi boieroaice, mi-am zis eu, şi dacă-i aşa, poate să nu fie pic de mâncare, da mărgăritarele mele tot o să mi le cumpere vreuna din ele. Iar după ce slugile stegarului mi-au dat drumul, am alergat într-un suflet la curtea voievodului, ca să-mi vând mărgăritarele şi acolo am descusut-o bine de tot pe slujnica-tătăroaică. „Nunta o prăznuim numaidecât după ce-i gonim pe zăporojeni. Pan Andrii a făgăduit să-i gonească el, cu mâna lui”.

— Şi tu nu l-ai ucis pe loc, pe câinele cela? strigă Taras Bulba.

— Pentru ce să-l ucid? N-a trecut el de bunăvoie? Atunci cu ce-i vinovat? Se vede că se simte mai bine acolo, de aceea a trecut!

— Şi tu l-ai zărit cu ochii tăi?

— Să mor dacă nu l-am văzut cu ochii mei! Ce voinic! Mândru cum nu mai e niciunul! Şi de cum m-a văzut, numaidecât şi-a adus aminte de mine, să-i dea dumnezeu sănătate! Iar când m-am apropiat de el, a zis…

— Ei, ce-a zis?

— A zis… dar mai întâi şi-ntâi mi-a făcut aşa cu degetul, adică să viu lângă el, şi numai atunci a zis: „Iankel!” Iar eu i-am şi răspuns pe dată: „Pan Andrii!” – „Iankel, să-i spui tatălui meu şi fratelui şi cazacilor zăporojeni, să le spui tuturor că părintele meu nu-mi mai e părinte, că fratele meu nu-mi mai e frate şi tovarăşii de arme nu-mi mai sunt tovarăşi, şi că o să mă bat cu ei cu toţi! Cu toţi o să mă războiesc, uite-aşa!”

— Minţi, iudă afurisită! ţipă Taras Bulba, scos din fire. Minţi, dine! Tot tu l-ai răstignit şi pe Hristos, blestematule! O să te ucid, satană! Şterge-o, că de nu, n-ai să scapi teafăr din mâna mea. Şi spunând asta, Taras îşi

smulse sabia de la brâu.

Jidovul, speriat, o luă la fugă de-i sfârâiau călcâiele, alergând atât de repede cât îl puteau duce picioarele lui subţiri şi uscăţive. Aşa fugi el mult şi bine printre căruţele cazacilor şi apoi dincolo de ele, în câmp deschis, fără să privească îndărăt, deşi Taras nu se ţinea după el: chibzuise bătrânul că nu face să-şi răzbune mânia pe cel dintâi om care i-a căzut la îndemână.

Iar Taras abia acum îşi aduse aminte că l-a văzut pe Andrii trecând cu o seară înainte prin tabără alături de o femeie şi îşi lăsă adânc în piept capul nins de ani, dar tot nu-i venea să creadă că a fost cu putinţă să i se întâmple o ocară ca asta! Fiul lui să-şi vândă credinţa şi sufletul!

În cele din urmă, îşi duse polcul la locul de pândă, dincolo de singura pădure ce scăpase nepârjolită de cazaci, în vreme ce zăporojenii ceilalţi, călare şi pe jos, înaintau pe cele trei drumuri, spre cele trei porţi de cetate. Unul după altul veneau toate curenele: Umański, Popovicevski, Kanevski, Steblikivski, Nezamaikovski, Gurguziv, Tâtarevski, Timoşevski. Numai cureniul Pereiaslavski lipsea din rândul lor. Straşnic au băut cazacii acelui curen. Atât de straşnic, că şi-au băut şi libertatea. Unii dintre ei s-au trezit legaţi, în mâinile vrăjmaşilor, iar alţii nu s-au mai trezit de loc, ci aşa, adormiţi cum erau, au trecut în somnul veşnic, în pământul umed. Hatmanul Hlib s-a pomenit şi el în tabăra vrăjmaşă, fără şalvari şi fără haine de deasupra.

Cei din oraş au simţit numaidecât mişcarea cazacilor şi au ieşit cu toţii sus, pe meterez. În faţa zăporojenilor se desfăşura acum un tablou cât se poate de viu: muchia valului era presărată cu cavaleri Ieşi, unul mai mândru decât altul. Coifurile lor de aramă, împodobite cu câte un surguci din pene albe ca nişte lebede, străluceau ca soarele. Alţii aveau pe cap tichiuţe subţiri, trandafirii şi albastre, îndoite şi date spre ceafă, şi hainele lor, cu

mâneci largi erau brodate cu fir sau împodobite cu găitane de aur; unii aveau săbiile şi puştile lucrate cu podoabe scumpe şi plătite cu bani grei, precum şi multe alte zorzoane ce-ţi luau ochii. În faţa tuturor celorlalţi stătea ţanţoş polcovnicul din Budjaka, cu o căciulă roşie cusută cu fir. Polcovnicul era un om greoi, mai înalt şi mai gras decât toţi, iar haina mai largă şi scumpă abia de-l putea cuprinde. De partea cealaltă a meterezului, mai spre partea lăturalnică, era un alt polcovnic, mărunţel de stat şi uscăţiv. Dar ochii lui mici şi ageri priveau cu vioiciune de sub sprâncenele stufoase, iar polcovnicul se răsucea ca o sfârlează în toate părţile, arătând ceva cu o mişcare sprintenă a mâinii lui slabe şi descărnate şi împărţind porunci. Se vedea bine că, în ciuda staturii sale mărunţele, se pricepea în meşteşugul armelor. În apropierea lui se aţinea un stegar lung ca o prăjină, cu mustăţi stufoase şi cu obrajii roşii ca para focului, care arătau că acest pan se da în vânt după mieduri tari şi mâncări gustoase. Iar dincolo de ei se vedea sumedenie de alţi şleahtici înarmaţi până în dinţi, unii pe galbenii lor, alţii pe socoteala statului, iar alţii pe banii jidovilor, cărora le zălogiseră tot ce aveau în castelele moştenite din strămoşi. Mai erau acolo şi mulţi trântori aciuaţi pe lângă senatori, pe care aceştia îi luau cu dânşii la mese simandicoase, ca să pară mai străluciţi, dar care furau de pe masă ori din dulapuri cupe de argint şi a doua zi, după vreo sindrofie pompoasă, se urcau pe capra trăsurii unui pan oarecare, într-un cuvânt, era acolo multă lume fel de fel. Unii dintre ei n-aveau adeseori cu ce să-şi plătească un păhărel de băutură, dar acum, că era război, se înţoliseră cu toţii ca de sărbătoare.

Cazacii, aşezaţi şiruri-şiruri, stăteau tăcuţi în faţa zidurilor cetăţii. Nimeni n-avea aur pe el, ici-colo lucea răzleţ câte o înfloritură pe o plăsea de sabie sau pe un pat de puşcă. Nu le plăcea zăporojenilor să se gătească în

straie scumpe când ieşeau la luptă. Purtau zale din cele mai obişnuite şi svitei. Doar căciulile lor negre de oaie, cu fundul roşu, se zăreau până departe, ca nişte pete vişinii.

Din rândurile căzăceşti se desprinseră curând doi călăreţi: unul tinerel de tot, altul ceva mai copt, dar amândoi ţanţoşi, ascuţiţi la limbă şi totodată vrednici şi la faptă: Ohrim Naş şi Mikâta Golokopâtenko. Îndată după ei ieşi din rând şi Demid Popovici, un cazac voinic aciuat de multă vreme la Seci, care se războise sub zidurile Adrianopolului şi trecuse prin nenumărate încercări la viaţa lui; ba odată scăpase şi din foc şi ajunsese la Seci cu capul negru, de pârlit ce era, şi cu mustăţile pârjolite. Dar acum Popovici era iar gras şi frumos, cu un moţ pe care-l răsucea după ureche, iar mustăţile-i crescuseră la loc, negre ca tăciunele. Şi ce meşter mai era la vorbă usturătoare, Popovici ăsta!

— Tare mândre veşminte are toată oştirea voastră! Mult am da să ştim dacă şi puterea oştirii tot aşa de mândră e!

— O să vă arăt eu vouă! strigă numaidecât de sus polcovnicul cel gras. O să vă leg buştean pe toţi! închinaţi-ne de bunăvoie, slugi nenorocite, armele şi caii voştri! Aţi văzut cum v-am legat fraţii? Aduceţi încoace pe zăporojenii ceia, ca să-i vadă!

Şi leşii aduseră pe meterez zăporojenii prinşi în strânsoarea funiilor. Înaintea tuturor venea hatmanul de curen Hlib, fără şalvari şi fără haine de deasupra, aşa cum fusese înşfăcat, în ameţeala băuturii. Hatmanul ţinea ochii în pământ: îi era ruşine faţă de cazacii lui că-l vedeau despuiat şi că-l ştiau ajuns în robie, ca un câine, luat în somn. Într-o singură noapte capul lui semeţ cărunţise de tot.

— Nu te mai amărî, Hlib! Te scăpăm noi! îi strigară de jos cazacii.

— Nu fi trist, fârtate, spuse şi hatmanul de curen

Borodatâi, că te-au luat despuiat – asta nu-i vina ta. Fiecăruia poate să i se întâmple! mai mare ruşinea pentru cei ce te-au adus aici spre necinstire, fără să-ţi fi acoperit cuviincios trupul despuiat!

— Se vede treaba că sunteţi viteji nevoie mare, când e vorba de oameni toropiţi de somn! zise Golokopâtenko, privind în sus, spre meterez.

— Un bob zăbavă, că vă tăiem şi vouă moţurile, îi răspunseră cei de pe val.

— Straşnic aş vrea s-o mai văd şi pe asta, strigă Popovici, răsucindu-se cu cal cu tot. Apoi le aruncă o căutătură cazacilor şi adăugă: Sau ce zic eu? Or fi având dreptate şi leşii! Dacă o să-i ducă la atac burtosul cela, o să aibă o pavăză de toată nădejdea!

— Şi de ce gândeşti c-ar avea o pavăză de nădejde? îl întrebară cazacii, ştiind că Popovici pregăteşte pesemne una bună.

— Păi, pentru că îndărătul lui poate să se pitească toată oştirea, iar burta îi e atât de grozavă, că pe naiba mai poţi ajunge prin ea cu suliţa la vreunul din ieşi!

Cazacii izbucniră cu toţii în hohote de râs şi multă vreme unii din ei mai clătinară încă din cap, zicând: „Halal, Popovici! De-o apuca să-i atingă pe careva cu o vorbuliţă de-a lui, apoi...” Dar nu sfârşiră să spună ce se întâmplă „apoi”.

— Fugiţi, fugiţi mai repede de lângă ziduri! strigă deodată hatmanul oştirii, pentru că leşii, pe cât se pare, nu putuseră îndura vorba usturătoare a lui Popovici şi căpetenia lor făcuse un semn cu mâna.

De-abia se traseră cazacii de la meterez, că leşii îi şi împroşcară cu mitralii. Pe val începu o mişcare vie: se ivi chiar voievodul, călare, cu părul alb. Porţile se deschiseră şi oastea ieşi din cetate. În faţă veneau, frumos orânduiţi în şiruri drepte, husarii cu hainele cusute cu fir. După ei veneau oştenii îmbrăcaţi cu zale, apoi alţii cu platoşe şi

lance, apoi cei cu coifuri de aramă; în urmă înaintau călare, unul câte unul, cei mai arătoşi dintre şleahtici, îmbrăcaţi fiecare în alt fel. Nu voiseră, semeţii de ei, să se amestece în rândurile celorlalţi; chiar şi cei care n-aveau oşteni, veneau singuri, numai cu slugile lor. Apoi veneau iar şiruri de luptători, iar în spatele lor ieşi, tot călare, stegarul. Apoi alte şiruri, şi după ele polcovnicul cel gras şi în sfârşit, cel din urmă; după oştirea toată, ieşi polcovnicul cel mărunţel.

— Nu-i lăsaţi, nu-i lăsaţi să se rânduiască şi să se aşeze în şiruri! strigă hatmanul oştirii căzăceşti. Pe ei, toate curenele o dată! Lăsaţi celelalte porţi! Curentul Tâtarevski să atace dintr-o parte! Deadkivski – din alta! Kukubenko şi Palâvoda să le sară-n spate! Învălmăşiţi-i, amestecaţi-i şi despărţiţi-i unii de alţii!

...Şi cazacii îi izbiră din toate părţile, îi învălmăşiră, îi amestecară şi se amestecară şi ei. Nu-i lăsară nici măcar să tragă cu flinte: dintr-odată ajunseră la paloşe şi lănci. Se făcu un vălmăşag cumplit şi toţi avură prilejul să-şi arate dibăcia. Demid Popovici străpunse trei luptători de rând şi trânti de pe cai doi dintre şleahticii cei mai semeţi, zicând: „Ce mai cai! De mult voiam să pun mâna pe asemenea cai!” După care mână caii departe în stepă, strigându-le cazacilor ce se ţineau deoparte să-i prindă. Anoi îşi făcu iar loc până în grămadă, se repezi la şleahticii doborâţi de el la pământ, pe unul îl omorî, iar altuia îi aruncă arcanul de gât, îl legă de şaua lui şi îl târî peste tot câmpu1, după ce mai întâi îi scosese de la brâu sabia cu minerul scump şi chimirul doldora de galbeni. Kobita, un alt cazac vrednic, tânăr de ani, se încăieră şi el cu un viteaz cunoscut din oastea leşească şi se luptă cu dânsul vreme îndelungată, până ajunseră să se bată piept la piept. Cazacul fusese cât pe-aci să iasă învingător: îşi trântise duşmanul la pământ, îl lovise în piept cu un pumnal turcesc bine ascuţit, dar nu ştiuse să se ferească la vreme:

un glonte fierbinte îl plesnise în aceeaşi clipă drept în tâmplă. îl doborâse cel mai de seamă dintre pani, cavalerul cel mai strălucit, din neamul cel mai de vază! Ca un ploD subţirel şi mlădios, zbura tânărul peste tot câmpul, pe calu-i şars. Multă vrednicie de cavaler şi vitejie vădise el până în clipa aceea; despicase în două pe doi zăporojeni – pe Feodor Korj, un cazac inimos, îl trântise la pământ cu cal cu tot. Apoi împuşcase calul, iar pe călăreţ îl străpunsese cu lancea; tăiase multe mâini şi multe capete şi-l lăsase mort pe loc pe Kobita, trimiţându-i un glonţ drept în tâmplă.

— Lată cu cine aş vrea să mă măsor! strigă hatmanul cureniului Nezamaikovski – Kukubenko. Apoi dădu pinteni calului, zbură cât ai clipi din ochi drept în spatele cavalerului şi slobozi un strigăt atât de sălbatic, încât toţi cei din jur tresăriră de spaimă. Leahul vrei să-şi întoarne calul, ca să stea faţă-n faţă cu cazacul, dar calul nu-l ascultă: înspăimântat de strigătul năprasnic al cazacului, se smuci în lături şi-l ajunse din urmă glonţul lui Kukubenko; i se înfipse fierbinte între umeri şi-l doborî la pământ. Dar nici acum nu se lăsă bătut leahul şi cercă din răsputeri să-şi izbească duşmanul. Numai că mâna, căzută sub povara sabiei, slăbea din ce în ce. Iar Kukubenko îşi luă cu amândouă mâinile paloşul greu şi i-l împlântă drept între buzele ce începuseră să se învineţească. Paloşul îi rupse doi dinţi albi ca zahărul, îi despică în două limba din gură, sfărâmă osul cefei şi se înfipse adânc în pământ, ţintuind pentru vecie ţeasta duşmanului de ţărâna rece. Un val de sânge ţâşni în sus, roşu ca bobul de călin crescut pe-un mal de apă, sânge boieresc de viţă veche, scăldând veşmântul galben, cusut cu fir. Iar Kukubenko îl părăsi numaidecât şi îşi făcu loc, împreună cu cazacii lui, spre o altă grămadă de luptători.

— Ehei, ce mai podoabe a lăsat Kukubenko ăsta! zise Borodatâi, hatmanul curentului Umański, depărtându-se

de cazacii săi spre locul unde zăcea ucis cavalerul doborât de Kukubenko. Am omorât şi eu şapte şleahtici cu mâna mea, dar podoabe ca astea n-a avut niciunul dintre ei.

Şi s-a lăsat ademenit de lăcomie hatmanul Borodatâi: s-a aplecat spre leah, ca să-i scoată găteala scumpă de oştean; a izbutit să-i smulgă pumnalul turcesc bătut cu nestemate, i-a desprins de la brâu chimirul doldora de galbeni, i-a luat din piept tolba cu rufe de pânză subţire, cu argintărie bogată şi cu o buclă din părul unei fete, păstrată cu grijă spre bună amintire… Şi n-a simţit Borodatâi cum îl ajunge din urmă, ca o furtună, stegarul cel cu nasul roşu, ne care-l doborâse mai adineauri de pe cal, lăsându-i şi un semn de paloş de toată frumuseţea, sore aducere-aminte. Şi şi-a luat avânt stegarul şi mi l-a izbit pe hatman cu toată setea, drept peste grumazul aplecat.

Cazacului nu i-a fost spre bine lăcomia: a sărit departe de trup capul voinicesc şi s-a prăvălit trupul văduvit de cap, muind până hăt departe ţărâna cu sângele lui. S-a înălţat în sus, spre tăriile cerului sufletul dârz de cazac, mohorât şi supărat de cele petrecute, dar totodată minunat că părăseşte atât de timpuriu un trup atât de puternic. Dar n-a apucat bine stegarul leah să-şi înfigă degetele în moţul hatmanului, pentru ca să şi-l lege de şa, că răzbunătorul nemilos s-a şi ivit.

Întocmai ca hultanul din ceruri care, după ce s-a rotit de câteva ori pe aripile-i puternice, se opreşte deodată ca răstignit şi apoi se repede în zbor de săgeată peste pitpalacul ce strigă la margine de drum, tot aşa Ostap, fiul lui Taras, s-a năpustit fără veste asupra stegarului leah şi i-a aruncat cât ai clipi din ochi laţul de gât. Stacojie s-a făcut faţa stegarului, din roşie cum era, când s-a strâns în jurul gâtului laţul nemilos, mâna lui s-a încleştat pe mânerul pistolului, dar degetele închircite de durere n-au putut să îndrepte ţeava şi glonţul s-a pierdut de-a surda. Ostap i-a desprins pe loc de pe şa şnurul de mătase pe

care stegarul îl purta la dânsul pentru înlănţuirea vrăjmaşilor robiţi, şi cu el l-a legat pe stegar de mâini şi de picioare; celălalt capăt al şnurului şi l-a prins de şa şi a pornit peste câmp, târându-l pe leah după el, în vreme – ce-i chema cu glas tare pe toţi cazacii din polcul Umański să vină şi să dea hatmanului lor cea din urmă cinstire.

Iar cazacii aceia, de cum auziră că Borodatâi, hatmanul lor, nu mai e în viaţă, părăsiră câmpul de bătaie şi se adunară într-un suflet ca să-i ridice trupul; tot acolo, pe loc, ţinură sfat pe cine să aleagă hatman. În cele din urmă ziseră cu toţii:

— La ce bun atâta vorbă? Unul mai vrednic ca Ostap al lui Bulba nici că se poate. E mai tânăr, ce e drept, decât noi toţi, dar are judecată cât unul bătrân.

Ostap îşi scoase căciula şi le mulţumi tuturor fraţilor săi cazaci pentru cinstea pe care i-au arătat-o, dar nu putu să se mai împotrivească, zicând că-i tânăr ori necopt la minte, pentru că vedea bine că războiul e în toi şi că nimănui nu-i arde de astfel de fleacuri, ci îşi luă cazacii – şi-i duse tocmai unde era vălmăşagul mai mare, arătând astfel tuturor că nu l-au ales degeaba hatman. Leşii, simţind că se îngroaşă gluma, se dădură mai înapoi şi trecură în fugă de cealaltă parte a câmpiei, pentru a se aduna cu toţii la un loc. Iar polcovnicul lor cel mărunţel făcu, semn cu mâna spre cei patru sute de luptători proaspeţi, neosteniţi, ce stăteau chiar în poarta cetăţii, şi o ploaie de gloanţe se abătu asupra cazacilor. Dar nu atinse pe mulţi: izbiră mai cu seamă boii care se uitau înnebuniţi la luptă. Boii mugiră sălbatic, se întoarseră spre tabăra cazacilor şi în fuga lor rupseră o mulţime de cară şi striviră în picioare oameni. În aceeaşi clipă însă, Taras, care stătuse până atunci la pândă cu polcul, se năpusti înaintea lor cu oamenii lui, care strigau de mama focului, şi le tăie calea. Turma înnebunită se întoarse în loc, înspăimântată de strigătele cazacilor, şi se repezi spre oastea leşilor, dând

peste cap călăreţii, strivind şi împrăştiind tot ce întâlnea în cale.

— Mulţumescu-vă, boilor, strigară zăporojenii, ne-aţi slujit cu cinste pe drum, iar acum ne-aţi adus folos şi în luptă, şi se repeziră iar asupra vrăjmaşului.

Mulţi duşmani au mai căzut atunci şi mulţi dintre cazaci au arătat de ce sunt în stare: Metelâţia, Şilo, fraţii Păsarenko, Vovtuzenko şi câţi alţii! Dacă au văzut şi au văzut leşii că le merge prost, au înălţat steagul şi au început să strige să le deschidă porţile. Şi s-au deschis scârţâind porţile ferecate şi au primit în cetate pe călăreţii istoviţi şi prăfuiţi, cum primeşte ţarcul o turmă de oi înghesuite în faţa lui. Mulţi dintre zăporojeni se luară dintru început după ei, dar Ostap şi-i opri pe ai lui, zicându-le: „Mai departe de ziduri, fraţi cazaci! Nu-i bine să vă apropiaţi prea mult de ele!” Şi bine le-a zis, pentru că de pe ziduri leşii prăvăliră şi aruncară tot ce le cădea la îndemână şi mulţi cazaci o păţiră. Tocmai atunci se apropia călare şi hatmanul oştirii, care-l lăudă pe Ostap, spunând: „Iaca un hatman nou-ales, care îşi călăuzeşte oamenii întocmai ca unul vechi!” Bătrânul Bulba întoarse şi el capul, ca să vadă hatmanul cel nou, şi-l zări pe Ostap călare în fruntea polcului Umański, cu căciula dată voiniceşte pe spate şi cu buzduganul de hatman în mână „Ia te uită!” zise Bulba, privindu-şi fiul, şi cu inima plină de bucurie le mulţumi tuturor cazacilor pentru cinstirea ce i-o arătaseră feciorului său.

Zăporojenii se traseră apoi iar îndărăt, pregătindu-se să se întoarcă la taberele lor, iar sus pe val se arătară din nou leşii, numai că de astă dată aveau îmbrăcămintea zdrenţuită. Multe veşminte scumpe erau pline de sânge închegat, iar coifurile frumoase de aramă erau acoperite de praf.

— Ei, ce ziceţi? Ne-aţi legat burduf, hai? le strigau, de jos zăporojenii.

— Las că vă arăt eu vouă! se răţoi la fel ca înainte polcovnicul cel gras, arătându-le funia.

Şi multă vreme încă oştenii prăfuiţi şi rupţi de oboseală îşi trimiseră ameninţări unii altora, iar aceia dintre ei care erau mai ascuţiţi la limbă, schimbară vorbe care mai de care mai usturătoare.

Într-un târziu se împrăştiară cu toţii. Unii se întinseră pentru odihnă, istoviţi de luptă cum erau. Alţii îşi presărară rănile cu pământ şi acum rupeau batistele şi veşmintele scumpe luate de la vrăjmaşii ucişi, prefăcându-le în feşe. În sfârşit, alţii, mai puţin obosiţi, se apucară să strângă morţii şi să le dea cea din urmă cinstire: săpară morminte cu ajutorul paloşelor şi lăncilor, scoţând pământul cu cuşma sau în poala hainelor, apoi rânduiră frumos în gropi trupurile neînsufleţite şi le acoperiră cu pământ proaspăt, ca să nu le scoată ochii corbii sau vulturii hrăpăreţi. Iar morţii leşilor îi legară laolaltă, cum se nimerea, câte zece împreună, de cozile cailor înnebuniţi, pe care îi lăsară slobozi în câmpie, ba îi mai şi fugăriră vreme îndelungată după aceea, biciuindu-le coastele. Iar caii porniră în goană turbată peste brazde şi hârtoape, peste râpi şi peste ape, izbind de pământ leşurile însângerate, acoperite cu praf.

Apoi toate curenele se aşezară să cineze, alcătuind cercuri, cercuri şi vorbiră îndelung despre faptele şi vitejiile ce le-a fost dat să săvârşească în acea zi, menite să fie povestite apoi veacuri în şir urmaşilor lor, precum şi străinilor ce vor veni pe acele locuri. Târziu în noapte au rămas de veghe cazacii, şi mai târziu decât toţi a rămas treaz bătrânul Taras, cătând să înţeleagă pentru ce nu s-a aflat şi Andrii în rândul oştirilor vrăjmaşe. S-o fi ruşinat oare Iuda să iasă împotriva alor săi, ori o fi minţit jidovul şi Andrii căzuse rob la Ieşi? Dar numaidecât îşi aminti Taras că sufletul lui Andrii era peste măsură de pornit să asculte vorbe muiereşti; atunci îşi simţi inima plină de

amărăciune, se oţărî cumplit împotriva muierii care-i vrăjise feciorul şi se legă să se răzbune. Şi n-ar fi pregetat bătrânul să-şi îndeplinească legământul! Nu s-ar fi uitat la frumuseţea ei strălucitoare; ar fi apucat-o de părul bogat împletit în coadă groasă şi ar fi târât-o până peste tot câmpul, printre toţi cazacii. S-ar fi zdrobit de pământ, s-ar fi acoperit de sânge şi colb sânii şi umerii ei minunaţi, a căror strălucire nu se putea asemui decât cu zăpezile veşnice de pe cele mai înalte piscuri ale munţilor, l-ar fi ciopârţit în bucăţi trupul ei nespus de frumos! Dar nu ştia Bulba ce-i hărăzeşte dumnezeu omului pentru a doua zi. Somnul puse încetul cu încetul stăpânire pe el şi bătrânul adormi…

Iar cazacii vorbiră între ei multă vreme şi noaptea întreagă rămaseră lângă focuri străjile treze şi neadormite, cercetând cu luare-aminte împrejurimile.

VIII

N-apucase soarele să urce în creştetul cerului, că toţi zăporojenii se şi adunară roată. Sosise veste de la Seci că tătarii, folosindu-se de plecarea cazacilor, jefuiseră tot ce lăsaseră ei acolo, dezgropaseră bunurile tăinuite de ei sub pământ, omorâseră şi robiseră pe toţi cei rămaşi pe loc, luaseră turmele şi hergheliile zăporojenilor şi acum erau în drum spre Perekop. Un singur cazac, pe nume de Maxim Goloduha, izbutise să scape din mâna tătarilor, înjunghiase un mârzac, îi luase săculeţul cu ţechini, se îmbrăcase cu straie tătăreşti, încălecase un cal tătăresc şi vreme de o zi şi jumătate şi două nopţi fugise de urmărirea duşmanilor; tot gonind aşa, omorâse calul, se urcase pe-un altul, îl omorâse şi pe acesta şi numai pe-un al treilea ajunsese în tabăra zăporojenilor, despre care aflase pe drum că sunt lângă Dubno. Cazacul nu apucă să spună decât numai că s-a întâmplat o nenorocire; dar cum de s-a abătut o asemenea urgie asupra lor… dacă zăporojenii rămaşi la Seci s-au dedat la chefuri, după obiceiul căzăcesc, şi s-au

lăsat robiţi, pentru că erau beţi, şi cum de-au aflat tătarii locul unde fuseseră îngropate bunurile oştirii – despre toate astea nu apucă să sufle o vorbă. Era rupt de oboseală cazacul; se umflase tot şi avea faţa arsă de vânt, de asta căzu la pământ şi fu cuprins pe loc de un somn adânc.

La un asemenea prilej, zăporojenii obişnuiau să urmărească îndată pe făptaşi, căutând să-i ajungă din urmă în drum, pentru că altfel cazacii robiţi se trezeau vânduţi în pieţele Asiei Mici, la Smirna, în ostrovul Creta, sau cine ştie unde mai puteai zări capetele moţate ale zăporojenilor. iaca de ce ţineau acum sobor cazacii. Stăteau cu toţii acoperiţi, cu căciulile în cap; pasămite nu veniseră să asculte porunca hatmanului oştirii, mai mare peste ei, ci să se sfătuiască, fiind toţi deopotrivă.

— Să-şi spună mai întâi cuvântul cei mai bătrâni dintre noi! se auziră glasuri din mulţime.

— Ba să şi-l spună hatmanul oştirii! strigau alţii.

Şi hatmanul oştirii se descoperi, nu ca mai-marele cazacilor, ci ca un tovarăş bun de-al lor, le mulţumi tuturor pentru cinstea ce i-o arătau şi grăi:

— Printre noi, aici, se află mulţi cazaci mai vrâstnici şi mai înţelepţi decât mine. Dar dacă mi-aţi făcut mie cinstea asta, o să vă spun care-i sfatul meu: să nu pierdem vremea, fraţilor, şi să pornim în urmărirea tătarului. Că ştiţi şi dumneavoastră ce fel de liftă-i asta: n-o să stea să aştepte cu bogăţiile jefuite de la noi, ca să-l ajungem din urmă, ci o să irosească într-o clipită totul, de n-o să le aflăm nici urma. Sfatul meu este: să mergem! Ne-am făcut de ajuns cheful aici. Acum ştie orice leah ce poate cazacul. Am răzbunat cât a fost cu putinţă credinţa noastră pravoslavnică. Cât despre pradă, nu prea avem de luat mare lucru dintr-un oraş bântuit de foamete. Încă o dată vă zic dară: sfatul meu e să mergem!

— Să mergem! se auziră strigăte pornite din toate polcurile.

Dar vorbele acestea nu erau pe placul lui Taras Bulba; sprâncenele-i încruntate, atinse de cărunţială, asemenea tufelor crescute pe marginea munţilor întunecaţi, ale căror piscuri stau troienite pe de-a-ntregul de bruma tăioasă de la miazănoapte, îi pogorâră şi mai jos, peste ochi.

— Nu, nu e bun sfatul tău, hatmane! grăi dânsul. N-ai vorbit cum se cuvine! Ai uitat, pesemne, că o să rămână robiţi fraţii noştri prinşi de Ieşi! Ai vrea, se vede, să călcăm cea dintâi şi cea mai sfântă lege a frăţiei, adică să ne lăsăm cazaci de-ai noştri să fie jupuiţi de vii sau sfârtecaţi de Ieşi, care o să le poarte apoi trupurile ciuntite prin oraşele şi satele lor, aşa cum au făcut cu hatmanul Ucrainei şi cu cei mai destoinici viteji ai ei. Oare nu-i de ajuns cât şi-au bătut joc de tot ce-avem noi mai sfânt? Dar ce suntem noi, la urma urmelor, vă întreb eu? Ce fel de cazac e acela care-şi leapădă un frate de-al său în nevoie, îl leapădă ca pe-un câine, lăsându-l să moară prin străine locuri? Şi dacă am ajuns aici, dacă nimeni dintre domniile voastre nu dă o para chioară pe cinstea noastră de cazaci şi îngăduie ca oricine să-l scuipe în mustăţile-i cărunte şi să-l dojenească, aruncându-i vorbe de ocară, apoi eu unul n-o să mă las dojenit! Rămân singur aici!

Prin rândurile zăporojenilor trecu un freamăt.

— Dar ai uitat tu, oare, polcovnice viteaz, zise atunci hatmanul oştirii, că în mâinile tătarilor sunt de asemenea fraţi de-ai noştri, că de nu i-om libera acum, viaţa lor o să fie vândută păgânilor spre robie veşnică, care-i mai rea decât moartea cea mai crâncenă? Ai uitat tu oare că în mâinile lor e toată vistieria noastră, plătită cu sânge creştinesc?

Cazacii căzură pe gânduri. Nu ştiau ce să mai spună! Nimeni nu voia să se aleagă cu un nume de ocară. Atunci ieşi în faţă cel mai bătrân cazac din toată oştirea zăporojană, pe nume Kasian Bovdiug. Era în mare cinste la

toţi ceilalţi; de două ori fusese ales hatman al oştirii; pe câmpul de luptă iarăşi se dovedise tare vrednic, dar acum era bătrân şi de multă vreme nu mai plecase la drum, întru săvârşirea faptelor viteješti; de obicei nu-i plăcea să dea sfaturi, ci îi plăcea bătrânului luptător să stea tolănit într-o rână pe lângă ceilalţi cazaci aşezaţi în cerc şi să asculte poveşti despre tot soiul de întâmplări petrecute cu adevărat şi despre fapte de arme de-ale cazacilor. Nicicând nu se amesteca în vorbele lor, ci se mulţumea doar să asculte, apăsând într-una cu degetul cenuşa din luleaua-i scurtă, pe care n-o lăsa nicio clipă din gură; apoi rămânea vreme îndelungată pe acelaşi loc, cu ochii pe jumătate închişi, şi cazacii nu se puteau dumiri dacă doarme sau tot mai ascultă ceva. De obicei, când plecau cazacii la drum, el rămânea acasă, dar de data asta nu-l răbdase inima. A dat din mână, după obiceiul cazacilor, adică „fie ce-o fi!” şi-a zis:

— Hai să merg şi eu! Poate tot oi fi bun la ceva pentru cazacii noştri.

Acum că ieşea să ţină o cuvântare în faţa oştirii, zăporojenii stăteau tăcuţi, pentru că nu-l auziseră de mult vorbind. Fiecare era dornic să ştie ce o să spună Bovdiug.

— Iaca, mi-a venit şi mie rândul să vă zic o vorbă, cazaci dumneavoastră, începu dânsul. Ascultaţi ce vă spune un bătrân, feţii mei! Hatmanul nostru a grăit bine! Ca o căpetenie a toată oastea căzăcească, menită să apere acea oaste şi să se îngrijească de bunurile ei, nici nu putea să zică ceva mai înţelept, lac-aşa! Şi ăsta să-mi fie cuvântul dintâi! Iar acum ascultaţi-mi-l şi pe cel din urmă! Mult adevăr stă iarăşi în spusa polcovnicului Taras, să-i dea domnul zile multe, iar nouă cât mai mulţi polcovnici de felul lui, aici în Ucraina! Cea dintâi datorie şi cea mai de seamă cinste pentru cazac este să rămână întotdeauna bun tovarăş pentru a-i săi. Multe zile mi-a fost dat să trăiesc pe lume, cazaci dumneavoastră, dar niciodată n-am auzit ca

un cazac să-şi lepede sau să-şi vândă vreun tovarăş de-al său. Şi unii şi alţii sunt de-ai noştri şi dacă într-o parte sunt mai mulţi, iar în alta mai puţini, totuna e: toţi ne sunt deopotrivă de dragi. Şi acum, uite care mi-e cuvântul: aceia dintre cazaci cărora li-s dragi fraţii mei robiţi de tătari, să pornească în urmărirea tătarilor. Iar aceia cărora li-s dragi fraţii mei robiţi de Ieşi şi care nu vor să lase baltă lupta dreaptă pe care o duc aicea, să rămână aici. Hatmanul oştirii are datoria să meargă cu acea jumătate de cazaci care i-ar urmări pe tătari, iar cealaltă jumătate să-şi aleagă un nou hatman, care să-i ţină locul celuilalt. Iar hatmanul acela – dacă vreţi să-i daţi ascultare unui cap nins de ani – nu se cade să fie altul decât numai Taras Bulba. Că nu e printre noi nimeni care să fie la fel de viteaz cum îi el.

Aşa grăi Bovdiug şi după aceea tăcu. Iar cazacii se bucurară de vorba bătrânului care-i luminase la minte, aruncară în sus căciulile şi prinseră a striga:

— Îţi mulţumim, taică! Multă vreme ai mai tăcut şi la urmă bine ai mai grăit! Nu degeaba ziceai, când ne pregăteam să pornim la drum, că ai să fii de folos cazacilor! Chiar aşa s-a şi întâmplat.

— Ei, fraţilor, primiţi? întrebă hatmanul.

— Primim, primim cu toţii! strigară cazacii.

— Atunci s-a sfârşit şi sfatul nostru!

— S-a sfârşit! strigară cazacii.

— Ascultaţi acum porunca mea pe oştire, feţii mei, rosti hatmanul, ieşind în faţă şi punându-şi căciula. Atunci toţi zăporojenii câţi erau acolo îşi scoaseră pe loc căciulile şi rămaseră cu capetele descoperite şi cu ochii în pământ, cum era obiceiul la cazaci, de câte ori vorbea mai-marele lor.

— Despărţiţi-vă în două, fraţi cazaci! Care vrea să meargă împotriva tătarilor, să treacă de partea dreaptă; care vrea să rămână aici, să treacă de partea stângă.

Hatmanul fiecărui polc să treacă acolo unde o trece cea mai mare parte a polcului său; acei care rămân mai puţini, să se alăture altor Dolcuri.

Şi cazacii începură să treacă, unii la dreapta, alţii la stânga. Acolo unde trecea partea mai mare a polcului, trecea şi hatmanul lui; acolo unde trecea partea mai mică, se alipea altor polcuri şi până la urmă se aleseră aproape tot atât de mulţi cazaci şi de o parte şi de alta. Cei care-şi arătară dorinţa să rămână, erau: aproape tot polcul Nezamaikovski, cea mai mare parte din polcul Popovicevski, tot polcul Umański, tot polcul Kanevski, cea mai mare parte din polcul Timoşevski. Toţi ceilalţi se arătară dornici să pornească în urmărirea tătarilor. Atât de o parte, cât şi de alta, erau mulţi cazaci voinici şi plini de vitejie. Printre aceia care se pregăteau să meargă pe urmele tătarilor era Cerevatâi, un cazac bătrân, de nădejde, Pokotâpole, Lemiş, Prokopovici Homa. Demid Popovici trecuse şi el de partea lor, pentru că era grozav de aprins din fire şi nu-l răbda inima să rămână vreme îndelungată pe un loc; acum, că-i văzuse pe Ieşi câte parale fac, voia să-i vadă şi pe tătari. Dintre hatmanii de polcuri erau: Nostiugan, Pokrâşka, Nevâlâciki şi câţi alţi cazaci voinici şi viteji care voiau să-şi cerce paloşul şi braţul într-o încăierare cu tătarii. Dar mulţi cazaci negrăit de viteji se aflau şi în rândurile celora care rămâneau pe loc; dintre hatmanii de polcuri erau Demâtrovici, Kukubenko, Vertâhvist, Balaban şi Ostap al lui Bulba. Aşijderea şi mulţi alţi cazaci viteji şi bine cunoscuţi: Vovtuzenko, Cerevâcenko, Stepan Guska, Ohrim Guska, Mâkola Gustâi, Zadorojnâi, Metelâţia, Ivan Zakrutâguba, Moşii Şilo, Degtearenko, Sâdorenko, Păsarenko, apoi alt Păsarenko şi încă un Păsarenko şi o sumedenie de alţi cazaci vestiţi. Toţi colindaseră lumea cu piciorul sau de-a-n călare: bătuseră ţărmurile Anatoliei, pământurile sărate şi stepele Crimeii, umblaseră pe râurile mari şi mici care se

varsă în Nipru, străbătuseră toate văile şi ostroavele lui, colindaseră pământurile Moldovei, Valahiei şi Turciei, brăzdaseră în lung şi în lat toată Marea Neagră în luntrile lor căzăceşti cu două cârme, năvăliseră cu câte cincizeci de luntri rânduite în şir la corăbii nespus de bogate şi mari, scufundaseră nenumărate galere turceşti şi cheltuiseră atâta praf de puşcă în viaţa lor, cât nu se poate spune. Dar ce de mătăsuri scumpe şi catifele au rupt ei în fâşii ca să-şi facă obiele dintr-însele! De câte ori nu şi-au umplut chimirurile cu ţechini curaţi! Iar bogăţiile fără număr pe care fiecare din ei le-a băut şi le-a irosit în petreceri le-ar fi ajuns altora pentru o viaţă întreagă! Dar ei le-au vânturat căzăceşte, cinstind pe toţi cei din jur şi tocmind lăutari spre înveselirea a toată suflarea omenească. Chiar şi acum puteai să numeri pe degete cazacii care aveau îngropate diferite bunuri: căni, potire de argint şi brăţări, tăinuite pe sub stufărişul ostroavelor, ca să nu le găsească tătarii, dacă ar călca, doamne fereşte, pe nepusă masă, Seci! Dar greu i-ar mai veni tătarului să le găsească, pentru că şi stăpânii lor începuseră să uite pe unde le-au tăinuit. Aşa erau cazacii care îşi arătau acum dorinţa de a rămâne pe loc şi de a se răzbuna împotriva leşilor pentru tovarăşii robiţi şi pentru credinţa pângărită. Bătrânul Bovdiug îşi arătase şi el doinţa de a rămâne, zicând: „La anii mei nu se cade să mai fugăresc tătari. Pe când aici e numai bine locul unde aş putea să închid ochii de-o moarte vrednică de cazac! Demult i-am cerut lui dumnezeu, că de o trebui să mor, să mă ajute să-mi sfârşesc viaţa în război, pentru sfânta lege pravoslavnică. Şi uite că s-a întâmplat întocmai. Un sfârşit mai vrednic nici că poate găsi în altă parte un cazac bătrân ca mine”.

Când toată căzăcimea se împărţi în două şi se aşeză de o parte şi de alta polcuri-polcuri, hatmanul oştirii trecu printre rânduri şi spuse:

— Ce ziceţi, cazaci dumneavoastră „sunteţi mulţumiţi

de împărţeală?

— Mulţumiţi, taică! răspunseră într-un glas cazacii.

— Atunci, pupaţi-vă şi luaţi-vă rămas bun unii de la alţii, că numai dumnezeu ştie de ne-o mai fi dat să ne întâlnim vreodată aici, pe pământ. Ascultaţi-vă hatmanul şi faceţi aşa cum ştiţi că vă porunceşte cinstea voastră de cazaci.

Şi toţi cazacii câţi erau acolo s-au pupat unii cu alţii. Mai întâi au început hatmanii: şi-au trecut mâna peste mustăţile cărunte, s-au sărutat în cruciş pe amândoi obrajii, apoi şi-au strâns cu putere mâinile şi au rămas aşa. Le stătea pe buze fiecăruia să-l întrebe pe celălalt: „Ce zici, frate cazac, ne-om mai întâlni noi oare vreodată au ba?” dar n-au scos o vorbă şi capetele lor albite de ani s-au aplecat sub povara gândurilor. Iar ceilalţi cazaci şi-au luat, şi ei rămas bun, ştiind că multe isprăvi au de făcut şi unii şi alţii. Dar au hotărât să nu se despartă pe loc, ci să aştepte noaptea neagră, ca să nu vadă vrăjmaşul cum a scăzut oastea căzăcească. Apoi s-au dus să prânzească fiecare polc la locul lui.

După masă, toţi aceia care trebuiau să pornească la, drum, s-au culcat să se odihnească şi au dormit mult şi bine, de parcă ar fi simţit că este, poate, cel din urmă somn pe care-l gustă într-o astfel de libertate… Nu s-au deşteptat decât pe la apusul soarelui, iar când s-a înserat cât de cât, s-au apucat să-şi ungă carăle. După ce şi-au sfârşit pregătirile, au trimis carăle înainte, iar ei au schimbat din nou câte o plecăciune cu tovarăşii lor şi au pornit încetişor în urma carălor. Iar călăreţii s-au avântat şi dânşii, tropotind uşor, în mare rânduială, fără să chiuie sau să strige la cai, în urma pedestraşilor, şi curând au fost înghiţiţi de întunericul nopţii. Nu se mai auzea decât tropot înăbuşit de copite şi scârţâitul vreunei roţi mai noi sau care fusese unsă mai prost, din pricina întunecimii.

Iar tovarăşii lor au rămas vreme îndelungată pe loc,

făcându-le semn cu mâna de departe, cu toate că nu se mai zărea nimic. Apoi când au prins în sfârşit a se mişca şi s-au întors la polcurile lor, au văzut deodată la lumina stelelor limpezi şi strălucitoare că jumătate din căruţe nu mai sunt pe locul lor şi că mulţi, mulţi dintre tovarăşi s-au dus, şi o mare amărăciune le-a cuprins inima şi toţi au căzut pe gânduri fără să vrea, plecându-şi în pământ capetele lor pururi înfierbântate.

Taras vedea bine cât de mohorâte stau şirurile de cazaci şi cum tristeţea, ruşinoasă pentru cei viteji, pune încetişor stăpânire pe minţile lor, dar tăcea; voia bătrânul să le lase vreme să se mai deprindă cu tristeţea stârnită de plecarea tovarăşilor, iar el plănuia, în întunecimea nopţii, să-i trezească dintr-odată şi pe neaşteptate printr-un chiuit căzăcesc, ca să i se întoarcă fiecăruia din nou, cu şi mai multă putere, vitejia în suflet, lucru de care e în stare numai firea unui slav, fire năvalnică şi tare faţă de toate celelalte, cum e marea faţă de râurile cu apă puţină. Pe vreme de furtună mugeşte şi bubuie, încreţindu-şi faţa şi ridicând valuri pe care niciun râu n-ar fi în stare să le ridice; iar pe vreme de linişte, îşi aşterne mai senină decât toate râurile faţa-i necuprinsă şi netedă ca oglinda, spre veşnica desfătare a ochilor.

Şi a dat poruncă Taras slugilor sale să desfacă încărcătura unuia din carăle ce stăteau mai la o parte. Era carul acela mai mare şi mai cu nădejde făcut decât toate celelalte; roţile-i puternice erau prinse în două cercuri /de fier în loc de unul, iar încărcătura lui era grea şi învelită cu grijă în cergi, în piei tari de bou şi legată strâns cu funii smolite. În carul acela erau toate balercile şi butoiaşele de vin vechi şi tare care se păstraseră vreme îndelungată în beciurile lui Taras. Bătrânul îl luase cu el pentru vreo sărbătorire mai osebită, sau, dacă s-o întâmpla să pornească la o faptă măreaţă, vrednică a fi lăsată spre pomenire urmaşilor, şi pentru ca fiecare cazac, până la cel

din urmă, să se învrednicească să bea din vinul acela străvechi, ca într-o clipă măreaţă, măreţ să fie şi simţământul din sufletul omului. De cum auziră porunca polcovnicului, slugile lui se repeziră la carul cu pricina, tăiară cu paloşul funiile tari, dădură la o parte pieile groase şi cergile şi descărcară balercile şi butoiaşele.

— Luaţi totul, zise Bulba. Tot ce e aici! Aduceţi cine ce are: potir sau găleată de adăpat caii, mănuşă ori căciulă, iar de nu aveţi nimic ia îndemână, ţineţi palmele căuş.

Şi cazacii, toţi câţi erau acolo, îşi luară câte un potir, care o găleată de adăpat caii, care o mănuşă, care cuşma… iar unii îşi făcură palmele căuş. Slugile lui Taras treceau printre şiruri şi le turnau vin din balerci şi din butoiaşe. Dar n-aveau voie cazacii, de la Taras, să bea, până nu le-o da el semn, ca să bea toţi deodată. Avea să le spună ceva, vedeau bine voinicii. Pentru că ştia Bulba că oricât ar fi de tare vinul străvechi şi oricât de mare ar fi puterea lui întru întărirea sufletului omenesc, dacă-i mai adaugi şi o vorbă potrivită, sporeşte încă pe atâta şi tăria vinului, şi cea a sufletului.

— Vă cinstesc aici, cazaci dumneavoastră, începu el, nu pentru că m-aţi făcut hatmanul vostru, oricât de mare ar fi această preţuire, şi nici în semn de rămas bun cu prilejul plecării tovarăşilor noştri de lupte, nu! Dacă ar fi fost alte timpuri, s-ar fi cuvenit să vă cinstesc şi pentru una şi pentru alta. Dar azi trăim altfel de clipe. Avem în faţa noastră isprăvi care cer de la noi multă caznă şi mare vitejie căzăcească! Să bem dar, fraţilor, să bem înainte de toate pentru sfânta noastră credinţă pravoslavnică; în sfârşit, pentru ziua când sfânta noastră credinţă se va fi întins în lumea întreagă şi toţi păgânii câţi mai sunt pe pământ se vor fi creştinat şi ei! Dar totodată să bem şi pentru Seci, ca să dăinuie vreme îndelungată spre pieirea a toată seminţia păgână, şi să scoată-n lume, an de an,

voinici, unul mai vrednic decât altul şi care de care mai chipeş! Iar odată cu asta, să mai bem şi pentru slava noastră, ca să spună într-o zi şi nepoţii noştri şi fiii lor că au fost odată nişte cazaci care nu şi-au dat de ruşine seminţia şi nu i-au trădat pe ai lor. Să bem, aşadar, pentru credinţa noastră, fraţi dumneavoastră i

— Pentru credinţă! strigară ca unul, cu glasuri groase, cazacii din primele rânduri.

— Pentru credinţă! strigară şi cei mai depărtaţi, prinzând din zbor vorbele celor dintâi; şi toţi câţi erau, tineri şi bătrâni, băură pentru credinţă.

— Pentru Seci! rosti Taras, ridicând mina sus, deasupra capului.

— Pentru Seci! îi răspunse cu glasuri groase căzăcimea din faţă.

— Pentru Seci! făcură inc, et bătrânii, şi mustăţile lor tremurară uşor; iar cei tineri, tresăriră ca şoimii, îngânând după ei:

— Pentru Seci!

Şi auzi până departe stepa largă cum era pomenită Seci de către cazaci!

— Şi acum, fraţi zăporojeni, cea din urmă înghiţitură, pentru slava tuturor creştinilor din lume!

Şi toţi cazacii câţi se aflau pe câmpie băură şi cea din urmă înghiţitură de potir pentru creştinii din lumea întreagă. Şi multă vreme încă răsunară printre şiruri şi curene vorbele:

— Pentru toţi creştinii pravoslavnici din lume!

Potirele erau de mult goale, dar cazacii tot mai stăteau cu mâna ridicată. Şi cu toate că ochii lor, ai tuturor a, cătau veseli, limpeziţi de vin, gânduri grele le frământau capetele. Dar nu la câştig ori la pradă de război cugetau acum cazacii, nici la norocul care i-o ajuta să pună mâna pe cât mai mulţi galbeni, arme scumpe, veşminte cusute cu fir ori armăsari caucazieni; stăteau şi ei să cugete, aidoma

vulturilor ce s-au lăsat pe piscurile înalte şi prăpăstioase ale munţilor, de unde se vede până departe marea întinsă, neţărmurită, presărată cu bărci, corăbii şi vase felurite asemănătoare păsărilor mărunte, şi împrejmuită de ţărmuri abia zărite, ca nişte fâşii subţirele, cu orăşele mititele cât musculiţele şi păduri ca firele mici de iarbă. În felul acelor vulturi îşi roteau cazacii ochii peste tot câmpul, căutând să pătrundă cu privirea şi soarta lor întunecată, ascunsă în depărtare. Fi-va câmpul tot, neumblat ori brăzdat de drumuri, presărat de osemintele lor albe răspândite pretutindeni, scăldat din belşug cu sângele lor căzăcesc şi împestriţat de cară fărâmate, de săbii şi lănci frânte. Până departe s-or rostogoli capetele moţate, cu smocurile lor de păr încâlcit şi încleiat de sânge închegat şi cu mustăţile pleoştite. Iară vulturii s-or năpusti din zbor asupra lor, ca să le smulgă şi să le scoată ochii de cazac! Dar câtă slavă în această tabără a morţii care se întinde atât de slobod, în toată voia ei! Nicio înfăptuire mare nu e sortită pieirii, cum nu-i e sortită slava căzăcească ce nu se va irosi ca un fir de praf de puşcă, picat de pe buza armei. Şi s-o găsi într-o zi un cobzar bătrân, cu barba albă în piept, ori poate unul cu părul nins, dar încă în toată virtutea şi cu sufletul plin de har, care o să povestească despre ei cu slove răsunătoare şi pline de putere. Şi slava lor o să umple lumea şi toţi urmaşii le vor nomeni numele, că mult departe străbate cuvântul puternic, asemenea fiind clopotului de aramă cu dangăt adânc, în care meşterul a turnat din belşug argint curat, pentru ca glasul lui plin să se răspândească pretutindeni prin oraşe, bordeie, palate şi cătunuri, chemându-i pe toţi la sfânta rugăciune.

Ix

Nimeni dintre cei din oraş nu prinsese de veste că o jumătate din zăporojeni plecase în urmărirea tătarilor. Doar straja din turnul primăriei băgase de seamă că o parte din căruţe se îndreptase în şir lung dincolo de

pădure, dar îşi zise că zăporojenii şi-au făcut acolo un loc de pândă. La fel îşi zise şi inginerul franţuz. Între timp, începură a se adeveri vorbele hatmanului oştirii: în oraş nu se ajungea merindea. După obiceiul veacurilor trecute, oştile nu se socotiseră bine cât le trebuia. Atunci leşii încercară să iasă din cetate, dar o bună parte din îndrăzneţii care se încumetaseră s-o facă fură măcelăriţi pe loc de cazaci, iar cealaltă parte fu alungată înapoi în oraş cu mâna goală. Ovreii însă se folosiră de acest prilej pentru a afla totul: unde şi pentru ce au plecat zăporojenii, ce polcovnici s-au dus cu ei, ce curene şi câţi cazaci la număr, câţi cazaci au rămas pe loc şi ce au de gând să facă, într-un cuvânt, nu trecură bine câteva minute şi cei din oraş aflară tot. Căpeteniile leşilor prinseră inimă şi se pregătiră de luptă. Taras îşi dădu seama numaidecât de asta, după forfota şi zgomotul din oraş şi purcese la pregătire cu toată priceperea lui: rândui, împărţi porunci, făcu trei tabere din toată oştirea şi le împrejmui cu cară, prefăcându-le într-un soi de cetăţi: era un fel de a lupta al zăporojenilor, în care nu-i întrecea nimeni. Apoi aşeză două polcuri la pândă şi înfipse pe o bună bucată de câmp pari ascuţiţi, bucăţi de săbii şi lănci fărâmate, ca să poată, când i-o veni bine, să mâne într-acolo călărimea vrăjmaşă. Iar după ce toate fură duse la bun sfârşit, rosti o cuvântare în faţa cazacilor, nu pentru a-i îmbărbăta ori a le împrospăta vitejia – ştia Taras că şi fără asta sunt ei destul de tari – ci numai aşa, pentru că simţea dorinţa să le spună tot ce avea pe suflet.

— Voi a vă spune, cazaci dumneavoastră, ce este frăţia noastră. Aţi auzit, de bună seamă, de la taţii şi bunii voştri de ce mare cinste s-a bucurat odinioară pământul nostru: şi grecii îi ştiau de frică, şi Ţarigradul îi trimitea galbeni, şi oraşele îi erau falnice şi bisericile mândre, iar cnejii, cnejii erau de neam rusesc, cneji de-ai noştri şi nicidecum papistaşi necredincioşi. Dar pe toate ni le-au

luat păgânii, toate s-au dus de râpă. N-am rămas decât noi, bieţi orfani: întocmai ca vădana ce rămâne după moartea unui bărbat de toată nădejdea, a rămas şi pământul nostru orfan şi el ca noi! Iaca aşa au fost vremile, când ne-am întins mâna şi ne-am legat fraţi. Iaca pe ce se întemeiază frăţia dintre noi şi nu-i pe lume legătură mai sfântă decât această frăţie. Şi tatăl îşi iubeşte copilul, şi mama îşi iubeşte copilul, şi copilul, la rândul lui, îşi iubeşte tatăl şi mama. Dar asta e cu totul altceva, fraţilor: că fiara îşi iubeşte şi ea puiul. Numai omul în toată lumea asta este în stare să se înrudească prin sufletul lui şi nu prin sângele lui cu alt om. Fraţi s-au mai prins şi alţii, pe alte meleaguri, dar fraţi ca cei de pe pământul rusesc nu s-au mai văzut pe lume. Vi s-a întâmplat doar multora să vă duceţi prin străine locuri; tot oameni sunt şi acolo, tot făpturi de-ale domnului. Uneori chiar intri cu câte unul în vorbă, de parcă ar fi dintr-ai tăi. Dar când dai să-ţi deschizi inima în faţa lui, vezi că… nu! O fi el deştept, dar nu-i de-al tău; e om ca şi tine dar… altufel! Nu, fraţilor! Să iubeşti aşa cum iubeşte un suflet de rus, să iubeşti nu cu mintea sau altcum, ci cu tot ce ţi-a dat dumnezeu, cu tot ce ai în tine, cu… zise Taras şi făcu doar cu mâna a neputinţă, clătinându-şi capul cărunt, iar mustăţile prinseră a-i tremura. Apoi urmă: Nu, nimeni nu e în stare să iubească astfel. Ştiu că acum ticăloşia şi-a făcut cuib şi pe pământul nostru: mulţi se gândesc numai la clăi de grâu, stoguri de fin, herghelii de cai şi la mieduri vechi, pecetluite, pe care vor să le păstreze neatinse în beciurile lor. Apoi se mai umplu şi de naiba ştie ce obiceiuri păgâneşti, se ruşinează de limba lor, se înstrăinează unul de altul şi se vând unul pe altul, cum ai vinde la iarmaroc o vită fără suflet. Mai scumpă decât orice frăţie le e mila unui rigă străin, şi nici măcar a unui rigă, ci mila scârboasă a boierului leah, care-i loveşte peste mutră cu cizma lui galbenă. Dar şi cel din urmă nemernic, oricare ar fi el, oricât de mult s-ar fi tăvălit

în murdărie şi slugărnicie, are în sufletul său, fraţilor, o fărâmă de simţire rusească. Şi o să vină o zi când această simţire o să se trezească şi o să se lovească atunci nenorocitul cu capul de toţi pereţii, o să-şi smulgă părul şi o să-şi afurisească cu glas tare viaţa-i mişelească, gata fiind să răscumpere prin chinuri ticăloşia săvârşită. Aşadar, să ştie ei toţi ce înseamnă pe pământul rusesc frăţia noastră. Şi dacă ne-o fi dat să murim, apoi niciunul dintre ei nu s-o învrednici, de bună seamă, de o moarte ca a noastră!… Nimeni, nimeni!… N-are să le-o îngăduie sufletul lor mic, de şoareci!

Aşa grăi hatmanul, iar după ce-şi sfârşi cuvântarea, mai clătină încă o vreme din capul încărunţit în isprăvi căzăceşti. Şi toţi câţi s-au aflat acolo în faţă, s-au simţit pătrunşi până în fundul sufletului de vorba asta. Cei mai bătrâni din rânduri stăteau nemişcaţi cu capetele ninse plecate în pământ. Din ochii lor îmbătrâniţi se rostogolea domol câte o lacrimă, pe care ei o ştergeau pe furiş cu mâneca. Apoi toţi, parcă s-ar fi înţeles dinainte, au dat din mână a pagubă şi şi-au clătinat capetele mult încercate. Se vede că bătrânul Taras le-a amintit multe din cele mai cunoscute şi mai bune lucruri pe care le păstrează în inima lui un om înţelepţit de amar, de trudă, de vitejie şi de restriştile vieţii, sau chiar şi un tânăr care nu le-a cunoscut, dar le simte cu sufletul lui proaspăt şi curat ca mărgăritarul, spre veşnica bucurie a părinţilor bătrâni care i-au dat viaţă.

În vremea asta, din oraş prinse a ieşi armata duşmană, în sunete de tobe şi trompete; panii călăreau semeţi cu mâinile în şolduri, înconjuraţi de slugi fără număr. Polcovnicul cel gras împărţea porunci. Rândurile strânse ale leşilor se repeziră asupra taberelor căzăceşti, cu arma la ochi, ameninţând, aruncând căutături pline de ură şi scânteind din zalele lor de aramă. Iar cazacii îi aşteptară să se apropie la un foc de armă şi atunci traseră

toţi dintr-odată din flintele lor cu ţeava de şapte palme şi nu mai conteniră cu împuşcăturile. Bubuitul lor răsunător se răspândi departe, peste câmpurile şi holdele dimprejur, ca un fel de vuiet neîntrerupt; norii de fum învăluiră toată câmpia, dar zăporojenii puşcau într-una fără să se oprească, fără să-şi tragă măcar sufletul. Cei din spate încărcau o flintă după alta şi o treceau celor din faţă, iar leşii se tot minunau şi nu se mai dumireau de fel, cum de trag cazacii, fără să-şi încarce armele. Perdeaua groasă de fum care se aşternuse peste o armată şi peste cealaltă, îi împiedica pe oşteni să vadă cum cade ba unul, ba altul din rândurile lor; cu toate acestea, leşii simţeau bine că ploaia de gloanţe se înteţeşte mereu şi că se îngroaşă gluma, iar când dădură înapoi, ca să iasă din întunecimea fumului şi să-şi mai dea seama pe ce lume trăiesc, văzură că mulţi ostaşi lipsesc dintre ei; pe când la cazaci nu căzuseră decât doi-trei de fiecare sotnie, şi ei trăgeau întruna, trăgeau înainte, fără să le dea leşilor răgaz nici măcar o clipă. Până şi inginerul străin se minună nespus de un asemenea fel de a lupta, nemaivăzut încă de el, şi zise, de faţă cu toată lumea: „Straşnici voinici, zăporojenii ăştia! Uite cum ar trebui să se bată şi alţii, prin alte ţări!” După care îi sfătui pe Ieşi să îndrepte tunurile asupra taberelor căzăceşti. Gâtlejurile largi de tuci scoaseră un muget greu; pământul se cutremură şi gemu până departe, iar câmpia se învălui într-un nor de fum de două ori mai gros. Până şi locuitorii oraşelor mai apropiate şi chiar şi mai îndepărtate simţiră pe uliţi şi în pieţe mirosul prafului de puşcă. Dar ţintaşii ochiseră prea sus şi ghiulele încinse făcură, în zborul lor, un arc prea înalt, trecură cu un scrâşnet înspăimântător peste capetele cazacilor şi se îngropară adânc în pământ, răscolindu-l şi aruncând sus în aer vârtejuri negre de ţărână. Inginerul franţuz îşi puse mâinile în cap la vederea unei astfel de neştiinţe şi se apucă chiar el să îndrepte gurile tunurilor, cu toată ploaia

de gloanţe ce cădea cu nemiluita dinspre cazaci.

Taras îşi dădu seama numaidecât că o să fie vai şi amar de polcurile Nezamaikovski şi Steblikivski şi strigă odată cât îl ţinea gura: „Ieşiţi repede de după cară şi săriţi în şa!” Dar cazacii n-ar fi izbutit să le facă pe amândouă, dacă Ostap nu s-ar fi repezit drept în mijlocul leşilor şi n-ar fi smuls fitilurile din mâinile a şase tunari; numai de la patru nu putu să le smulgă, pentru că leşii îl alungară înapoi.

În vremea aceasta, căpitanul străin luă cu mâna lui un fitil şi se pregăti să tragă dintr-un tun aşa de mare, cum nu mai văzuseră vreodată cazacii. Gura neagră a tunului privea înspăimântător, de parcă ar fi fost chiar moartea cea cu o mie de ochi. Şi când bubui o dată, iar după el alte trei, zguduind pământul care le întoarse cele patru bubuituri înăbuşite, mult amar mai semănară! Multe mame bătrâne aveau să-şi plângă feciorii-cazaci, bătându-se în pieptul ofilit cu mâinile lor osoase! Şi multe văduve aveau să rămână din acea zi în Gluhov, Nemirov, Cernigov şi alte oraşe. Au să iasă, bietele de ele, zi de zi în piaţă, au să se agaţe de toţi trecătorii, privindu-i în faţă şi căutând printre ei pe unul cel mai drag din lumea aceasta. Dar oricâtă oştire de tot felul o să treacă prin oraş, n-o să se afle în rândurile ei acel unul, cel mai drag din lume.

Jumătate din cureniul Nezamaikovski parcă nici n-ar fi fost vreodată pe lume. Cum pustieşte grindina o holdă, culcând la pământ spicele grele ca galbenii, tot astfel au fost nimiciţi şi culcaţi la pământ cazacii.

Şi cum s-au mai năpustit atunci fraţii lor! Cum s-au mai avântat în luptă! Ce mânie năprasnică l-a cuprins pe hatmanul Kukubenko, când a văzut că cea mai mare parte dintre voinicii lui au pierit! Şi-a adunat pe loc toţi cazacii polcului Nezamaikovski ce-i mai rămăseseră, şi s-a băgat drept acolo unde era încăierarea mai mare. Cuprins de mânie cum era, a sfârtecat în bucăţi pe cel dintâi dintre

Ieşi care i-a ieşit în cale, a doborât de pe cai o mulţime de călăreţi, străpungând dintr-odată cu suliţa şi calul şi omul, şi-a tăiat drum până la tunari, şi când a pus mâna pe un tun, l-a văzut şi pe Stepan Guska şi pe hatmanul polcului Umański, care trebăluiau şi ei tot acolo, gata-gata să cucerească tunul cel mare. Atunci îi lăsă pe ei să se descurce cu tunurile şi se îndreptă cu oamenii săi spre o altă încăierare. Şi uite aşa se făcea că pe unde trecea polcul Nezamaikovski, rămânea o uliţă, iar pe unde se răsucea, gata şi ulicioara! Rândurile vrăjmaşilor se răreau văzând cu ochii. Cădeau leşii ca spicele! Lângă căruţe lupta Vovtuzenko; mai în faţă Cerevicenko, iar mai în fund Degtiarenko, după care venea Vertâhvist, hatman de curen. Degtiarenko străpunsese cu suliţa doi şleahtici şi nimerise, în sfârşit, un al treilea, care nu se lăsa doborât cu una cu două. Sprinten ca o zvârlugă şi puternic era leahul; straie scumpe avea pe el şi adusese în război cincizeci de slugi. Rău l-a mototolit el pe Degtiarenko, l-a aruncat la pământ, a ridicat sabia deasupra lui şi a strigat: „Nu se află printre voi, clinilor, niciunul care să-mi poată ţine piept!”

„Ba cum să nu!” răspunse Moşii Şilo, ieşind în faţă. Era un cazac zdravăn care fusese de nenumărate ori hatman pe mare şi îndurase o sumedenie de nenorociri. Odată, el şi cazacii lui fuseseră prinşi de turci lângă Trebizonda şi puşi să tragă la galere, cu mâinile şi picioarele ferecate în lanţuri; săptămâni întregi îi lăsau păgânii fără să le dea pic de mei fiert, iar de băut le aduceau apă sălcie de mare. Dar toate le-au îndurat fără să crâcnească sărmanii robi, numai ca să nu-şi schimbe credinţa lor pravoslavnică. Doar hatmanul Moşii Şilo nu putu răbda: călcă în picioare credinţa-i sfântă, îşi legă în jurul capului păcătos turbanul afurisit, câştigă încrederea paşei şi ajunse chelar pe vas şi mai mare peste toţi robii. Mult s-au mai întristat din astă pricină bieţii osândiţi,

pentru că ştiau ei bine că dacă unul de-ai lor îşi vinde credinţa şi trece de partea asupritorilor, mai grea şi mai amară soartă îi aşteaptă din mâna lui decât din mâna oricărui alt păgân. Şi nu s-au înşelat. Moşii Şilo i-a aşezat câte trei în rând, i-a ferecat cu lanţuri noi, iar frânghiile nemiloase, cu care erau legaţi, le-a strâns până le-a pătruns la oase; apoi le-a tras fiecăruia câte un pumn după ceafă şi numai în ghionturi i-a ţinut. Dar când turcii, bucuroşi că şi-au găsit o astfel de slugă, s-au aşezat la chef şi uitându-şi de legea lor, s-au îmbătat criţă, Şilo a adus toate cele şaizeci şi patru de chei şi le-a împărţit robilor, ca să-şi desfacă lanţurile şi fiarele, să le azvârle în mare, iar în locul lor să ia în mâna câte o sabie şi să-i măcelărească pe păgâni. Multă pradă au luat atunci cazacii şi s-au întors acasă plini de slavă, iar cobzarii au preamărit vreme îndelungată isprăvile lui Moşii Şilo. L-ar fi ales cazacii neapărat hatman în oştire, dar era un om tare sucit. Uneori săvârşea câte o faptă care nu i-ar fi venit în minte nici celui mai mare înţelept; dar alteori se prostea de-a binelea. Aşa de pildă, şi-a irosit în chefuri şi petreceri tot ce-a avut, s-a împrumutat pe la toţi cei din Seci, ba pe deasupra, a mai şi furat ca un hoţ de drumul mare: într-o noapte a şterpelit dintr-un polc vecin toate hamurile de acolo şi Le-a zălogit unui cârciumar. Pentru isprava aceasta ruşinoasă cazacii l-au legat de stâlpul din mijlocul pieţei şi au pus alături de el o măciucă, pentru ca fiecare să-l croiască pe Şilo, după puterea lui. Dar nu s-a găsit în rândurile zăporojenilor niciunul care să ridice mâna asupra lui, pentru că toţi îşi aminteau de vitejiile pe care le săvârşise. Aşa era cazacul Moşii Şilo.

„Ba mai sunt şi dintre aceia care să vă bată pe voi, câinilor!” strigă el, repezindu-se la leah. Şi ce s-au mai bătut! Până şi apărătoarele şi platoşele amândurora se îndoiră de atâtea lovituri. Leahul, vrăjmaşul, îi spintecă zalele şi tăişul sabiei lui străbătu la trupul cazacului,

înroşindu-i cămaşa. Dar Şilo nici nu băgă de seamă asta: îşi avântă în sus braţul vânjos (şi greu mai era braţul de voinic!) şi-l izbi fără de veste în cap. Ţăndări s-au ales din coiful de aramă; leahul se clătină, se prăbuşi la pământ, iar Şilo se apucă să-şi taie şi să-şi cresteze duşmanul ameţit de lovitură. Lasă-l, cazace, lasă-l în plata domnului! întoarnă-te mai bine înapoi! Dar nu se întoarse cazacul la vreme şi una din slugile răpusului îi şi împlântă pumnalul în ceafă. De-abia atunci se-ntoarse Şilo, dar tocmai când fu gata să-l ajungă pe cutezător, acesta fu învăluit de un nor de fum. De pretutindeni se auzi răpăiala de flinte. Şilo se clătină pe picioare şi simţi că rana primită îi aduce moarte… Apoi se prăbuşi la pământ, îşi duse mâna la rană şi spuse tovarăşilor săi: „Rămâneţi cu bine, cazaci dumneavoastră, fraţi de arme! Trăiască în vecii vecilor pământul pravoslavnic al Rusiei şi veşnică să-i fie slava!” Apoi îşi închise ochii stinşi şi sufletul lui de cazac părăsi trupul aprig. În vremea asta, iată-l şi pe hatmanul Zadorojnîi, cu oamenii lui; apoi Vertâhvist, care tăia cărări în rândurile leşilor, iar Balaban îl urmă.

— Ei, ce ziceţi, fraţilor? le strigă Taras hatmanilor de curene. Mai aveţi praf de puşcă în cornuri? N-a slăbit încă tăria voastră de cazaci? Nu se dau bătuţi cazacii?

— Mai avem, taică, praf în cornuri! N-a slăbit încă tăria noastră de cazaci. Nu se dau bătuţi cazacii!

Şi se avântară zăporojenii cu şi mai multă putere şi învălmăşiră cu totul rândurile duşmanilor. Polcovnicul cel mărunt de statură sună adunarea şi porunci să fie înălţate opt flamuri zugrăvite, pentru a-şi strânge laolaltă leşii împrăştiaţi peste toată câmpia. Aceştia se năpustiră în fugă spre flamuri, dar n-apucară să se aşeze ca lumea, şi hatmanul de cureni Kukubenko se năpusti, izbi iar cu polcul său Nezamaikovski drept în mijlocul lor şi se trezi faţă în faţă cu polcovnicul cel burtos. Şi nu ştiu polcovnicul să ţină piept cazacilor: îşi întoarse calul şi o luă la fugă. Iar

Kukubenko îl goni departe peste câmp, împiedicându-l să se unească cu polcul lui. Văzând una ca asta, Stepan Guska, din polcul lăturalnic, se repezi să-i taie calea leahului, cu arcanul în mână; cu capul lipit de coama calului, zbură aşa până alese o clipă mai prielnică şi dintr-o singură aruncătură îl prinse pe duşman cu laţul de gât. Polcovnicul se învineţi la chip şi se apucă de frânghie cu amândouă mâinile, străduindu-se din răsputeri s-o rupă, dar o lovitură voinicească a cazacului îi înfundă în burtă suliţa ucigătoare. Şi polcovnicul rămase locului, ţintuit la pământ. Dar nici Guska n-avu o soartă mai bună. N-apucară să se dezmeticească bine cei cazaci şi îl văzură pe Guska ridicat în patru suliţe. „Piară toţi vrăjmaşii! Strălucească în vecii vecilor pământul rusesc” – atâta apucă să spună sărmanul şi îşi dădu pe loc sufletul.

Se uitară cazacii în jur, şi ce să vezi? Dintr-o parte Metelâţia împărţea cu dărnicie lovituri, cinstind când pe unul, când pe altul dintre Ieşi; din altă parte îi înghesuia hatmanul Nevâlâciki cu oamenii lui; lângă căruţele mai apropiate, Zakrutâguba îi sucea şi îi buşea de mai mare dragul, iar lângă căruţele mai îndepărtate, al treilea Păsarenko alungase cât colo o ceată întreagă. Mai departe, cazacii încăieraţi piept la piept cu leşii se băteau chiar sus pe cară.

— Ce ziceţi, fraţilor? strigă iar hatmanul Taras, trecând pe calul său înaintea tuturor. Mai aveţi praf de puşcă în cornuri? Nu slăbeşte încă puterea voastră de cazaci? Nu se dau bătuţi cazacii?

— Mai avem, taică, praf în cornuri! Nu slăbeşte puterea noastră de cazaci! Nu se dau bătuţi cazacii!

Dar nu trecu mult şi Bovdiug căzu de pe car. Drept sub inimă îl nimerise glonţul; dar îşi adună bătrânul toată puterea sufletului său şi zise: „Nu-mi pare rău că plec din lumea asta. Dare-ar domnul fiecăruia un asemenea sfârşit! Slăvit fie în veci pământul rusesc!” Şi sufletul lui Bovdiug

se avântă spre tăriile înalte, ca să povestească bătrânilor răposaţi mai demult cum ştiu să se bată oamenii pe pământul rusesc şi mai cu seamă cum ştiu să moară pentru credinţa lor pravoslavnică.

Curând după el se prăvăli la pământ şi hatmanul de curen Balaban, atins de trei răni de moarte: una de suliţă, alta de glonte şi a treia de paloş greu. Şi fusese Balaban ăsta unul dintre cei mai destoinici cazaci; bătuse de multe ori ca hatman căile mării, dar cea mai strălucită ispravă dintre toate fusese cea săvârşită pe ţărmurile Anatoliei. Mulţi ţechini au luat atunci cazacii, mult postav scump, ţesături frumoase şi tot soiul de podoabe, dar mult amar au gustat pe drum de întoarcere: i-au ajuns din urmă ghiulelele turceşti. Când mi ţi-au bubuit o dată tunurile de pe vasul duşman, o jumătate din luntrile cazacilor s-au învârtit ca purtate de vârtej şi s-au răsturnat, înecându-i pe mulţi; dar stuful legat de pe margini a ferit luntrile de scufundare. Iar Balaban s-a depărtat vâslind cu nădejde, s-a aşezat în bătaia soarelui şi cei de pe corabia turcească nu l-au mai zărit. Toată noaptea cazacii lui şi cu dânsul au scos cu căuşe şi cuşme apa din barcă şi i-au astupat spărturile; apoi şi-au tăiat şalvarii, au făcut pânze din ei şi au fugit de urmărirea celei mai repezi corăbii turceşti. Şi nu numai că s-au întors cu bine la Seci, dar au mai adus cu ei şi odăjdii cusute cu fir pentru arhimandritul mănăstirii Mejigorski din Kiev, şi odăjdii din argint curat pentru icoana maicii domnului din Zăporojă. Şi multă vreme au proslăvit după aceea cobzarii isprăvile cazacilor norocoşi. Iar acum, simţind că i se apropie sfârşitul, Balaban îşi lăsă adânc capul în piept şi spuse cu voce stinsă: „Pare-mi-se, fraţi cazaci, că mor de o moarte frumoasă: şapte vrăjmaşi am tăiat cu paloşul, nouă am străpuns cu suliţa. Pe mulţi i-am strivit sub copitele calului meu, pe mulţi i-a ajuns din urmă glonţul meu. Înflorească în veci pământul rusesc!…” Şi sufletul lui se înălţă la cer.

Cazaci, cazaci! Nu lăsaţi pradă duşmanului floarea oştirii voastre! iată-l pe Kukubenko încercuit! Din tot polcul Nezamaikovski n-au rămas decât şapte oameni; dar şi ei se apără cu cele din urmă puteri. Haina lui Kukubenko e roşie de sânge. Văzându-l în nevoie, Taras se grăbeşte în ajutorul lui. Dar cazacii ajung prea târziu: adânc sub inimă i-a pătruns suliţa vrăjmaşă, înainte de a fi fost împrăştiaţi leşii care l-au încercuit. Şi domol s-a lăsat cazacul în braţele fraţilor săi şi un val de sânge tânăr i-a ţâşnit din piept, ca vinul scump adus din beci în vas de cleştar de slugi nepăsătoare, care, lunecând chiar la gura beciului, sparg plosca nepreţuită şi vinul tot se varsă pe jos, iar stăpânul, sosit în fuga mare, îşi pune mâinile în cap de deznădejde, căci îl păstrase cu grijă pentru cea mai fericită întâmplare din viaţa lui: ziua când l-ar ajuta dumnezeu să se întâlnească la bătrâneţe cu un tovarăş al anilor tineri, să poată bea cu el în amintirea altor vremi, a vremilor trecute, când oamenii ştiau să se veselească mai altfel, mai frumos… îşi roti Kukubenko privirile în jur şi zise: „Mulţumesc lui dumnezeu că m-a învrednicit să mor în faţa ochilor voştri, fraţilor! Vină după noi alţii şi mai vrednici! Strălucească în veci pământul rusesc iubit de Hristos!” Sufletul lui tânăr zbură din trup. Şi-l primiră îngerii pe braţele lor şi-l înălţară la ceruri, unde o să-i fie mai bine. „Stai aici, Kukubenko, de-a dreapta mea! o să-i zică Hristos: tu nu ţi-ai vândut fraţii, n-ai săvârşit fapte necinstite, n-ai lăsat omul la greu, iar biserica mea ai întărit-o şi ai păstrat-o”. Moartea lui Kukubenko îi întristă pe toţi. Rândurile cazacilor se răreau din ce în ce, nu se mai zăreau în ele mulţi, foarte mulţi voinici. Dar tot mai ţineau cazacii piept duşmanilor, tot nu se dădeau bătuţi.

— Ce ziceţi, fraţilor? mai strigă o dată Taras spre polcurile rămase. Mai aveţi praf de puşcă în cornuri? Nu vi s-au tocit săbiile? Nu s-a istovit oare în voi puterea căzăcească? Mai ţin încă bine cazacii?

— Las că ne-ajunge praful de puşcă, taică hatmane! Săbiile noastre mai sunt încă bune, puterea noastră căzăcească nu s-a istovit şi cazacii nu se dau bătuţi!

Şi se avântară iar cazacii în luptă, de parcă nici n-ar fi suferit vreo pierdere. Şi iată că nu mai rămaseră în viaţă decât trei hatmani de polcuri. Iar pretutindeni curgeau râuri de sânge şi se înălţau tot mai sus mormanele de leşuri căzăc. eşti şi leşeşti. Privi Taras spre ceruri, şi ce să vezi? Şiruri întregi de hultani pluteau în tăriile lui. Ehei, ce mai ospăţ pentru ei! în vremea aceasta un vrăjmaş îl ridică în lance pe Metelâţia, iar capul celui de-al doilea Păsarenko se-nvârti şi el în aer, clipind din ochi pentru cea din urmă oară. Sfârtecat în patru, Ohrim Guska se prăbuşi ca secerat la pământ. „Hai!" strigă Taras şi făcu semn cu basmaua. Ostap îi pricepu numaidecât chemarea şi năpustindu-se cu ai lui din locul de pândă, izbi greu călărimea vrăjmaşă. Şi nu putură leşii ţine piept acelei năvale şi o luară la goană, iar Ostap îi fugări drept spre locul înţesat cu pari şi vârfuri de lănci. Acolo, caii lor prinseră a se împiedica şi a cădea, iar leşii zburau şi ei la pământ, peste capetele lor. Cazacii curentului Korsunski, care rămăseseră cei din urmă la pândă de după căruţe, văzând că leşii au ajuns în bătaia flintei lor, traseră cu toţii dintr-odată. Leşii se învălmăşiră şi îşi pierdură cu desăvârşire cumpătul, iar cazacii prinseră iar inimă, „iacătă că am biruit tot noi!" se auziră de pretutindeni glasuri de zăporojeni; apoi răsunară goarnele şi cazacii înălţară flamura biruinţei. Leşii zdrobiţi fugeau care încotro, căutând să se ascundă. „Nu, n-am biruit încă pe deplin!" grăi Taras, cătând spre porţile oraşului, şi vorba lui era plină de adevăr.

Porţile se deschiseră larg şi, prin ele, ieşi în zbor nebun polcul de husari, podoaba tuturor polcurilor călări. Husarii călăreau toţi ca unul armăsari roibi, de soi. În faţa tuturor zbura ca vântul şi ca gândul un voinic mai sprinten

şi mai frumos decât toţi ceilalţi. De sub coiful de aramă i se vedea părul negru răvăşit de vânt şi legată de braţ îi fâlfâia o năframă scumpă, înflorată de mâinile celei mai frumoase fecioare dintre frumoase. Când îl văzu, Taras rămase ca trăsnit: călăreţul era Andrii. Iar voinicul, încins de dorul nestăvilit al luptei şi lacom de a se învrednici cu adevărat de darul ce-l purta în mână, se repezi spre cazaci aidoma ogarului tânăr, cel mai frumos şi cel mai iute din toată haita. Aşa se repede ogarul, la un îndemn al vânătorului priceput, întinzându-şi picioarele ce parcă nici nu ating pământul, plecându-şi tot trupul într-o parte, şi aruncând din fugă zăpada răscolită şi întrecând de zece ori, în focul goanei lui, iepurele după care aleargă. Bătrânul Taras se opri în loc, privind cum îşi curăţă Andrii calea, cum împrăştie, măcelăreşte şi împarte lovituri de sabie în dreapta şi în stânga. Dar nu-l răbdă inima pe Taras şi începu să strige: „Cum?... Dai în ai tăi?... în ai tăi, fecior de satană? în ai tăi dai?...” Dar Andrii nu vedea pe cei care-i stăteau în faţă, nu ştia dacă-s de-ai lui sau străini; nu vedea nimic. Vedea doar cârlionţii, cârlionţii lungi, pieptul alb ca lebăda lacurilor, gâtul ca neaua, umerii, într-un cuvânt tot ceea ce fusese zămislit pentru sărutări pătimaşe.

— Ehei, flăcăiaşilor, momiţi-l spre pădure! Momiţi-l numai şi... las pe mine! strigă Taras, şi pe dată treizeci dintre cei mai iuţi cazaci se arătară gata să-l momească pe Andrii. Îşi îndesară mai bine pe cap căciulile şi se repeziră drept în faţa husarilor, tăindu-le drumul. Izbiră dintr-o parte rândurile din faţă, le învălmăşiră, le despărţiri de cele din spate, cinstiră cu lovituri pe unul, ospătară darnic pe altul, iar Golokopâtenko îi lovi setos pe Andrii cu latul sabiei pe spate şi o luă numaidecât la fugă din faţa leşilor, cât îi ţineau puterile de cazac. Cum s-a mai încins Andrii! Cum a prins să clocotească prin toate vinele lui sângele tânăr! îmboldindu-şi calul cu pintenii tăioşi, se avântă ca

săgeata în urma cazacilor, fără să mai privească îndărăt, fără să vadă că abia de se pot ţine după el vreo douăzeci de Ieşi cu totul. Iar cazacii zburau ca vântul pe caii lor, drept spre pădure. Andrii îşi grăbi şi mai mult armăsarul şi tocmai când era gata să-l ajungă pe Golokopâtenko, o mână vânjoasă apucă fără de veste calul de frâu. Andrii întoarse capul: în faţa lui stătea Taras! Atunci începu să tremure din toate mădularele şi îngălbeni la faţă…

Aşa se întâmplă cu şcolarul care-i repede fără să vrea un pumn tovarăşului său, şi primind de la acesta o lovitură cu linia în frunte, se aprinde dintr-odată ca focul, sare orbit de mânie din bancă, se ia după fugarul înspăimântat, gata să-l sfâşie în bucăţi, când deodată se pomeneşte faţă-n faţă cu profesorul, care tocmai intră pe uşă. Cât ai clipi din ochi, se potoleşte pornirea lui nebunească şi se ostoieşte mânia neputincioasă. Tot astfel, într-o singură clipă se potoli – ca şi cum n-ar fi fost vreodată – mânia lui Andrii. Nu-l vedea decât pe tatăl său, înfricoşător la chip.

— Ei, ce facem acum? rosti Taras, privindu-l drept în ochi.

Dar Andrii nu ştiu să răspundă nimic la vorbele lui şi stătea cu privirile în pământ.

— Ce zici, feciorul meu? Ţi-au ajutat Ieşii tăi?

Dar nici acum Andrii nu răspunse nimic.

— Va să zică, ai vândut tot? Credinţa, pe ai tăi?!… Biine! la descalecă!

Ascultător ca un copil, voinicul descălecă şi rămase în faţa lui Taras, cu sufletul la gură.

— Stai aşa şi nu mişca! Eu te-am făcut, eu o să te ucid! mai spuse Taras, şi dându-se cu un pas îndărăt, îşi scoase puşca de pe umeri.

Alb ca varul era chipul lui Andrii şi doar buzele i se mişcau încet, rostind un nume; dar numele ce-l rostea nu era nici al patriei, nici al mamei şi nici al fraţilor săi. Era numele frumoasei leahe. şi Taras trase!

Ca spicul atins de seceră, ca mielul care simte sub inima lui tăişul ucigător, Andrii îşi lăsă capul în piept şi se prăbuşi pe iarbă, fără să scoată o vorbă măcar!

Iar părintele ucigaş rămase să privească îndelung trupul neînsufleţit al fiului ucis. Era şi după moarte nespus de frumos; chipul lui plin de bărbăţie, care cu câteva clipe înainte strălucise de putere şi de farmecul ce supunea orice inimă de femeie, mai păstra încă frumuseţea lui minunată; sprâncenele-i negre, cum e catifeaua cernită, scoteau şi mai mult în vileag trăsăturile feţei golite de sânge.

— Ce-i lipsea să fie cazac adevărat? spuse Taras. Înalt la stat, sprâncene negre, faţă… parcă-i boier curat. Şi ce mână tare a avut la luptă! Şi a pierit, a pierit fără slavă, ca un câine ticălos!

— Tată, ce-ai făcut? Tu l-ai răpus? întrebă Ostap, care se apropiase în vremea asta călare.

Taras încuviinţă cu un semn al capului.

Ostap se uită lung în ochii mortului şi, simţind o mare milă pentru fratele său, spuse îndată:

— Să-l încredinţăm cu cinste pământului, ca să nu-i batjocorească vrăjmaşii trupul şi să nu-l sfârtece cu ciocurile lor păsările de pradă.

— Las că are cine să-l îngroape şi fără noi! răspunse Taras. Are cine să-l jelească şi să-l bocească!

Apoi rămase o vreme pe gânduri, dacă trebuie să-i azvârle leşul lupilor spre sfâşiere, ori să cruţe vitejia lui voinicească, pe care orice luptător neînfricat trebuie s-o cinstească la altul. Dar deodată îl zări pe Golokopâtenko zburând spre el în goana calului.

— Nenorocire mare, hatmane! S-au întărit leşii! Le-au sosit în ajutor puteri noi!

Nu sfârşi vorba Golokopâtenko şi iată-l pe Vovtuzenko:

— Jale, hatmane! Le vin leşilor mereu alte ajutoare!…

Şi nu sfârşi bine Vovtuzenko şi sosi în goana mare Păsarenko, dar nu pe cal, ci pe jos – îşi pierduse calul în luptă.

— Unde-mi eşti, taică? Te caută cazacii! A căzut hatmanul de cureni Nevâlâciki şi Zadorojnîi, aşijderea şi Cerevicenko… Dar cazacii luptă neclintiţi şi nu vor să moară, până nu te-or vedea ia faţă; aşa li-i dorinţa: să-i învălui cu privirea ta înainte de a-şi da sufletul!

— Încalecă, Ostap! spuse Taras, grăbit să-şi mai vadă cazacii în viaţă şi să le dea prilejul să-şi privească şi ei hatmanul în ceasul cel de pe urmă.

Dar n-apucară ei să iasă din pădure, că vrăjmaşii o împresurară din toate părţile; printre copaci, oriunde ar fi privit cu ochii, se iviră călăreţi cu săbii şi suliţe în mână. „Ostap!… Ostap, nu te lăsa!” strigă Taras şi, smulgându-şi sabia din teacă, prinse a-i croi în fel şi chip pe cei care-i cădeau la îndemână. Şase Ieşi dintr-odată se năpustiră asupra lui Ostap. Numai că-i ajunse pesemne ceasul rău: unuia îi zbură capul, altul se dădu înapoi, dar se rostogoli la pământ, altul se alese cu vârful suliţei între coaste. Cel de-al patrulea, mai cutezător, îşi feri capul de glonţ; plumbul fierbinte nimeri în pieptul calului care se ridică pe picioarele dindărăt, turbat de durere, şi se prăbuşi apoi la pământ, strivind şi călăreţul sub greutatea lui… „Aşa, feciorule!… Aşa, Ostap!… îi strigă Taras. Iaca vin şi eu!”… Dar nu mai pridideа să se apere de alţi şi alţi vrăjmaşi. Lupta Taras, sointeca leşii, împărţea mângâieri în dreapta şi în stânga, dar tot cu ochii la Ostap era; şi vedea bătrânul că iar i s-a încăierat feciorul cu vreo opt Ieşi deodată. „Ostap!… Ostap, Ostap, ţinte bine!” Dar nu mai e chip să se ţină Ostap; unul dintre Ieşi îi şi aruncase arcanul de gât, iar ceilalţi îl legau, îl duceau pe Ostap al lui! „Eh, Ostap.

Ostap! strigă Taras, făcându-şi drum din greu cu sabia spre el şi tocind leşii în dreapta şi în stânga, cum toacă bucătarul varza. Eh, Ostap, Ostap!…” Dar în aceeaşi

clipă simţi ca o izbitură de bolovan în cap. Toate se învârtiră şi se rostogoliră în ochii lui. Ca într-un vălmăşag nebun, văzu o clipă capete de oameni, lănci, fum, sclipiri de foc, crengi cu frunze, toate îi jucară înaintea ochilor… Apoi se prăbuşi greu, ca un stejar bătrân, tăiat la rădăcină. Şi privirile i se împânziră de ceată.

X

— E, da mult am mai dormit! grăi Taras, venindu-şi în fire ca după un somn greu, de beţie, şi cercă să-şi dea seama unde se află. O slăbiciune covârşitoare îi stăruia în mădulare. În ochii lui jucau, când ivindu-se, când pierind iar, pereţii şi ungherele unei odăi pe care n-o ştia. În cele din urmă îl văzu pe Tovkaci, care şedea în faţa lui şi părea că ascultă cu grijă orice răsuflare ce-i ieşea din piept.

„Da, gândi Tovkaci, auzindu-l, ai fi dormit poate somnul de veci!” dar nu spuse nimic şi se mulţumi doar să-l ameninţe pe Taras cu degetul, poruncindu-i să tacă.

— Da spune o dată unde mă aflu! întrebă iar Taras, încordându-şi gândurile şi căutând să-şi amintească cele întâmplate.

— Taci! îl dojeni cu asprime tovarăşul de lupte. Ce mai vrei să ştii? Nu vezi că eşti tot numai răni? De două săptămâni zbor cu tine în şa, fără să-mi trag sufletul, iar tu în fierbinţeala bolii îndrugi te miri ce năzdrăvănii! Ăsta-i ce-l dinţii somn liniştit pe care-l dormi! Taci acum, dacă nu vrei să-ţi faci tu singur rău!

Dar Taras se străduia din răsputeri şi se muncea să-şi adune gândurile şi să-şi amintească de tot ce-a fost.

— Păi… pe mine m-au înconjurat leşii şi m-au înhăţat chiar, nu-i aşa? Şi n-aveam nicio putinţă să scap din mâinile lor!

— Taci, dacă-ţi spun, afurisitule! strigă Tovkaci înciudat, ca o dădacă scoasă din răbdări, care dojeneşte un copilaş neastâmpărat. Te ajută la ceva să afli cum de-ai scăpat? Mulţumeşte-te că ai scăpat şi gata! S-au găsit şi

oameni care să nu te lase la greu! Şi acum ajunge! mai avem noi destule nopţi de fugă împreună! Crezi poate că treci în ochii leşilor drept un cazac de rând? Da’ de unde! Au pus preţ pe capul tău două mii de galbeni!

— Da Ostap? strigă Taras şi se încordă din răsputeri ca să se ridice, dar deodată îşi aminti cum vrăjmaşii l-au înhăţat pe Ostap, cum l-au legat chiar în faţa lui şi pricepu că acum voinicul e în mumie leşilor.

Şi durerea îi ameţi capul bătrân. Rupse şi smulse toate legăturile de pe răni, le aruncă cât colo, dădu să spună ceva cu glas tare, dar în loc de asta îndrugă vorbe fără şir; fierbinţeala şi aiurările puseră iar stăpânire pe dânsul şi vorbele nebuneşti, fără legătură între ele, ieşeau nestăvilite din gura lui.

Iar tovarăşul lui credincios stătea în faţa sa, ocărându-l şi copleşindu-l cu vorbe aspre pline de dojană. În cele din urmă, îl apucă de mâini şi de picioare, îl înfăşă ca pe un prunc, îi legă la loc rănile, îl înveli într-o piele de bou, apoi îl puse într-o scoarţă tare, îl prinse cu frânghii de şa şi porniră iar la drum în goană mare.

— O să te duc acasă, fie chiar şi mort! N-o să le îngădui leşilor să-şi bată joc de tine, neam de cazac, să-ţi sfârtece trupul în bucăţi şi să ţi-l azvârle în apă. De o fi să-ţi ciugulească hultanul ochii din cap, apoi să fie acela măcar un hultan din stepa noastră şi nu unul de-al leşilor, care vine de pe pământul lor. Măcar mort şi tot te-oi duce eu în Ucraina noastră!

Aşa vorbi tovarăşul credincios şi după ce umblă fără răgaz călare zile şi nopţi de-a rândul, îl duse pe Bulba, care zăcea fără cunoştinţă, drept la Seci. Acolo se apucă să-l tămăduiască, oblojindu-l zi şi noapte cu ierburi şi cataplasme; mai găsi şi o ovreică pricepută în ale tămăduirii, care vreme de o lună îi dădu să bea tot soiul de fierturi şi, în sfârşit, Taras se simţi mai bine. Fie că l-au ajutat doftoriile, fie că tăria lui de fier a biruit boala, dar

peste o lună şi jumătate, Taras se putu ţine pe picioare; rănile lui erau vindecate şi doar crestăturile lăsate de săbiile vrăjmaşe mărturiseau cât de adânc fusese rănit bătrânul cazac. Cu toate acestea Bulba era din zi în zi mai posomorât şi mai trist. Trei brazde adânci i se iviră pe frunte şi nu se mai neteziră niciodată. Îşi aruncă bătrânul privirile în jur şi văzu că toate erau acum schimbate la Seci. Vechii lui tovarăşi muriseră toţi pe câmpul de luptă. Nu mai rămăsese niciunul dintre aceia care se ridicaseră pentru dreptate, credinţă şi frăţie căzăcească. Că şi dintre aceia care porniseră cu hatmanul lor în urmărirea tătarilor nu mai rămăsese niciunul: toţi îşi dăduseră vieţile, toţi pieriseră, care în luptă, de moarte vitează, care de foame şi de sete în stepa sărată a Crimeii, care în robie, nemaiputând să îndure o asemenea ruşine. Nici vechiul hatman nu mai era de mult în viaţă, nici alţi tovarăşi bătrâni de-ai lui Bulba; peste mormintele celor care fuseseră odată cazaci plini de putere clocotitoare creştea acum iarba. I se năzărea lui Taras că parcă ar fi fost pe acolo un chef mare şi zgomotos, dar că acum vasele erau făcute ţăndări, că nu mai rămăsese pe nicăieri pic de vin, că oaspeţii şi slugile furaseră toate potirele şi năstrapele scumpe, iar stăpânul casei stătea încruntat şi-şi zicea: „Mai bine n-ar fi fost niciodată acel chef!” Zadarnic cei din jur căutau să-l întoarcă de la gândurilp lui şi să-l înveselească; zadarnic banduriştii bătrâni şi bărboşi, strânşi câte doi şi trei laolaltă, treceau pe dinaintea lui, slăvind isprăvile-i vitejeşti de cazac. Taras privea totul cu asprime şi nepăsare; pe faţa lui împietrită nu se putea citi decât o durere nestinsă şi cu capul lăsat trist în piept spunea într-una: „Fiul meu! Ostap al meu!”

În vremea asta, zăporojenii se găteau să pornească pe mare. Două sute de luntri fură coborâte pe apele Niprului şi, curând, Asia Mică zări şi ea cazaci cu capete rase şi cu câte un moţ lung în creştet, cazaci care treceau

prin foc şi sabie ţărmurile ei înfloritoare; mai zări şi turbanele localnicilor săi mahomedani presărate aidoma florilor fără număr prin câmpiile stropite de sânge sau plutind pe valuri lângă ţărmurile ei. Mai văzu nenumăraţi şalvari zăporojeni mânjiţi cu dohot şi nenumărate mâini vânjoase, cu biciuşti negre. Zăporojenii au mâncat şi au nenorocit toţi strugurii, iar prin moschee au lăsat grămezi întregi de bălegar; şalurile scumpe, persiene, le-au folosit drept brâie, încingându-le peste svitcile murdare. Şi multă vreme după aceea s-au mai găsit prin meleagurile pomenite pipe scurte de-ale zăporojenilor. Bucuroşi de isprava lor, au pornit apoi pe drum de întoarcere; dar o corabie turcească, cu zece tunuri, s-a luat după ei şi, trăgând din toate tunurile deodată, a împrăştiat ca pe nişte păsări luntrişoarele lor uşoare. A treia parte din cazaci îşi găsi moartea în valurile mării, dar ceilalţi se strânseră iar laolaltă şi ajunseră cu bine la gurile Niprului, aducând cu ei şi douăsprezece butoiaşe doldora de ţechini. Dar toate astea nu-l mai bucurau pe Taras. El pleca în lunci şi în stepă, zicând că se duce la vânătoare; alicele lui însă rămâneau toate necheltuite. Cu sufletul plin de durere se aşeza pe malul mării, punându-şi puşca jos şi şedea multă vreme aşa, cu capul plecat, rostind într-una: „Ostap al meu! Ostap al meu!” în faţa lui se aşterneau valurile sclipitoare ale Mării Negre; departe, în păpuriş, ţipa câte un pescăruş... Mustaţa căruntă a lui Bulba lucea ca argintul şi lacrimile una după alta îi picurau încet din ochi.

În cele din urmă Taras nu mai putu să îndure. „Fie ce-o fi, dar eu mă duc în cercetare, ca să aflu de-i viu ori în mormânt. Ori poate nici în mormânt nu mai e?! întâmple-se orice, că eu tot o să aflu!” Nu trecu o săptămână şi Taras se şi afla în oraşul Uman, călare pe cal, înarmat cu suliţă şi sabie, având plosca de drum prinsă în şa, ceaunaşul cu salamată, praf de puşcă şi cartuşe, piedici pentru cal şi câte altele ce-i trebuiau. În oraş, Bulba se

duse drept la o căsuţă urâtă şi murdară, cu ferestruicile mici, care abia se zăreau de afumate ce erau. Coşul de la sobă era astupat cu cârpe, iar acoperişul găurit era înţesat de vrăbii. Chiar în faţa uşii se ridica un morman de gunoi. Din fereastră se zărea un cap de ovreică, cu scufie împodobită cu mărgăritare înnegrite.

— Bărbatul ţi-e acasă? întrebă Taras, descălecând şi legându-şi calul de un cârlig de fier, bătut chiar lângă uşă.

— Acasă! răspunse femeia şi ieşi grăbită în prag, aducând o merţă de grăunţe pentru cal şi o cană de bere pentru călăreţ.

— Şi unde-i jidovul tău?

— E în odaia cealaltă; se roagă, spuse muierea făcând o plecăciune, iar când îl văzu pe Bulba că duce cana cu bere la gură, îi ură multă sănătate.

— Rămâi aici! Hrăneşte şi adapă calul, că eu vreau să vorbesc între patru ochi cu omul tău. Am treabă cu dânsul.

Ovreiul era vestitul Iankel, care se făcuse arendaş şi cârciumar în oraşul acela, îi avea acum la mână pe toţi panii şi şleahticii din împrejurimi, cărora le luase încetul cu încetul toţi banii şi-şi făcuse bine simţită şederea prin partea locului. Pe o întindere de trei leghe împrejur nu mai rămăsese niciun bordei în picioare: totul se dărăpănase, se învechise, totul se dusese pe băutură şi nu rămăsese decât sărăcia lucie şi zdrenţăroasă. Ţinutul întreg era pustiit, de parcă l-ar fi bântuit focul sau ciuma. Şi dacă Iankel ar mai fi trăit acolo încă zece ani, el ar fi pustiit, fără îndoială, tot voievodatul. Taras intră în odaie. Ovreiul se ruga, acoperit cu un tales destul de murdar şi tocmai bine se întoarse ca să scuipe pentru cea din urmă oară, după obiceiul credinţei sale, când, deodată, dădu cu ochii de Bulba, care se ţinea la spatele lui. Şi în aceeaşi clipă începură mai întâi şi-ntâi să joace înaintea lui cei două mii de galbeni făgăduiţi pentru capul cazacului; dar Iankel se ruşină şi el de lăcomia sa şi căută să înăbuşe pofta-i nesăţioasă de aur

ce-i încolăcea inima ca un şarpe.

— Ascultă, lankel, îi spuse Taras jidovului, care tot făcându-i plecăciuni, închise grijuliu uşa, ca să nu-i vadă cineva. Te-am scăpat de la moarte! Fără mine zăporojenir te-ar fi ciopârţit ca pe un câine! Acum e rândul tău să-mi faci un bine.

jidovul strâmbă puţin din nas.

— Ce bine? Dacă-i vorba de un bine care se poate face, atunci de ce nu l-aş face?

— Lasă palavrele! Du-mă la Varşovia.

— La Varşovia? Cum adică la Varşovia? întrebă lankel. Sprâncenele şi umerii lui se înălţară de uimire.

— Nu vreau s-aud nimic! Du-mă la Varşovia şi gata? Fie ce-o fi, dar eu vreau să-l mai văd o dată, să-i spun măcar o vorbă.

— Cui să-i spuneţi o vorbă?

— Lui Ostap, feciorul meu.

— Oare n-a auzit pan Taras că…

— Ştiu, ştiu tot: pe capul meu s-a pus preţ două mii de galbeni! Da bine mai cunosc, proştii de ei, cât face capul meu! Uite, eu îţi dau cinci mii. Două mii acum, şi Bulba deşertă din buzunarele lui două mii de galbeni, iar ceilalţi când m-oi întoarce.

Ovreiul înşfacă un ştergar şi acoperi cât ai clipi galbenii cu el.

— Vai ce ban frumos! Vai ce ban frumos! nu mai contenea el, răsucind un galben între degete şi încercându-l între dinţi. Eu aşa cred, că omul de la care a luat pan Taras galbenii ăştia minunaţi n-a mai trăit niciun ceas pe lume, ci s-a dus la râu şi s-a înecat în apele lui, de inimă rea că a pierdut asemenea galbeni!

— N-aş fi stat eu să mă rog de tine! M-aş fi dus poate singur la Varşovia, dar mi-e că mă cunoaşte careva şi că pun mâna pe mine afurisiţii ceia de Ieşi, pentru că eu nu-s hâtru la scorneli. Pe când voi, jidovii, sunteţi parcă anume

făcuţi pentru ele. Sunteţi în stare să-l trageţi pe sfoară şi pe dracu'! Voi cunoaşteţi toate vicleşugurile. Iacă de ce am venit la tine! Ş-apoi nici la Varşovia nu m-aş fi descurcat eu de unul singur! Pune chiar acum caii la căruţă şi du-mă!

— Da ce gândeşte pan Bulba, că-i de ajuns să înhami iapa la căruţă şi „di, murgule"? îşi închipuie cumva pan Taras că pot să-l duc aşa, cum e, fără să-l ascund?

— Bine, atunci ascunde-mă cum te-i pricepe! Bagă-mă într-un butoi deşert! Merge?

— Vai, vai, vai! Crede oare pan Taras că eu pot să-l bag într-un butoi? Nu-şi dă seama, oare, că fiecare o să-şi închipuie că duc rachiu?

— N-are decât să creadă!

— Cum? Adică să creadă că-i rachiu, da? mai zise jidovul şi se apucă cu amândouă mumie de perciuni şi pe urmă îşi înălţă braţele către cer.

— Ei? Ce-ai rămas aşa, ca trăsnit?

— Nu ştie oare pan Taras că dumnezeu a lăsat anume rachiul pe lumea asta, ca să-l guste fiecare? Acolo toţi îs lacomi şi pofticioşi. Un şleahtic e gata să alerge cinci verste în urma butoiului. Iar de i-o da prin cap să sfredelească şi o găurică în fund, o să vadă numaidecât că nu curge nimic din butoi şi o să zică: „Un jidov n-o să ducă el butoiul gol la târg! Trebuie să fie ceva la mijloc! Puneţi mâna pe jidov, legaţi-l, luaţi-i banii şi aruncaţi-l în temniţă!" Pentru că toate relele în capul unui jidov se sparg! Pentru că un jidov e socotit câine de toţi ceilalţi! Pentru că fiecare îşi zice că dacă eşti jidov, nu eşti om!

— Atunci ascunde-mă într-un car cu peşte!

— Nu se poate, pan Taras! Zău că nu se poate! Azi pretutindeni în Lehia oamenii sunt flămânzi ca nişte din! O să fure tot peştele şi o să-l dibuie şi pe pan.

— Atunci du-mă călare pe dracu', numai du-mă!

— Ascultă-mă, ascultă-mă bine, pan Taras! spuse lankel, trăgându-şi în sus mânecile şi apropiindu-se de

Bulba cu degetele răşchirate. Iaca ce o să facem: pretutindeni se lucrează acum la castele şi cetăţi! De prin Nemţie au venit încoace ingineri franţuji şi din această pricină, pe toate drumurile oamenii cară o mulţime de pietre şi cărămizi. Să se culce pan Taras pe fundul căruţei, iar deasupra o să grămădesc cărămizi. Pan Taras arată plin de sănătate şi putere şi nu-i mare lucru dacă o să-l apese puţintel; iar eu oi face în fundul carului şi o găurică pentru a-l hrăni pe pan.

— Fă cum ştii, dar hai odată!

Peste un ceas, ieşi din Uman o căruţă plină cu cărămizi cu două gloabe înhămate la ea. Pe una din gloabe şedea lankel cel înalt, iar perciunii lui lungi şi inelaţi fâlfâiau în vânt de sub tichiuţă, pe când trupul deşirat ca un stâlp din marginea drumului sălta legănat de mârţoaga lui.

XI

Pe vremea când se desfăşurau întâmplările despre care se povesteşte aici, graniţele dintre ţări nu erau cercetate nici de vameşi, nici de grăniceri – spaima oamenilor întreprinzători – şi de aceea fiecare era liber să ducă cu el ce-i plăcea. Dacă se întâmpla uneori să te caute cineva şi să te cerceteze ce duci, apoi o făcea de cele mai multe ori pentru plăcerea lui, mai cu seamă dacă în car se găseau lucruri ademenitoare pentru ochi, şi când se putea bizui pe puterea şi greutatea palmei sale. Dar cărămida nu găsea niciun doritor care s-o cerceteze şi de aceea carul intră fără nicio piedică pe poarta cea mare a oraşului. Închis cum era în cuşca lui strâmtă, Bulba auzea doar zgomotul din jur, strigătele căruţaşilor şi mai mult nimic, lankel, care sălta într-una pe armăsarul lui scurt de picioare şi prăfuit, făcu câteva ocoluri prin oraş şi coti apoi într-o ulicioară îngustă şi întunecoasă, care se numea Uliţa Murdară sau Uliţa Jidovească, pentru că aici se strânseseră într-adevăr aproape toţi ovreii din Varşovia.

Ulicioara asta semăna foarte bine cu măruntaiele unei curţi dosnice, răsturnate în afară. Soarele părea că nu intră aici niciodată. Casele cu desăvârşire înnegrite de vreme, cu prăjini aşezate de la o fereastră la alta, sporeau şi mai mult întunecimea. Arareori doar se zărea printre ele pata roşie a câte unui zid de cărămidă, dar şi acela era adesea aproape înnegrit. Când şi când, câte o bucată de perete proaspăt spoit şi scăldat în partea de SUS de lumina Vie a «narpini ţtrălnrpa rip *n-a*!

ochi. Tot ce se afla în uli-

cioara asta izbea cu putere privirea trecătorului: oucaţi se burlane, cârpe, coji de tot felul şi cioburi. Fiecare dintre locuitori azvârlea în drum tot ce nu-i mai era de trebuinţă, dând prilej trecătorilor să-şi „desfete” simţurile cu toate aceste gunoaie. Un călăreţ ce trecea pe-acolo cu calul său mai-mai c-ajungea cu mina prăjinile întinse prin fereastră între o casă şi alta, de care atârnau colţuni, nădragi sau câte o gâscă afumată. Ici-colo, la câte o ferestruică veche, se zărea chipul destul de drăgălaş al unei ovreicuţe, gătită cu mărgele, învechite şi ele. O droaie întreagă de ovreiaşi murdari şi zdrenţăroşi, cu părul creţ, strigau şi se tăvăleau în noroi. Un ovrei roşcovan, cu obrazul atât de pistruiat încât semăna cu un ou de vrabie, scoase capul pe o fereastră şi începu să sporovăiască cu lankel pe limba lui chisnovată şi lankel coti numaidecât într-o curte. Un alt ovrei, ce trecea tocmai pe uliţă, se opr-i şi intră în vorbă cu cei doi, astfel că Bulba, când izbuti, în sfârşit, să iasă de sub cărămizi, văzu trei jidovi la un loc, vorbind între ei cu mare înflăcărare.

lankel îi spuse atunci că o să se facă totul, că Ostap al lui stă închis în temniţa oraşului şi cu toate că e greu să-i îndupleci pe temniceri, el nădăjduieşte să mijlocească o întrevedere între Bulba şi fiul lui.

Apoi Bulba intră în casă, împreună cu cei trei jidovi.

Aici jidovii se apucară să turuie iar pe limba lor neînţeleasă. Taras îi privi pe fiecare în parte. Părea zguduit de un simţământ puternic: pe faţa lui aspră şi nepăsătoare se aprinse ca o rază atotmistuitoare de nădejde, acea nădejde care se strecoară uneori în sufletul omului covârşit de cea mai neagră jale; inima lui bătrână începu să bată mai cu putere, ca o inimă de flăcău.

— Ascultaţi-mă, jidovilor! spuse el cu glas care tremura de patimă. Voi puteţi face orice pe lumea asta! Puteţi scoate un lucru de pe fundul mării, dacă trebuie! Până şi zicala rămasă din bătrâni spune că jidovul e în stare să se fure şi pe el, dacă-şi pune în minte s-o facă. Liberaţi-l pe Ostap al meu! Prilejuiţi-i o scăpare din mâinile diavolilor acelora! îl vedeţi pe omul ăsta! l-am făgăduit douăsprezece mii de galbeni, dar o să mai pun la ei alte douăsprezece mii. O să vând tot: potirele scumpe şi aurul pe care l-am îngropat în pământ, casa şi haina de pe mine şi o să mai fac pe deasupra şi o înţelegere scrisă cu voi, pe toată viaţa, prin care o să mă prind să vă dau jumătate din toată prada de război pe care am s-o iau de azi înainte.

— Nu se poate, preamilostive pan! Nu se poate şi gata! răspunse lankel cu un oftat greu.

— Nu, nu se poate! întări şi alt jidov.

Apoi toţi trei schimbară o privire între dânşii.

— Ce-ar fi să încercăm totuşi? făcu apoi cel de-al treilea, privind sfios spre tovarăşii săi. Poate tot ne-o ajuta dumnezeu!

Apoi se apucară iarăşi să vorbească pe nemţeşte între ei. Dar oricât îşi încorda Bulba auzul, tot nu pricepea o iotă. Prinse doar cuvântul „Mardohai”, care se repeta adeseori, şi mai mult nimic.

— Uite ce e, pan Taras, spuse lankel, noi trebuie să ne sfătuim cu un om, care-i aşa un înţelept cum n-a văzut încă lumea! Vai cât îi de înţelept! Curat Solomon! Şi dacă nici el nu poate să facă nimic, apoi nimeni pe lumea asta

nu poate să facă nimic! Şezi binişor aici! Ţine cheia, şi să nu laşi pe nimeni în casă!

Şi ovreii ieşiră în stradă.

Taras încuie uşa, apoi se apropie de ferestruica cea mică a odăii şi privi jegosul bulevard ovreiesc. Cei trei jidovi se opriseră în mijlocul ulicioarei şi vorbeau între ei cu înfocare; nu trecu mult şi un al patrulea spori ceata lor, apoi un al cincilea. Taras auzi iar: „Mardohai, Mardohai”. Jidovii aruncau mereu căutături spre capătul uliţei. În sfârşit, de după un colţ de casă dărăpănată se ivi întâi un picior încălţat cu un papuc ovreiesc şi apoi poalele unui caftan larg. „A, Mardohai, Mardohai!” strigară într-un glas ovreii. Un om slab, ceva mai scund decât lankel, dar mult mai zbârcit la faţă şi cu buza de sus neobişnuit de mare, se apropie de ceata nerăbdătoare din uliţă şi atunci toţi jidovii se apucară să-i povestească dintr-odată păsul lor, luându-şi vorba din gură, iar Mardohai privi de câteva ori pe furiş spre ferestruica lui Taras, ceea ce-l făcu pe acesta să priceapă că e vorba de el. Mardohai dădea într-una din imuni, le tăia şirul vorbei, scuipa adeseori în lături şi suflecându-şi poalele caftanului, îşi afunda mâna în buzunar, de unde scotea nişte flecuşteţe mărunte, arătându-şi cu acest prilej pantalonii scârnavi. Apoi toţi jidovii stârniră o hărmălaie atât de cumplită, încât acela dintre ei care făcea de strajă, fu nevoit să-i potolească prin semne, iar Taras se temu chiar o clipă că o să fie dat în vileag, dar îşi aminti numaidecât că ovreii nu ştiu să ţină sfat altfel decât în mijlocul uliţei şi că limba lor n-o pricepe nici dracu’, şi se potoli.

Peste câteva clipe, jidovii intrară cu toţii la el în odaie. Mardohai se apropie de Taras, îl bătu pe umăr şi-i spuse: „Dacă noi şi dumnezeu vrem să facem un lucru, apoi iese neapărat cum e mai bine”.

Taras se uită la acest Solomon, „cum n-a mai fost altul pe lume”, şi o licărire de nădejde se aprinse în

sufletul lui. Ce e drept, înfăţişarea acestuia trezea oarecare încredere: buza lui de sus putea să sperie pe oricine, grosimea ei se mai datora, fără îndoială, şi unor pricini dinafară. Drept barbă, numitul Solomon avea vreo cincisprezece fire de păr cu totul, şi acelea numai în partea stângă. Iar pe faţă i se zăreau atâtea semne de bătăi primite pentru tot soiul de isprăvi, încât până şi el le pierduse fără îndoială numărul şi se obişnuise să le socoată „aluniţe” din naştere.

Mardohai plecă apoi împreună cu tovarăşii săi, pătrunşi de uimire faţă de înţelepciunea lui. Bulba rămase singur. Trecea printr-o stare ciudată, nemaiîncercată de el; pentru prima oară în viaţă se simţea neliniştit. Sufletul lui era cuprins ca de friguri. Nu mai era cazacul de odinioară, neclintit şi puternic ca un stejar. Era şovăielnic, slab. Tresărea la orice foşnet, tresărea când vedea orice ovrei nou ce se ivea la capăt de uliţă. Rămase în aceeaşi stare toată ziua;

nu mâncă, nu bău şi nu-şi desprinse o clipă ochii de la ferestuica ce dădea în stradă. În sfârşit, seara târziu, se arătară Mardohai şi cu lankel. Inima lui Taras se opri în loc.

— Ei, cum a fost? Aţi izbutit? îi întrebă el, nerăbdător, ca un armăsar sălbatic.

Dar înainte de a se hotărî cei doi să-i răspundă, Taras văzu că Mardohai îşi pierduse şi cel de pe urmă zuluf care i se zărea – ce e drept, cam neîngrijit – de sub scufă. Jidovul dădu să-i spună ceva, dar îndrugă atâtea bazaconii, că Taras nu pricepu nimic. Cât despre lankel, acesta se mulţumea să ducă mereu mâna la gură, de parcă era răcit.

— Vai, milostive pan! spuse apoi lankel. Acum chiar că nu se poate! Să mor eu, dacă se poate! Oamenii ceia 3 Înt aşa de răi, că-ţi vine să-i stucheşti drept în creştetul capului! Să spună şi Mardohai! Mardohai a făcut nişte lucruri pe care nu le-a făcut încă nimeni pe lume, dar

dumnezeu n-a vrut de data asta să fie cum vrem noi! Sunt acolo trei mii de ostaşi şi mâine au să-i omoare pe toţi cei din închisoare.

Taras privi în ochii jidovilor, dar de data asta fără nerăbdare sau mânie.

— Iar dacă vrea pan Taras să-şi vadă feciorul, apoi trebuie să meargă mâine dis-de-dimineaţă, înainte de răsăritul soarelui. Străjile s-au înduplecat, iar unul din comandanţi ne-a dat făgăduiala lui. Dar să n-aibă ei parte de noroc pe lumea cealaltă! Oi, vei-s mir! Câtă lăcomie la oamenii ăştia! Nici chiar în rândurile noastre nu se află oameni ca ei! Le-am dat fieştecăruia câte cincizeci de galbeni, iar comandantului…

— Bine! Du-mă la el! rosti Taras cu hotărâre şi toată tăria i se întoarse iar în suflet.

Primi sfatul lui lankel să se îmbrace ca un graf străin sosit de pe meleaguri nemţeşti, pentru care împrejurare ovreiul prevăzător îi şi făcuse rost de veşmintele trebuincioase. Afară se înnoptase de tot. Stăpânul casei, binecunoscutul jidov roşcat şi pistruiat, scoase o saltea nenorocită, acoperită cu o rogojină, şi o întinse pe laviţă, pentru Taras. lankel se culcă pe jos, pe o saltea asemănătoare. Jidovul roşcat dădu de duşcă un păhărel de nu ştiu ce fiertură, îşi lepădă caftanul şi, rămas numai în colţuni şi în ghete, aducea foarte bine cu un pui de găină; apoi îşi luă balabusta şi intră împreună cu dânsa într-un fel de dulap. Doi plozi, ca doi căţeluşi de casă, se ghemuiră pe jos, lângă dulap. Dar Taras nu dormi. Şedea nemişcat, ciocănind cu degetele în masă. Între dinţi îşi ţinea obişnuita lui pipă din care pufăia din când în când, scoţând clăbuci de fum, din pricina cărora ovreiul adormit strănuta şi îşi băga nasul în plapomă. Dar de-abia se ivi pe cer o geană de lumină alburie, prevestitoare a zorilor, că Taras îl şi împinse pe lankel cu piciorul.

— Scoală, omule, şi dă-mi veşmintele celea de graf.

În câteva clipe fu gata; îşi înnegri mustăţile şi sprâncenele, îşi puse pe creştet o tichiuţă mică, neagră, şi nimeni, nici chiar cineva dintre cei mai buni prieteni cazaci n-ar fi spus că e dânsul. Arăta ca un om de treizeci şi cinci de ani. Obrajii lui străluceau de o roşeaţă sănătoasă şi până şi semnele lăsate de sabie îi dădeau un aer măreţ, poruncitor. Hainele ţesute cu fir îi veneau foarte bine.

Străzile oraşului erau cuprinse încă de somn. Nicio făptură dintre acelea care-şi agonisesc hrana din neguţătorie nu se arătase, purtându-şi taraba. Bulba şi lankel ajunseră, în sfârşit, în faţa unei clădiri care semăna cu un cocor aşezat pe pământ. Era joasă, lată, uriaşă, neagră de vreme; într-o parte a ei ţâşnea în sus, ca un gât de cocor, un turn înalt şi îngust, cu o bucăţică de acoperiş cocoţată în vârf. Clădirea asta împlinea o mulţime de slujbe. Aici erau cazărmile, închisoarea şi chiar şi judecătoria unde se cercetau fărădelegile. Drumeţii noştri intrară pe poartă şi se treziră numaidecât într-o sală foarte încăpătoare, ori mai degrabă o curte acoperită. Aici dormeau laolaltă aproape o mie de oameni. Drept în faţă se zărea o uşă joasă, înaintea căreia şedeau două străji, care jucau un joc: unul îl lovea pe celălalt cu două degete în palma mâinii. Străjile nu-i prea luară în seamă pe noii-veniţi şi întoarseră capul numai în clipa când lankel zise:

— Noi suntem! auziţi, pani? Noi suntem!

— Treceţi! spuse unul din cei doi, deschizând uşa cu o mână, iar cealaltă întinzând-o tovarăşului său pentru bobârnac.

Bulba şi lankel intrară într-un coridor îngust şi întunecat, din care pătrunseră într-o sală la fel cu cea dintâi, cu ferestruici mici în partea de sus.

— Cine-i acolo? strigară mai multe voci deodată, şi Taras zări destul de multe cătane înarmate până-n dinţi. Avem poruncă să nu lăsăm pe nimeni.

— Noi suntem! strigă atunci lankel. Aşa să trăiesc eu

că suntem noi, luminaţi pani!

Dar nimeni nu-i dădu ascultare. Din fericire, chiar în clipa aceea se apropie de ei un grăsun, care se vedea după toate că era şef, căci suduia mai amarnic decât ceilalţi.

— Noi suntem, pan! Dumneata ai şi avut prilejul să ne cunoşti şi pan graf o să te mai răsplătească şi de aici înainte!

— Lăsaţi-l să treacă, lua-v-ar toţi dracii cu mama lor cu tot. Dar să nu mai intre nimeni! Ş-apoi să nu mai prind pe nimeni că-şi scoate sabia sau că-şi face de cap pe jos, că…

Cei doi trecători nu mai auziră sfârşitul acestei porunci atât de înflorate.

— Suntem noi… sunt eu… oameni buni! spunea lankel, de câte ori se întâlnea cu cineva.

— Ce zici, acum s-ar putea? întrebă el pe unul din paznici, când ajunseră în cele din urmă la capătul coridorului.

— Se poate. Nu ştiu numai dacă o să vă lase chiar în temniţă, Ian nu mai e acolo. A fost înlocuit cu un altul, îi răspunse strâjnicul.

— Vai, vai! făcu încetişor jidovul. Asta-i tare rău, cinstite pan!

— Du-mă înainte! rosti Taras cu încăpăţânare.

Şi ovreiul îi făcu pe voie.

La uşa ogivală care ducea spre beciuri stătea un oştean cu mustaţa în trei rânduri. Rândul de deasupra se răsucea în sus, cel de la mijloc era drept, iar cel de dedesubt se pleoştea în jos şi din pricina asta îi dădea o înfăţişare de motan.

Ovreiul se încovoie mult de tot în faţa lui şi apropiindu-se dintr-o parte, zise:

— Luminăţia noastră! Pan prealuminat!

— Cu mine vorbeşti, jidovule?

— Cu domnia voastră, pan prealuminat!

— Hm! Şi când te gândeşti că sunt numai o cătană şi atât! răspunse mustăciosul şi în ochi i se aprinseră luminiţe de plăcere.

— Vai, şi eu îmi ziceam că sunteţi voievod! Vai, vai, vai! făcu ovreiul clătinând din cap şi desfăcându-şi degetele a mirare. Şi ce înfăţişare semeaţă! Să mor eu dacă nu semănaţi cu un polcovnic! Da, da, cu un polcovnic! Vă lipseşte numai atâtica ca să fiţi un polcovnic! Ar trebui să vi se dea, pan, un armăsar iute ca musca şi să fiţi pus să muştruluiţi polcurile.

Oşteanul îşi netezi rândul de jos al mustăţilor, iar ochii îi râdeau acum de-a binelea.

— Ehei, ce mai oameni, oştenii ăştia! urmă jidovul. Oi, vei-s mir, ce oameni straşnici! Fireturi, zorzoane… Strălucesc ca soarele! D-apoi şi duducile, când văd un oştean… vai, vai, vai!…

Şi ovreiul clătină iar din cap.

Oşteanul îşi înfoie cu mâna catul de sus al mustăţilor şi scăpă printre dinţi ceva asemănător cu un nechezat de cal.

— Rog frumos pe pan ostaş să-mi facă un bine! spuse apoi ovreiul. Uite, dumnealui, graful, sosit de prin meleagurile străine, vrea să-i vadă pe cazaci. De când e, n-a văzut ce neam de oameni sunt ei!

Grafii şi baronii străini erau lucru obişnuit în Lehia, îi atrăgea acolo de multe ori dorinţa de a vedea acest colţ aproape asiatic al Europei; ei socoteau că ţinuturile Moscovei şi Ucraina se găseau în Asia. De aceea, oşteanul făcu o plecăciune destul de adâncă în faţa lui Bulba şi găsi de cuviinţă să spună şi el câteva vorbe.

— Nu înţeleg, luminăţia voastră, zise el, de ce vreţi să-i vedeţi? Sunt nişte din, nu oameni! Chiar şi credinţa lor e dintre acelea pe care nu le cinsteşte nimeni.

— Ba minţi, fecior de satană! făcu Bulba. Câine eşti tu! Cum de-ndrăzneşti să spui de credinţa noastră că nu o

cinsteşte nimeni! Credinţa voastră de eretici n-o cinsteşte nimeni, nu pe-a noastră!

— Ehehei, prietene! strigă oşteanul. Acum ştiu cine eşti! Eşti şi tu dintre aceia pe care îi ţin închişi uite colo? Stai puţin, că o să-i chem numaidecât pe ai noştri!

Taras îşi dădu seama de greşeala săvârşită, dar încăpăţânarea şi ciuda îl împiedicau să se gândească cum anume ar putea s-o dreagă. Din fericire lankel îi sări numaidecât în ajutor.

— Prealuminate pan! Se poate să spui că dumnealui, graful e un cazac? Dacă ar fi fost cazac cu adevărat, de unde ar fi făcut rost de un asemenea veşmânt şi de înfăţişarea asta de graf?

— Fleacuri!... şi oşteanul deschise gura cât o şură, pregătindu-se să strige.

— Maria voastră, tăceţi! Tăceţi pentru dumnezeu! strigă lankel. Tăceţi, iar noi o să vă răsplătim pentru asta aşa cum nici n-aţi pomenit! Vă dăm doi galbeni!

— Nu mai pot! Doi galbeni! Doi galbeni sunt un fleac pentru mine! Eu îi dau bărbierului meu doi galbeni numai pentru jumătate de barbă. Să-mi dai o sută! şi zicând aşa, oşteanul îşi răsuci falnic catul de sus al mustăţilor. Iar de nu-mi dai suta, strig pe loc!

— Şi la ce ţi-o fi trebuind aşa de mulţi, spuse cu durere în glas ovreiul, galben la faţă, desfăcând băierile săculeţului său de piele. Totuşi era foarte mulţumit că n-avea în pungă mai mult decât atâta şi că oşteanul nu ştia să numere peste o sută. Haide, pan Taras, să plecăm cât mai iute! Vedeţi şi dumneavoastră ce oameni haini sunt pe-aici! mai spuse lankel, văzându-l pe oştean cum îşi prefiră galbenii în palmă, cu un fel de părere de rău că n-a cerut mai mult.

— Ce ai de gând, cătană blestemată? spuse deodată Bulba. Galbenii i-ai luat, da de arătat cazacii văd că nici nu te gândeşti? Trebuie să mi-i arăţi! Acum c-ai primit

galbenii, n-ai dreptul să dai înapoi!

— Haide, căraţi-vă la dracu', că, de nu, o să dau de veste chiar acum alor noştri şi o să vedeţi voi atunci... Spălaţi puţina, zic, şi cât mai repede!

— Să plecăm, pan Taras, zău să plecăm. Dă-i încolo! Să le dea dumnezeu nişte vise... să scuipe şi alta nu! strigă sărmanul lankel.

Bulba îşi lăsă încet capul în piept, se întoarse în loc şi porni înapoi, însoţit de dojenile lui lankel, pe care-l rodea jalea numai la gândul galbenilor pierduţi pe degeaba.

— La ce bun v-aţi legat de el? Trebuia să-l lăsaţi pe câinele cela să suduie-n voie! Ăştia nu pot trăi dacă nu suduie! Oi, vei-s mir, ce noroc le dă dumnezeu la câte unii! O sută de galbeni numai şi numai pentru că ne-a izgonit! Pe când alde noi... ne alegem cu perciunii smulşi, cu mutra zob, de ţi-e şi lehamite să ne vezi şi nici pomeneală de suta de galbeni. Of, doamne, doamne!

Dar asupra lui Bulba faptul că dăduseră greş avu o înrâurire cu mult mai mare şi asta se vedea după flacăra mistuitoare ce-i juca în ochi.

— Să mergem, zise el deodată, scuturându-se parcă din toropeală. Să mergem în piaţă. Vreau să văd cu ochii mei cum o să-l chinuie!

— Vai, pan Taras, pentru ce să mergem acolo? Că doar nu-i mai putem ajuta cu nimic!

— Să mergem! spuse Bulba încăpăţânat.

Şi ovreiul suspinând din greu se luă ca o dădacă după dânsul.

Piaţa unde trebuiau să fie omorâţi cazacii nu era greu de găsit: sumedenie de oameni se îndrepta într-acolo, din toate părţile. În veacul acela nemilos, o asemenea privelişte era socotită cât se poate de atrăgătoare nu numai pentru poporul de jos, ci şi pentru mai-marii lui. Mulţime mare de bătrâne, dintre cele mai cucernice, mulţime mare de fete tinere sau femei dintre cele mai

fricoase, care visau pe urmă toată noaptea leşuri însângerate şi strigau în somn atât de tare cum strigă numai un husar beat, nu scăpau totuşi niciun prilej de a privi toate astea. „Doamne, ce cazna!” ţipau uneori multe dintre ele cuprinse de istericale, şi închizând ochii, întorceau capul; dar rămâneau totuşi pe loc încă destulă vreme. Câte unii din mulţime căscau larg gura şi întindeau mâinile înainte, cuprinşi de dorinţa de a se urca în capul altora ca să vadă de acolo cât mai bine. Din noianul de capete obişnuite şi asemănătoare între ele, ieşea în vileag faţa cărnoasă a unui măcelar care urmărea cele ce se petreceau cu ochi de cunoscător, schimbând câte o vorbă-două cu meşterul făuritor de arme, căruia îi zicea „cumetre”, pentru că în zile de sărbătoare se îmbătau amândoi în aceeaşi cârciumă. Unii vorbeau cu înfocare despre cele ce vedeau, iar alţii făceau chiar prinsoare; dar cea mai mare parte o alcătuiau aceia care privesc tot ce se întâmplă în lume, scobindu-se în nas. În rândul întâi, chiar lângă mustăcioşii care alcătuiau garda civică, se zărea un şleahtic tânăr, care poate că nici nu era şleahtic, ci voia doar să pară, îmbrăcat ostăşeşte; se gătise cu tot ce avea pe lumea asta în aşa hal, că acasă la el nu mai rămăsese de bună seamă decât o cămaşă zdrenţăroasă şi o pereche de cizme scâlciate. La gât îi atârnau unul peste altul două lănţişoare cu nu ştiu ce galben spânzurat de ele. Venise cu drăguţa lui, Iuzâsea, şi acum se întorcea mereu să vadă dacă nu cumva i-o fi pătat cineva rochia de mătase. Tânărul îi lămurea cu atâta siguranţă tot ce vedea în jur, că să fi vrut mult şi bine şi n-aveau ce adăuga. „Toată lumea asta, pe care o vezi adunată aici, Iuzâsea, sufleţelul meu, a venit să se uite cum o să fie omorâţi tâlharii. Iar acela, pe care-l vezi, sufleţelul meu, cu securea şi alte scule în mână, e gâdele; el o să-i omoare. Când s-o porni să tragă pe roată sau să căznească într-alt chip, tâlharul acesta o să mai rămână viu; dar când i-o tăia capul cu securea, apoi să ştii,

sufletul meu, că îndată o să-şi dea duhul. Mai întâi o să ţipe şi o să se zbată, dar de cum i-or tăia capul, n-o să mai simtă nevoie nici să strige, nici să mănânce, nici să bea, şi asta, sufleţelul meu, pentru că n-o să mai aibă cap”. Iar luzâsea asculta toate astea cu teamă şi nesaţ. Acoperişurile caselor erau înţesate de lume. Prin ferestruicile podurilor priveau mutre din cale-afară de ciudate, cu mustăţi şi un soi de boneţele pe cap. În balcoane, umbriţi de baldachine, şedeau cei din protipendadă. Mânuţa gingaşă a unei domniţe, zâmbitoare şi strălucitoare ca zahărul în albeaţa ei, se ţinea de parmaclâc. Prealuminaţii pani, toţi îndeajuns de graşi, priveau cu înfăţişare falnică. O slugă în haine bogate, cu mânecile suflecate, umbla printre ei, purtând pe tavă tot soiul de băuturi şi mâncăruri. Adeseori câte o jucăuşă cu ochii negri apuca dulciuri şi fructe cu mânuţa ei albă şi le arunca în mulţime. Atunci ceata de cavaleri înfometaţi întindea care mai de care pălăriile ca să le prindă, iar un şleahtic înalt, care-i întrecea cu un cap pe toţi ceilalţi, îmbrăcat în veşmânt roşu ieşit de vreme, cu fireturi de aur înnegrite şi ele, apuca prada cu ajutorul mâinilor sale lungi, o săruta, o ducea o clipă la inimă şi numai după aceea o punea în gură. Un şoim privea şi el din cuşca lui aurită, atârnată de balcon: cu capul înclinat într-o parte şi cu un picior ridicat în aer, se zgâia la lumea adunată. Deodată însă mulţimea prinse a fremăta şi de pretutindeni se auziră strigăte: „Iată-i!... Îi aduce pe cazaci!... Cazacii! ...”

Veneau ca capetele descoperite, cu moţurile lor lungi şi cu bărbi mari ce le crescuseră în închisoare. Nici teamă, nici încruntare nu se zărea pe chipurile lor, ci o mândrie liniştită, senină. Veşmintele de postav scump se învechiseră în închisoare şi atârnau acum de pe ei ca nişte zdrenţe; nu se uitau la oamenii din jur, nici nu le făceau plecăciuni. În faţa tuturor păşea Ostap.

Ce o fi simţit bătrânul Taras la vederea lui Ostap al său? Ce o fi fost în inima lui? îl mânca din ochi, ascuns în mulţime cum era, şi nu lăsă să-i scape nicio mişcare. Robii se apropiau în acea clipă de locul unde trebuiau să-şi primească moartea. Ostap se opri. El cel dintâi trebuia să soarbă până la fund cupa amarului. Atunci, învăluindu-i pe toţi ai săi cu privirea, ridică mâna şi strigă cu glas tare:

— Deie domnul ca niciunul dintre ereticii care s-au adunat aici să nu auză, afurisiţii, văicăreli din gura creştinului care îndură cazne în faţa lor! Să nu rostească niciunul dintre noi vreo vorbă!

Şi după ce grăi aşa, se apropie de locul morţii.

— Aşa, fiule, bine ai grăit! spuse încetişor Bulba şi îşi plecă în pământ capul albit de ani.

Iar gâdeie smulse de pe Ostap zdrenţele învechite, îi prinse mâinile şi picioarele într-un fel de butuci de lemn anume lucraţi şi… Dar să nu mai tulburăm mintea cititorului înfăţişându-i priveliştea chinurilor nemaipomenite, la auzul cărora i s-ar ridica părul măciucă. Ele izvorau din sălbăticia acelui veac cumplit, când omul trăia doar prin sângeroase isprăvi ostăşeşti care-i căleau sufletul, închizându-l simţămintelor înalte. Zadarnic unii, ce e drept puţini la număr, şi care ieşeau din rândul obişnuiţilor timpului, se ridicau împotriva acestor fapte îngrozitoare. Zadarnic regele şi mulţi cavaleri cu mintea luminată căutau să arate celorlalţi că o asemenea sălbăticie nu face decât să aţâţe dorul de răzbunare al neamului căzăcesc. Dar puterea regelui şi a acelor luminaţi era nimic în faţa samavolniciei şi îndrăznelii dregătorilor statului, care prin lipsa lor de judecată, printr-o neînţelegere oarbă a viitorului, printr-o mândrie copilărească şi o fudulie jeftină, preschimbaseră sfatul bătrânilor într-o caricatură a cârmuirii.

Ostap îndură chinurile şi caznele ca un uriaş din poveste. Niciun strigăt, niciun geamăt nu scăpă de pe

buzele lui; nici măcar atunci când călăii începură să-i fărâme oasele mâinilor şi ale picioarelor, iar pârâitul lor înspăimântător se auzi până departe în rândurile privitorilor, învăluiţi de o tăcere de moarte, când duducile îşi întoarseră ochii de la cel chinuit, nici măcar atunci nu-i scăpă un geamăt cât de mic şi niciun muşchi nu i se clinti pe faţă. Taras stătea în mulţime cu capul plecat, iar ochii lui cătau cu mândrie în sus şi bătrânul încuviinţa: „Aşa, fiule, aşa!”

Dar când îl duseră pe Ostap la cele din urmă chinuri ale morţii, tăria voinicului prinse parcă a şovăi. Îşi roti ochii împrejur: Dumnezeule mare! Numai oameni necunoscuţi, numai feţe străine! De ar fi fost măcar cineva dintre cei dragi, acum când avea să-şi dea sufletul. Nu tânguirile şi plânsul măicuţei lui slabe ar fi vrut el să audă în acel ceas, nici strigătele deznădăjduite ale unei neveste care şi-ar fi smuls părul din cap şi s-ar fi lovit cu pumnii peste sânul alb! Nu! Ar fi vrut să vadă în faţa lui un bărbat cu tăria neclintită, care să-l răcorească prin vorbă înţeleaptă şi să-l mângâie în ceasul din urmă. Şi iată că puterea lui sufletească îl părăsi, şi strigă Ostap, cuprins de slăbiciune:

— Tată, unde eşti? Mă auzi tu oare?

— Te aud! răsună deodată în tăcerea de mormânt, şi toată mulţimea aceea fără număr se cutremură ca un singur om.

Parte din oştenii călări se repeziră să cerceteze cu grijă mulţimea, lankel se îngălbeni la faţă ca un mort, şi când cătanele se depărtară oleacă de dânsul, se întoarse cu teamă ca să vadă ce face Taras; dar acesta nu mai era lângă el; parcă-l înghiţise pământul.

XII

Dar iată că Taras nu pierise fără urmă. O sută douăzeci de mii de cazaci se arătară dintr-odată la graniţele Ucrainei. De data asta nu mai era o frântură de

oaste sau un pâlc ce pornea după pradă, sau în urmărirea tătarilor. Nu! Se ridicase seminţia întreagă, pentru că se umpluse paharul răbdării! Se ridicase pentru a răzbuna batjocura adusă drepturilor sale, înjosirea datinilor, pângărirea credinţei strămoşeşti şi a obiceiurilor sfinte, ocara adusă bisericilor, samavolniciile panilor străini, asuprirea poporului, unirea cu credinţa catolică, domnia ruşinoasă a jidovilor pe pământul pravoslavnic – într-un cuvânt tot ce sporise şi aţâţase din timpuri străvechi ura neîmpăcată a cazacilor. În capul a toată oastea asta multă ca frunza şi ca iarba se afla tânărul dar neînfricatul hatman Ostraniţa, iar alături de el se ţinea tovarăşul lui umblat prin lume, bătrânul Gunea, care-i era sfetnic credincios. Opt polcovnici călăuzeau fiecare câte un polc de douăsprezece mii de cazaci. Doi esauli mai mari şi un purtător al bunducului călăreau în urma hatmanului. În fruntea steagului celui mai de seamă, păşea mai-marele stegarijor, iar în depărtare, fluturau în vânt multe steaguri şi prapure. Un pâlc de purtători de semne duceau alte bunducuri. Mai erau acolo şi diferite feluri de luptători care alcătuiesc de obicei polcurile; cei de pe lângă căruţe, oşteni de rând, pisari, şi alături de ei pedestrime şi călărime. În afară de cazacii adunaţi prin recrutare, erau şi volintiri aproape tot atât de mulţi la număr. Se strânseseră de pretutindeni: din Cighirin, din Pereiaslav, din Baturin, din Gluhov, de prin părţile de jos ale Niprului, precum şi de prin părţile lui de sus şi de prin ostroave. Cai fără număr şi sumedenie de cară veneau pe câmo. Şi iaca, printre acei cazaci, printre acele opt polcuri, cel mai ales era unul, iar în capul lui se găsea Taras Bulba. Toate îi dădeau greutate asupra celorlalţi: anii, înţelepciunea căpătată în luptele prin care trecuse, ştiinţa de a mânui polcul şi ura cea mai aprigă faţă de duşman. Până şi cazacilor Li se păreau prea din cale-afară de cumplită cruzimea şi răfuielile lui neomenoase. Capul lui nins de ani hotăra una şi bună: foc

şi spânzurătoare; iar sfatul pe care-l dădea, când se adunau mai-marii oştirii, propovăduia nimicirea.

Să trecem peste povestirea tuturor luptelor în care cazacii au arătat ce pot, şi a întregii desfăşurări a războiului dus de ei: toate acestea au fost scrise de mult în paginile letopiseţelor. Şi apoi se ştie cum arată războiul dus pe pământul rusesc pentru credinţă: nu se află pe lumea asta o putere mai mare decât credinţa! Nebiruită şi spăimântătoare este această putere, asemenea stâncii care se înalţă dintre valurile mării în veci clocotitoare şi schimbăcioase, aşezată în mijlocul lor nu de mâna omenească. Din străfundurile mării îşi ridică ea spre ceruri pereţii cu neputinţă de zdruncinat, alcătuiţi numai şi numai din piatră, şi de pretutindeni se vede acea stâncă ce priveşte neînfricată, drept în faţă, valurile ce trec nesfârşite pe lângă ea. Vai de corabia care dă peste acea stâncă! Se prefac în aşchii catargele-i neputincioase şi prai se alege de tot ce-a fost pe puntea ei, iar văzduhurile răsună cutremurate de chemările deznădăjduite ale călătorilor sortiţi pieirii.

Pagini de letopiseţ ne spun cu de-amănuntul cum fugeau oştenii Ieşi din oraşele liberate, cum au fost spânzuraţi neruşinaţii arendaşi jidovi, cât de neputincios s-a dovedit a fi hatmanul Nikolae Potoţki numit de rigă, cu toată nenumărata lui oştire, împotriva acestei puteri de nebiruit; cum zdrobit şi urmărit şi-a înecat el, într-un râuleţ de doamne-ajută, floarea armatei sale; cum l-au împresurat puternicele polcuri căzăceşti în târguşorul Polonîi şi cum hatmanul leşesc, în deznădejdea lui, se legă în faţa lor că o să stăruie pe lângă rigă şi pe lângă dregătorii ceilalţi ai statului ca să împlinească întru totul vrerea cazacilor, întorcându-le toate drepturile şi pronomiile lor de odinioară. Dar nu erau atât de lipsiţi de minte cazacii ca să se lase amăgiţi de vorbele lui: ştiau ei din alte dăţi câte parale face legământul unui leah. Şi nu s-

ar mai fi fudulit Potoţki pe armăsarul său de şase mii de galbeni, atrăgând asupră-şi privirile doamnelor de neam mare şi zavistia boierimii leşeşti, n-ar mai fi făcut gură la sfaturile dregătorilor, n-ar mai fi dat ospeţe strălucite în cinstea senatorilor, dacă nu i-ar fi venit în ajutor preoţimea rusă din târguşorul acela. Când au văzut cazacii că le ies înainte toţi popii în odăjdii strălucitoare cusute cu fir, ducând cruci şi icoane, iar în fruntea lor păşeşte arhiereul cu crucea în mână şi cu mitră în cap, şi-au plecat cu toţii frunţile şi s-au descoperit. Nimănui nu i-ar fi făcut ei pe voie, poate nici chiar regelui; dar în faţa bisericii lor pravoslavnice n-au îndrăznit a se împotrivi şi au făcut pe placul preoţimii: s-au învoit să-l slobozească pe Potoţki împreună cu polcovnicii lui, după ce mai întâi aceştia le-au făgăduit cu legământ să lase libertate tuturor bisericilor pravoslavnice, să dea uitării ura străveche dintre ei şi să nu jignească prin nimic – oştirea căzăcească. Numai unul dintre polcovnicii zăporojeni nu se învoi de fel cu acea pace. Şi polcovnicul acela – era Taras. Smulgându-şi un smoc din părul lui cărunt, el – strigă:

— Tu, hatmane, şi voi, polcovnici! Nu faceţi treaba asta muierească! Nu vă încredeţi în Ieşi, că o să vă vândă – câinii!

Iar când pisarul polcului întocmi învoiala şi hatmanul o cântări cu mâna lui atotputernică, el îşi scoase paloşul de oţel curat şi sabia scumpă turcească din fierul cel mai de soi, o frânse în două ca pe un beţişor şi aruncă bucăţile departe, una în dreapta şi una în stânga, zicând:

— Rămâneţi dar cu bine! Aşa precum cele două capete ale acestei săbii nu s-or mai uni în veci între ele pentru a alcătui iar o sabie întreagă, aşa n-o să ne mai întâlnim nici noi, fraţi cazaci, pe lumea asta. Luaţi aminte la cuvântul meu de rămas bun, şi zicând aşa, glasul lui prinse putere şi se urcă spre înălţimi, căpătând o tărie neobişnuită şi tulburând inimile tuturor prin vorbele lui de

proroc: o să vă mai aduceţi voi aminte de mine în ceasul morţii! Credeţi că aţi cumpărat liniştea şi pacea? Credeţi că o să mai domniţi de aici înainte? O să domniţi voi, fără îndoială, dar cu altfel de domnie: ţie, hatmane, o să-ţi jupoaie pielea capului, au să ţi-o umple cu pleavă de hrişcă şi multă vreme au să ţi-o arate prin iarmaroace! Dar nici domniile voastre, boieri, n-o să vă purtaţi multă vreme capul pe umeri! O să vă prăpădiţi prin beciuri umede, zidiţi în hrube de piatră, dacă n-o să fiţi fierţi de vii în cazane, ca nişte berbeci! fără voi, cazacii mei, urmă dânsul întorcându-se către oamenii săi, care vreţi să muriţi de moarte bună? Nu pe cuptoare sau pe laviţe, vrednice numai de muieri, sau pe sub garduri de cârciumi, ca orice netrebnici, ci de moarte căzăcească, moarte vrednică, toţi pe acelaşi pat, ca mirele cu mireasa lui? Ori poate vreţi să vă-nturnaţi pe la casele voastre, să vă lepădaţi de credinţa strămoşească şi să duceţi în spate popii leşeşti?

— Ba vrem să mergem cu tine, pan polcovnic! Cu tine! strigară într-un glas toţi cei ce erau în polcul lui Taras şi mulţi alţii trecură îndată de partea lor.

— Ei, dacă vreţi să mă urmaţi pe mine, atunci haidem! făcu Taras, apoi îşi înfundă mai adânc căciula peste ochi, aruncă o privire aspră şi ameninţătoare celor care rămâneau şi, îndreptându-şi voiniceşte statura în şa, le strigă alor săi: Fie ca nimeni să nu aibă a ne pomeni vreodată cu o vorbă de ocară! Şi acum haideţi, feţii mei, în ospeţie la papistaşi!

Şi zicând aşa, dădu bici calului; în urma lui se înşirui pe drum tabăra de o sută de căruţe şi porniră odată cu ele mulţi cazaci călări şi pedeştri. Iar Taras se mai întoarse o dată în şa, ameninţându-i din ochi pe toţi cei rămaşi, şi privirile lui aruncau fulgere de mânie. Nimeni nu îndrăzni să-i oprească din drum. Polcul lui Taras plecă în ochii întreeii oştiri şi multă vreme şi-a mai întors capul bătrânul Bulba, ameninţândîntruna.

Iar hatmanul şi polcovnicii cu sufletele tulburate stăteau duşi pe gânduri şi tăceau cuprinşi parcă de o presimţire apăsătoare.

Şi nu degeaba prorocise Taras: toate se izbândiră întocmai, după cuvântul lui. Nu trecu mult şi după trădarea de la Kanev, capul hatmanului şi ale multora dintre tovarăşii lui cei mai de seamă fură trase în ţeapă.

Dar Taras? Taras îşi făcea mendrele prin toată ţara leşească, împreună cu polcul său: optsprezece târguri şi vreo patruzeci de biserici papistaşe fură mistuite de focul pus de el şi acum se îndrepta spre Cracovia. Mulţi Ieşi de tot soiul măcelărise în drumul său, multe palate dintre cele mai frumoase şi mai bogate jefuise şi nimicise; cazacii lui deschiseseră şi vărsaseră pe jos mieduri şi vinuri vechi de sute de ani, păstrate cu grijă prin beciurile panilor, ciopârţiseră şi arseseră postavuri scumpe, veşminte şi tacâmuri ascunse în cămări. „Nu cruţaţi nimic!” le spunea într-una Taras. Şi cazacii n-aveau milă nici măcar de duducile sprâncenate ori de fetele cu faţa ca laptele şi pieptul ca zăpada, care nu-şi găseau mântuire nici la porţile altarului. Taras le ardea de vii, cu altare cu tot. Câte braţe albe ca neaua s-au înălţat spre ceruri din vâlvătăi, odată cu strigăte atât de jalnice, că până şi ţărâna cea mai rece s-ar fi cutremurat ia auzul lor şi iarba câmpului s-ar fi aşternut pământului de jale... Dar surzi rămâneau la orice durere cazacii cu sufletele împietrite, care ridicau în vârful suliţelor până şi copilaşii de pe uliţe şi-i aruncau în foc. „Asta să vă fie pentru sufletul lui Ostap, Ieşi afurisiţi!” se mulţumea doar să spună Taras. Şi făcea praznic de ăsta, întru pomenirea lui Ostap, în orice târg unde pătrundea, până când ocârmuirea leşească îşi dădu seama că isprăvile lui Taras erau ceva mai mult decât o cotropire obişnuită şi îl trimiseră pe acelaşi Potoţki, cu cinci polcuri, dându-i poruncă să-l prindă pe Taras, fie ce-o fi.

Timp de şase zile au scăpat cazacii de urmăritori, umblând pe drumuri lăturalnice; caii lor, abia de puteau îndura goana nebunească care-i apăra pe cazaci. Dar Potoţki, de astă dată, fu la înălţimea poruncii primite: el îi urmări neobosit pe cazaci, pas cu pas, şi-i ajunse din urmă pe malul Nistrului, unde Bulba se statornicise într-o cetate părăsită, pe jumătate dărâmată, ca să-şi lase oamenii să se mai hodinească.

Cetatea aceea se înălţa chiar pe piscul înalt al malului povârnit, deasupra apelor Nistrului, cu bucata de meterez ce-i mai rămăsese şi zidurile-i aproape dărâmate. Iar piscul stâncos al malului era presărat cu pietriş şi fărâme de cărămidă şi părea gata să se prăvălească în orice clipă, jos în prăpastie. Acolo, în acel loc îi împresură pe cazaci hatmanul regelui, Potoţki, care se apropiase din cele două părţi ale cetăţii ce dădeau spre câmpie. Patru zile în şir s-au bătut cazacii şi au ţinut piept leşilor, apărându-se de ei cu cărămizi şi pietre. În cele din urmă însă, puterile cazacilor se istoviră, şi cum nu mai aveau nici cu ce să se bată, Taras hotărî să facă o spărtură prin rândurile duşmanilor. Şi ce să vezi? izbutiră într-adevăr cazacii să-şi croiască drum printre Ieşi. Şi cine ştie? Poate i-ar fi scăpat şi de astă dată caii lor iuţi la picior, când deodată, chiar în toiul goanei, Taras se opri strigând: „Staai! Mi-a picat luleaua! Nu vreau nici ea măcar să ajungă în mâinile afurisiţilor de Ieşi! Şi se aplecă bătrânul hatman şi prinse a cotrobăi prin iarbă după luleaua lui cu tutun, tovarăşă nedespărţită pe uscat şi pe apă, în război şi acasă. În vremea asta îl ajunse din urmă, în goana mare, o ceată de Ieşi, şi-l apucă de umerii puternici. Îşi scutură Bulba mădularele, dar nu mai căzură la pământ vrăjmaşii care-l apucaseră, cum se întâmpla înainte vreme. „Ehei, bătrâneţe, bătrâneţe!” spuse atunci bătrânul cazac şi-l podidi plânsul. Dar nu era de vină bătrâneţea, ci o putere mai mare, care-i biruise puterea: ca la vreo treizeci de

ostaşi se agăţaseră de mâinile şi de picioarele lui. „Am prins cioara! strigau leşii. Rămâne să vedem acum în ce chip am putea să-l cinstim mai bine pe câinele ăsta!” Şi hotărâră să-l ardă de viu în ochii tuturor, primind pentru asta şi încuviinţarea hatmanului lor. Chiar în acel loc se afla şi un copac uscat, cu vârful despicat de trăsnet. Îl legară vrăjmaşii cu lanţuri de fier de trunchiul copacului, îi ţintuiră mâinile în cuie şi săltându-l mai sus, ca să fie zărit de pretutindeni, se apucară să clădească rugul chiar la rădăcina copacului. Dar nu la rug privea Taras şi nu la focul care trebuia să-l mistuie se îndreptau gândurile lui, ci privea inimosul bătrân într-acolo unde cu focuri de flintă se apărau cazacii lui; de pe înălţimea pe care se găsea, vedea totul ca în palmă.

— Puneţi mâna, băieţi, puneţi mâna cât mai iute pe colnicul din spatele pădurii, striga el. De acolo n-au cum să vă ia!

Dar vântul nu-i duse vorbele până la cazacii lui.

— O să se prăpădească, o să se prăpădească de-a surda, mai spuse Bulba cu deznădejde şi privi în jos, unde scânteiau apele Nistrului. Şi deodată ochii i se aprinseră de bucurie: văzu patru cârme de luntre ce se zăreau printre tufişurile malului, şi adunându-şi toate puterile, strigă cât îl ţinea gura:

— Daţi-vă spre mal, spre mal, băieţi! Ţineţi poteca ce coboară prin stânga! Jos sunt nişte luntri! Luaţi-le pe toate, ca să nu vă urmărească.

De astă dată vântul bătea din altă parte şi toate vorbele lui fură auzite de cazaci. Dar pentru acel sfat, Bulba primi numaidecât o lovitură grozavă de măciucă în cap şi toate prinseră a juca în faţa ochilor lui.

Ca vântul şi ca gândul se repeziră cazacii pe poteca cea repede; dar urmăritorii nu le dădeau pas! Şi cândvăzură fugarii că poteca se răsuceşte, coteşte şi se duce şerpuind în lături, spuseră cu toţii: „ta, hai, tovarăşi!

Fie ce-o fi!” Apoi se opriră o clipă locului, îşi ridicară în sus biciuştile şi scoaseră câte un şuierat. Iar caii lor tătăreşti se desprinseră de pământ, se întinseră în văzduh ca nişte şerpi, zburară peste prăpastie şi căzură drept în Nistru. Numai doi din toată ceata nu ajunseră în apă, ci prăbuşindu-se de sus peste colţuri de stânci, se zdrobiră de moarte cu cai cu tot, fără măcar a scoate un strigăt. În vremea asta, ceilalţi cazaci porniră înot pe apa râului, călări cum erau, şi se apucară să desprindă luntrile. Iar leşii se opriră la marginea prăpastiei, minunându-se de nemaiauzita ispravă căzăcească şi întrebându-se, să sară ori ba? Unul dintre ei, un polcovnic tânăr, cu sângele iute şi fierbinte, fratele frumoasei care-l vrăjise pe sărmanul Andrii, nu mai stătu să se gândească şi se repezi năprasnic, cu calul său, pe urmele cazacilor. Dar făcu de trei ori tumba în văzduh şi căzu drept peste colţurile ascuţite ale stâncilor, care-l sfârtecară în bucăţi; aşa pieri el în prăpastie, iar creierii lui amestecaţi cu sânge împroşcară tufişurile ce creşteau pe pereţii ei colţuroşi.

Când se dezmetici Taras Bulba de pe urma loviturii primite şi se uită spre Nistru, cazacii lui şedeau în luntri şi vâsleau cu lopeţile; de sus ploua cu gloanţe peste ei, dar gloanţele nu-i ajungeau… Şi ochii bătrânului hatman scânteiară de bucurie.

— Cu bine, fraţilor! le strigă el de sus. Să nu mă uitaţi şi chiar în primăvara care vine să vă întoarceţi din nou încoace şi să petreceţi cum se cade! Ei? l-aţi prins, Ieşi afurisiţi? Credeţi că se află pe lumea asta ceva care să poată înspăimânta un cazac? Aşteptaţi numai că o să vină vremea când o să aflaţi de-a binelea ce înseamnă credinţa pravoslavnică rusească! Chiar de pe acum simt popoarele mai îndepărtate şi mai apropiate că o să se ridice într-o zi pe pământul rusesc un ţar al lui şi că n-o să se afle putere pe lume care să-i poată ţine piept!…

…Iar limbile de foc şi începură să se ridice de pe rug,

şi cuprinzând picioarele lui Taras, învăluiră în vâlvătăi tot copacul. Dar se găsesc oare pe lumea asta ruguri, cazne ori vreo altă putere care să înfrângă puterea rusească?

Apă mare e Nistrul şi multe coturi mai are, mult stufăriş, multe grinduri de nisip, da şi multe bulboane adânci! Faţa râului luceşte ca oglinda, şi răsună de glasurile ascuţite ale lebedelor; semeţ şi repede spintecă apele lui mândra raţă sălbatică şi mulţi fluierari guleraţi cu guşe sângerii, precum şi alte păsări de baltă sălăşluiesc în păpurişurile de lângă mal. Cazacii lunecau uşor în bărcile lor înguste cu două cârme, vâslind toţi deodată cu lopeţile, ocolind cu grijă prundurile, speriind stoluri întregi de păsări şi nu mai conteneau să-l pomenească pe hatmanul lor.

Partea a doua

VII1

De-abia apuca să se răspândească prin Kiev dangătul, destul de răsunător, al clopotului de la seminar, aninat la poarta mănăstirii Fraţilor, că cete întregi de şcolari şi bursaci se grăbeau de zor într-acolo, de prin toate colţurile oraşului. „Grămăticii”, „retorii”, „filosofii” şi „teologii” 2 se îndreptau cam în silă spre clasele lor, ţinându-şi caietele subsuoară. Grămăticii erau încă mititei de tot: se-nghionteau în mers şi se certau între ei cu glăscioare cât se poate de subţirele. Aproape toţi aveau hăinuţele rupte sau pătate, iar buzunarele, doldora de tot soiul de nimicuri ca arşice, piuitoare făcute din pene, bucăţi de plăcintă mâncate la un capăt, ba adeseori chiar câte un pui de vrabie; se întâmpla câteodată ca vreuna din aceste vrăbiuţe să scoată dintr-odată un ciripit pătrunzător în liniştea de mormânt a clasei şi astfel să-i prilejuiască stăpânului său câteva linii zdravene pe podul palmelor sau chiar o răfuială cu nuiaua de vişin. Retorii păşeau mai aşezat: hainele lor erau adesea întregi; în schimb pe faţă aveau aproape întotdeauna câte o podoabă în chip de

„floricică retorică”: un ochi învineţit şi băgat în fundul capului, o băşică mare şi umflată în loc de buză, ori cine ştie ce alt semn. Retorii vorbeau şi se înjurau când erau între ei, cu glasuri mai groase. Cât despre filosofi, aceştia îi ziceau cu o octavă întreagă mai jos decât retorii, iar în buzunare, în afară de mahorcă tare, nu mai aveau nimic. Nu obişnuiau să mai pună şi câte ceva

Vii este o plăsmuire uriaşă a imaginaţiei poporului. Acesta e numele pe care malorossienii îl dau mai-marelui spiriduşilor. Vii are pleoape grele ce cad până la pământ, Toată povestirea e culeasă din popor. Eu unul n-am vrut să schimb nimic din ea şi o redau aproape în aceeaşi formă simplă în care am auzit-o. (N. aut.).

2 în internatele burselor, elevii din clasele superioare – porecliţi „filosofi” şi „teologi” – aveau sub ascultarea lor pe cei din clasele inferioare – „grămătici” şi „retori”.

la o parte: înfulecau pe loc tot ce le cădea la îndemână; duhneau uneori atât de grozav a pipă şi a basamac, încât câte un meseriaş care trecea pe lângă ei se oprea locului şi adulmeca aerul vreme îndelungată, ca un copoi.

În acel ceas al dimineţii, târgul abia începea să prindă viaţă şi precupeţele cu covrigi, jimble, sâmburi de harbuz şi prăjiturele cu miere şi mac trăgeau pe-ntrecute de poalele hainei acelora dintre bursaci care le aveau făcute din stofă subţire de lână, ori de bumbac.

— Conaşilor! Conaşilor! Veniţi încoace, aici! ţipau ele, care mai de care, din toate părţile.

— Hai la covrigi, dulciuri cu mac, turte dulci şi plăcinte că-s bune! Zău că-s tare bune! Au miere! Cu mâna mea le-am făcut!

Alta, finind în sus un beţişor lung şi răsucit, făcut din aluat, striga şi dânsa:

— Iaca un ţurţure! Cumpără un ţurţure, conaşule!

— Ba să nu care cumva să luaţi ceva de la dânsa: ia,

priviţi-o câtu-i de scârboasă, cu nasul ei pocit şi mâinile murdare…

Dar de filosofi şi teologi se temeau să se lege, pentru că acestora le plăcea doar să guste, şi pentru asta luau câte un pumn întreg de bunătăţi.

De cum ajungea la seminar, toată droaia se împrăştia prin clasele aflate în odăiţe joase, dar îndeajuns de încăpătoare, cu ferestre mici, uşi largi şi bănci mânjite. Clasele se umpleau dintr-odată de zumzetul feluritelor voci: monitorii îşi ascultau învăţăceii; glăsciorul înalt şi răsunător al grămăticului se potrivea numai bine cu zdrângănitul ochiurilor de sticlă ale ferestruicilor clasei, care-i răspundeau aproape pe acelaşi glas; într-un colţ zbârnâia retorul cu o gură atât de mare şi buze atât de groase, că s-ar fi potrivit pe puţin unui filosof. Zbârnâia atât de gros că dacă-l ascultai mai de departe, nu auzeai decât: bubu-bu! Monitorii, tot ascultând lecţia, trăgeau cu coada ochiului pe sub bancă, poate s-o îţi din buzunarul vreunui şcolar supus puterii lor vreo jimblă, un colţunaş sau o punguţă cu seminţe de dovleac.

În zilele când toată droaia asta de cărturari ajungea la şcoală ceva mai devreme, ori când se răspândea zvonul că profesorii o să mai întârzie, atunci, cu încuviinţarea tuturor se punea la cale o bătălie la care trebuiau să ia parte toţi, până şi cenzorii însărcinaţi cu supravegherea bunei rânduieli şi a bunei purtări a tot norodul şcolăresc. Doi dintre teologi hotărau de obicei cum avea să se desfăşoare lupta: o clasă întreagă împotriva altei clase întregi, ori să se împartă cu toţii în două tabere: bursacii şi seminariştii. Într-un fel sau altul, grămăticii erau aceia care începeau încăierarea, dar de îndată ce se amestecau retorii, ei o luau la sănătoasa, se urcau pe câte ceva mai înalt şi urmăreau de acolo bătălia. Mai târziu se avânta „filosofia” cu mustaţa-i neagră şi lungă, iar la urmă de tot intra şi „teologia” cu şalvarii ei înspăimântători şi grumajii

mari şi groase.

De obicei până la urmă teologia îi bătea pe toţi, şi filosofia care-şi scărpina coastele era înghesuită în clasă, unde se aşeza îndată în bănci, ca să-şi tragă sufletul. Profesorul care intra la lecţie şi care luase şi el parte pe vremuri la asemenea încăierări, ghicea dintr-o singură aruncătură de ochi azvârlită peste feţele aprinse ale învăţăceilor săi că lupta fusese straşnică; şi în vreme ce el şfichiuia cu nuiaua degetele retoricei, în clasa de alături, un alt profesor băga minţile în cap filosofiei, croind-o peste palme cu nişte lopăţele de lemn. În ceea ce priveşte teologii, lucrurile se petreceau cu totul altfel: ei căpătau, după spusa unui profesor de teologie, „câte o măsură de mazăre cu bobul mare", adică un număr de lovituri date cu o biciuşcă scurtă de piele.

La zile mari sau de sărbători, atât seminariştii cât şi bursacii umblau pe la casele oamenilor cu videiemul. Uneori jucau câte o comedie şi atunci neapărat că se acoperea de slavă câte un teolog de statură doar cu puţin mai mică decât clopotniţa din Kiev, care o făcea pe Irodiada sau pe Pentifreia, nevasta sfetnicului de la curtea faraonului Eghipetului. Drept răsplată, comedianţii se alegeau cu câte un cot de pânză, un sac de nuci, o jumătate de gâscă fiartă sau altceva asemănător.

Tot poporul acesta de cărturari, atât seminarul cât şi bursa, ce-şi purtau unul altuia un soi de ură rămasă prin clironomie, era cât se poate de sărac în ceea ce priveşte mijloacele de a-şi face rost de hrană şi totodată cât se poate de lacom: era, bunăoară, cu neputinţă, oricât te-ai fi străduit, să socoţi câte găluşti înfulecă fiecare dintre ei la cină; iată de ce prinosul dat din toată inima de către gospodarii mai înstăriţi nu putea fi îndestulător. De aceea „senatul", alcătuit din filosofi şi teologi, îi trimitea pe grămătici şi pe retori, sub conducerea câte unui filosof – iar uneori li se alătura pe de-a-ntregul cu tot corpul lui de

senatori – cu saci pe umeri întru pustiirea grădinilor de legume ale oamenilor. Atunci se ivea ia bursă bostanul fiert. Iar senatorii nimiceau atâţia harbuji şi zămoşi, încât a doua zi monitorii auzeau de la ei două lecţii în loc de una: cea rostită pe buze şi cea ghiorăită de maţele lor, de senatori. Atât bursacii cât şi seminariştii purtau un soi de surtuce lungi, ale căror poate ajungeau „până în zilele noastre”, o vorbă cu tâlc, care aici trebuia să-nsemne „mai jos de călcâie”.

Cea mai de seamă întâmplare din viaţa seminarului era vacanţa mare, care începea din luna iunie, când cei din internat, adică bursacii, erau lăsaţi să plece pe la casele lor. Atunci tot şleahul mare se umplea de grămătici, filosofi şi teologi. Acei dintre seminarişti, care n-aveau un cămin al lor, se duceau la câte un prieten. Filosofii şi teologii mergeau „pe condiţie”, adică se prindeau să înveţe ori să pregătească pentru şcoală câte o odraslă de gospodari mai avuţi şi căpătau pentru asta la sfârşitul verii o pereche de cizme, iar uneori şi de-un surtuc. Toată liota asta se ţinea ciotcă, asemeni unei şatre, îşi fierbea terciul şi dormea noaptea în câmp deschis. Fiecare târâia după dânsul câte un sac în care avea o cămaşă de schimb şi o pereche de obiele. Teologii erau deosebit de păstrători şi grijulii: ca să nu-şi tocească cizmele, şi le scoteau, le aninau de un băţ şi le purtau pe umeri, mai ales când se întâmpla să fie noroi. Atunci îşi suflecau şalvarii până la genunchi şi intrau fără teamă în băltoace, împroşcând apă cu picioarele lor goale. De cum zăreau câte un cătun aşezat mai la o parte, coteau îndată de pe drum şi se apropiau de casa cea mai arătoasă, se înşiruiau în faţa ferestrelor şi se porneau să cânte psalmi, cât îi ţinea gura. Stăpânul casei, câte un malorossian mai bătrân dintre cazaci, îi asculta vreme îndelungată cu bărbia proptită în pumni, apoi începea să plângă amarnic şi îi spunea nevesti-sii: „Femeie! Cântecul ăsta de-l zic şcolarii trebuie să fie plin de înţelepciune! Vezi

de le dă slănină şi altceva ce mai avem!” Şi o strachină plină de colţunaşi se răsturna în sac. Apoi o halcă bună de slănină, câteva pite, iar uneori şi o găină cu aripile legate se alătura colţunaşilor. Întăriţi astfel cu de-ale gurii pentru mai târziu, grămăticii, retorii, filosofii şi teologii îşi vedeau mai departe de drum. Dar cu cât înaintau, cu atât ceata lor se mistuia. Mai toţi se împrăştiau pe la casele lor şi rămâneau doar aceia care-şi aveau cuibul părintesc mai departe decât alţii.

Într-o zi, în timpul unei astfel de călătorii, trei bursaci, dând de fundul sacului, cotiră de pe drum cu gândul să facă rost de-ale mâncării în cel dintâi cătun ieşit în cale. Aceşti bursaci erau: teologul Haliava, filosoful Homa Brut şi retorul Tiberiu Gorobeţ.

Teologul era un voinic lat în umeri, dar avea un nărav din cale-afară de ciudat: şterpelea fără să mai stea pe gânduri tot ce-i cădea sub mână. În alte privinţe era cât se poate de ursuz, iar când se brodea să se-mbete, atât de bine se ascundea prin buruieni că cei de la seminar se căzneau amarnic până să-l dibuiască.

Filosoful Homa Brut avea o fire veselă. Îi plăcea nespus să stea tolănit şi să tragă din lulea. Iar când se-ntâmpla să bea, tocmea negreşit lăutari şi juca cu mult foc trepacul.

I se-ntâmpla ades să guste „mazăre cu bobul mare”, dar o primea cu o nepăsare curat filosofică, spunând că „ce ţi-e scris, în frunte ţi-e pus”.

Retorul Tiberiu Gorobeţ n-avea încă dreptul să poarte mustăţi, să tragă rachiu şi să bea tutun. Se mulţumea doar să se poarte cu moţ şi de aceea firea lui nu se dădea încă prea mult în vileag; totuşi, judecând după cucuiele mari din frunte cu care se înfăţişa deseori în clasă, puteai să-ţi închipui că până la urmă o să iasă din el un viteaz fără pereche. Teologul Haliava şi filosoful Homa îl trăgeau ades de moţ, în semn de binevoitoare ocrotire şi-l întrebuinţau

ca deputat.

Se lăsase seara, când cei trei o cotiseră de pe drumul mare. Soarele de-abia asfinţise şi căldura lui mai dăinuia încă. Teologul şi filosoful înaintau tăcuţi, trăgând din lulele; retorul Tiberiu Gorobeţ reteza cu băţul pămătufurile scaieţilor din marginea drumului. Cărarea şerpuia printre pâlcuri de stejari şi tufe de alun ce năpădiseră lunca. Câte un muncel sau un colnic, verde şi rotund ca o cupolă, brăzdau ici-colo valea. Holdele de secară date-n pârg se iviră în două locuri, vestind apropierea unui sat. Dar trecuse mai bine de un ceas de când bursacii lăsaseră în urmă lanurile de secară şi nicio casă de om nu se ivea în calea lor. Amurgul cernise de-a binelea cerul şi doar la apus mai stăruia o urmă de văpaie purpurie.

— Ei, drăcia dracului! rosti filosoful Homa Brut, părea că dintr-o clipă-n alta o să dăm peste vreun cătun!

Teologul rămase tăcut, aruncă o privire de jur-împrejur, apoi îşi puse iar pipa între dinţi şi toţi trei îşi văzură de drum.

— Zău aşa! zise din nou filosoful, oprindu-se-n loc Nici ţipenie de om nicăieri.

— Poate tot o să dăm ceva mai departe de vreun cătun răspunse teologul, fără să-şi scoată luleaua din gură.

Cum necum, se lăsase noaptea de-a binelea, şi încă una neagră de tot. Frânturi de nori sporeau şi mai mult întunecimea şi, judecând după semne, nu te puteai aştepta nici la stele, nici la lună. Deodată bursacii îşi dădură seama că se abătuseră din cale şi că o luaseră demult razna pe câmp.

Filosoful căută cu piciorul în dreapta şi-n stânga, şi la urmă întrebă neliniştit:

— Da unde-o fi poteca?

Teologul tăcu iar o bucată de vreme şi după ce se gândi bine de tot, rosti:

— De-al E o noapte tare întunecoasă!

Retorul se depărtă de ei şi încercă să dibuie de-a buşilea drumul, dar mâinile lui nimereau doar prin vizuini de vulpi. Pretutindeni era numai stepă peste care părea că nu trecuse niciodată roată de car. Drumeţii se străduiră să mai înainteze cât de cât, dar peste tot locurile păreau la fel de neumblate. Filosoful cercă să strige, dar glasul i se stinse înăbuşit, fără să primească niciun răspuns. Doar cu puţin mai târziu se auzi un vaier slab ce aducea cu urletul lupilor.

— Ce-i de făcut? întrebă filosoful.

— Cum, ce? Rămânem aici şi dormim în câmp! răspunse teologul şi începu să se scotocească prin buzunar, ca să scoată amnarul şi să-şi aprindă iar pipa. Dar filosoful nu se putea împăca cu gândul acesta. Avea dintotdeauna obiceiui să stingă, în vederea nopţii, câte un codru de pâine cam de jumătate de pud şi vreo patru funturi de slănină pe deasupra şi simţea de data asta în stomac un fel de pustiu supărător. Şi apoi, cu toată firea lui veselă, filosoful se cam temea de lupi.

— Nu, Haliava, aşa nu merge, făcu dânsul. Cum adică? Să nu pui nimic pe inimă şi să te întinzi aşa la pământ, ca un câine? Hai să mai încercăm; poate tot om da de vreo casă de om şi ne-om alege măcar cu un păhărel de rachiu înainte de culcare!

De cum auzi cuvântul „rachiu”, teologul scuipă în lături şi răspunse:

— Asta aşa-i! Nu se cade să rămânem în câmp!

Bursacii porniră înainte şi, spre marea lor bucurie, auziră curând în depărtare lătrat de câini. Când se dumiriră din care parte vine, o luară mai repejor într-acolo şi după o bucată de drum zăriră o luminiţă.

— Un cătun! Zău că-i un cătun acolo! spuse filosoful.

Bănuiala lui se dovedi întemeiată: nu trecu mult şi cei trei zăriră într-adevăr un cătun mai mititel, alcătuit numai din două case, amândouă în aceeaşi curte. Ferestrele erau

luminate. Pe lângă ulucă creşteau vreo zece pruni. Bursacii se uitară printre crăpăturile porţii de scânduri şi văzură o ogradă înţesată cu cară de neguţători, în clipa aceea, pe cer începură să sclipească ici-colo stele

— Băgaţi de seamă, frăţiorilor, nu vă lăsaţi. Fie ce-o fi, da trebuie să ne găzduiască pentru noaptea asta!

Şi cei trei preaînvăţaţi bărbaţi izbiră laolaltă în poartă şi prinseră a striga:

— Deschide-o!

Uşa uneia dintre cele două case scârţâi prelung şi îndată după aceea bursacii văzură în faţa lor o bătrână îmbrăcată cu un cojoc de oaie.

— Care-i acolo? strigă femeia, tuşind înăbuşit.

— Lasă-ne, bunicuţo, să dormim aici, că uite, ne-am rătăcit. Şi în câmp deschis e jale… ca-ntr-o burtă goală.

— Da’ ce soi de oameni sunteţi?

— Oameni buni! Teologul Haliava, filosoful Brut şi retorul Gorobeţ.

— Nu se poate! bombăni bătrâna. Mi-i ograda plină de oameni şi în casă n-am niciun ungher slobod. Unde să vă culc? Ş-apoi toţi sunteţi cogeamite vlăjgani, c-o să-mi sfărâmaţi şi casă, de vă primesc înăuntru. Las că-i ştiu eu pe filosofii şi teologii ăştia, câte parale fac! Dacă stai să primeşti nişte beţivani ca voi, mâine-poimâine răruri şi fără bătătură! Haide, căraţi-vă! Aici nu-i de voi!

— Milostiveşte-te, bunicuţo! Se cade oare să se prăpădească aşa, degeaba, nişte suflete de creştini? Culcă-ne şi mata unde o fi! Şi dacă s-o întâmpla cumva să… mănţelegi, ori să facem vreo altă ispravă, să ni se usuce mâinile şi să ne cadă pe cap o năpastă de… doamne fereşte! Uite-aşa!

Bătrâna părea că se mai muiase oleacă.

— Bine, făcu dânsa, rumegând ceva în minte, o să vă las. Dar să ştiţi că vă culc pe fiecare în altă parte. Altminteri n-o să am linişte, dacă o să vă ştiu pe câteşitrei

la un loc.

— Asta cum ţi-o fi voia! N-o să ne împotrivim, îi răspunseră bursacii.

Poarta se deschise scârţâind şi drumeţii intrară în curte.

— Da’ ia zi, bunicuţo, începu filosoful în vreme ce mergea după babă, ce ar fi să… asta, cum s-ar zice… că zău, parcă mi-ar umbla careva cu căruţa prin burtă… De dimineaţă n-am pus o fărâmă-n gură.

— Ia te uită ce pofteşte dumnealui! făcu bătrâna. N-am nimic de-ale gurii şi nici măcar foc pe vatră n-am aprins astăzi.

— …Că noi te-am fi răsplătit mâine pentru toate cum se cuvine, cu bani peşin, urmă filosoful. Da, da, o să capeţi ceva… pe naiba, adăugă el încet.

— Haide, haide, mergeţi înainte şi spuneţi bogdaproste pentru ce vă dau! Iaca ce coconi gingaşi mi-a adus dracu’!

Filosoful Homa simţi că-l cuprinde o adevărată deznădejde la auzul unor astfel de vorbe. Dar deodată nările lui adulmecară miros de peşte uscat. Aruncându-şi ochii asupra şalvarilor teologului, care păşea alături de el, văzu că din buzunarul acestuia ieşea o coadă de peşte, mare cât toate zilele. Teologul se şi făcuse cu un caras mare, şterpelit dintr-un car de-al negustorilor. Dar pentru că săvârşea asemenea faptă fără niciun fel de lăcomie sau poftă de câştig, ci numai din obişnuinţă, iar acum uitase cu desăvârşire de carasul furat şi cerceta cu privirea ce-ar mai putea să şterpelească, hotărât să nu lase-n pace nici măcar roata veche şi ruptă de pe jos, filosoful Homa îşi afundă mâna în buzunarul teologului ca într-al său şi scoase de acolo carasul cu pricina.

În cele din urmă, bătrâna le găsi loc fiecăruia: pe retor îl culcă în casă, pe teolog îl închise într-o cămară goală, iar pe filosof îl duse într-un staul de oi, gol şi acesta.

De cum rămase singur, filosoful dădu gata într-o clipă carasul, cercetă cu de-amănuntul pereţii de nuiele împletite ale coşarului, repezi un picior în râtul porcului din coteţul vecin, care se trezise şi ardea pesemne de dorinţă să ştie ce se petrece, apoi se-ntoarse pe partea cealaltă şi se pregăti să tragă un pui de somn zdravăn, când, deodată, uşiţa joasă se deschise şi în staul intră bătrâna, plecându-şi tare capul.

— Ce-i, bunicuţo? Vrei ceva? o întrebă filosoful.

Dar bătrâna înainta drept spre el, cu braţele larg deschise.

„E-he-he! gândi filosoful. Numai că... nu se mai prinde, drăguţo! Ai cam îmbătrânit”, şi se dădu binişor la o parte. Dar baba se-ndreptă iar spre el, fără niciun fel de ruşine.

— La ascultă, bunicuţo, zise filosoful, ştii doară că suntem în post! Iar eu sunt un om, că nici pentru o mie de galbeni nu mă spurc!

Dar bătrâna îşi tot desfăcea braţele şi căuta să-l prindă, fără să rostească o vorbă.

Filosoful simţi că-l cuprinde spaima, mai cu seamă când văzu că ochii bătrânei sticlesc într-un fel cu totul neobişnuit.

— Bunicuţo, ce te-a apucat? Pleacă, du-te cu dumnezeu! strigă dânsul.

Dar bătrâna tăcea într-una şi-l tot prindea cu mâinile.

Atunci flăcăul se ridică iute în picioare, cu gândul să fugă, dar bătrâna se aşeză în uşă, îşi pironi asupra lui ochii scânteietori şi dădea să se apropie iar de dânsul.

Filosoful voi s-o îmbrâncească cât colo, dar văzu cu uimire că mâinile-i sunt ţepene şi nici picioarele nu le mai poate mişca; îşi dădu seama îngrozit că nu-i în stare să scoată niciun sunet: vorbele i se grămădeau nerostite pe buze. Auzea doar bătăile năvalnice ale inimii lui. Apoi văzu că bătrâna se apropie de dânsul, îi aşază mâinile cruciş pe

piept, îi pleacă fruntea, sare în spinarea lui cu repeziciunea unei pisici, îl loveşte cu mătura-n coastă şi... o porni în goană săltând în mers ca un cal de călărie, ducând-o pe bătrână în cârcă. Toate astea se petrecură atât de iute, încât filosoful de-abia a putut să-şi dea seama ce-i cu dânsul şi se apucă cu amândouă mâinile de genunchi, cu gândul să-şi oprească în loc picioarele. Dar spre marea lui uimire, ele se ridicau împotriva voinţei lui şi făceau nişte copci mai ceva decât un armăsar caucazian. De-abia când lăsară în urmă cătunul şi în faţă li se aşternu o luncă întinsă, iar ceva mai încolo, codrul negru ca tăciunele, filosoful îşi zise: „Ehei! Păi asta-i vrăjitoare!”

Pe cer strălucea secera întoarsă a lunii. Lumina ei sfioasă şi scânteietoare se aşternea uşor peste pământ ca un văl subţire şi unduios. Codrul, luncile, cerul şi văile păreau că dorm cu ochii deschişi. Nicio adiere de vânt nu tresărea împrejur. Aerul proaspăt al nopţii era jilav şi călduţ. Umbrele copacilor şi ale tufelor cădeau în clinuri ascuţite, aidoma unor cozi de comete peste lunca uşor povârnită. Aşa arăta noaptea în care filosoful Homa Brut galopa, ducând în cârcă un călăreţ ciudat. Un simţământ chinuitor şi neplăcut, dar dulce în acelaşi timp îi cuprindea sufletul. Deodată îşi lăsă ochii în jos şi văzu că iarba, pe care o simţise chiar sub paşii săi, creştea acum undeva foarte adânc sub el şi foarte departe şi că peste ea se-ntindea o apă limpede ca un izvor de stâncă; pajiştea părea fundul unei mări luminoase şi străvezii până în adâncurile ei; flăcăul vedea limpede cum se oglindeşte în acea mare chipul său împreună cu cel al bătrânei ce-i sta cocoţată în spinare. Mai vedea în loc de lună, un fel de soare ce strălucea în apă, auzea clinchetul argintiu al clopoţeilor albaştri care-şi plecaseră căpşoarele, vedea ielele luminând de după tufe de rogoz... Ici-colo se întrezărea câte un spate sau un picior rotund cu carnea tare, plămădit din scânteieri şi freamăt... Una din iele îşi

întoarse spre dânsul chipul ei cu ochii luminoşi, strălucitori, aproape tăioşi, şi privirile astea, însoţite de cântec îi pătrundeau până-n suflet... Chipul ei se tot apropia... Uite-l, ajuns în faţa apei, tremură zguduit de un râs năvalnic şi... fuge... uite-o acum culcată pe spate... Sânii ei ca nişte nouraşi de faianţă nesmălţuită, de un alb fără luciu, par străvezii în bătaia soarelui ce aureşte rotunjimea lor gingaşă, mlădie... iar picurii de apă îi acoperiră cu mărgelele lor rotunde şi mici. Freamătă toată şi râde în valuri...

Vede el oare cu adevărat toate astea, ori ba? Sunt aievea ori în vis? Dar acolo ce-i? E vântul ori o muzică? Un clinchet răsună, se înalţă, sporeşte şi i se înfige-n suflet ca un tril dureros de pătrunzător...

„Ce-i asta?” se-ntreba Homa Brut pe când alerga nebuneşte înainte, cu ochii aţintiţi în jos. Sudoarea îi curgea şiroaie pe trup. Încerca un simţământ dulce şi drăcesc în acelaşi timp; un fel de încântare tăioasă ce-l umplea de-o spaimă chinuitoare. Adeseori i se părea că nu mai are de loc inimă, şi atunci îşi ducea iute mâna la piept, plin de frică. Vlăguit şi descumpănit, flăcăul începu să-şi amintească toate rugăciunile pe care le ştia. Spuse în gând, unul după altul, toate descântecele împotriva duhurilor rele şi deodată simţi un fel de uşurare; pasul i se domoli din ce în ce, iar vrăjitoarea din cârca lui îşi mai slăbi strânsoarea... Iarba deasă a luncii îi atingea iar picioarele şi nu mai vedea printre firele ei nimic neobişnuit. Secera luminoasă a lunii strălucea din nou sus pe cer.

„Stai că-ţi arăt eu ţie!” gândi filosoful Homa Brut şi începu să-şi rostească descântecele aproape cu voce tare. În cele din urmă sări cu iuţeala fulgerului de sub babă şi se urcă în spatele ei. Bătrâna o luă la goană cu paşii ei mărunţi şi fugi atât de iute încât călăreţul abia de-şi putea trage sufletul. Pământul luneca nebuneşte sub ei.

împrejurimile se vedeau limpede la lumina lunii, cu toate că era ştirbită. Văile erau netezi. Dar toate astea, din pricina iuţelii, treceau doar o clipă pe dinaintea ochilor filosofului într-o învălmăşeală neînţeleasă. Apoi flăcăul apucă de jos o scurtătură ce zăcea în drum şi începu să ciomăgească bătrâna din toate puterile. Baba slobozea răcnete sălbatice; dintru început erau pline de mânie şi ameninţări, apoi tot mai potolite, mai dulci, mai curate, până ce se stinseră aproape de tot şi se auzeau doar ca clinchetul slab al unor clopoţei de argint ce-i pătrundea până-n suflet; deodată un gând îi trecu fără voie prin minte: să fie asta cu adevărat o bătrână? „Auleu, nu mai pot!” rosti chiar atunci vrăjitoarea, secătuită de puteri şi se prăbuşi la pământ.

Flăcăul se ridică în picioare şi o privi drept în ochi. Zorile rumene se aprindeau pe cer şi în depărtare străluceau falnic clopotniţele de aur ale bisericilor din Kiev. În faţa lui zăcea la pământ o fată nespus de frumoasă, cu părul bogat, strâns într-o coadă pe jumătate despletită şi cu gene lungi, ca nişte săgeţi. Fără să mai ştie de ea, îşi aruncase în lături braţele-i albe goale şi gemea înălţând spre cer ochii plini de lacrimi.

Homa începu să tremure ca o frunză bătută de vânt: mila, o tulburare ciudată şi o sfială necunoscută încă puseră stăpânire pe sufletul lui. Apoi o luă la fugă cât îl ţineau picioarele. În tot timpul drumului, inima lui bătea neliniştită şi nu-şi putu în niciun chip tălmăci simţământul nou, nemaiîncercat, ce-i năpădise sufletul. Nu mai voia să meargă în sat, ci se grăbea spre Kiev, rumegând într-una în gând întâmplarea asta neînţeleasă…

În oraş nu era aproape nimeni dintre bursaci; se împrăştiaseră care încotro pe la sate, ori se duseseră „pe condiţie” sau fără nicio condiţie, pentru că prin satele Malorossiei poţi oricând să mănânci găluşti, brânză, smântână şi colţunaşi mari cât o pălărie, fără să scoţi din

buzunar nicio para chioară. Casa mare şi şubredă în care se adăposteau bursacii era cu desăvârşire pustie şi degeaba cotrobăi filosoful nostru prin toate ungherele şi până şi prin găurile sau ascunzătorile de sub acoperiş; nicăieri nu putu găsi o bucată de slănină sau cel puţin un coltuc de pâine uscată, lucruri care de obicei se cam doseau de către bursaci.

Cu toate astea, filosoful găsi foarte curând cum să iasă din încurcătură: trecu de vreo trei ori prin piaţă, fluierând, schimbă tocmai hăt la capăt câteva ocheade cu o vădană tinerică cu boneţică galbenă, ce vindea panglici, alice şi roţi de car, şi fu în aceeaşi zi ospătat cu colţunaşi din făină de grâu, cu găină şi… într-un cuvânt mi-ar fi cu neputinţă să numesc tot ce-a avut flăcăul pe masa pusă într-o căsuţă de lut drăgălaşă, aşezată în mijlocul unei livezi cu vişini… în aceeaşi seară filosoful fu zărit şi în cârciumă: şedea tolănit pe laviţă, fumându-şi ca de obicei pipa şi la urmă îi azvârli cu nepăsare vorovaciului de cârciumar un galben… Avea în faţă o cană şi cu o nepăsare plină de mulţumire urmărea cu privirea toţi muşteriii care intrau şi ieşeau din cârciumă şi flăcăul nu se mai gândea de loc la întâmplarea lui atât de neobişnuită…

Nu trecu mult şi se răspândi zvonul cum că fata unuia dintre sotnicii cei mai de vază, al cărui sat se afla ca la vreo cincizeci de verste de Kiev, s-a întors într-o zi de la plimbare bătută măr, încât abia de s-a putut târî până la casa părintească şi că se afla acum pe patul de moarte; se mai zicea că dorinţa vădită de ea, înainte de a-şi da sufletul, a fost ca ruga din ceasul cel de pe urmă, precum şi toate molitfele vreme de trei zile după obştescul ei sfârşit să fie citite de unul din bursacii din Kiev, pe nume Homa Brut. Despre toate acestea, filosoful află chiar din gura rectorului, care l-a chemat anume în odaia lui şi i-a spus să se gătească fără cea mai mică zăbavă de drum, pentru că sotnicul cu pricina a trimis după el oameni şi o

căruţă.

La auzul acestor vorbe, stăpânit de-un simţământ nelămurit pe care nu şi-l putea tălmăci, filosoful s-a cutremurat. O presimţire apăsătoare îi şoptea că-l aşteaptă o nenorocire. Şi fără să ştie nici el de ce, îi răspunse pe faţă rectorului că nu se duce şi gata!

— Uite ce-i, *dominus* Homa! răspunse rectorul (care în unele împrejurări vorbea cât se poate de frumos cu cei de sub ascultarea lui): Pe tine nici dar cu un te-ntreabă dacă vrei ori nu vrei să te duci. Ţin să-ţi spun doar atât: că dacă doreşti neapărat să-ţi dai arama pe faţă şi faci pe nebunul, o să poruncesc cuiva să te şfichiuiască aşa de bine pe spate şi pe alte părţi ale trupului cu nuiele tinere de mesteacăn, că n-o să trebuiască să te mai duci nici ia baie!

Filosoful ieşi de la rector scărpinându-se uşurel după ureche, cu gândul ca la cel dintâi prilej nimerit să-şi pună toată nădejdea în picioare. Căzut pe gânduri, începu să coboare scara înaltă ce ducea în curtea împrejmuită cu plopi, când deodată rămase locului, auzind foarte bine glasul rectorului care dădea porunci chelarului său şi încă cuiva, pesemne vreunuia din trimişii sotnicului:

— Să-i spui bogdaproste boierului pentru păsat şi pentru ouă, zicea rectorul, şi mai spune-i că de cum or fi gata cărţile de care scrie dumnealui, i le trimit numaidecât. Le-am şi dat copistului ca să le scrie. Să nu uiţi iarăşi, drăguţule, să-i mai spui că pe moşia dumnealui ştiu că se găseşte peşte bun, mai cu osebire nisetru şi că ar face tare bine să-mi trimită şi mie când s-o-ntâmpla vreun prilej, ceva. Că în piaţă la noi, las că nu-i peşte bun, dar mai e şi scump pe deasupra. Iar tu, lavtuh, dă-le cazacilor câte un păhărel de rachiu. Cât despre filosof, să mi-l legaţi, că altminteri o şterge, să ştiţi!

„L-auzi, afurisitul! îşi zise filosoful, a simţit ceva ţiparul ăsta lung de picioare!”

Când coborî scara, văzu carul cu coviltir, pe care, dintru început îl luă drept o magazie întreagă de grâne, pe roate, într-adevăr era adânc întocmai ca un cuptor de ars cărămidă. De fapt era o trăsură obişnuită de Cracovia, dintre acelea cu care pleacă uneori câte cincizeci de ovrei deodată, ca să-şi desfacă mărfurile prin toate oraşele pe unde nasurile lor adulmecă vreun iarmaroc. Lângă car îl aşteptau vreo şase cazaci zdraveni şi voinici, toţi oameni în vârstă. Svitcile lor din postav subţire împodobite cu ciucuri arătau că stăpânul e om cu vază şi bogat, iar urmele de săbii de pe faţă spuneau limpede că odinioară luaseră şi ei parte la războaie şi se acoperiseră de slavă.

„Ce să-i faci?! Ce ţi-e scris, în frunte ţi-e pus!” gândi filosoful şi întorcându-se către cazaci, rosti cu voce tare:

— Ziua bună, fraţi tovarăşi!

— Sănătate, coane filozofule! răspunseră unii dintre cazaci.

— Care va să zică, alături de domniile voastre mi-e hărăzit să călătoresc? Da’ ştiu că aveţi o trăsură... să vă trăiască! urmă el, urcându-se în car. Aici, dacă tocmeşti lăutari, poţi să şi joci, dacă vrei!

— Da! Trăsura-i tocmai bună! răspunse unul dintre cazaci, aşezându-se pe capră alături de vizitiul legat la cap cu o cârpă, pusă în locul căciulei, pe care o şi lăsase la cârciumă. Ceilalţi cinci, împreună cu filosoful trecură în fund şi se aşezară pe sacii plini cu felurite mărfuri cumpărate din oraş.

— Tare aş vrea să ştiu, zise filosoful, dacă trăsura asta ar fi încărcată cu o marfă, de pildă sare ori cercuri de fier, câţi cai ar fi de trebuinţă ca s-o tragă?

— Da, răspunse cazacul de pe capră, după o vreme de tăcere, ar fi nevoie de mulţi cai!

Şi după un asemenea răspuns atât de mulţumitor, cazacul se socoti în drept să tacă tot timpul drumului.

Filosoful ar fi dat mult să ştie cine era acest sotnic,

ce fire avea, ce era cu fata lui care se întorsese într-un fel atât de neobişnuit acasă şi se afla acum pe patul de moarte şi a cărei soartă se împletea de aci înainte atât de strâns cu soarta lui? Mai voia să ştie ce se petrece în casa sotnicului şi de aceea le punea mereu întrebări cazacilor, dar aceştia se vede că erau şi ei filosofi, pentru că drept răspuns tăceau şi trăgeau clin lulele, tolăniţi pe saci. Numai unul dintre ei vorbi deodată vizitiului de pe capră, dându-i o scurtă poruncă: „Bagă de seamă, Overko bătrâne, gură cască ce eşti! Când o fi să ne apropiem de cârciuma ceea de pe drumul Ciuhrailovski, să nu care cumva să uiţi să te opreşti şi să mă trezeşti pe mine şi pe ceilalţi voinici, de-o fi să ne fure somnul!” După care adormi destul de zgomotos. De altfel poveţele rostite n-aveau niciun rost, pentru că de-abia se apropie carul uriaş de cârciuma de pe drumul Ciuhrailovski, că toţi cazacii strigară ca unul: „Stai!” Afară de asta, caii lui Overko erau atât de bine deprinşi dinainte, că se opreau la fiecare cârciumă. Cu toate că afară era o zi călduroasă de iulie, cazacii coborâră până la unul din trăsură şi intrară într-o odaie joasă şi murdară, unde ovreiul-cârciumar se repezi plin de bucurie întru întâmpinarea vechilor săi muşterii. Îndată după asta ovreiul aduse sub poala hamei lui câţiva cârnaţi de porc şi-i aşeză pe masă, după care îşi înturnă numaidecât ochii de la fructul acesta oprit de Talmud. Muşteriii se aşezară cu toţii în jurul mesei şi în faţa fiecăruia răsări îndată câte o cană de lut. Filosoful Floma trebui să ia şi dânsul parte la ospăţul celorlalţi. Cum însă malorossienii, de îndată ce se cherchelesc puţin, încep să se pupe ori să plângă, foarte curând cârciuma cu pricina începu să răsune de sărutări: „Hai şi ne-om pupa, Spirid, frăţioare!” – „Fă-te-ncoa, Doroş, să te strâng la piept!”

Unul dintre cazaci, mai bătrân decât toţi ceilalţi, cu mustaţa căruntă, şedea cu obrazul sprijinit în pumn şi plângea cu sughiţuri, din toată inima, că nu mai are nici

tată, nici mamă şi că a rămas singur-singurel pe lume. Un altul părea tare sfătos şi-l tot mângâia, zicându-i: „Nu mai plânge, zău, nu mai plânge! Aşa-i viaţa!… Ştie el, dumnezeu, mai bine ce face!” Iar un al treilea, pe nume Doroş, era acum grozav de dornic să ştie toate şi întorcându-se spre filosoful Homa, îl tot întreba mereu:

— Mult aş vrea să aflu ce vă învaţă acolo, la bursa ceea? Oare tot numa’ scriptura ce o ceteşte dascălul în biserică, ori şi altele?

— Nu-I întreba! făcu sfătosul cu vorba-i tărăgănată, lasă-le să fie toate cum au fost. Că domnul ştie mai bine câte trebuie să se-ntâmple; domnul le ştie pe toate!…

— Ba nu, c-aş vrea să aflu şi eu, îi tot da zor Doroş, ce scrie în cărţile celea! Poate că-i cu totul altceva decât în ale dascălului.

— Vai de mine şi de mine! îi întorcea vorba sfătosul. La ce bun să glăsuieşti despre toate astea? Ţi-am spus că aşa-i voia domnului! Dacă le-a orânduit atotputernicul aşa, apoi n-ai cum să le schimbi şi pace!

— Nu! Vreau să cunosc toate câte-s scrise! O să mă duc şi eu la bursa ceea, zău că o să mă duc! Ori poate crezi cumva că n-o să le-nvăţ? O să le-nvăţ pe toate, da pe toate, uite-aşa!

— Of, doamne, dumnezeule! mai zise mângâietorul sfătos, lăsându-şi capul pe masă, fiindcă nu mai era în stare să-l ţină pe umeri.

Ceilalţi cazaci sporovăiau despre boieri şi tălmăceau de ce luminează luna sus pe cer.

Când văzu cu ce-s împuiate minţile însoţitorilor săi, filosoful Homa găsi că-i tocmai clipa prielnică pentru a spăla puţină. Ti vorbi mai întâi cazacului care plângea după tată şi mamă, zicându-i:

— De ce te-ai pus pe bocit, neiculiţă? Crezi că eu nu-s orfan? Lăsaţi-mă să plec, oameni buni! Ce aveţi cu mine?

— Hai să-l lăsăm! dădură glas câţiva dintre cazaci. N-

auzi că-i orfan? Meargă unde-o vrea, sărăcuţul de el I

— Of, doamne, dumnezeule! rosti iar mângâietorul, înălţându-şi capul. Daţi-i drumu'! Să meargă sănătos!

Şi cazacii erau gata să-l călăuzească chiar ei în stepa largă, când cel care se arătase dornic de a le afla pe toate, îi opri zicând:

— Staţi aşa. Vreau să vorbesc cu dânsul despre bursă, că o să mă duc şi eu la bursă…

De altfel nu-i de crezut că fuga plănuită s-ar fi putut săvârşi cu adevărat, pentru că în clipa când filosoful dădu să se scoale de la masă, îşi simţi picioarele ca de plumb şi văzu atât de multe uşi în odaie, că i-ar fi fost cu neputinţă s-o găsească pe cea bună.

Numai pe seară îşi aduse aminte toată ceata că trebuie să-şi vadă mai departe de drum. Atunci se căţărară din nou în căruţă şi porniră agale spre casă, îndemnând caii şi cântând un cântec ale cărui vorbe şi înţeles cu greu le-ar fi putut pricepe cineva. După ce merseră aşa o bună parte din noapte, pierzând mereu drumul, pe care îl cunoşteau cu ochii închişi, coborâră într-un târziu de pe un deal repede într-o vâlcea şi filosoful desluşi o ulucă sau un gard de nuiele ce se-ntindea de o parte şi de alta, cu pomi mărunţi pe lângă el, iar de după pomi, acoperişurile caselor. Era satul cel mare de sub stăpânirea sotnicului. Trecuse de mult de miezul nopţii; pe cerul întunecat luceau ici-colo steluţe mici. Nicio fereastră nu era luminată. Intrară în ogradă însoţiţi de lătratul câinilor. De amândouă părţile se ghiceau şuri şi căsuţe acoperite cu paie. Una dintre ele, aşezată chiar în faţa porţii, drept la mijloc, era ceva mai răsărită şi părea locuită de sotnic. Căruţa opri în faţa unei clădiri mai mici, o magazie pesemne, şi călătorii dintr-însa se duseră la culcare. Filosoful vrei totuşi să cerceteze măcar puţin conacul boieresc, fie şi numai pe dinafară; dar oricât se zgâi, nu izbuti să desluşească niciun lucru sub înfăţişarea lui

adevărată: în loc de casă vedea un urs; în loc de coş, îl vedea pe rector... Atunci dădu din mâna a pagubă şi se duse şi el la culcare.

Când se trezi a doua zi, toată casa era în picioare: în noaptea aceea murise duduca. Slugile alergau grăbite de colo-colo, câteva bătrâne plângeau... O droaie de gură-cască priveau prin crăpăturile ulucii în curtea boierească, de parcă ar fi putut să vadă ceva...

Filosoful se apucă să cerceteze pe-ndelete împrejurimile pe care nu le putuse vedea cumsecade noaptea. Casa boierească era mică şi joasă, de felul acelora care se clădeau de obicei în vechime prin părţile Malorossiei. Acoperişul era de paie. Un fruntar mic, ascuţit şi înalt, cu o ferestruică ce semăna bine cu un ochi îndreptat în sus, era împestriţat tot cu flori albastre şi galbene, printre care se zăreau secere roşii de lună nouă. Fruntarul era sprijinit pe stâlpi de stejar, ciopliţi în şase muchii în partea lor de jos, rotunzi de la jumătate în sus şi cu o lucrătură meşteşugită şi întortocheată la caoăt. Sub fruntar era un mic foişor, chiar la intrare, cu câte o bancă la dreapta şi la stânga. Pe cele două părţi ale casei erau streşini sprijinite pe stâlpi asemănători celor din faţă, răsuciţi pe alocuri. Un păr înalt cu coroana mai ascuţită spre vârf străjuia în faţa casei cu frunzişul lui verde, fremătător. În mijlocul curţii se ridicau câteva hambare, pe două şiruri, alcătuind un soi de uliţă largă ce ducea spre casă. Dincolo de hambare, aproape de tot de poartă, erau două beciuri triunghiulare, aşezate faţă-n faţă, şi acoperite de asemenea cu paie. Peretele ascuţit la vârf al fiecăruia dintre beciuri avea câte o uşiţă zugrăvită în fel şi chip, cu tot soiul de scorneli. Pe una din uşi era înfăţişat un cazac aşezat pe un butoi şi ţinând deasupra capului o cană pe care sta scris: „O să bem tot!” Pe cealaltă era o ploscă şi nişte carafe, iar în jur, pentru mai multă frumuseţe erau zugrăviţi: un cal cu picioarele în sus, o pipă, o tamburină,

şi sta scris: „Vinul e bucuria cazacului”. Din podul uneia dintre magazii, printr-o fereastră cât toate zilele, ieşea o bucată dintr-o tobă şi nişte goarne de aramă. Lângă poartă erau aşezate două tunuri. Toate arătau că stăpânul casei îndrăgea petrecerile şi că ograda lui răsuna adesea de zgomotul chefurilor. Dincolo de poartă se înălţau două mori de vânt. În spatele casei se întindeau livezi; printre vârfurile pomilor se zăreau doar căciulile întunecate ale coşurilor de pe căsuţele pitulate în desişul verde. Satul era aşezat pe o spinare lină de deal. Dinspre miazănoapte priveliştea era astupată de o costisă repede, ale cărei poate se sfârşeau chiar lângă curte. Când o priveai de jos, părea şi mai povârnită, iar pe vârful ei înalt se desluşeau ici-colo tulpini închircite de buruieni, nesre pe cerul luminos. Toată înfăţişarea dealului lutos şi dezgolit umolea sufletul de o tristeţe ne amurită. Coasta lui era brăzdată de râpe şi surpături scobite de ape. Pe povârnişul stâncos se ridicau, singuratice, două case; deasupra uneia din ele îşi resfira crengile un măr rotat, proptit la rădăcină de nişte ţăruşi cu muşuroaie de pământ în juru-le. Merele rupte de vânt se rostogoleau drept în curtea conacului. Din vârful dealului şerpuia pe toată coasta un drum, ce cobora pe lângă ograda boierească şi se pierdea mai departe, în sat. Filosoful măsură din ochi povârnişul înspăimântător de repede, îşi aminti călătoria din ajun şi-şi spuse că ori caii boierului erau din caieafară de deştepţi, ori cazacii aveau capetele din cale-afară de tari, dacă nici chiar atunci când erau ameţiţi de aburii băuturii nu se duceau de-a dura pe deal împreună cu hărăbaia şi cu toată încărcătura din ea. Filosoful stătea pe locul cel mai înalt din ogradă; când se întoarse şi se uită în partea cealaltă, zări o privelişte cu totul deosebită: satul, odată cu povârnişul pe care era aşezat, se rostogolea în vale. Lunci necuprinse se aşterneau până hăt departe; verdeaţa lor vie se întuneca treptat pe măsură ce se depărta şi rânduri-rânduri de sate

se întrezăreau ca nişte pete albastre, cu toate că se întindeau cale de vreo douăzeci de verste şi mai bine. În dreapta acestor lunci se înălţau şiruri întregi de dealuri, iar şi mai încolo şerpuia Niprul, pe-alocuri strălucitor, pe-alocuri întunecat.

— Tare-i frumos pe meleagurile astea! rosti filosoful. Trebuie să fie plăcut de tot să trăieşti pe-aici, să pescuieşti în Nipru şi în lacurile din împrejurimi şi să vânezi cu laţuri ori cu puşca ierunci şi sitari! De altminteri cred că sunt şi dropii câte vrei prin luncile astea. Poamele le-aş putea usca grămezi întregi şi pe urmă le-aş vinde în oraş sau, şi mai bine, aş face rachiu din ele. Pentru că rachiul de poame nu se poate asemui cu niciun vin spumos. Şi pentru că tot veni vorba, n-ar fi rău să chibzuiesc cum aş face s-o şterg de aici!

Zări dincolo de gardul împletit o cărăruie îngustă, năpădită toată de buruieni şi puse piciorul pe ea, fără niciun gând, plănuind doar să facă mai întâi o scurtă plimbare şi abia mal târziu s-o ia binişor printre căsuţe şi s-o zbughească în câmp deschis, când deodată simţi pe umăr o mână destul de grea. În spatele lui se ţinea acelaşi cazac bătrân care plânsese în ajun atât de amarnic moartea tatălui şi a mamei sale, precum şi singurătatea lui.

— Geaba ţi-ai pus în gând, coane filozofule, să te cari din sat! zise dânsul. Acilea, vezi mata, nu-i un loc de unde poţi s-o ştergi, ş-apoi şi drumurile sunt cam proaste pentru unul care le bate cu piciorul. Haide mai bine şi te du la boier, că te aşteaptă cam de multişor în odaia mare.

— Haidem dară! Mă rog… eu… cu toată plăcerea, răspunse filosoful, pornind după cazac.

Sotnicul, un om în pragul bătrâneţii, cu mustaţa căruntă şi cu adâncă durere întipărită pe obraz, şedea la masă în odaia mare, cu capul proptit în palme. N-avea nici cincizeci de ani împliniţi, dar marea mâhnire de pe faţa lui

gălbejită arăta limpede că sufletul i-a fost lovit şi ucis dintr-odată, într-o singură clipă şi că toată veselia lui de odinioară, toată viaţa lui plină de petreceri zgomotoase s-au dus pentru totdeauna. Când Homa, împreună cu bătrânul cazac intrară în odaie, sotnicul îşi trase o mână de pe faţă şi – răspunse cu o uşoară înclinare a capului la închinăciunea ilor adâncă. Homa şi cazacul se opriră respectuoşi la uşă.

— Cine eşti tu, om bun, de unde vii şi din ce pătură faci parte? îl întrebă sotnicul pe Homa, fără mângâiere şi fără asprime în glas.

— Sunt ucenic la seminar, şi-mi zice Homa Brut, filosoful.

— Da taică-tău ce-a fost?

— Nu ştiu, prealuminate boier!

— Da mumă-ta?

— Nici pe mama n-o cunosc. Dacă stai să te gândeşti bine, fără îndoială că am avut şi eu o mamă; dar cine a fost, unde şi când a trăit, asta zău că nu ştiu, milostivule 1

Sotnicul tăcu şi rămase o clipă pe gânduri.

— Da’ pe fie-mea cum ai cunoscut-o?

— N-am cunoscut-o de fel, preacinstite boier, zău că n-am cunoscut-o! De când sunt n-am avut de-a face cu duducuţa! Să fie la ea acolo, ca să nu zic o vorbuliţă mai necuviincioasă!

— Atunci pentru ce ţi-a sorocii ţie şi nimănui altuia ca să citeşti la căpătâiul ei?

Filosoful ridică din umeri:

— Dumnezeu ştie ce-o fi însemnând asta! Este cunoscut doară că boierii vor uneori câte ceva, că nici omul cel mai învăţat de pe lume n-ar putea să-l descurce. Ş-apoi nu spune şi zicala: „Să-i bădie până-n cer, c-aşa-i vrerea de boier”?

— Nu cumva minţi, filozofule?

— Să mă trăsnească, dacă mint!

— De-ar fi zăbovit doar o clipă mai mult pe lumea asta, rosti cu mâhnire sotnicul, aş fi aflat fără doar şi poate tot adevărul! „Să nu laşi pe nimeni să citească la căpătâiul meu, taică, ci să repezi neîntârziat pe cineva la Kiev, ca să-l aducă de acolo pe bursacul Homa Brut. Trei nopţi de-a rândul să se roage pentru sufletul meu păcătos. El ştie…” Dar ce ştie, asta n-am mai auzit-o. Atâta doară a putut să spună porumbiţa mea şi şi-a dat sufletul. Tu, om bun, pesemne că eşti vestit pentru viaţa ta cuvioasă şi pentru făpturi plăcute lui dumnezeu şi dânsa poate c-o fi auzit despre tine…

— Cine? Eu? rosti filosoful, făcând un pas îndărăt de uimire. Eu? Prin viaţă cuvioasă? mai zise dânsul şi privi drept în ochii sotnicului. Doamne fereşte, boierule! Ce tot spui? Păi eu… cu toate că nu prea e cuviincios ce o să spun acum – am fost la brutăreasă chiar în ajun de joia patimilor!

— Ei… atunci o fi pentru altceva! Trebuie să-ţi începi treaba chiar astăzi!

— Aş vrea să spun doar atât domniei tale… se-nţelege că orice om luminat întru sfânta scriptură poate, asta… după cât îl taie capul… numai că aici ar fi mai nimerit un diacon – ori cel puţin un dascăl… Dumnealor sunt mai pricepuţi şi ştiu mai bine cum şi ce trebuie să facă, pe când eu… Păi eu n-am nici voce cum trebuie, ş-apoi sunt cu totul… dracu’ ştie ce sunt! N-am niciun „fason”!

— Orice-ai zice tu acolo, da’ eu o să împlinesc fără sminteală tot ce mi-a poruncit cu limbă de moarte porumbiţa mea şi n-o să cruţ nimic pentru asta! Dacă începând de astăzi o să citeşti cum se cuvine toate molitfele la căpătâiul ei, timp de trei nopţi, o să te răsplătesc bine; iar de nu… să ştii că nu sfătuiesc nici pe dracu’ să mă supere cu ceva.

Cele din urmă cuvinte sotnicul le rosti atât de apăsat, încât filosoful pricepu pe deplin însemnătatea lor.

— Urmează-mă, porunci boierul.

Ieşiră în tindă şi sotnicul deschise o uşă spre altă odaie, ce se afla chiar în faţa celei dintâi. Filosoful zăbovi o clipă în tindă, îşi suflă nasul şi numai pe urmă trecu pragul, cu sufletul plin de o spaimă nelămurită. Podeaua odăii era toată acoperită cu pânză roşie. În colţul de sub icoane, pe o masă înaltă, era aşezată răposata, pe o învelitoare de catifea albastră, cu ciucuri şi canafuri de aur. Luminări înalte de ceară, împodobite cu ciorchini de căline, ardeau la picioarele şi la căpătâiul moartei, revărsând peste dânsa lumina lor tulbure ce se pierdea în strălucirea soarelui. Faţa răposatei era ascunsă privirilor lui de nemângâiatul părinte aşezat în dreptul fetei, cu spatele spre uşă. Filosoful rămase trăsnit la auzul vorbelor care-i ajunseră la urechi.

— Eu nu plâng atât, odorul meu, moartea ta care te-a secerat în anii cei mai înfloritori ai vieţii, şi te-a luat de pe acest pământ înainte de sorocul cuvenit, spre mâhnirea şi durerea mea nespusă. Eu plâng, porumbiţa mea, că nu-l cunosc pe acela ce mi-a fost duşman neînfricat, pricina morţii tale. Şi dacă aş şti cui i-a trecut fie şi numai prin minte să te jignească sau măcar să spună vreo vorbă necuviincioasă despre tine, mă jur pe dumnezeu că el nu şi-ar mai fi văzut copilaşii, dacă-i tot atât de vrâstnic ca mine, sau pe tătâne-său şi mumă-sa, dacă-i numai în prag de-nflorire, iar trupul i-ar fi fost azvârlit pradă păsărilor şi fiarelor stepei! Dar vai mie, floricica mea de câmp, prepeliţa mea scumpă, lumina ochilor mei! Sortit îmi e să-mi trăiesc restul zilelor fără mângâiere şi să-mi şterg cu poala hainei lacrimile dese ce curg din ochii mei bătrâni, în vreme ce vrăjmaşul meu o să se veselească înainte şi o să-şi râdă în taină de inima mea îndurerată!…

Bătrânul îşi curmă şirul vorbelor, copleşit de durerea sfâşietoare ce izbucni într-un potop întreg de lacrimi amare.

Filosoful se simţi înduioşat de tristeţea asta nemângâiată. Tuşi şi scoase un fel de mormăit înăbuşit, căutând să-şi dreagă cât de cât glasul.

Atunci sotnicul se întoarse spre el şi-i arătă locul de la căpătâiul răposatei, în faţa micului analoghion, pe care erau aşezate câteva cărţi.

„Las că m-oi descurca eu cum oi putea vreme de trei nopţi, îşi zise filosoful, dar în schimb boierul o să-mi umple amândouă buzunarele cu galbeni curaţi”.

Apoi se apropie, îşi mai drese o dată glasul şi se apucă de citit, fără să se uite nici în dreapta nici în stânga şi fără să îndrăznească să arunce o căutătură la faţa moartei. O linişte adâncă pogorî în jur. Flăcăul băgă de seamă că sotnicul a ieşit din odaie. Atunci întoarse capul ca să se uite la răposată, şi… un fior îi străbătu mădularele; în faţa lui zăcea o fată atât de frumoasă cum nu se mai afla alta pe lumea asta. Părea că niciodată trăsăturile unui chip omenesc n-au alcătuit laolaltă o frumuseţe mai tăioasă şi în acelaşi timp mai armonioasă… Era ca vie! Fruntea ei albă, gingaşă ca neaua, ca argintul, părea să cugete; sprâncenee-i negre ca noaptea în mijlocul unei zile însorite, subţirele şi drepte, se arcuiau cu mândrie deasupra ochilor închişi, iar genele cădeau ca nişte săgeţi peste obrajii rumeniţi de vâlvătaia unor tainice dorinţi; buzele-i sângerii păreau două balaşuri gata să se deschidă într-un surâs… Dar aceleaşi trăsături îl făceau să se înfioare de o spaimă neînţeleasă şi pătrunzătoare. Filosoful simţea că inima i se strânge de o durere tânguitoare, de parcă în viitoarea unei veselii nestăvilite, a unei mulţimi încinse de căldura jocului, cineva s-ar fi apucat să-i zică un cântec despre norodul asuprit… Balaşurile buzelor ei făceau să i se strângă tot sângele la inimă; dar deodată, ceva din faţa moartei i se păru îngrozitor de cunoscut.

— Vrăjitoarea! strigă dânsul cu glasul schimbat de

spaimă, apoi îşi întoarse privirile în altă parte, se îngălbeni şi începu să citească rugăciuni.

Era vrăjitoarea pe care o ucisese!

Când soarele stătu să asfinţească, răposata fu dusă la biserică. Filosoful sprijini şi el cu umărul coşciugul negru al moartei şi simţi pe umărul său o răceală ca de gheaţă. Sotnicul mergea în faţă, purtând pe braţe partea din dreapta a lăcaşului îngust al răposatei. Biserica de lemn, înnegrită de vreme şi acoperită cu muşchi verde, străjuia tocmai în marginea satului, singuratică şi tristă, cu cele trei cupole ale ei, ascuţite la vârf. Se vedea bine, după cum arăta, că de multă vreme nu se mai făcuse într-însa niciun fel de slujbă. Înaintea fiecărei icoane ardea câte o luminare. Coşciugul fu aşezat drept în mijloc, chiar în faţa altarului. Bătrânul sotnic îşi sărută pentru cea din urmă oară fiica moartă, se închină până la pământ şi ieşi din foiserică împreună cu purtătorii sicriului, după ce porunci ca filosoful să fie hrănit pe săturate şi după cină adus din nou la biserică.

Ajunşi la bucătărie, purtătorii coşciugului îşi puseră mumie pe vatra încălzită, cum fac de obicei toţi malorossienii care au văzut un mort.

Foamea, care-l cam răzbise pe filosof în ceasul acela, îl făcu să uite pentru câtăva vreme cu desăvârşire de moartă. Curând toţi slujitorii conacului prinseră a se aduna încetul cu încetul în bucătărie. În casa bătrânului sotnic, bucătăria semăna cu un fel de club, unde se strângea toată suflarea din ograda boierească, până şi câinii, care veneau dând din coadă, chiar în pragul uşii, după oase şi lături. Dacă cineva dintre argaţi era trimis undeva cu vreo treabă, înainte de plecare venea neapărat la bucătărie ca să se hodinească o clipă stând pe laviţă şi să-şi fumeze liniştit luleaua. Toţi holteii conacului, care-şi purtau ţanţoşi svitcile căzăceşti, stăteau tolăniţi, cât îi ziulica de mare, la bucătărie, pe laviţă, sub laviţă, pe cuptor, într-un cuvânt

pretutindeni unde puteau dibui câte un ungher bun pentru dormit. Aşa se făcea că fiecare dintre ei îşi uita veşnic pe-acolo cuşma ori biciuşca cu care se apăra de dulăii străini, ori altceva de acelaşi fel. Dar cea mai numeroasă adunare se strângea aici seara, la cină, când mai venea şi herghelegiul, după ce-şi închidea caii în îngrăditura lor, şi ciobanul care aducea vacile la muls, şi atâţia alţii care erau plecaţi în timpul zilei. La cină, până şi cei mai tăcuţi dintre comeseni se făceau limbuţi. De vorbit, se vorbea de obicei despre toate: despre şalvarii noi ai lui cutărică, despre câte se găsesc în măruntaiele pământului şi despre cine a văzut lupul… Se aflau aici şi mulţi hâtri buni de glumă, de care nu duce lipsă Malorossia.

Filosoful nostru se aşeză alături de ceilalţi, strânşi roată, afară, în faţa bucătăriei. Nu trecu mult şi pe uşa bucătăriei se ivi o bătrână cu bonetă roşie pe cap şi cu o oală plină de găluşti pe care o puse la mijloc, în faţa oamenilor adunaţi la cină. Fiecare dintre ei scoase din buzunar câte o lingură de lemn, iar cei care n-aveau lingură, câte un chibrit. Mai târziu când fălcile începură să se mişte mai domol şi foamea de lup a întregii adunări se mai astâmpără întrucâtva, oamenii se-ntinseră la vorbă. Se-nţelege că spusele lor se-nvârteau, cum se cuvine, în jurul răposatei.

— O fi oare adevărat ce se zice, începu un cioban tinerel care-şi agăţase de atârnătoarea lulelei atâţia bumbi şi podoabe de aramă că semăna cu o tarabă de mărunţişuri, o fi oare adevărat că duduca, fie-i ţărâna uşoară, s-a avut bine cu necuratul?

— Cine? Duduca? făcu Doroş, pe care filosoful nostru îl cunoştea mai dinainte. Păi dânsa a fost vrăjitoare sadea! Pot să pun mâna pe cruce că a fost vrăjitoare!

— Haide, haide, Doroş, isprăveşte I zise un altul, acela care pe drum arătase o mare dorinţă de a mângâia pe toţi. Asta nu-i treaba noastră! Fie la dânsa acolo! Ce să

mai vorbim!

Dar Doroş n-avea niciun chef să tacă. Tocmai bine înainte de cină fusese-n beci cu chelarul, pentru nu ştiu ce treabă, şi după ce se aplecase acolo de vreo două ori peste vreo două-trei butoaie, ieşise cât se poate de vesel şi pălăvrăgea acum întruna.

— Ce vrei de la mine? Să tac? făcu dânsul. Păi duduca, dacă vrei să ştii, a umblat călare pe mine! Zău c-a umblat!

— Ia spune, băiete, întrebă tânărul cioban, cel cu bumbi de aramă, sunt oare semne anumite după care poţi cunoaşte o vrăjitoare?

— Nu sunt, îi întoarse vorba Doroş. N-ai cum s-o cunoşti! Poţi să citeşti toate psaltirile din lume, că tot n-o cunoşti!

— Ba se poate, Doroş, să nu spui că nu se poate I rosti mângâietorul din ajun. Crezi că degeaba i-a dat dumnezeu fiecăruia un obicei osebit al lui? Oamenii cunoscători în ale ştiinţei spun că orice vrăjitoare are o codiţă.

— Orice muiere, cum îmbătrâneşte, se face vrăjitoare, rosti cu mult sânge rece un cazac cu părul cărunt.

— Da, că voi sunteţi mai cu moţ! îi tăie vorba femeia care mai punea un rând de găluşti în oala golită. Nişte porci graşi, asta sunteţi!

Cazacul bătrân, pe nume lavtuh şi pe pronume Kovtun, îşi strâmbă buzele într-un zâmbet de mulţumire când văzu că vorbele lui o atinseseră pe babă unde o durea mai mult, iar văcarul slobozi un râs atât de gros, de parcă s-ar fi pornit să mugească doi tauri o dată, aşezaţi faţă-n faţă.

Vorba, care se încinsese, aţâţă în sufletul filosofului o dorinţă nestăvilită de a afla mai multe amănunte despre fiica răposată a sotnicului. De aceea, vrând să aducă din

nou vorba despre cele de mai înainte, se-ntoarse către vecinul său şi zise:

— Aş vrea să-ntreb şi eu, pentru ce toată cinstita adunare aici de faţă socoate că duduca a fost vrăjitoare? Spuneţi-mi, a pricinuit dânsa cuiva vreo pagubă sau a băgat în mormânt pe careva?

— S-au întâmplat de toate, îi răspunse unul dintre argaţi cu o faţă lătăreaţă ce aducea nespus de mult cu o iopată.

— Cine nu-şi aminteşte de Mikita, ăla de îngrijea ogarii, sau celălalt, cum îi zicea?...

— Da cu Mikita cum a fost? întrebă filosoful.

— Stai că-ţi povestesc eu despre Mikita, îi răspunse Doroş.

— Ba-i povestesc eu, îi luă vorba herghelegiul. Mikita mi-a fost doară cumătru!...

— Despre Mikita povestesc eu, spuse şi Spirid.

— Să povestească Spirid, să povestească Spirid, strigă atunci mulţimea.

Şi Spirid începu:

— Mata, coane filozofule Homa, nu l-ai cunoscut pe Mikita. Ehei, ce om a fost! Nu erau mulţi ca dânsu!! Cunoştea orice câine ca pe taică-său, zău aşa! îngrijitorul de acum al câinilor, Mikola, acela de stă al treilea după mine, nu i-ajunge nici până la degetul cel mic. Se pricepe şi dânsul în meseria lui, nu zic ba, dar faţă de celălalt, e un gunoi, o treanţă.

— Tare frumos povesteşti, frăţioare, tare frumos! făcu Doroş dând din cap a încuviinţare.

Şi Spirid îşi văzu înainte de povestire:

— Zărea iepurele mai degrabă decât îţi ştergi nasul de tabac... Şi cinci apuca să şuiere: „Hai, Război, hai, Repede!” şi pornea călare-n zbor nebun, nu mai ştiai cine ajunge mai înainte: el ori câinii. Cât despre basamac, dădea de duşcă un şip cât ai zice peşte! Straşnic flăcău!

Numai că iaca, de la o vreme o cam sorbea din ochi pe duduca. Că s-o fi „amorizat” de adevărate! ea ori l-o fi vrăjit dânsa cu farmecele ei – cine ştie? Dar din om a ajuns neom! Zi-i muieratic şi pace bună! Un… dracu’ ştie ce! Ptiu! Aş spune eu una, da mi-e nu ştiu cum!

— Straşnic, făcu Doroş.

— De cum îi arunca duduca o căutătură, lăsa şi dârlogii slobozi, îi zicea lui Război – Lăbuş, se poticnea şi câte şi mai câte de-alde astea! într-o zi duduca a venit la grajd unde-şi ţăsăla Mikita calul. „Lasă-mă, Mikita, zice, să pun piciorul pe tine”. Şi prostul de el s-a bucurat: „Nu numai piciorușul, zice, da poţi să mi te urci cu totul în cârcă”. Şi când şi-a ridicat duduca piciorușul şi a dat Mikita cu ochii de pulpa ei goală, plinuţă şi albă-albă – frumuseţile ei, cică, l-au prostit de-a binelea! Şi-a aplecat neghiobul de el spinarea, a apucat-o cu mâinile amândouă de picioarele goale şi a pornit în trap ca un cal, peste câmp… Dar unde au fost, pe unde au umblat, asta n-a ştiut s-o spună; numai că s-a întors istovit mort şi de-atunci s-a uscat de-a ajuns moaşte… Şi într-o zi când s-au dus oamenii în grajd, au găsit în locul lui doar o grămăjoară de cenuşă şi o găleată goală: s-a mistuit de tot! S-a mistuit prin puterea lui şi gata! Şi ce îngrijitor de câini a fost! în toată lumea asta nu-i găseşti unul pe potrivă!

După ce-şi isprăvi Spirid povestea, de pretutindeni se auziră laude pe seama fostului îngrijitor de câini boiereşti.

— Da de Şepciha n-ai auzit? îl întrebă Doroş pe filosoful Homa.

— Nu!

— Măi, măi, măi! Se vede cât de colo că nu vă învaţă mare lucru la bursa ceea a voastră! Haide, ascultă! Avem noi aici în sat un cazac pe nume Şeptim. Bun cazac! Ti place uneori să cam şterpelească sau să tragă o minciună fără nicio trebuinţă, dar… e un cazac de treabă. Casa lui nu orea-i departe de aici. Ei, uite, cam tot pe vremea asta,

când ne-am aşezat şi noi la cină, Şeotun şi femeia lui isprăviseră cu masa şi cum timpul era frumos, Şepciha se culcase în grădină, iar Şeptim în casă, pe laviţă; ba nu: Şepciha în casă pe laviţă şi Şeptim afară…

— Nu pe laviţă s-a culcat Şepciha, ci pe jos, îi luă vorba din gură bucătăreasa, care stătea în uşă, cu obrazul proptit în pumn.

Doroş o măsură cu privirea, se uită în jos, apoi iar la dânsa şi după ce tăcu o vreme, zise:

— Când ţi-oi scoate fusta aici de faţă cu toată lumea, o să fie vai de tine!

Ameninţarea asta îşi ajunse ţelul. Bătrâna tăcu numaidecât şi nu se mai amestecă de fel în povestirea cazacului.

Doroş urmă:

— În mijlocul casei era un leagăn agăţat în bagdadie şi în leagăn un prunc de un an, numai că nu ştiu bine dacă era parte bărbătească ori femeiască. Şi cum stătea Şepciha aşa întinsă, numai iată că aude, afară la uşă, un câine care tot râcâia cu ghearele şi urla de-ţi venea să-ţi iei lumea-n cap! Femeia o sfecli! Că ştii doară: muierile sunt aşa de proaste, că ajunge să le arăţi limba de după uşă în fapt de seară, că le şi dârdâie sufletul de spaimă! „Hai, zice, să-i trag una afurisitului celuia de câine, că doar – doar s-o potoli” şi apucând vătraiul, se duse să deschidă uşa. Dar de-abia apucă s-o crape oleacă şi câinele – ţâşt printre picioarele ei drept la leagănul copilaşului. Şi atunci Şepciha văzu deodată că acel câine nu mai e câine, ci duduca boierului. Şi barem să fi fost duduca, cu înfăţişarea ei obişnuită pe care i-o cunoştea! Atunci hai, mai treacă-meargă I Dar să vezi ceva nemaipomenit: fata era vânătă de tot, iar ochii îi ardeau ca nişte cărbuni! Şi când mi ţi-a înşfăcat o dată pruncul din leagăn, i-a şi înfipt dinţii în beregată şi a început să-i sugă sângele. Şepciha doar atâta a apucat să strige: „Văleu, ce năpastă!” şi s-a repezit afară

din casă. Dar ce să vezi? Uşa din tindă era închisă. Atunci s-a urcat într-un suflet în pod. Şedea acolo şi dârdâia, proasta de dânsa! Nu trecu mult şi numai ce-o văzu pe duducă cum vine drept spre dânsa, în pod! Şi s-a aruncat strigoaica asupra ei şi a prins a o muşca fără milă pe muierea cea neghioabă. Şi numai dimineaţa şi-a scos Şeptim femeia de acolo, ciur de muşcături şi învineţită toată, iar a doua zi şi-a dat duhul, proasta de ea! Ca să vezi şi mata ce de făpturi şi vrăji se mai petrec pe lumea asta. Poate ea să fie şi os de boier, dar dacă-i vrăjitoare, e vrăjitoare şi pace!

După ce-şi sfârşi povestirea, se uită mulţumit la toţi cei de faţă şi-şi afundă degetul în lulea, pregătindu-se s-o umple din nou cu tutun. Istorisirile cu vrăjitoarea nu se mai isprăveau. Fiecare se grăbea să spună şi el câte ceva. Unuia, strigoaica îi venise până la uşa casei, prefăcută într-o căpiţă de fin; altuia îi furase cuşma ori luleaua; multora din fetele satului le tăiase cosiţa; altora le supsese câteva căldări de sânge…

În cele din urmă toată adunarea îşi veni în fire şi oamenii îşi dădură seama că se-ntinseseră ia vorbă prea de tot; afară coborâse noapte neagră. Atunci, unul câte unul, se împrăştiară pe la culcuşurile lor, în bucătărie, prin şuri ori chiar în mijlocul ogrăzii.

— Haide, coane Homa! E vremea să o pornim şi noi la răposata, îi zise filosofului cazacul cu părul alb şi toţi patru, adică împreună cu Spirid şi Doroş, se-ndreptară spre biserică, şfichiuind cu biciuştele lor câinii ce mişunau în număr mare pe uliţele satului şi muşcau cu înverşunare beţele din mâinile oamenilor.

Filosoful, cu toate că se-ntărise cu o cană mare de rachiu, îşi simţea sufletul cuprins tot mai mult de o sfială nemărturisită, pe măsură ce se apropiau de bisericuţa luminată. Poveştile şi istorisirile ciudate, pe care le ascultase, îi aţâţau şi mai tare închipuirea. Întunecimea de

lângă gard şi de sub copaci începea să se mai lumineze oleacă; locul era aici mai pustiu, în cele din urmă trecură de îngrăditura şubredă a bisericii şi intrară în curticica mică, dincolo de care nu mai creştea niciun copăcel şi se întindea doar câmpul dezgolit şi luncile învăluite de întunecime. Cei trei cazaci urcară, împreună cu Homa, treptele repezi ale bisericii şi intrară înăuntru. Aici îl părăsiră pe filosof, îi urară să-şi îndeplinească cu bine sarcina şi zăvorâră uşa în urma lor, aşa cum le poruncise sotnicul.

Filosoful rămase singur… Căscă, se întinse, suflă zgomotos în amândouă palmele şi numai după asta se uită în jur. În mijlocul bisericii era aşezat coşciugul cernit. În faţa icoanelor întunecate pâlpâia flacăra sfioasă a lumânărilor. Strălucirea lor lumina doar catapeteasma şi foarte slab mijlocul bisericii. Dar ungherele îndepărtate ale tinzii erau înghiţite de întunecime. Catapeteasma veche, înaltă, părea foarte şubredă şi îmbătrânită: horbota de lemn îmbrăcată cu aur mai lucea doar pe ici, pe colo cu scântei de vreme; chipurile sfinţilor, întunecate şi ele, aveau căutătură aspră. Filosoful se mai uită odată împrejur.

— De ce m-aş teme? rosti el. Un om viu n-are cum să pătrundă încoace; cât despre morţi sau strigoi, cunosc eu nişte rugăciuni pe care dacă le rostesc, n-or să mă atingă nici măcar cu un deget. Nu-i nimic! mai zise el o dată şi dădu cu nepăsare din mână. Acum să citim!

Când trecu pe lângă strană, văzu câteva legături de luminări.

„Asta-i bine, gândi filosoful: o să le aprind prin toată biserica de o să fie lumină ca ziua. Păcat numai că nu-i chip să fumezi o pipă în lăcaşul domnului!”

Şi zicând aşa, se apucă să lipească lumânările de ceară pe toate ieşiturile, pe analoghion şi în faţa icoanelor, fără să le cruţe câtuşi de puţin şi curând toată biserica se

umplu de lumină. Numai sus, lângă boltă, întunericul se înteţi şi mai tare, şi chipurile întunecate ale sfinţilor priveau acum şi mai aspru din ramele lor străvechi, cioplite, pe care mai luceau încă ici-colo urme de poleială. Apoi filosoful se apropie de coşciug, privi cu sfială chipul moartei şi… Tresări închizând ochii: atât de strălucitoare şi înspăimântătoare totodată era frumuseţea ei.

Homa îşi întoarse privirile în altă parte şi dădu să se depărteze, dar îmboldit de o dorinţă ciudată, potrivnică voinţei lui, o dorinţă dintre acelea care nu-l slăbesc pe om mai cu seamă când e cuprins de teamă, nu se mai putu împotrivi şi o mai privi o dată, înainte de plecare, se înfioră din nou, şi o mai privi iar… într-adevăr: frumuseţea prea strălucitoare a moartei părea înspăimântătoare… Poate dacă chipul ei ar fi fost urât, el n-ar fi semănat în sufletul omului o teamă atât de grozavă. Dar trăsăturile ei n-aveau nimic şters, tulbure sau mort. Nu! Ele trăiau şi filosofului i se părea că fata îl priveşte cu ochii ei închişi. I se păru chiar că de sub geana ochiului drept i se rostogoleşte o lacrimă, dar de cum se prelinse pe obraz, văzu limpede că era o picătură de sânge.

Atunci se depărtă grăbit înspre strană, deschise cartea şi ca să se îmbărbăteze şi mai mult, începu să citească tare, cu o voce cât se poate de răsunătoare, ce înfioră pereţii de lemn ai bisericii, de mult tăcuţi şi surzi… Glasul lui gros şi plin cădea singuratic, fără răsunet în liniştea moartă, şi părea străin până şi cititorului.

„De ce m-aş teme? îşi spunea filosoful, citind întruna. Că doar n-o să se scoale din coşciugul ei de teama cuvântului domnului. Las să zacă liniştită! Ş-apoi ce fel de cazac aş mai fi şi eu, dacă m-aş lăsa copleşit de spaimă! Se vede c-am tras la măsea cam peste măsură şi de aceea mi se năzare cine ştie ce. Hai să trag nişte tutun pe nas. Ehei, ce tutun! Straşnic tutun! Bun tutun!”

Cu toate acestea, de câte ori întorcea câte o pagină,

trăgea cu coada ochiului spre coşciug şi un glas tainic îi şoptea la ureche: „Uite-acuşi, acuşi o să se scoale! Acuşi o să se ridice! Acuşi o să se arate din racla ei!”

Dar în jur domnea o linişte de mormânt. Coşciugul stătea nemişcat. Luminările revărsau peste tot un potop de lumină. Ce înfricoşătoare e o biserică noaptea, scăldată de lumină, cu un mort în ea, când în jur nu-i ţipenie de om!

Filosoful îşi înălţă şi mai mult vocea şi porni să cânte pe toate glasurile, pentru a înăbuşi în sufletul său orice rămăşiţă de teamă. Dar în fiece clipă, privirile lui se aţinteau spre sicriu, cu o întrebare mută, izvorâtă împotriva dorinţei lui: „Ce-ar fi totuşi să se ridice, să se scoale?”

Coşciugul însă rămânea nemişcat. Doamne, de s-ar auzi măcar un zgomot, un foşnet de fiinţă vie, un ţârâit de greier într-un colţ… Arareori fâşâia slab o luminare îndepărtată sau plescăia surd câte o picătură de ceară, căzută de sus, pe podea.

„Ce-ar fi să se ridice?”

Şi moarta îşi înălţă puţin capul…

Filosoful îi aruncă o căutătură înnebunită de groază şi se frecă la ochi. Dar fata parcă nici nu mai era culcată, ci şedea în racla ei!… Omul îşi întoarse o clipă privirile aiurea, dar şi le aţinti din nou asupra coşciugului. Moarta se sculase şi mergea acum prin biserică cu ochii închişi, desfăcându-şi într-una braţele de parcă ar fi vrut să prindă pe cineva în strânsoarea lor.

…Se îndrepta spre el! Cuprins de spaimă, filosoful trase în jurul său un cerc. Apoi începu să citească rugăciuni, cu multă greutate, şi să rostească descântece învăţate de la un călugăr care în toată viaţa lui avusese de-a face cu vrăjitoare şi duhuri necurate.

Moarta se opri chiar la marginea cercului, dar se vedea bine că nu are putere să păşească dincolo de marginea ceea; acum era vânătă la faţă, ca orice om mort

de câteva zile. Homa nu îndrăznea s-o privească. Era îngrozitoare la vedere... Deodată moarta începu să clănţăne din dinţi şi îşi căscă ochii stinşi. Dar nu zări nimic şi atunci, cuprinsă de o mânie oarbă, care se zugrăvi pe faţa ei tremurătoare, se întoarse în altă parte şi desfăcându-şi iar braţele, cuprinse cu ele fiecare stâlp al bisericii, fiecare ieşitură, nădăjduind să-l prindă pe Homa. În cele din urmă se opri locului, ameninţă cu degetul şi se culcă înapoi în coşciugul ei.

Dar filosoful tot nu-şi putea veni în fire şi arunca priviri pline de spaimă spre lăcaşul îngust al strigoaicei. Deodată, coşciugul se clinti din loc şi porni să zboare, şuierând prin toată biserica, spintecând văzduhul în toate părţile. Homa îl vedea aproape deasupra capului său, dar în acelaşi timp îşi dădea seama că nu poate atinge locul încercuit şi îşi rostea cu şi mai mult foc descântecele. Coşciugul se trânti apoi cu zgomot în mijlocul bisericii şi rămase nemişcat. Trupul neînsufleţit al fetei se ivi iar dintr-însul, vânăt-verde. Dar în aceeaşi clipă răsună în depărtare cântatul cocoşului şi moarta se lăsă iar în sicriu şi prăbuşi capacul deasupra ei.

Inima filosofului bătea cu putere şi sudoarea şiroia de pe faţa lui, dar îmbărbătat de cântatul cocoşului, el citea acum mai repede foile pe care ar fi trebuit să le isprăvească. De cum se lumină de ziuă, veniră să-l schimbe diaconul şi lavtuh, cazacul cărunt, care de data asta ţinea loc de dascăl.

Întors la locul îndepărtat de hodină, filosoful nu putu multă vreme să închidă ochii, dar până la urmă oboseala îl doborî şi dormi dus, hăt până la nămiezi. Când se trezi, întâmplările nopţii îi părură petrecute în vis. Ca să se mai întărească oleacă, slugile sotnicului îi aduseră o sticlă de rachiu. În timpul prânzului, omul nostru mai prinse inimă, îşi spuse şi el părerea ici-colo şi mâncă aproape de unul singur un purcel destul de bătrâior; totuşi, despre cele

întâmplate noaptea la biserică nu îndrăzni să vorbească dintr-un simţământ nelămurit chiar pentru el, şi la toate întrebările argaţilor dornici să ştie multe răspundea doar atât: „Da, s-au petrecut de toate...” Filosoful făcea parte din rândul acelor oameni pe care dacă-i hrăneşti pe săturate, li se naşte în suflet o iubire nemaipomenită faţă de aproapele lor. Stând întins, cu pipa-ntre dinţi, el îi privea pe toţi cei din jur cu nişte ochi grozav de binevoitori şi scuipa mereu în lături.

După masă, filosoful se simţi cu totul în apele lui. Colindă satul întreg în lung şi în lat şi-i cunoscu aproape toţi locuitorii; din două case fu chiar dat afară: o nevestică frumuşică îl croi binişor de tot cu lopata pe spinare, când îi veni în minte să-i pipăie cămaşa şi fota... din dorinţa de a afla din ce stofă sunt făcute. Dar pe măsură ce se apropia seara, filosoful se făcea tot mai gânditor. Când mai rămăsese cam un ceas până la cină, aproape toată suflarea din ograda boierului se strânse laolaltă, ca să mai joace bile sau „cragli”, un fel de popice unde în loc de bile se foloseau beţe lungi, iar câştigătorul căpăta dreptul să se plimbe călare pe cel care a pierdut. Jocul acesta era nespus de frumos pentru privitori: adeseori, văcarul lătăreţ ca o clătită, se urca în circa porcarului slăbuţ şi puţintel, făcut tot parcă numai din zbârcituri. Altă dată văcarul îşi punea şi el spatele la bătaie şi Doroş, sărind voiniceşte în cârca lui, nu uita să zică: „Ce mai taur!” Lângă pragul bucătăriei şedeau oamenii mai cu greutate. Ei priveau la toate fără pic de zâmbet, trăgând din lulea, chiar şi atunci când tinerii se prăpădeau de râs la auzul vreunei vorbe de duh rostită de văcar sau de Spirid. Zadarnic însă vrei şi Homa să ia parte la jocul lor: un gând întunecat stăruia ca un cui în creierul său. Când se aşeză să cineze, căută din răsputeri să se înveselească, dar spaima i se înteţea în suflet, odată cu întunericul ce se întindea pe tot cerul.

— Haide, coane filozofule, e vremea să mergem! îi

spuse în cele din urmă cazacul cărunt, ridicându-se odată cu Doroş. Hai la treabă!

Şi Homa fu dus la biserică întocmai ca în ajun; aici cei doi însoţitori îl lăsară şi închiseră uşa în urma lui. De îndată ce rămase singur, sfiala i se furişă iar în suflet. Zări din nou chipurile întunecate ale sfinţilor, tainele strălucitoare ale icoanelor şi binecunoscutului sicriu cernit, neclintit în mijlocul bisericii, împrejmuit de liniştea ameninţătoare.

— Ei, minunăţia asta n-o să mă mai minuneze şi-n seara asta, rosti dânsul cu voce tare. Prima oară, nu zic, m-am speriat!… Aşa e, zău! Numai prima oară te cam bagă-n sperieţi una ca asta! Pe urmă însă nu te mai temi! Nu te mai temi de loc!

Apoi se urcă repede în strană, trase în jurul lui un cerc, rosti câteva descântece şi porni să citească cu glas tare, hotărât să nu-şi mai înalţe privirile de pe carte şi să nu ia nimic în seamă. Citi aşa vreme cam de un ceas şi simţi că-l răzbeşte oboseala şi-l podideşte şi tuşea. Atunci scoase din buzunar punga cu tutun, dar înainte de a duce praful la nas, aruncă o căutătură sfioasă înspre sicriu. Şi deodată inima i se opri de a mai bate!

Moarta stătea acolo, în faţa lui, chiar pe marginea cercului şi-l privea ţintă cu ochii ei stinşi, înverziţi. Bursacul se cutremură şi un fior de gheaţă îi străbătu mădularele. Îşi plecă repede privirile asupra cărţii sfinte şi începu iar să citească rugăciuni şi descântece, mai tare ca înainte, dar auzi limpede cum moarta clănţăne din dinţi şi îşi desface braţele căutând să-l apuce în strânsoarea lor. Atunci privi sfios cu coada ochiului şi văzu că strigoiul nu-l poate ajunge pe locul unde stătea el; pesemne că nu putea să-l zărească… Deodată, moarta scoase un fel de mârâit înăbuşit şi porni apoi să rostească vorbe înspăimântătoare, cu buzele ei lipsite de viaţă; şi vorbele acelea bolboroseau hârâit, ca smoala care dă în clocot. Ce voiau să zică – asta

nu ştia s-o tălmăcească, dar simţea în ele ceva plin de groază. Şi filosoful înnebunit de spaimă înţelese că rosteşte descântece.

De pe urma vorbelor ei, un suflu de vânt se stârni în biserică şi se auzi un foşnet de aripi fără număr… Aripi nevăzute izbeau geamurile bisericii şi cercevelele lor de fier, gheare puternice scrijeleau fierul cu scârţâitul pătrunzător… Părea că o putere nemăsurată căuta să spargă uşa şi să dea năvală înăuntru. Inima filosofului bătea să se spargă. Cu ochii închişi şi pleoapele strânse tare, rostea fără să se oprească descântece şi rugăciuni. În cele din urmă se auzi un şuierat în depărtare: era cântecul cocoşului din sat. Omul se opri din citit, sleit de puteri şi îşi mai trase sufletul.

Cazacii veniţi la biserică să-l înlocuiască îl aflară mai mult mort decât viu. Stătea proptit cu spatele la perete şi se uita ţintă cu ochii holbaţi la oamenii care-l înghionteau. Aceştia îl scoaseră afară aproape pe braţe şi în tot timpul drumului trebuiră să-l sprijine. Dar odată ajuns în ograda conacului, Homa se scutură oleacă şi porunci să i se aducă o stacană de rachiu. După ce-o bău, îşi netezi părul şi zise:

— Multe drăcovenii mai sunt şi pe lumea asta… Cât despre spaime, ţi se-ntâmplă uneori câte ceva de… – şi filosoful dădu a lehamite din mână.

Argaţii, adunaţi roată în jurul lui, îşi plecară capetele la auzul acestor vorbe. Până şi băieţandrul pe care fiecare din cei adunaţi se simţea în drept să-l pună la treabă în locul lui când era vorba de curăţat grajdul ori de cărat apă, până şi băieţandrul acela nenorocit rămase cu gura căscată.

În clipa aceea trecea pe acolo o muieruşcă despre care nu puteai spune că e chiar în vârstă; fota, strâns lipită de trup, scotea la iveală făptura ei împlinită, cu carnea tare. Era ajutoarea bucătăresei, grozav de fâşneaţă şi găsea întotdeauna te miri ce ca să-şi prindă de bonetă: o

bucată de panglicuţă, o garofiţă sau chiar o hârtiuţă, dacă n-avea nimic altceva.

— Bună ziua, Homa I rosti dânsa când îl văzu pe filosof. Auleu, măiculiţă, da ce-ai păţit? strigă ea deodată, împreunându-şi mâinile.

— Da ce-i, muiere proastă ce eşti?

— Dumnezeule mare! Păi ţi-e părul alb de tot!

— Ehei, să ştiţi că ce zice i-adevăr curat I făcu Spirid, cătând ţintă la filosof. E drept că-i albit întocmai ca bătrânul lavtuh.

Auzind una ca asta, filosoful se duse fuga la bucătărie, unde zărise dinainte lipit de perete un ciob de oglindă, pătat de muşte; în faţa lui erau prinse de cuie flori de nu-mă-uita, pervincă şi chiar o ghirlandă de gălbinele, ceea ce arăta că ciobul de oglindă slujea pentru găteala unei femeiuşte fâşneţe, căreia îi place să umble frumos îmbrăcată. Şi aici, Homa văzu cu groază că ceea ce-i spuseseră oamenii era adevărat: jumătate din părul lui albise cu desăvârşire.

„O să mă duc la boier, îşi zise el într-un târziu, o să-i povestesc totul şi o să spun că nu mai vreau să citesc i s-a mă trimită fără întârziere la Kiev!”

Frământat de aceste gânduri, îşi îndreptă paşii spre pragul conacului.

Sotnicul şedea nemişcat în odaie; trăsăturile lui păstrau aceeaşi durere nemărginită pe care i-o văzuse şi înainte. Doar obrajii îi atârnau acum şi mai mult. Se vedea bine, după înfăţişarea lui că mânca tare puţin sau poate nici nu se atingea de hrană. O gălbejală cu totul neobişnuită îl făcea să pară împietrit în nemişcarea lui.

— Bună ziua, sărmane, rosti dânsul dând cu ochii de Homa, care se oprise lângă uşă cu căciula în mână. Cum stai? Toate-s bune?

— De bune-s bune… Dar vezi mata, se petrec nişte drăcovenii, că-mi vine să-mi iau cuşma şi s-o iau la

sănătoasa încotro văd cu ochii!

— Cum asta?

— Păi fata matale, boierule… Dacă stai să judeci bine, fără îndoială că-i de viţă boierească şi nimeni n-ar îndrăzni să zică altfel; numai că… nu-ţi fie cu supărare, boierule, şi fie-i ţărâna uşoară…

— Ei, şi ce-i cu fiica mea?

— S-a cam avut bine cu dracii! Mă bagă-n nişte sperieţi de nu-i chip să citesc nicio scriptură, zău aşa!

— Ba să citeşti, să citeşti! Că doar nu degeaba te-o fi chemat tocmai pe tine! S-a îngrijit, porumbiţa mea, de sufletul ei şi a vrut să alunge prin rugi orice duh rău!

— Voia matale, boierule, dar să ştii că nu pot şi pace!

— Ba să citeşti, să citeşti, urmă tot aşa de sfătos boierul. Nu ţi-a mai rămas decât o singură noapte! Ai să faci o faptă creştinească, iar eu o să te răsplătesc.

— Orice răsplată mi-ai da… Nu, zău, boierule, fă ce ştii, da’ eu nu mai citesc! rosti Homa cu hotărâre.

— Lan ascultă, filozofule! spuse sotnicul şi glasul lui răsună acum puternic şi ameninţător. Mie nu-mi plac fasoane de-astea! Poţi să le faci acolo, la seminarul vostru! La mine însă nu merge! Că eu dacă ţi-oi trage o bătaie, o să fie mai ceva decât a rectorului. Ştii tu oare ce-s acelea gârbace de piele, hai?

— Cum să nu ştiu, păcatele mele, răspunse filosoful, coborând oleacă glasul. Fiecare ştie ce-s acelea gârbace de piele: când guşti mai mult din ele, simţi că nu-i chip să le-nduri, şi pace!

— Aşa, vezi! Numai că nu ştii încă ce straşnic şfichiuiesc flăcăii mei! mai zise sotnicul ameninţător, ridicându-se în picioare şi chipul lui luă o înfăţişare poruncitoare şi lipsită de îndurare ce-i scotea în vileag firea nepotolită şi aspră, îmbunată doar vremelnic de durere. La mine aşa-i obiceiul: întâi te bate zdravăn, pe urmă te stropeşte cu rachiu şi pe urmă te bate iar. Haide,

du-te! Fă-ţi până la urmă treaba! De n-oi isprăvi-o, să ştii că nu te mai scoli; iar de-oi duce-o ia bun sfârşit, capeţi o mie de galbeni!

„Ehei, ăsta-i un nebun şi jumătate, îşi zise filosoful ieşind din odaie. Cu el nu-i de glumă! Dar aşteaptă, prietene, c-am s-o şterg aşa de bine de n-ai să-mi dai de urmă cu toţi copoii tăi!”

Şi Homa îşi puse în gând să fugă cu orice chip. Aşteptă doar ceasul de după prânz, când toţi argaţii obişnuiau să se înfunde în claia de fân de lângă magazie şi să slobozească pe gurile larg deschise un sforăit şi un şuierat aşa de straşnic, încât puteai să juri că ograda boierului e o fabrică. Şi ceasul acela veni în sfârşiţi Până şi lavtuh aţipi puţintel, întins la soare. Tremurând, cu sufletul plin de spaimă, filosoful se îndreptă tiptil spre grădina boierească, de unde i se părea că e mai lesne să fugă pe nesimţite în câmp. Livada, ca toate livezile boiereşti, era cu totul lăsată în părăsire şi drept aceea numai bună pentru tot soiul de făpturi tainice. În afară de o singură cărăruie, bătătorită pentru niscaiva trebuinţe de-ale gospodăriei, totul era năpădit de lăstăriş de vişin, tufe de soc şi brusturi care-şi înălţau tulpiniţele lungi, cu bobiţe trandafirii în vârf. Hameiul învăluia ca un năvod vârfurile acestei „adunări” pestriţe de copaci şi tufe, alcătuind un soi de acoperiş ce se sprijinea pe gardul împletit din nuiele şi cobora de pe el aidoma unor şerpi încolăciţi cu clopoţei de câmp. Dincolo de acest gard de nuiele, ce slujea drept stavilă livezii, se întindea o pădure întreagă de buruieni prin care nimeni nu-şi vâra nasul; până şi coasa s-ar fi prefăcut în ţăndări dacă ar fi îndrăznit să atingă cu tăişul ei tulpinile înăsprite şi groase ale bălăriilor.

Filosoful dădu să păşească peste zăplaz; dinţii îi clănţăneau atât de tare şi inima îi bătea cu atâta putere, încât se înspăimântă şi el. Poala hainei lui lungi părea că se lipeşte de pământ ca bătută în cuie. Când ridică piciorul

ca să treacă dincolo de pârleaz simţi că-i ţiuie la urechi un glas ce şuiera năprasnic: „Încotro?” „încotro?” Filosoful lunecă în buruieni şi o rupse la fugă, împiedicându-se într-una de rădăcini bătrâne şi strivind cârtiţe. Îşi dădea seama că dacă iese din buruieni, îi rămâne doar să străbată în goană mare câmpia, dincolo de care se zărea dunga neagră a mărăcinişului des; socotea că, odată ajuns acolo, nu-l mai paşte nicio primejdie, pentru că trecând de mărăciniş, nădăjduia să iasă în drumul ce ducea drept la Kiev. Străbătu într-un suflet câmpia şi se văzu în mărăciniş. Străbătu şi mărăcinişul, lăsând drept danie câte o bucată din surtucul său pe orice spin. În sfârşit ajunse într-o luncuşoară, unde pe-alocuri sălcii plângătoare îşi plecau crengile pletoase până la pământ. Apa unui izvoraş lucea curată ca argintul. Cel dintâi gând al filosofului fu să se culce la pământ şi să bea, ca să-şi astâmpere setea arzătoare care-l mistuia.

— Straşnic de bună-i apa asta I rosti dânsul ştergându-se la gură. Aici aş putea să mă şi hodinesc oleacă.

— Ba mai bine ar fi să fugi înainte că, doamne fereşte, s-ar putea să te urmărească cineva I

Vorbele astea răsunară drept la urechea lui. Filosoful îşi întoarse capul şi îl văzu în faţă pe lavtuh.

„Dracu’ să-l ia pe lavtuh ăsta! gândi el mânios. Tare te-aş apuca acum de picioare şi... ţi-aş ciomăgi cu o bâtă de stejar mutra ta scârboasă şi toate cele ale tale”.

— Geaba ai făcut atâta ocol, mai zise lavtuh. Mai bine urmai drumul pe care am venit eu: drept pe lângă grajduri. Ş-apoi păcat şi de surtuc! Postavul era tare bun I Cât ai dat pe arşin? Ei, şi acum ajunge cât te-ai plimbat. E vremea să ne întoarcem acasă!

Şi filosoful se luă, de voie, de nevoie după lavtuh, scărpinându-se după ceafă. „Acum o să-mi arate ea mie, vrăjitoarea ceea blestemată! îşi zise dânsul. Ei, da’ ce m-a

apucat?! De ce mă tem! Nu-s eu cazac? Am citit doar două nopţi de-a rândul, oi citi şi a treia, cu ajutorul lui dumnezeu! Se vede treaba că blestemata de strigoaică o fi săvârşit la păcate cu ghiotura, de ţine necuratul atât de mult la dânsa!”

Acestea erau gândurile care-l frământau, când ajunse în ograda boierească. Dar tot ele îl şi întăriră întrucâtva, şi atunci îl înduplecă pe Doroş, care, bucurându-se de ocrotirea chelarului, avea uneori calea deschisă spre beciurile boiereşti, să scoată de acolo o ploscă de basamac, şi amândoi prietenii se aşezară frumuşel lângă o magazie şi stinseră ca la vreo jumătate de vadră, astfel încât filosoful se ridică deodată în picioare şi strigă: „Să vină lăutarii i s-a vină neapărat lăutarii!” Şi fără să-i mai aştepte, porni să joace gopacul în mijlocul ogrăzii, pe aria curăţată de buruieni. Şi jucă, până la vremea mesei, până când argaţii, care făcuseră roată în jurul lui, cum se obişnuieşte în astfel de împrejurări, scuipară a lehamite în lături şi plecară care încotro, zicând: „Ca să vezi cât poate să ţopăie un om!” În cele din urmă, filosoful se trânti chiar pe locul acela şi adormi pe dată. Numai o găleată bună de apă rece putu să-l trezească pentru cină. În timpul mesei vorbi despre censeamnă un cazac şi cum cazacul nu trebuie să se teamă de nimic pe lume.

— Şi acum să mergem, rosti într-un târziu lavtuh. E vremea I

„Puşchea pe limbă-ţi, vier afurisit!” gândi filosoful, dar se ridică în picioare şi zise:

— Haidem!

Pe drum, filosoful se uita împrejur şi căuta să intre în vorbă cu însoţitorii săi. Dar lavtuh tăcea ursuz şi Doroş n-avea nici el chef de vorbă. Noaptea era de spaimă: în depărtare urlau lupii adunaţi în haită şi până şi lătratul câinilor avea ceva spăimântător.

— Parcă n-ar urla un lup, ci altceva, zise Doroş.

Dar lavtuh tăcea întruna, iar filosoful nu ştiu ce să-i răspundă.

Cei trei se apropiară de biserică şi intrară sub bolta ei învechită, care arăta limpede cât de puţin se-ngrijea stăpânitorul moşiei de dumnezeu şi de sufletul lui. lavtuh şi Doroş plecară apoi, ca de obicei, şi filosoful rămase singur.

În jur toate erau neschimbate, toate îşi păstrau înfăţişarea ameninţătoare, bine cunoscută din ajun. Omul se opri o clipă locului. Drept la mijloc era aşezat, la fel ca şi înainte, coşciugul nemişcat al vrăjitoarei. „Nu rr. i-e teamă, zău că nu mi-e teamă!” rosti dânsul, apoi trase în jurul său un cerc şi se sili să-şi amintească toate descântecele pe care le ştia. Tăcerea din jur era groaznică; lumina pâlpâitoare a lumânărilor scălda toată biserica. Filosoful întoarse o filă de carte, mai întoarse una şi îşi dădu seama că citeşte cu totul altceva decât scrie acolo. Atunci îşi făcu înspăimântat semnul crucii şi începu să cânte. Asta îl mai îmbărbătă puţin: acum citi mai cu spor şi filele se perindară iute, una după alta. Dar deodată... în liniştea bisericii... capacul de fier al coşciugului plesni cu zgomot şi moarta se ridică! Arăta şi mai înspăimântător decât prima oară. Dinţii îi clănţăneau cu putere, buzele începură să i se schimonosească şi descântece înfricoşătoare oorniră odată cu ţipete neomeneşti... Un vârtej nebun se stârni în biserică. Icoanele se prăbuşiră la pământ şi geamurile sparte căzură jos în mii de ţăndări. Apoi uşa ieşi din ţâţâni şi o mulţime fără număr de pocitanii înfiorătoare năvăliră în lăcaşul domnului. Fâlfâitul înfiorător al aripilor lor şi scrijelitul ghearelor umplu toată biserica. Hoarda asta zbura şi cotrobăia pretutindeni, căutându-l pe filosof.

Până şi cel de pe urmă abur de băutură se risipi din capul lui Homa. Îşi făcea cruce şi spunea rugăciuni la întâmplare. Dar în acelaşi timp auzea cum se frământă în jurul lui necuratul, mai mai să-l atingă cu capetele aripilor

şi ale cozilor sale scârboase. De privit, n-avea îndrăzneală să privească pocitaniile; vedea numai o arătare uriaşă, de-a lungul unui perete întreg, cu părul încâlcit care o acoperea ca o pădure; prin pânza de păr sticleau doi ochi îngrozitori de sub sprâncenele ridicate puţin în sus. Deasupra dihaniei, în aer, se ţinea ceva ca o băşică uriaşă cu mii de cleşti şi ace de scorpion, răsfirate în toate părţile. Bucăţi de pământ negru atârnau de cleşti şi toate astea cătau ţintă spre el, bâjbâiau după el, dar nu puteau să-l vadă, înconjurat cum era de cercul lui magic.

— Aduceţi-l pe Vii! Mergeţi de-l aduceţi pe Vii! răsunară într-un târziu vorbele moartei.

...Şi deodată o mare linişte învălui biserica; doar în depărtare se auziră urlete de lupi şi curând după aceea, paşi grei răsunară în lăcaşul sfânt; Homa privi cu coada ochiului şi văzu că dihaniile aduc cu ele un omuleţ vânjos şi greoi la mişcări, plin de sus până jos de pământ negru Mâinile şi picioarele lui, acoperite şi ele de pământ, ieşeau la iveală aidoma unor rădăcini tari şi vânjoase. Călca greu, împiedicându-se mereu. Pleoapele lui lungi atârnau până la pământ. Homa văzu îngrozit că faţa omuleţului era de fier. Dihaniile îl aduseră de subsuori, până la locul unde stătea Homa.

— Ridicaţi-mi pleoapele: nu văd nimic I rosti Vii cu un glas ce venea parcă de sub pământ. Şi atunci toată droaia de pocitanii se repezi să-i ridice pleoapele.

„Nu te uita”, îi şopti o voce lăuntrică filosofului. Dar omul nu se putu stăpâni şi... privi.

— Iată-l!!! strigă deodată Vii, arătându-l cu degetul său de fier... şi toate spurcăciunile, câte erau acolo, tăbărâră asupra filosofului. Acesta se prăvăli grămadă la pământ şi în aceeaşi clipă îşi dădu duhul de spaimă.

Tot atunci se auzi şi cântecul cocoşului. Era al doilea; pe cel dintâi nu-l băgaseră de seamă duhurile. Speriate, se năpustiră care cum putură spre ferestre şi uşă, ca să iasă

cât mai degrabă afară, dar până aici le-a fost: au rămas încremenite chiar acolo, în uşă şi în ferestre. Preotul, care venise tocmai la biserică, rămase locului când văzu o astfel de spurcare a sfântului lăcaş şi nu îndrăzni să citească într-însul slujba de îngropăciune. Şi biserica rămase pe vecii vecilor cu pocitaniile necurate împietrite în ferestre şi în uşă; în jurul ei crescu o pădure sălbatică, rădăcini, buruieni, mărăciniş, şi astăzi nimeni n-ar mai putea găsi drumul spre ea.

Când vestea despre întâmplarea aceasta ajunse în cele din urmă până la Kiev şi teologul Haliava auzi şi el de trista soartă a filosofului Homa, un ceas încheiat rămase nemişcat pradă gândurilor. În tot acest timp, suferise şi el prefaceri mari. Norocul îi zâmbise în viaţă. După ce sfârşise cu învăţătura, se făcuse clopotar la cea mai înaltă clopotniţă a Kievului şi acum umbla mereu cu nasul spart, pentru că scara de lemn ce ducea la clopot era făcută cât se poate de prosteşte.

— Ai auzit ce-a păţit Homa? îl întrebă într-o zi Tiberiu Gorobeţ care se apropiase de dânsul; acesta din urmă ajunsese şi el filosof acum şi îşi lăsase o mustăcioară proaspătă.

— Aşa i-a hărăzit dumnezeu, răspunse clopotarul Haliava. Hai la cârciumă, să bem pentru odihna sufletului său!

Şi tânărul filosof – care începuse să se folosească de drepturile lui cu tot focul cuvenit, aşa încât şalvarii, surtucul şi până şi cuşma lui trăsneau a rachiu şi mahorcă – se arătă în aceeaşi clipă gata s-o facă.

— A fost un om de treabă, Homa ăsta! zise clopotarul, când cârciumarul şchiop aşeză în faţa lui cea de-a treia cană cu băutură. Un om straşnic! Şi a pierit aşa, dintr-un fleac I

— Eu ştiu de ce a murit: pentru că i-a fost teamă. De nu s-ar fi speriat, vrăjitoarea n-ar fi putut să-i vie de hac.

Trebuie doar să-ţi faci cruce şi să o scuipi drept pe coadă, şi atunci – gata! Eu ştiu bine ce spun. Că doar aici la Kiev, toate precupeţele din piaţă sunt vrăjitoare!

Auzind asta, clopotarul încuviinţă cu o înclinare a capului. Dându-şi seama însă că limba lui nu e în măsură să rostească nicio vorbă, se ridică încetişor de la masă şi se duse, clătinându-se, să se ascundă undeva foarte departe, în buruieni. Făcând toate astea, nu uită, după vechiul sau obicei, să şterpelească o talpă de cizmă veche, aruncată pe laviţă.

CUM S-A CERTAT IVAN IVANOVICI CU IVAN NIKIFOROVICI

Capitolul I

IVAN IVANOVICI Şi 1VAN NIKIFOROVICI

Straşnică becheşă 1 are Ivan Ivanovici! Minunată! Şi ce blană de miel! Ptiu, drace, ce mai blană! Sură şi cu spic, de-ai zice că-i plină de promoroacă! Sunt gata să pun rămăşag pe orice că nicăieri nu veţi afla o asemenea blană! Pentru numele lui dumnezeu, priviţi-o numai aşa… dintr-o parte, şi mai ales în bătaia soarelui, când Ivan Ivanovici stă de vorbă cu cineva: s-o mănânci nu alta! Nici nu găsesc cuvinte să v-o zugrăvesc: e catifea, argint, văpaie! Doamne, dumnezeule, sfinte Nicolae, făcătorule de minuni, plăcut celui de sus! Oare de ce n-am şi eu o becheşă ca a lui? Şi-a făcut-o pe vremea când Agafia Fedoseevna nu se ducea încă pe la Kiev. O cunoaşteţi pe Agafia Fedoseevna? E chiar aceea care l-a muşcat de ureche pe asesor.

Minunat om, Ivan Ivanovici! Şi ce casă are la Mirgorod I Ce jur-împrejur se întinde un cerdac cu streaşină sprijinită pe nişte stâlpi de stejar, la umbra căruia sunt rânduite bănci. Când zăduful e prea mare, Ivan Ivanovici îşi scoate becheşa şi ce mai are pe dedesubt şi, numai în cămaşă, se odihneşte în cerdac, uitându-se la cele ce se petrec în curte şi pe uliţă. Şi ce mândreţe de peri şi de meri are el chiar în dreptul ferestrelor! încercaţi numai

să deschideţi un geam, că ramurile şi năvălesc în odaie. Astea toate sunt în faţa casei; dar dacă aţi vedea ce-i în grădină I Da câte nu găseşti acolo! Pruni, vişini, cireşi, tot soiul de zarzavaturi, floarea soarelui, castraveţi, pepeni galbeni, mazăre, ba chiar şi-o arie şi-o fierărie.

Minunat om, Ivan Ivanovici! Grozav îi mai plac pepenii galbeni! Se dă în vânt după ei I De îndată ce a isprăvit prânzul, se şi grăbeşte să iasă în cerdac – numai în cămaşă – şi porunceşte Gapkăi să-i aducă doi pepeni galbeni. De tăiat îi taie chiar dumnealui; îi taie şi, după ce

Haină lungă, cu creţuri în talie.

strânge seminţele într-o hârtiuţă anume pregătită, începe să mănânce. Apoi îi dă poruncă Gapkăi să aducă cerneală şi scrie chiar cu mâna lui pe hârtiuţă cu seminţe: „acest pepene a fost mâncat în ziua cutare”; iar dacă se întâmplă să fie şi un musafir de faţă, Ivan Ivanovici adaugă: „a luat parte şi cutare”.

Răposatul judecător din Mirgorod se desfăta totdeauna privind casa lui Ivan Ivanovici. Şi într-adevăr, nu e de loc urâtă căsuţa! Mie-mi place, mai ales pentru că de jur-împrejur are fel de fel de tinde şi tinduliţe adăugate în lungul anilor, aşa încât, dacă o priveşti de departe, nu se zăresc decât acoperişuri cocoţate unul peste altul, ceea ce aduce mult cu o farfurie plină de blinele, sau mai degrabă cu nişte bureţi din cei care cresc pe copaci. De altfel, acoperişurile sunt toate făcute din stuf; o salcie, un stejar şi doi meri îşi sprijină de ele ramurile bogate. Prin frunzişul conăcilor se întrezăresc ici şi colo, vrând parcă să dea buzna în uliţă, ferestruici cu obloane meşteşugit cioplite şi vopsite.

Minunat om, Ivan Ivanovici! Până şi comisarul din Poltava îl cunoaşte! De fiecare dată când vine din Horol, Doroş Tarasovici Puhivocika la dânsul trage. Iar protopopul, părintele Piotr, care locuieşte la Koliberda, ori de câte ori se adună la el vreo cinci-şase oaspeţi, nu pierde

prilejul să le spună că nu cunoaşte alt om care să-şi îndeplinească datoria de creştin şi să ştie trăi mai bine decât Ivan Ivanovici.

Doamne, cum mai zboară timpul! Au şi trecut mai bine de zece ani de când Ivan Ivanovici a rămas văduv. Copii n-a avut. În schimb are Gapka copii şi ei zburdă adesea prin curte. Ivan Ivanovici dă întotdeauna, fiecăruia, ba câte un covrig, ba câte o felie de pepene galben, ba câte o pară. Gapka e aceea care ţine cheile de la cămări şi beciuri; iar cheia de la cufărul cel mare, din iatac, şi cea de la cămara mijlocie le păstrează însuşi Ivan Ivanovici, căci nu suferă să-şi vâre cineva nasul pe-acolo. Gapka e o muiere voinică; poartă catrinţă; pulpele şi obrajii îi plesnesc de sănătate.

Şi ce om cucernic este Ivan Ivanovici! în fiece duminică îşi pune becheşa şi se duce la biserică. După ce intră, Ivan Ivanovici se închină în stânga, se închină în dreapta, urcă în strană şi de-acolo, cu vocea lui adâncă, de bas, ţine frumuşel isonul corului. După ce sfârşeşte slujba, Ivan Ivanovici nu se îndură să plece până ce nu stă de vorbă cu toţi cerşetorii. Poate că n-ar avea întotdeauna chef să facă o treabă atât de plicticoasă/, dar altcum nu poate, căci la asta îl îndeamnă bunătatea lui sufletească înnăscută.

— Bună ziua, sărmano! spune el alegând de obicei pe cea mai nenorocită babă, cu straiele numai zdrenţe, cusute parcă petic de petic. De unde eşti tu, sărmana de tine?

— Eu, boierule, viu din cătun; de trei zile n-am pus nimic în gură: chiar copiii mei m-au alungat din casă.

— Vai de capul tău! Şi de ce ai venit încoace?

— Apăi, de boierule! Să cer şi eu de pomană. Poate s-o milostivi careva să-mi dea şi mie câteva copeici, barem de o bucată de pâine.

— Şi zi, vrei pâine? o întreabă de obicei Ivan Ivanovici.

— Cum să nu vreau! îs flămândă ca un câine.

— Hm! răspunde Ivan Ivanovici. Atunci, poate că ai pofti şi o bucată de carne?

— Apăi cu ce s-o milostivi boierul… eu m-aş mulţumi cu orice.

— Da' ce, carnea e mai bună decât pâinea?

— Mai stă să aleagă flămândul! Orice te lasă inima… toate-s bune.

Şi cu aceste vorbe, baba întinde de obicei mâna.

— Ei, şi-acum du-te cu dumnezeu! spune Ivan Ivanovici. De ce stai pironită locului? Doar nu te bat! Şi după ce pune aceleaşi întrebări altui cerşetor şi apoi încă unuia şi încă unuia, Ivan Ivanovici se înapoiază acasă sau se abate din drum să bea un păhărel de rachiu fie pe la vecinul său Ivan Nikiforovici, fie pe la judecător, fie pe la zapciu.

Tare îi mai place lui Ivan Ivanovici să primească vreun dar sau să fie cinstit cu o bucăţică bună. Îi place chiar foarte mult!

Foarte de treabă om este şi Ivan Nikiforovici. Ograda lui e lipită de ograda lui Ivan Ivanovici. Şi-s prieteni cum nu s-a mai văzut pe lume. Anton Prokofievici Pupopuz, care până-n ziua de azi tot mai umblă cu surtucul cafeniu cu mâneci albastre, iar duminica prânzeşte la judecător, avea obiceiul să spună că pe Ivan Nikiforovici însuşi dracu' l-a legat pe viaţă, cu o sforicică, de Ivan Ivanovici. Unde se duce unul, îndată pică şi celălalt.

Ivan Nikiforovici n-a fost însurat niciodată. Şi cu toate că se zice că ar fi fost însurat, aceasta nu-i decât o minciună sfruntată. Îl cunosc foarte bine pe Ivan Nikiforovici şi pot să vă spun că nici măcar gând de însurătoare n-a avut vreodată. De unde o fi scornind lumea asemenea bârfeli? Aşa se mai zvonise că Ivan Nikiforovici s-ar fi născut cu o codiţă la spate. Această născocire e atât de năstruşnică şi totodată atât de josnică şi murdară, încât

nici măcar nu face s-o dezmint în faţa cititorului luminat, care, fără nicio îndoială, ştie că numai vrăjitoarele, şi încă nu toate, au la spate o coadă, care vrăjitoare, de altfel, ţin mai mult de partea femeiască decât de cea bărbătească.

Dar în ciuda marii dragoste care-i leagă, aceşti doi neasemuiţi prieteni nu prea se potrivesc la fire. Felul de a fi al omului îl poţi afla cel mai lesne prin asemuire. Ivan Ivanovici are neobişnuitul dar de a vorbi foarte plăcut. Doamne, cât de frumos vorbeşte I Simţământul pe care îl încerci ascultându-l se aseamănă doar cu acela pe care îl ai atunci când cineva te caută în cap sau te gâdilă uşor cu degetele pe talpa piciorului. îl asculţi, îl tot asculţi şi până la urmă îţi cade capul în piept. Plăcut, foarte plăcut! Tot atât de plăcut ca somnul după baie. Dimpotrivă, Ivan Nikiforovici tace mai tot timpul, iar dacă strecoară şi el o vorbuliţă, apoi, ţinte! E mai tăioasă ca gura briciului. Ivan ivanovici e uscăţiv şi deşirat; Ivan Nikiforovici e ceva mai scund, dar în schimb se întinde în lăţime. Capul lui Ivan Ivanovici se aseamănă cu o ridiche cu codiţa în jos; capul lui Ivan Nikiforovici – cu o ridiche cu codiţa în sus. Ivan Ivanovici stă culcat în cerdac, doar cu cămaşa pe el, numai după ce ia masa; pe înserat însă, îşi pune becheşa şi se duce fie la prăvălia oraşului, unde-şi vinde făina, fie afară din oraş, să vâneze prepeliţe. Ivan Nikiforovici stă tolănit în cerdac cât îi ziulica de lungă; dacă arşiţa nu e prea mare, îşi întoarce spatele în bătaia soarelui şi nici prin gând nu-i trece să plece de-acasă. Dacă totuşi i se năzare s-o facă – şi asta se poate întâmpla numai dimineaţa – atunci dă o raită prin ogradă, îşi cercetează gospodăria şi apoi se-ntoarce iarăşi la odihnă. Pe vremuri se ducea uneori la

Ivan Ivanovici. Ivan Ivanovici e o făptură din cale-afară de subţire şi dacă stă de vorbă cu câte un om de treabă, niciodată nu rosteşte vreun cuvânt necuviincios, ba chiar se face foc când îl aude de la alţii. Lui Ivan

Nikiforovici i se întâmplă să scape din când în când o vorbă mai nelalocul ei; atunci Ivan Ivanovici se ridică în picioare şi zice: „Ajunge, ajunge, Ivan Nikiforovici I Mai bine ai face să te întinzi la soare, decât să rosteşti vorbe atât de neplăcute lui dumnezeu!” Ivan Ivanovici se înfurie grozav dacă găseşte o muscă în ciorbă; atunci îşi iese din sărite şi dă cu farfuria de pământ, ba o mai ocărăşte şi pe gazdă. Lui Ivan Nikiforovici îi place să facă baie, şi după ce apa îi ajunge până la gât, porunceşte să i se aducă tot acolo o masă, cu samovar cu tot. Grozav îi place să soarbă ceaiul în răcoarea apei! Ivan Ivanovici se bărbiereşte de două ori pe săptămână; Ivan Nikiforovici numai o dată. Ivan Ivanovici e din cale-afară de curios. Să te ferească dumnezeu să începi să-i povesteşti ceva şi să nu isprăveşti! Iar când are vreo nemulţumire, te face s-o simţi numaidecât. În schimb, după înfăţişarea lui Ivan Nikiforovici e foarte greu să-ţi dai seama dacă e mulţumit sau supărat; şi chiar când se bucură, el nu-şi arată bucuria. Ivan Ivanovici e cam fricos cHn fire. Ivan Nikiforovici, dimpotrivă, are nişte nădragi cu cute atât de largi încât, dacă ar fi să-i umfli, ar intra în ei toată ograda, cu hambare şi acareturi cu tot. Ivan Ivanovici are nişte ochi mari, grăitori, de culoarea tutunului, iar gura îi seamănă oarecum cu litera V; Ivan Nikiforovici are nişte ochişori gălbui, care se ascund cu totul între sprâncenele stufoase şi obrajii puhavi, iar nasul îi seamănă cu o prună coaptă. Ivan Ivanovici dacă te cinsteşte cu tutun, îşi trece mai întâi limba peste capacul tabacherei, apoi pocneşte tabachera cu un deget şi, dacă te cunoaşte bine, te îmbie: „Pot îndrăzni, oare, domnul meu să vă rog să-mi faceţi cinstea?” iar dacă nu te cunoaşte, spune: „Pot îndrăzni oare, domnul meu, necunoscând rangul, numele şi pronumele dumneavoastră, să vă rog să-mi faceţi cinstea *i* „Ivan Nikiforovici doar ce-ţi dă punga cu tutun în mână şi adaugă: „Cinsteşte-te!” Atât Ivan Ivanovici, cât şi Ivan

Nikiforovici nu pot suferi puricii; de aceea, nici Ivan Ivanovici, nici Ivan Nikiforovici nu scapă vreun ovrei de-ăia de umblă cu marfă după ei, fără să cumpere tot felul de borcănaşe cu leacuri împotriva acestor gângănii; asta, bineînţeles, după ce mai întâi îl ocărăsc bine pe neguţător, fiindcă nu vrea să se lepede de credinţa lui ovreiască.

De altfel, cu toate aceste deosebiri, atât Ivan Ivanovici, cât şi Ivan Nikiforovici sunt nişte oameni minunaţi.

Capitolul II

DIN CARE SE POATE VEDEA LA CE A RÂVNIT IVAN IVANOVICI.

DESPRE CE A VORBIT CU IVAN NIKIFOROVICI

ŞI CUM S-A SFÂRŞIT VORBA LOR

Într-o dimineaţă – asta se întâmpla prin iulie – Ivan Ivanovici sta culcat în cerdac. Ziua era foarte caldă, iar văzduhul părea că se topeşte şi se prelinge în şuviţe străvezii. Ivan Ivanovici avusese timp să se abată, pe la cosaşi, în luncă, şi prin cătun, să iscodească femeile şi ţăranii întâlniţi în cale, de unde vin, încotro se duc şi pentru ce, iar acum era din cale-afară de obosit şi se culcase să se odihnească. Stând aşa culcat, îşi privea îndelung cămările, ograda, şurile, găinile care forfoteau prin bătătură şi se gândea: „Doamne, dumnezeule, ce gospodar sunt! Câte nu am eu? Orătănii, acareturi, hambare, tot ce-i face omului plăcere; votcă din cea mai tare şi aromită cu mirodenii; în livadă am pruni şi peri; în grădină, mac, varză, mazăre… Ce-mi lipseşte?… Aş vrea. să ştiu şi eu, ce-mi lipseşte?”

Şi după ce-şi pusese această întrebare plină de un tâlc atât de adânc, Ivan Ivanovici rămase pe gânduri; între timp, ochii lui – în căutare de lucruri noi – săriră pârleazul în ograda lui Ivan Nikiforovici şi se opriră fără să vrea asupra unei privelişti cu totul neobişnuite. O băbuţă slăbănoagă scotea, rând pe rând, fel de fel de haine vechi

ce zăcuseră ani în şir prin cufere, şi le atârna pe frânghie, la aerisit. Curând, un mundir vechi, cu manşete ponosite, îşi întinse braţele în văzduh, cuprinzând de gât o bluză de brocart; în urma lui se ivi un alt mundir, unul boieresc, cu nasturi. cu pajură şi cu gulerul mâncat de molii; apoi nişte pantaloni de caşmir alb, pătaţi, care pe vremuri puteau fi traşi, pe picioarele lui Ivan Nikiforovici, dar azi nu i-ar fi încăput decât poate doar pe degete. În urma lor fură atârnaţi alţi pantaloni, în chip de U mare întors cu gura-n jos. Apoi un beşmet[7] albastru de cazac, pe care Ivan Nikiforovici şi-l făcuse cu vreo douăzeci de ani în urmă, pe vremea când îl bătuse gândul să intre în garda civică şi-şi lăsase mustaţă, în sfârşit, ca să împlinească priveliştea, o sabie care aducea cu săgeata ce se pune în vârful acoperişurilor începu să se legene şi ea în aer. Apoi fluturară poalele unui soi de caftan verde ca iarba, cu nişte nasturi de alamă cât un pitac. De sub poalele caftanului se iţea o jiletcă împodobită cu găitane, răscroită mult în faţă. Jiletca se ascunse curând sub o fustă veche de-a răposatei bunici, cu nişte buzunare în care ar fi putut intra la o adică şi o pepenoaică. Toate acestea, amestecându-se între ele, alcătuiau o privelişte foarte atrăgătoare pentru Ivan Ivanovici, în timp ce razele soarelui, scoţând la iveală când o mânecă albastră sau verde, când o manşetă roşie, când o bucăţică de zarpa aurie, sau jucându-se în vârful spadei, făceau din această privelişte ceva cu totul neobişnuit, asemănător irozilor cu care pişicherii colindă cătunele; aceasta mai cu osebire când mulţimea se îmbulzeşte în jurul lor, zgâindu-se când la Irod împărat, cel cu coroana de aur pe cap, când la Anton, care poartă capra de coarne; în spatele panoramei scârţâie o scripcă, scârţacul ţigan se loveşte peste buze, făcând ca darabana, iar soarele apune şi răcoarea nopţilor din miazăzi se strecoară pe nesimţite, învăluind tot mai strâns umerii şi pieptul ţărăncuţelor

7 Scurtă vătuită.

durdulii.

Câteva clipe mai târziu, baba ieşi din cămară icnind, şi cărând de astă dată în spinare o şa străveche, cu scările rupte şi coburii tociţi de vreme, şi şabraca, odinioară zmeurie, cusută cu fir şi bătută cu podoabe de alamă.

„Neroadă muiere! gândi Ivan Ivanovici; încă puţin şi o să-l scoată şi pe Ivan Nikiforovici la aerisit…”

Şi într-adevăr: prea mult nu greşise. Cam după vreo cinci minute, şalvarii de nanchin ai lui Ivan Nichiforovici apărură pe frânghie, acoperind aproape jumătate din ogradă. După şalvari, baba mai scoase o căciulă şi o puşcă.

„Asta ce-o mai fi! gândi Ivan Ivanovici. Niciodată n-am văzut puşcă la Ivan Nikiforovici. Ce-o fi făcând cu ea? De tras, nu trage, şi totuşi ţine o puşcă în casă! Mă întreb la ce i-o fi folosind? Şi ce frumoasă e! De mult doream eu o asemenea armă! Tare mai jinduiesc după puşca asta! Mie unul îmi place să-mi fac de lucru cu puşca.

— Hei, babo, babo! strigă el, chemând-o cu degetul.

Bătrâna se apropie de pârleaz.

— Ce ai acolo, băbuţo?

— Vezi şi matale! O puşcă!

— Ce fel de puşcă

— De un să ştiu eu! Să fi fost a mea, poate c-aş fi ştiut din ce-i făcută. Dă-i a boierului…

Ivan Ivanovici se sculă şi cercetă puşca din toate părţile, uitând chiar s-o mai certe pe babă că o pusese la aerisit în rând cu sabia.

— O fi de fier, mai făcu bătrâna.

— Mda, de fier. Adică de ce să fie de fier? spuse Ivan Ivanovici, vorbind ca pentru sine. De multă vreme o are boierul?

— O fi având-o de multă vreme…

— Frumoasă jucărie! urmă Ivan Ivanovici. Am să-l rog să mi-o dăruiască. Ce să facă el cu puşca? Sau am sădau ceva în schimb. Băbuţo, acasă-i boierul?

— Acasă.

— Şi ce face? S-a culcat?

— Culcat.

— Bine, atunci viu să-l văd.

Ivan Ivanovici se îmbrăcă, luă în mână un baston noduros, ca să se apere de câini (pe uliţele Mirgorodului întâlneşti mai mulţi câini decât trecători) şi plecă.

Deşi ograda lui Ivan Nikiforovici era lipită de aceea a lui Ivan Ivanovici şi se putea trece dintr-una într-alta de-a dreptul peste pârleaz, Ivan Ivanovici o porni totuşi pe uliţă. Din această uliţă trebuia să dea într-o ulicioară atât de îngustă, încât dacă din întâmplare se întâlneau pe-acolo două căruţe, fie chiar şi cu un singur cal, ele nu puteau trece una pe lângă alta şi rămâneau locului până când oamenii le apucau de roţile dinapoi şi le trăgeau îndărăt în uliţă, fiecare în partea din care venise; iar trecătorul se împodobea din cap până-n picioare cu scaieţii ce creşteau pe marginea drumului, pe lângă uluci. În ulicioara asta răspundea, de o parte, şura lui Ivan Ivanovici, iar de cealaltă, hambarul, poarta şi porumbarul lui Ivan Nikiforovici.

Ajuns la poarta vecinului, Ivan Ivanovici smuci cu zgomot de clanţă; din ogradă răsunară lătrături îndârjite, dar zărind un chip cunoscut, haita de câini de toate culorile se potoli pe dată şi câinii se împrăştiară dând din coadă. Ivan Ivanovici străbătu curtea împestriţată de porumbeii indieni – pe care Ivan Nikiforovici îi hrănea de obicei cu mâna lui – de coji de pepeni galbeni şi harbuji, de petice răzleţe de iarbă verde, de câte o roată ruptă, de cercuri de butoi, sau de câte un ţânc cu cămăşuţa murdară, tolănit pe jos – privelişte din cele atât de îndrăgite de pictori! Umbra răspândită de hainele scoase la aerisit cuprindea aproape toată ograda, făcând-o parcă ceva mai răcoroasă. Băbuţa îl întâmpină cu o plecăciune şi rămase locului, urmărindu-l cu gura căscată. În faţa casei

era un cerdac frumuşel, cu streaşină sprijinită de doi stâlpi de stejar, slabă apărătoare, nu-i vorbă, împotriva soarelui care în acest timp al anului nu prea ştie de glumă în Ucraina şi-l scaldă pe trecător din cap până în picioare în şiroaie de sudoare fierbinte. Din toate astea se poate lesne vedea cât de arzătoare era dorinţa lui Ivan Ivanovici de a căpăta lucrul la care râvnea, de vreme ce se hotărâse să iasă din casă pe mare arşiţă, călcându-şi obiceiul dintotdeauna de a se preumbla numai pe înserat.

Încăperea în care pătrunse Ivan Ivanovici era cufundată în întuneric; obloanele erau trase şi o singură rază de soare, strecurată printr-o găurice tăiată în oblon, lovindu-se de peretele din faţă, zugrăvea pe el, în toate feţele curcubeului, priveliştea răsturnată a acoperişurilor de stuf, a copacilor şi a hainelor întinse în ogradă. Astfel se face că în odaie domnea un soi de amurg tainic.

— Domnul să te aibă în pază! zise Ivan Ivanovici.

— A! Bună ziua, Ivan Ivanovici! răspunse un glas de undeva, dintr-un ungher al odăii. Abia atunci Ivan Ivanovici îl zări pe Ivan Nikiforovici tolănit pe un covor aşternut pe podele, iartă-mă că mă găseşti aşa cum m-a făcut mama!

Ivan Nikiforovici sta lungit fără nimic pe el, nici măcar o cămaşă.

— Da’ nu-i nimic! Şi zi, ai dormit bine ast noapte, Ivan Nikiforovici?

— Am dormit. Da dumneata ai dormit, Ivan Ivanovici?

— Am dormit.

— Şi te-ai sculat abia acum?

— Eu? Eu să mă scol abia la ceasul ăsta!? Ferească dumnezeu! Ce tot spui dumneata, Ivan Nikiforovici I? Cum să dorm până la ora asta!? Chiar acum am sosit din cătun. Şi ce bucate frumoase sunt pe ogoare! Minunate! Şi fâneţele s-au înălţat frumos: bogate şi pline de sevă.

— Corpina! strigă Ivan Nikiforovici. Adu nişte votcă pentru Ivan Ivanovici şi nişte plăcinte cu smântână.

— Frumoasă vreme azi!

— La n-o mai lăuda, Ivan Ivanovici! Lua-o-ar dracu’ s-o ia! Nu ştiu unde să mă mai ascund de atâta zăduf.

— Trebuia neapărat să-l pomeneşti pe dracu’! Of, Ivan Nikiforovici! Odată şi odată tot o să-ţi aminteşti de spusele mele, dar mi-e că o să fie prea târziu: urât ai să mai pătimeşti pe lumea cealaltă pentru asemenea vorbe neplăcute domnului.

— Cu ce te-am supărat, Ivan Ivanovici? Doar nu m-am atins nici de tatăl, nici de mama dumitale. Zău aşa, nu ştiu cu ce ţi-am greşit.

— Lasă, lasă, Ivan Nikiforovici!

— Zău că nu te-am jignit cu nimic, Ivan Ivanovici!

— Ciudat că la vremea asta a anului prepeliţele nu se lasă ademenite de ţivlitoare.

— Orice ai spune, orice ai crede, eu una ştiu: că nu te-am jignit cu nimic.

— Nu ştiu zău de ce nu s-or lăsa ademenite, urmă Ivan Ivanovici, prefăcându-se că nu-l aude pe Ivan Nikiforovici. Nu le-o fi venit încă sorocul, deşi vremea pare tocmai potrivită…

— Şi zici că-s frumoase grânele?

— Minunate grâne! Minunate!

Urmă o tăcere.

Fluier ce imită strigătul păsărilor şi este întrebuinţat de vânători spre a le ademeni.

— Da ce-ţi veni să scoţi hainele la aerisit, Ivan Nikoforovici? întrebă, în sfârşit, Ivan Ivanovici.

— Păi, să vezi! Nişte haine straşnice, aproape noi, şi baba asta afurisită le-a lăsat mai-mai să putrezească. Le aerisesc şi eu; stofa e de soi, straşnică stofă, doar să le întorci pe dos şi pot fi purtate ca noi.

— Ştii, printre lucrurile acelea am găsit şi eu ceva care să-mi placă, Ivan Nikiforovici.

— Ce anume?

— Spune-mi, te rog, ce nevoie ai de arma aceea pe care a scos-o baba la aerisit odată cu hainele? Ajungând aici, Ivan Ivanovici scoase tabachera şi-l îmbie cu tutun pe Ivan Nikiforovici. Pot îndrăzni oare să te rog să-mi faci această cinste?

— Nu, mulţumesc, cinsteşte-te dumneata! Eu o să trag dintr-al meu! Şi zicând astea, Ivan Nikiforovici pipăi cu mâna în jur şi îşi luă punga cu tutun. Neroadă babă! Va să zică, a atârnat şi arma odată cu celelalte! Bun tabac mai face ovreiul ăla din Sorocinţi. Nu ştiu cu ce l-o fi amestecând, dar e aşa de aromat! Mirosul aduce puţin cu imbaharul. la şi mestecă niţel! N-ai zice că-i imbahar? Hai de ia! Cinsteşte-te!

— Spune-mi, te rog, Ivan Nikiforovici, că eu iar la armă mă-ntorc. Ce ai de gând să faci cu ea? Că doar nu ţi-e de trebuinţă!

— Cum să nu-mi fie de trebuinţă? Dar dacă sunt silit vreodată să trag?

— Ferească dumnezeu, Ivan Nikiforovici! Când să tragi? Poate doar la judecata de apoi. Pe cât îmi aduc eu aminte şi după câte spun şi alţii, până azi n-ai doborât încă nici măcar o raţă; de altfel nici firea pe care ţi-a dat-o domnul dumnezeul nostru n-a fost rânduită ca să tragi cu puşca. Ai o ţinută falnică şi o înfăţişare impunătoare. Cum ai să rătăceşti prin bălţi, când acea parte a îmbrăcăminţii dumitale, pe care nu se cade s-o pomeneşti într-o vorbire cuviincioasă, stă şi acum să se aerisească, darmite atunci? Nu, dumneata trebuie să te bucuri de pace şi tihnă. (După cum am amintit mai sus, Ivan Ivanovici vorbea nespus de frumos atunci când avea nevoie să înduplece pe cineva. Şi ce-i mai mergea gura! Doamne, cât de meşteşugit ştia să vorbească!) Da, dumneata trebuie să ai o purtare fără cusur. Ascultă ce-ţi spun: dă-mi mie puşca!

— Cum se poate! E doar o armă scumpă. Astăzi nu mai găseşti nicăieri arme ca asta. Am cumpărat-o de la un

turc încă de pe vremea când am vrut să intru în garda civică. Şi acum nitam-nisam s-o dau! Se poate? E un lucru foarte trebuincios!

— Trebuincios? La ce?

— Cum la ce? Dar dacă mă calcă hoţii?… Cum să n-am nevoie de ea? Slavă ţie, doamne! Acum sunt liniştit şi nu mă tem de nimeni. Şi de ce mă rog? Pentru că ştiu că am o armă în cămară.

— Asta-i armă? Păi închizătorul e stricat, Ivan Nikiforovici…

— Şi ce-i dacă-i stricat? Se poate drege. Trebuie doar uns cu nişte ulei de cânepă, ca să nu ruginească.

— Din spusele dumitale, Ivan Nikiforovici, nu văd că ai nutri simţăminte de prietenie faţă de mine. Nimic nu vrei să faci pentru mine, măcar aşa, ca să-mi arăţi puţină bunăvoinţă.

— Cum poţi spune una ca asta, Ivan Ivanovici? Cum, tocmai eu nu-ţi dau nicio dovadă de bunăvoinţă? Mă mir că nu ţi-e ruşine! Boii dumitale pasc pe păşunile mele şi eu nici o singură dată n-am pus să fie prinşi! Când te duci la Poltava, mă rogi întotdeauna să-ţi dau căruţa mea, şi ce? S-a întâmplat vreodată să nu ţi-o dau? Copilaşii dumitale trec peste gard, în curtea mea, şi se joacă cu dulăii mei. Eu nu zic nimic: n-au decât să se joace, numai să nu pună mâna pe ceva! N-au decât să se joace!

— Dacă nu vrei să mi-o dăruieşti, hai atunci să facem schimb.

— Şi ce-mi dai pentru ea? întrebă Ivan Nikiforovici, proptindu-se într-un cot şi privind ţintă la Ivan Ivanovici.

— Îţi dau scroafa cea roşcată, aceea pe care am îngrăşat-o în cocină. Frumoasă scroafă! O să vezi ce de purcei o să-ţi mai fete la anul.

— Nu ştiu, zău, Ivan Ivanovici, cum poţi spune una ca asta! Ce nevoie am eu de scroafa dumitale? S-o dau poate de pomană, când o crăpa dracu’.

— Iar! Nu poţi să trăieşti fără să-l pomeneşti pe dracu'! Păcat, mare păcat, zău aşa, Ivan Nikiforovici!

— Păi şi dumneata, Ivan Ivanovici, zău aşa!… Să-mi dai pentru puşcă, dracu' ştie ce: o scroafă!…

— Da' ce, scroafa mea e dracu' ştie ce, Ivan Nikiforovici!

— Dar altfel cum! Judecă şi dumneata! Asta-i o armă; un lucru îndeobşte preţuit; iar aia e dracu' ştie ce: o scroafă… De n-ai fi dumneata… de la oricare altul, vorbele astea le-aş lua drept vorbe de ocară!

— Da' ce, scroafa mea e de ocară?

— Drept cine mă iei, la urma urmelor! Să iau o scroafă pentru…

— Stai, stai liniştit. Nu mai pomenesc de ea… Rămâi atunci cu arma. N-are decât să putrezească şi să ruginească acolo, în colţul ei din cămară, că nici nu vreau să mai vorbesc de ea.

După asta urmă iar o scurtă tăcere.

— Se zice, începu din nou Ivan Ivanovici, că trei regi ar fi pornit război împotriva ţarului nostru.

— Da, mi-a vorbit şi mie Piotr Feodorovici. Ce război o mai fi şi ăsta? Şi pentru ce?

— Pentru ce anume? Nimeni nu poate s-o ştie cu adevărat, Ivan Nikiforovici. Eu socot că regii cu pricina vor ca noi toţi să trecem la legea lor turcească.

— Lan te uită ce le veni nerozilor! făcu Ivan Nikiforovici, ridicându-şi capul.

— Şi vezi, tocmai de aceea ţarul nostru a pornit cu război împotriva lor. „Nu! zice el, să treceţi voi la legea creştinească!”

— Ei, şi ce? Au să-i bată ai noştri, fără doar şi poate, Ivan Ivanovici!

— Au să-i bată! Şi zi aşa, Ivan Nikiforovici, nu vrei să facem schimbul?

— Îmi pare nu ştiu cum, Ivan Ivanovici, ca tocmai

dumneata, cunoscut ca un om cu carte, să vorbeşti aşa, ca un neisprăvit. Mare nerod ar mai trebui să fiu ca să…

— Haide! Haide! Las-o în plata domnului! Las să crape; n-am să mai pomenesc de ea!…

În clipa asta, fu adusă gustarea.

Ivan Ivanovici dădu pe gât un păhărel şi luă din plăcinta cu smântână.

— Ascultă, Ivan Nikiforovici, îţi mai dau şi doi saci cu ovăz pe lângă scroafă; dumneata n-ai semănat ovăz anul acesta şi tot va trebui să-l cumperi.

— Zău aşa, Ivan Ivanovici, cu dumneata nu poate sta omul de vorbă decât după ce s-a îndopat cu fasole… (Asta încă nu-i nimic! Ivan Nikiforovici e în stare să dea drumul la vorbuliţe şi mai şi.) Unde s-a mai pomenit să schimbi o armă pe doi saci cu ovăz? Că doar becheşa nu ţi-o pui în joc, nu-i aşa?

— Dumneata uiţi că-ţi mai dau şi scroafa pe deasupra.

— Cum, doi saci cu ovăz şi o scroafă pentru o puşcă?

— Da' ce, e puţin?

— Pentru o puşcă?

— Pentru o puşcă, fireşte.

— Doi saci pentru o puşcă?

— Doi saci, dar cu ovăz. Şi de scroafă ai uitat?

— Pupă-te-n bot cu scroafa dumitale, iar dacă nu vrei, atunci cu dracu'!

— Ehei! Pe dumneata doar să te stârnească cineva, că-ţi şi dai drumul! Ai să vezi ce-ai să păţeşti pe lumea cealaltă pentru aste vorbe urâte lui dumnezeu: au să-ţi împăneze limba cu ace încinse. După ce stă omul de vorbă cu dumneata, trebuie să se spele cu aghiazmă şi pe faţă şi pe mâini, şi să se şi tămâieze.

— Dă-mi voie, Ivan Ivanovici, o armă e un lucru de mare preţ, o jucărie din cele mai frumoase; afară de asta, mai e şi podoabă foarte plăcută pentru odaie…

— Dumneata, Ivan Nikiforovici, îţi lauzi puşca întocmai cum îşi laudă ţiganul ciocanul! zise Ivan Ivanovici, înciudat, pornit să se mânie de-a binelea.

— Iar dumneata, Ivan Ivanovici, eşti un adevărat gânsac.

Dacă Ivan Nikiforovici n-ar fi rostit acest cuvânt nepotrivit, s-ar fi certat ei cât s-ar fi certat şi, ca întotdeauna, tot buni prieteni s-ar fi despărţit; de data asta însă se petrecu cu totul altceva: Ivan Ivanovici îşi ieşi din sărite.

— Ce-ai spuu-us, Ivan Nikiforovici? întrebă el, ridicând glasul.

— Am spus că semeni cu un gânsac, Ivan Ivanovici!

— Cum de ţi-ai îngăduit, domnul meu, nesocotind buna-cuviinţă şi cinstea ce o datorezi rangului şi numelui unui om, să-l înjoseşti cu o poreclă atât de ruşinoasă?

— Ce vezi ruşinos în acest cuvânt? Şi apoi, de ce tot dai din mâini, Ivan Ivanovici?

— Te mai întreb o dată: cum de ai cutezat să nesocoteşti buna-cuviinţă şi să mă numeşti gânsac?

— Scuipa-te-aş în creştet, Ivan Ivanovici! Ce te răţoieşti aşa la mine?

Ivan Ivanovici nu se mai putu stăpâni: buzele prinseră să-i tremure; gura îşi schimbă înfăţişarea ei obişnuită de V şi se rotunji ca un O; iar ochii începură să-i clipească atât de tare, încât te băgau în sperieţi. Foarte rar i se întâmpla una ca asta lui Ivan Ivanovici. Pentru aşa ceva trebuia să-l înfurii de-a binelea.

— Atunci, uite ce ţin să vă spun, zise el. De azi înainte nici nu vreau să vă mai cunosc.

— Pagubă-n ciuperci! Zău că n-am să mă pornesc pe bocit din pricina asta! îi răspunse Ivan Nikiforovici.

Dar minţea! Minţea! Zău că minţea! Fiindcă murea de ciudă.

— Nici pragul n-am să ţi-l mai calc.

— Ehe-he! zise Ivan Nikiforovici, neştiind ce să mai facă de necaz şi, împotriva obiceiului, se sculă în picioare. Hei, babo, băiete! La chemarea lui, apăru în uşă aceeaşi băbuţă slăbănoagă de adineauri, urmată de un flăcăuaş de o şchioapă, ce se împleticea într-un surtuc lung şi larg. Luaţi-l pe Ivan Ivanovici de mână şi daţi-l pe uşă afară!

— Ce fa-a-ace? Pe mine? Un boier de viţă veche? răcni Ivan Ivanovici plin de demnitate şi de mânie. Îndrăzniţi numai! Apropiaţi-vă! Praf vă fac pe amândoi, cu nerodul vostru de stăpân cu tot! Nici urmă nu rămâne din voi! (Ivan Ivanovici vorbea grozav de impunător atunci când sufletul îi era zbuciumat.)

Întregul grup alcătuia o privelişte dintre cele mai izbitoare: Ivan Nikiforovici stătea în mijlocul încăperii, golgoluţ, în toată mândreţea lui, băbuţa, năucă şi înspăimântată, rămăsese cu gura căscată, iar Ivan Ivanovici înţepenise cu braţul ridicat, aşa cum sunt înfăţişaţi de obicei tribunii romani! Era o clipă de neuitat! O privelişte măreaţă! Şi cu toate acestea, nu avea din păcate decât un singur privitor: băieţelul, care, înotând în surtucul nemăsurat de mare, stătea destul de liniştit şi se scobea cu degetul în nas.

În sfârşit, Ivan Ivanovici îşi luă căciula.

— Foarte frumos te porţi, Ivan Nikiforovici! N-am ce zice! Minunat! Te fac eu să-ţi mai aduci aminte de purtarea dumitale!

— Du-te, du-te, Ivan Ivanovici! Şi vezi să nu-mi mai ieşi în cale, că-ţi fac mutra zob!

— Pentru asta, na, poftim, Ivan Nikiforovici! răspunse Ivan Ivanovici şi făcând un gest de ocară, ieşi trântind uşa, care scârţâi răguşit şi se căscă numaidecât în urma lui.

Ivan Nikiforovici vru să mai spună ceva, ieşi în prag, dar Ivan Ivanovici, fără să mai privească în urmă, zbura în grabă mare prin curte.

CAPITOLUL III

CE S-A ÎNTÂMPLAT DUPĂ CEARTA LUI IVAN IVANOVICI CU IVAN NIKIFOROVICI

Aşadar, cei doi preacinstiţi bărbaţi, fala şi podoaba Mirgorodului, s-au certat! Şi pentru ce? Pentru un fleac, pentru un gânsac. N-au mai vrut să se vadă în ochi, au rupt orice legături, deşi până atunci fuseseră cunoscuţi ca prieteni nedespărţiţi. Înainte vreme nu trecea zi fără ca Ivan Ivanovici sau Ivan Nikiforovici să nu trimită pe cineva unul la celălalt să întrebe de sănătate şi adesea îşi vorbeau, fiecare din cerdacul lui, spunându-şi peste gard lucruri atât de plăcute, de-ţi creştea inima de bucurie ascultându-i. Duminica, Ivan Ivanovici, îmbrăcat cu becheşa lui de stofă trainică şi Ivan Nikiforovici, cu o cazacă galben-castanie de nanchin, se duceau la biserică aproape braţ la braţ. Şi dacă Ivan Ivanovici, cu ochii lui din cale-afară de ageri, zărea cel dintâi o băltoacă sau vreo murdărie în mijlocul străzii, ceea ce se prea poate întâmpla la Mirgorod, totdeauna îi spunea lui Ivan Nikiforovici: „Fereşte-te să pui piciorul acolo, că nu-i bine!”, Ivan Nikiforovici, la rândul lui, îi dădea şi el cele mai mişcătoare dovezi de prietenie şi oriunde s-ar fi aflat, oricât de departe ar fi stat unul de celălalt, îi întindea mâna cu punga de tutun, spunând: „Cinsteşte-te!” Şi apoi ce gospodării minunate aveau amândoi!… Şi tocmai prietenii aceştia doi… Ca trăsnit am rămas când am auzit despre cearta lor! Multă vreme nici n-am vrut să cred. Doamne, dumnezeule! Ivan Ivanovici s-a certat cu Ivan Nikiforovici! Nişte oameni atât de destoinici! Atunci, ce mai poate fi socotit veşnic pe lumea asta?

Întors la el acasă, Ivan Ivanovici fu stăpânit vreme îndelungată de o adâncă tulburare. Altă dată s-ar fi dus mai întâi la grajd, să vadă dacă iepşoara mănâncă fân (Ivan Ivanovici avea o iepşoară şargă cu o steluţă în frunte. Foarte bun căluţ!); apoi, chiar cu mâna lui ar fi dat de

mâncare curcanilor şi purceilor, şi după aceea s-ar fi dus în casă să cioplească vase din lemn (cioplea tot felul de lucruri din lemn, cu multă pricepere, şi cu nimic mai prejos decât unul de meserie), sau să citească o cărticică tipărită la editura Liubi, Gări şi Popov (titlul cărţii, Ivan Ivanovici nu şi-l mai amintea, întrucât slujnica rupsese de mult jumătatea de sus a primei pagini, ca să-i facă de joacă copilului), sau s-ar fi dus poate să se odihnească în cerdac. De astă dată însă, nu s-a apucat de niciuna din îndeletnicirile lui obişnuite. În schimb, de cum dădu cu ochii de Gapka, o luă la zor că umblă de colo-colo fără treabă, când la drept vorbind fata ducea crupele din cămară în bucătărie; zvârli cu băţul după cocoşul care se apropiase de cerdac, în aşteptarea tainului obişnuit; iar când veni în fugă un ţânc murdar, cu cămăşuţa ruptă, strigând: „Tătuţă, tătuţă, dă-mi turtă!” îl ameninţă şi bătu din picior cu atâta străşnicie încât piciul îngrozit fugi să se ascundă cine ştie unde.

Până-n cele din urmă, îşi veni în fire şi se apucă să trebăluiască, după cum îi era obiceiul. Mâncă târziu şi tocmai pe înserat se lungi să se odihnească în cerdac. Minunata ciorbă de porumbei, pe care i-o făcuse Gapka, îi alungă cu desăvârşire din minte întâmplarea din dimineaţa acelei zile. Mulţumit, Ivan Ivanovici îşi cercetă din nou gospodăria. Când ochii i se opriră în ograda vecină, îşi spuse: „Azi n-am fost pe la Ivan Nikiforovici. ia să dau pe la el”. Zis şi făcut. Ivan Ivanovici îşi luă bastonul şi căciula şi o porni spre uliţă; dar numai ce trecu de poartă, că îşi aminti de sfada lor; scuipă înciudat şi se întoarse din drum. Aproape aceeaşi mişcare se petrecu şi în ograda vecină. Ivan Ivanovici văzu baba punând piciorul în pârleaz, gata să sară în curtea lui, când deodată se auzi glasul lui Ivan Nikiforovici: „Înapoi, înapoi! Nu te du!” în cele din urmă, Ivan Ivanovici simţi totuşi că-l cuprinde urâtul. S-ar fi putut foarte bine ca aceşti oameni destoinici să se fi

împăcat chiar de-a doua zi, dacă o întâmplare deosebită din casa lui Ivan Nikiforovici n-ar fi zădărnicit orice nădejde şi n-ar fi turnat gaz peste focul duşmăniei, gata să se stingă.

În seara aceleiaşi zile, la Ivan Nikiforovici sosi Agafia Fedoseevna. Agafia Fedoseevna nu-i era nici rudă, nici cumnată şi nu se încuscrea nici măcar pe departe cu Ivan Nikiforovici. Părea să n-aibă niciun rost să vină pe la el, şi la drept vorbind, nici el nu se prea bucura de această venire; şi totuşi Agafia Fedoseevna venea şi-i rămânea în casă săptămâni în şir, ba uneori şi mai mult. Atunci îşi lua cheile şi întreaga gospodărie trecea în mâinile ei. Lucrul acesta îi era foarte neplăcut lui Ivan Nikiforovici; totuşi, spre mirarea sa şi a tuturor, o asculta ca un copil şi, chiar dacă încerca uneori să i se împotrivească, tot Agafia Fedoseevna era aceea care ieşea până la urmă învingătoare.

Mărturisesc, eu nu prea înţeleg cum se face că femeile ne poartă de nas cu aceeaşi îndemânare cu care apucă ceainicul de toartă! Ori li-s mâinile anume făcute pentru aceasta, ori nasurile noastre nu-s bune de altceva! Şi cu toate că nasul lui Ivan Nikiforovici aducea oarecum a prună, chiar de nasul acesta îl apuca Agafia Fedoseevna şi-l purta după ea ca pe un căţeluş. Fără voia lui, când era ea în casă, Ivan Nikiforovici îşi schimba până şi felul lui obişnuit de viaţă: nu mai sta atâta timp lungit la soare şi chiar dacă o făcea, apoi nu rămânea gol-goluţ, ci îşi trăgea nădragii şi cămaşa pe el, deşi Agafia Fedoseevna nu i-o cerea de loc. Nu prea îi ardea ei de mofturi din astea, şi când Ivan Nikiforovici a avut odată friguri, cu mâinile ei l-a tras cu terebentină şi oţet aromatic, din cap până-n picioare. Agafia Fedoseevna purta întotdeauna o bonetă pe cap, trei negi pe nas şi un capot cafeniu cu floricele galbene. La trup era ca o balercuţă şi de aceea era tot atât de greu să-i găseşti mijlocul, pe cât de cu neputinţă este

să-ţi vezi nasul fără oglindă. Avea nişte picioruşe scurte şi îndesate ca două perniţe. Clevetea, iar dimineaţa mânca sfeclă fiartă, şi se pricepea grozav să suduie. Şi în timpul tuturor acestor îndeletniciri atât de variate, chipul ei nu-şi schimba nicio clipă înfăţişarea, lucru pe care de altfel numai femeile izbutesc să-l facă.

Îndată după sosirea ei, toate au început să meargă pe dos:

— Tu, Ivan Nikiforovici, să nu te împaci cu el, să nu-i ceri iertare, aşa-i feleşagul lui, vrea să te bage în mormânt! Nu-l cunoşti tu cine-i.

Şi-atâta a trăncănit şi a turuit afurisita, că Ivan Nikiforovici nici că mai voia s-audă de Ivan Ivanovici.

Lucrurile se schimbară deci cu desăvârşire: dacă se strecura vreun câine de la vecin în ogradă, era bătut cu ce se nimerea; copilaşii care săreau pârleazul se întorceau urlând, cu cămăşuicile suflecate şi cu urme de nuia pe spinare. Până şi băbuţa, pe care Ivan Ivanovici vru s-o întrebe într-o zi nu mai ştiu ce, s-a purtat cu el atât de necuviincios, încât Ivan Ivanovici, care-i un om tare subţire, scuipă doar într-o parte şi zise: „Ptiu! Scârboasă muiere! E şi mai nesuferită decât boierul ei!”

În sfârşit, ca să pună vârf tuturor jignirilor, afurisitul de vecin ridică în faţa cerdacului, acolo unde altă dată se putea trece pârleazul, un coteţ pentru gâşte, de parcă în felul acesta ar fi vrut cu tot dinadinsul să întărească ocara. Unde mai pui că acest coteţ dezgustător a fost făcut cu o iuţeală diavolească – într-o singură zi!

Şi în sufletul lui Ivan Ivanovici, coteţul acesta trezi mânie şi sete de răzbunare. Nu dădu niciun semn de supărare, cu toate că acel coteţ călcase chiar o parte din pământul lui; inima, în schimb, îi bătea cu atâta putere, încât cu mare greutate izbuti să-şi păstreze o înfăţişare liniştită.

Astfel trecu ziua. Sosi şi noaptea... O, de ce nu-s

pictor să pot zugrăvi toată minunăţia acelei nopţi! Aş fi zugrăvit cum doarme Mirgorodul; cât de neclintite îl privesc stelele cele fără număr; în ce fel, prin tăcerea aceasta pe care aproape puteai s-o pipăi, răsună, când mai aproape, când mai departe lătratul câinilor; cum clopotarul îndrăgostit aleargă fără să-i pese pe sub nasul lor, şi sare pârleazul, neînfricat, ca un adevărat cavaler medieval; cum zidurile albe ale caselor scăldate de lumina lunii se fac tot mai albe, şi tot mai întunecaţi par copacii care le umbresc; cum umbrele copacilor se aştern tot mai negre; cum florile şi iarba îşi sporesc miresmele în clipa asta de odihnă, pe când greierii – neastâmpăraţii cavaleri ai nopţii – îşi înfiripă în toate colţurile cântecul ţârâitor. Aş fi zugrăvit cum într-una din căsuţele de lut, întinsă pe patul ei singuratic, doarme o târgoveaţă, cu sprâncene negre şi piept tânăr ce tresaltă visând mustăţi şi pinteni de husar, în timp ce lumina lunii îi râde în obraji. Aş fi zugrăvit cum umbra neagră a liliacului, care se aciuieşte pe lângă hornurile albe, pluteşte deasupra drumului alb… Doar pe Ivan Ivanovici, furişându-se din casă în puterea nopţii cu un ferăstrău în mână, nu cred să-l fi putut zugrăvi! Câte simţăminte, şi din cele mai potrivnice, i se puteau citi pe faţă! Tiptil-tiptil s-a apropiat de coteţul cu gâşte şi s-a vârât sub el. Dulăii lui Ivan Nikiforovici nu aflaseră încă nimic despre cearta care îi învrăjbise şi îngăduiră vechiului prieten să se apropie de coteţul care se ţinea numai pe patru stâlpi de stejar. Ivan Ivanovici se strecură pe după cel mai apropiat stâlp, îşi potrivi ferăstrăul şi începu să taie. Hârşâitul ferăstrăului îl silea să-şi întoarcă în fiece clipă capul; dar gândul că fusese jignit de moarte îi înzecea puterile. Primul stâlp fu în curând tăiat; Ivan Ivanovici se apucă de cel de-al doilea. Ochii îi ardeau şi de frică nu vedea nimic. Deodată scoase un ţipăt şi rămase încremenit: i se năzări că vede un mort; peste puţin însă, dându-şi seama că nu era decât un gânsac cu gâtu-i lung

întins spre el, îşi veni în fire. Ivan Ivanovici scuipă de ciudă şi îşi văzu mai departe de treabă, lată că tăie şi cel de-al doilea stâlp: coteţul se clătină puţin. Inima lui Ivan Ivanovici prinse a bate nebuneşte, când trecu la cel de-al treilea stâlp, astfel că se văzu nevoit, de câteva ori, să-şi curme lucrul; tăiase mai bine de jumătate când, deodată coteţul şubrezit începu să se clatine mai tare… Abia apucă să sară în lături şi coteţul se şi nărui cu zgomot. Ivan Ivanovici înşfăcă ferăstrăul; înspăimântat de moarte, alergă spre casă şi se prăbuşi pe pat, neavând nici măcar îndrăzneala să se uite pe fereastră la urmările îngrozitoarei sale făptuiri. În închipuirea lui îi vedea adunaţi laolaltă pe toţi cei din ograda lui Ivan Nikiforovici: baba, Ivan Nikiforovici, băiatul cu surtucul lui nesfârşit. I se părea că ei toţi, cu pari şi cu ciomege în mâini, în frunte cu Agafia Fedoseevna, vin să-i dărâme şi să-i pustiască locuinţa.

Toată ziua următoare Ivan Ivanovici o petrecu într-o mare înfrigurare. I se năzărea mereu că duşmanul lui de moarte o să pună cel puţin foc casei lui, drept răzbunare. De aceea îi porunci Gapkăi să cerceteze clipă de clipă dacă nu cumva au fost aşezate prin vreun ungher paie uscate. În sfârşit, ca să preîntâmpine plângerea lui Ivan Nikiforovici, hotărî să i-o ia hoţeşte înainte şi să facă o jalbă la judecătoria judeţeană din Mirgorod. Ce anume cuprinde această jalbă, se poate vedea în capitolul următor.

CAPITOLUL IV

CARE VORBEŞTE DESPRE CELE CE S-AU PETRECUT LA JUDECĂTORIA JUDEŢEANĂ DIN MIRGOROD

Frumos oraş e Mirgorodul! Ce de clădiri mai are! Şi de tot felul: cu acoperişul de paie şi de stuf, ba chiar şi de şindrilă. O uliţă în dreapta, o uliţă în stânga, şi peste tot mândreţe de garduri din nuiele împletite; pe ele se caţără hameiul şi atârnă oale; de după ele răsărita îşi scoate

capul însorit, se iveşte macul ca o flacără, şi ici-colo, bostani pântecoşi… Ce bogăţie! Gardurile sunt întotdeauna împodobite cu fel de fel de lucruri care le fac şi mai arătoase: vezi întinse când catrinţe, când o cămaşă, când o pereche de nădragi. La Mirgorod nu se ştie ce-i hoţia şi nici de potlogării nu se ştie; de aceea, fiecare atârnă pe gardul lui tot ce-i trece prin cap. De te apropii de piaţa cea mare, fără-ndoială că ai să zăboveşti o clipă ca să-ţi saturi ochii cu priveliştea ce ţi se arată; aci se întinde o băltoacă, o frumuseţe de băltoacă! Alta la fel nu ţi-a fost dat să vezi pe lume! Se-ntinde aproape pe-ntreaga piaţă. Minunată băltoacă! Casele şi căsuţele, pe care de departe le poţi lua drept nişte stoguri de fân, o înconjoară, minunându-se parcă şi ele de atâta frumuseţe.

Eu sunt de părere că nu se află casă mai arătoasă ca judecătoria judeţeană. Şi nu-mi pasă dacă e de stejar sau de mesteacăn; dar are opt ferestre, domnii mei! Opt ferestre, înşirate una lângă alta, care dau toate spre piaţă şi spre întinderea aceea de apă despre care am vorbit adineauri şi căreia zapciul îi zice „lac”! E singura casă din Mirgorod zugrăvită în culoarea granitului; toate celelalte sunt doar văruite. Acoperişul în întregime de şindrilă ar fi fost dat chiar cu vopsea roşie dacă uleiul, anume pregătit pentru asta, n-ar fi fost mâncat cu ceapă de cei de la judecătorie, cu atât mai mult că era pe vremea postului – aşa se face că acoperişul a rămas nevopsit. Pridvorul dă în piaţă; prin el forfotesc adesea găinile, căci în pridvor sunt mai întotdeauna împrăştiate crupe şi multe alte rămăşiţe de-ale gurii; de altfel, crupele şi fărâmiturile nu sunt împrăştiate cu dinadinsul, ci numai şi numai din nebăgarea de seamă a împricinaţilor. Casa e împărţită în două: într-o parte se face judecata, în cealaltă e arestul. În jumătatea casei unde se judecă pricinile sunt două încăperi curate şi văruite: una pentru împricinaţi, cea din faţă, în a doua se află o masă lungă, pătată toată cu cerneală. Pe masă stă o

tăbliţă în trei colţuri, pe care se pun la vedere hotărârile. Mai sunt şi patru scaune de stejar, cu spătarul înalt; de-a lungul pereţilor se înşiră cufere ferecate, în care se păstrează maldăre de jalbe din tot judeţul. Pe unul din cufere se afla în acea dimineaţă o cizmă văcsuită. Judecarea pricinilor începuse dis-de-dimineaţă. Judecătorul – un bărbat tăbultoc, ce-i drept, dar ceva mai puţin ca Ivan Nikiforovici, cu mutră blajină, un halat slinos, o lulea în gură şi o ceaşcă de ceai în mână – stătea de vorbă cu ajutorul lui. Judecătorul avea buzele foarte aproape de nas, din care pricină nasul lui putea să prizeze buza de sus cât poftea. Buza asta îi slujea şi drept tabacheră, fiindcă tutunul hărăzit nasului se risipea aproape întotdeauna pe ea. Aşadar, judecătorul vorbea cu ajutorul lui. Puţin mai la o parte, o slujnică desculţă ţinea o tavă cu ceşti.

La celălalt capăt al mesei grefierul citea o hotărâre judecătorească cu glas atât de tărăgănat şi de plictisitor încât, ascultându-l, şi împricinatul ar fi aţipit. Cel dintâi, fără-ndoială, ar fi aţipit judecătorul însuşi, dacă între timp nu s-ar fi întins la vorbă despre ceva care-l desfăta din cale-afară.

— Într-adins am căutat să aflu, spunea judecătorul, sorbindu-şi ceaiul aproape rece, cum se face că aceştia pot cânta atât de frumos. Am avut un mierloi minunat, acum doi ani. Şi ce crezi? într-o bună zi s-a prostit de tot. A început să cânte dumnezeu ştie ce, şi cu cât trecea vremea, cu atât cânta mai prost, din ce în ce mai prost; a început să cârâie, să hârâie... să-l arunci afară şi alta nimic! Şi toate astea dintr-un fleac! Uite de unde i se trăgea: li se face din când în când câte-o bobiţă în gât, mai mică decât un bob de mazăre. Bobiţa ceea trebuie s-o străpungi cu un ac şi gata socoteala. Asta, Zahar Prokofievici m-a învăţat şi, dacă ţii să ştii anume când, am să-ţi povestesc cum s-a întâmplat: într-un rând, sosesc la dânsul...

— Demian Demianovici, porunciţi să citesc alta? îi tăie vorba grefierul, care de câteva minute isprăvise cu cititul.

— Ah, ai şi isprăvit? ia te uită ce repede! N-am auzit nimic! Unde e? Ad-o-ncoa s-o iscălesc. Ce mai ai?

— Pricina cazacului Bokitka, cel cu vaca furată.

— Bine, citeşte I Da, şi cum spuneam, ajung la dânsul… Pot să-ţi povestesc în amănunt cu ce m-a cinstit. La votcă ne-a dat batog, fără pereche în felul lui! Nu semăna de loc cu batogul nostru, cel cu care ne fericeşte dugheana din Mirgorod! Aici judecătorul plescăi din limbă şi zâmbi, iar nasul trase tutun din tabachera lui obişnuită. Scrumbie n-am mâncat fiindcă, după cum ştii şi dumneata, scrumbia îmi dă arsuri la lingurică. Ei, dar din icre am gustat: straşnice icre! Nimic de zis, icrele au fost minunate. Am mai băut apoi nişte rachiu de piersică, în care au dospit buruieni aromate. Ne-au mai dat şi rachiu de şofran; dar după cum ştii şi dumneata, de ăsta nu obişnuiesc. Vezi, aşa e foarte bine: mai întâi îţi stârneşte pofta şi apoi ţi-o astâmpără cu fel şi fel de bunătăţi… Ei! Dar uite pe cine mi-a fost dat să văd… – izbucni deodată judecătorul, dând cu ochii de Ivan Ivanovici, care tocmai intra pe uşă.

— Doamne ajută! Vă doresc multă sănătate! rosti Ivan Ivanovici cu bunăvoinţa de care numai el era în stare, făcând plecăciuni în toate părţile. Doamne, dumnezeule, cât de bine ştia el să farmece pe toată lumea cu purtările lui! Nicăieri nu mi-a fost dat să întâlnesc purtare atât de aleasă! Dar Ivan Ivanovici era cât se poate de pătruns de simţul propriei lui demnităţi şi de aceea socotea că cinstea ce i se arată era un drept ce i se cuvine. Judecătorul îi dădu chiar el un scaun, în timp ce nasul lui trase tot tutunul de pe buza de sus, ceea ce vădea întotdeauna la el cea mai mare plăcere.

— Cu ce porunciţi să vă cinstim, Ivan Ivanovici?

întrebă el. Doriţi o ceaşcă cu ceai?

— Nu, vă foarte mulţumesc, răspunse Ivan Ivanovici, şi înclinându-se se aşeză pe scaun.

— Faceţi-mi plăcerea: o singură ceşcuţă! stărui judecătorul.

— Nu, mulţumesc. Vă rămân îndatorat pentru primirea pe care mi-o faceţi! răspunse Ivan Ivanovici, se înclină şi se aşeză pe scaun.

— Numai o ceşcuţă! zise iar judecătorul.

— Nu, nu vă osteniţi, Demian Demianovici! Şi, cu aceste cuvinte, Ivan Ivanovici se înclină şi se aşeză pe scaun.

— O ceşcuţă?

— Ei, o ceşcuţă, fie! încuviinţă Ivan Ivanovici, întinzând mâna spre tavă.

Doamne dumnezeule! Ce noian de fineţuri poate să aibă un om! Nici n-am cuvinte să arăt ce simţăminte de încântare îţi pot trezi asemenea purtări!

— Porunciţi încă o ceşcuţă?

— Vă foarte mulţumesc, răspunse Ivan Ivanovici, aşezând ceşcuţă pe tavă, cu gura în jos, şi înclinându-se.

— Faceţi-mi plăcerea, Ivan Ivanovici I

— Nu pot. Vă rămân adânc îndatorat. Şi de astă dată, Ivan Ivanovici se înclină iar şi se aşeză.

— Ivan Ivanovici, pentru prietenia noastră! Numai o ceşcuţă I

— Nu I Vă foarte mulţumesc pentru cinstire! şi zicând aceasta, Ivan Ivanovici se înclină şi se aşeză pe scaun.

— Doar o ceşcuţă! Numai una I

Ivan Ivanovici întinse mâna spre tavă şi mai luă o ceaşcă.

Ptiu, drace! Cum de poate, cum de izbuteşte un om să-şi păstreze demnitatea cu atâta iscusinţă!

— Ştii, Demian Demianovici, zise Ivan Ivanovici,

sorbind ultima înghiţitură, am o treabă foarte însemnată cu dumneata: vreau să dau o jalbă. Cu aceste cuvinte Ivan Ivanovici puse ceaşca pe tavă şi scoase din buzunar o coală anume, cu stemă, scrisă de sus până jos. O jalbă împotriva duşmanului meu, a duşmanului meu de moarte.

— Cine mai e şi ăsta?

— Ivan Nikiforovici Dovgocihun.

Auzind acest nume, judecătorul fu cât p-aci să lunece de pe scaun.

— Ce tot vorbeşti, Ivan Ivanovici! făcu el, împreunându-şi mâinile. Dumneata să fii oare?

— După cum vezi, chiar eu sunt, în carne şi oase.

— Domnul şi toţi sfinţii lui ocrotească-ne! Cum!? Dumneata Ivan Ivanovici!? Dumneata, duşmanul lui Ivan Nikiforovici? Oare gura dumitale a fost aceea care a rostit aceste vorbe? Mai spune o dată! Nu cumva ţi s-a pitit cineva în spate şi vorbeşte în locul dumitale?...

— Şi de ce ţi se pare aşa de nemaipomenit? Să nu-l mai văd în ochi; m-a jignit de moarte, m-a atins în cinstea mea.

— Prea sfântă treime! Cum s-o fac pe măicuţa mea să creadă una ca asta!? Sărmana bătrânică, în fiece zi, când ne luăm la ceartă, eu şi cu surioara, ne spune: „Voi, copii, trăiţi ca pisica cu câinele. Barem de aţi lua pildă de la Ivan Ivanovici şi Ivan Nikiforovici. Aşa prietenie, mai zic şi eu! Ce oameni de treabă!” Şi acum, poftim ce mai prieteni! Dar spune pentru ce? Cum s-a întâmplat?

— E o treabă foarte delicată, Demian Demianovici! E cam greu să ţi-o spun prin viu grai. Porunceşte mai bine să se dea citire jalbei. Poftim, apucaţi-o de aici, că aşa se cade!

— Citeşte, Taras Tihonovici! zise judecătorul, întorcându-se spre grefier.

Taras Tihonovici luă jalba, îşi suflă nasul în acelaşi chip în care şi-l suflă toţi grefierii judecătoriilor judeţene,

cu două degete adică, şi începu citania:

— „Din partea boierului de viţă veche din judeţul Mirgorod şi a moşierului Ivan sân Ivan Părerepenko, jalbă; iar despre ce, urmează punctele:

1. Cunoscut unei lumi întregi prin faptele sale neplăcute lui dumnezeu, nelegiuite, şi de scârbă aducătoare şi care întrec toată măsura, boierul Ivan sân Nikifor Dovgocihun pe data de azi, anul 1810, iulie 7, a adus o jignire de moarte atât cinstei mele cât şi, în aceeaşi măsură aducătoare de înjosire şi ruşine, cinului şi numelui meu. Sus-numitul boier, având totodată înfăţişarea cea mai respingătoare, este cârcotaş din fire şi cu gura plină de cele mai urâte vorbe împotriva lui dumnezeu, precum şi cele de ocară!”

Ajungând aici, grefierul se opri ca să-şi sufle din nou nasul, iar judecătorul îşi împreună mâinile cu adâncă evlavie şi zise doar atât:

— Ce pană meşteşugită! Doamne, dumnezeule! Ce frumos scrie omul acesta!

Ivan Ivanovici rugă să se citească mai departe şi Taras Tihonovici urmă:

— „Sus-numitul boier Ivan sân Nikifor Dovgocihun, când am venit la el cu o propunere prietenească, m-a numit făţiş cu un nume jignitor şi de ocară pentru cinstea mea şi anume mi-a zis „gânsac”, în vreme ce întreg judeţul Mirgorod ştie foarte bine că nu mi s-a spus şi nici de acum înainte nu voi îngădui să mi se spună pre numele acestei orătănii ticăloase. Cât despre obârşia mea de viţă veche, pot aduce mărturie hrisovul cu numele celor botezaţi, care se află la biserica Treilerarhi şi unde stă înscrisă atât ziua mea de naştere, cât şi totodată cea de botez. Iar gânsacul, după cum ştie oricine cât de cât cunoscător în ale ştiinţei, nu poate fi înscris într-un hrisov de botezuri, deoarece gânsacul nu este om, ci pasăre, fapt cunoscut fără de tăgadă până şi de cei care n-au urmat niciodată seminarul.

Dar sus-numitul boier, din firească răutatea sa, cunoscând toate acestea, pentru nimic altceva decât pentru a aduce o jignire de moarte atât cinului cât şi boieriei mele, m-a batjocorit cu sus-pomenitul cuvânt de ocară.

2. Acelaşi boier necuviincios şi neruşinat s-a dat şi la avutul meu părintesc, pe care l-am primit după moartea părintelui meu, făcând parte din preoţime, răposatul întru domnul Ivan sân Onisie Părerepenko, prin aceea că, împotriva tuturor praviliceştilor rânduieli, a mutat chiar în faţa cerdacului meu coteţul de gâşte, faptă săvârşită numai şi numai din dorinţa de a spori jignirea ce mi-a fost adusă, căci sus-numitul coteţ se aflase până atunci într-un loc foarte potrivit şi era încă destul de trainic. Dar scârbavnica pornire a sus-pomenitului boier purcedea numai şi numai din dorinţa de a mă face martor faptelor sale necuviincioase, căci ştiut este că niciun om nu se duce la coteţ, cu atât mai mult la un coteţ de gâşte, pentru vreo faptă cuviincioasă. La această încălcare potrivnică tuturor pravilelor, cei doi stâlpi din faţă au cotropit propriul meu pământ, care pământ mi-a trecut în stăpânire încă de pe timpul vieţii părintelui meu, răposat întru domnul, Ivan sân Onisie Părerepenko, care începea de la hambar şi urma linia dreaptă până la acel loc unde muierile spală oalele de lut.

3. Suszugrăvitul boier, până şi al cărui nume şi pronume trezeşte numai scârbă, nutreşte în sufletul său gândul nelegiuit de a-mi da foc chiar în casa mea. Semnele de netăgăduit ale acestui fapt se desprind din cele ce urmează: în primul rând sus-numitul boier cu cuget răuvoitor a început să iasă mereu din iatacul său, lucru pe care nu-l făcea niciodată înainte, din pricina leneviei şi a respingătoarei grăsimi a trupului său; în al doilea rând, în odaia servitorilor, care e lipită de gardul care împrejmuieşte propriul meu pământ, pe care l-am căpătat de la răposatul meu părinte, robul lui dumnezeu Ivan sân

Onisie Părerepenko, arde zilnic şi vreme nemaipomenit de îndelungată lumina, ceea ce alcătuieşte o vădită mărturie a acestui fapt, căci până acum, din pricina caliciei lui de om zgârcit, se stingea totdeauna nu numai luminarea de seu, dar până şi opaiţul.

De aceea, rog ca sus-numitul boier Ivan sân Nikifor Dovgocihun, ca unul ce este vinovat de punere de foc, de ocară adusă cinului, numelui şi pronumelui meu şi de prădalnică cotropire a avutului meu, dar mai cu osebire de mârşava şi vrednica de osândă alăturare a poreclei de gânsac la numele meu, să fie osândit la gloabă, la plata pagubelor şi pierderilor pricinuite, iar el însuşi să fie pus în lanţuri, ca unul ce a călcat legea, şi aşa ferecat, să fie trimis la temniţa târgului, iar jalbei mele să i se dea urmare de sârg şi nemijlocit. A scris şi a ticluit boierul de viţă veche şi moşierul din Mirgorod, Ivan sân Ivan Părerepenko.*

După ce s-a dat citire cererii, judecătorul se apropie de Ivan Ivanovici şi, apucându-l de un nasture al hainei, începu să-i vorbească cam în felul acesta:

— Ce faci, Ivan Ivanovici? Nu ţi-e frică de dumnezeu? Las-o baltă, fir-ar ea să fie de jalbă! (Visa-l-ar pe satana să-l viseze I) Bate mai bine mâna cu Ivan Nikiforovici, sărutaţi-vă, cumpăraţi un şip de vin de Santurin sau de Nicopoi, sau dacă nu vreţi vin, faceţi un grog şi chemaţi-mă şi pe mine! Să bem împreună şi să uităm de toate!

— Nu, Demian Demianovici! Asta nu-i treabă să se isprăvească cu una cu două, rosti Ivan Ivanovici, plin de acea demnitate care îl prindea atât de bine. Nu e o pricină din acelea care se pot încheia prin bună înţelegere. Rămâi cu bine! Rămâneţi cu bine, domnilor! urmă el cu aceeaşi demnitate, întorcându-se spre ceilalţi. Nădăjduiesc că jalba mea va avea cuvenita urmare. Şi Ivan Ivanovici plecă, lăsându-i înmărmuriţi pe toţi cei de la judecătorie.

Judecătorul n-a mai scos o vorbă. Grefierul trăgea

tabac pe nas, conţopiştii răsturnară ciobul de sticlă spartă care ţinea loc de călimară, iar judecătorul, cu gândul în altă parte, întinse cu degetul pe masă băltoaca de cerneală.

— Dumneata ce spui de asta, Dorofei Trofimovici? zise judele după câteva clipe de tăcere, vorbindu-i ajutorului său.

— Ce să spun? Nimic! răspunse acesta.

— Ce de întâmplări pe lumea asta! urmă judecătorul. Dar abia apucă să sfârşească vorba, că uşa pârâi şi în sala de judecată apăru jumătatea din faţă a lui Ivan Nikiforovici; cealaltă jumătate îi rămăsese încă în sala de aşteptare. Ivirea lui Ivan Nikiforovici, şi încă la judecătorie, păru atât de neobişnuită, încât judele scoase un strigăt de mirare, iar grefierul se opri din citit. Unul din conţopişti, îmbrăcat cu ceva care aducea a frac de molton, îşi vârî pana în gură, iar altul înghiţi o muscă. Până şi soldatul beteag, care îndeplinea slujba de aprod şi de paznic şi care până atunci stătuse lângă uşă, scărpinându-se pe sub cămaşa murdară, cu galoane pe umăr, căscă gura de uimire şi călcă un împricinat pe picior.

— Ce vânt te aduce pe aici? Cum o mai duci cu sănătatea, Ivan Nikiforovici?

Dar Ivan Nikiforovici părea mai mult mort decât viu, căci înţepenit cum era în uşă nu mai putea face niciun pas, nici înainte, nici înapoi. Zadarnic răcnea judecătorul celor din sala de aşteptare să-l împingă pe Ivan Nikiforovici de la spate. În sală nu se afla decât o singură împricinată, o bătrână neputincioasă care, în ciuda tuturor opintirilor, nu izbuti să facă mare lucru cu mâinile ei slăbănoage. Atunci unul din conţopişti, un om cu buze groase, lat în spate, cu un nas borcănat, nişte ochi saşii, tulburi de beţie, şi cu surtucul rupt în coate, se apropie de jumătatea din faţă a lui Ivan Nikiforovici; îi încrucişă mâinile pe piept ca unui copil şi, după ce-i făcu cu ochiul bătrânului soldat care-şi

proptise genunchiul în burta lui Ivan Nikiforovici, cu toate văicărelile acestuia, îl împinseră îndărăt în sala de aşteptare. Traseră apoi zăvoarele şi deschiseră şi celălalt canat al uşii. Cu acest prilej, conţopistul şi ajutorul lui, soldatul, din pricina opintirilor făcute laolaltă, umplură cu răsuflarea lor aerul, răspândind un miros atât de puternic, de parcă judecătoria s-ar fi prefăcut pentru o clipă într-o cârciumă.

— Nu te-au vătămat cumva, Ivan Nikiforovici? Am să-i spun măicuţei să-ţi trimită o alifie cu care n-ai decât să-ţi tragi spatele şi şalele şi pe loc îţi trece.

Dar Ivan Nikiforovici se prăbuşi pe un scaun şi, în afară de oftaturi prelungi, o vorbă nu mai putu scoate. În cele din urmă, cu glasul stins, sfârşit de oboseală şi de-abia auzit, rosti: Tutun doreşti? Şi scoţând punga din buzunar, zise: Poftim, cinsteşte-te!

— Sunt foarte fericit să te văd, răspunse judecătorul. Dar nici nu-mi trece prin minte ce te-a putut face să-ţi dai atâta osteneală, ca să ne îndatorezi cu această vizită atât de plăcută şi de neaşteptată.

— Jalba… abia fu în stare să îngâne Ivan Nikiforovici.

— O jalbă? Ce fel de jalbă?

— Viu cu o jalbă… Aici răsuflarea greoaie de om gras îl făcu să se oprească pentru un răstimp mai lung. Of… Cu o jalbă împotriva potlogarului acela… Ivan al lui Ivan Părerepenko…

— Doamne! şi dumneata! O prietenie atât de rară! O jalbă împotriva unui om atât de cumsecade.

— Ba e satana în carne şi oase, zise scurt Ivan Nikiforovici.

Judecătorul se cruci.

— Luaţi jalba, citiţi-o. N-avem ce-i face… Citeşte, Taras Tihonovici! făcu judecătorul, vorbindu-i grefierului cu o mutră supărată, în timp ce nasul său mirosi fără voie buza de sus, lucru pe care nu-l făcea de obicei decât în

clipe de mare mulţumire. Atâta samavolnicie din partea nasului îl făcu pe judecător să se supere şi mai tare. Scoase batista şi adună de pe buză tot tutunul, pedepsind astfel nasul pentru obrăznicia lui.

Grefierul îşi şterse nasul fără ajutorul batistei, mişcare ce preceda întotdeauna cititul, şi începu cu glasul său cel de toate zilele, în felul următor:

— „Cere boierul de viţă veche din judeţul Mirgorod, Ivan sân Nikifor Dovgocihun, iar ce anume, despre asta glăsuiesc punctele:

1. Din răutate plină de duşmănie şi vădită lipsă de bunăvoinţă, Ivan sân Părerepenko, ce-şi zice boier de viţă veche, îmi face fel de fel de neajunsuri, pagube şi alte fapte răutăcioase, care te bagă în sperieţi şi, pe ziua de ieri după amiază, ca un tâlhar şi fur ce este, înarmat cu topoare, ferăstraie, dălţi şi alte scule de dulgherie, a pătruns noaptea în ograda mea şi chiar în coteţul meu care se află în această ogradă. Cu mâna lui şi în chipul cel mai ruşinos, l-a făcut bucăţi cu toporul. Pentru care fapt, din partea mea n-am dat niciun prilej pentru o asemenea nelegiuire şi tâlhărie.

2. Tot acelaşi sus-numit boier de viţă veche Părerepenko şi-a pus în gând să se dea chiar la viaţa mea şi, până la data de 7 a lunii trecute, păstrând în taină acest gând, a venit la mine şi a început în chipul cel mai prietenesc şi viclean să cerşească arma pe care o aveam în odaie, zicând că-mi dă în schimbul ei, cu zgârcenia proprie firii sale, multe lucruri nefolositoare, ca de pildă: o scroafă şi două merţe de ovăz. Ghicindu-i încă de pe atunci gândul nelegiuit, am încercat în fel şi chip să-l abat de la o atare faptă, dar sus-numitul potlogar şi ticălos Ivan sân Ivan Părerepenko m-a înjurat cu neobrăzare şi de atunci nutreşte împotriva mea o ură neîmpăcată. Totodată sus-numitul şi adesea pomenitul boier bezmetic şi tâlhar Ivan sân Ivan Părerepenko are o obârşie din cele mai ruşinoase;

sora lui a fost o paţachină cunoscută de o lume întreagă, care a plecat cu regimentul de vânători încartiruit acum cinci ani la Mirgorod, iar pe bărbatu-său l-a trecut în listele de ţărani iobagi. Tatăl şi mama lui au fost de asemenea nişte nelegiuiţi şi nişte beţivi de neînchipuit. Pomenitul boier de viţă veche şi tâlhar Părerepenko, prin faptele lui de dobitoc şi care merită ocară, a întrecut tot neamul său şi, sub înfăţişarea de cuvioşie săvârşeşte fapte care sunt pricini de ispită. Nu ţine posturi, căci în ajun de Filipi acest om fără de lege a cumpărat un berbec şi a doua zi a dat poruncă slujnicei sale nelegiuite, Gapka, să-l taie, zicând, chipurile, că ar fi avut nevoie neapărată de seu pentru opaiţe şi luminări.

Date fiind cele spuse, rog ca sus-numitul boier de viţă veche, ca un tâlhar eretic şi potlogar ce se află prins asupra furtului şi jafului, să fie pus în lanţuri şi trimis la temniţă sau la puşcăria ocârmuirii, şi acolo, după cum o să se găsească de cuviinţă şi după ce i se vor lua gradele şi rangul de boier, să fie biciuit în lege şi, după nevoie, trimis la ocnă în Siberia, să fie pus să plătească pierderile şi pagubele şi, potrivit cu această jalbă, să se dea hotărârea. La întocmirea acestei jalbe a pus mâna boierul de viţă veche din judeţul Mirgorod, Ivan sân Nikifor Dovgocihun”.

De îndată ce grefierul isprăvi de citit, Ivan Nikiforovici îşi luă căciula şi se înclină, cu gândul de a pleca.

— Încotro, Ivan Nikiforovici? zise judecătorul. Mai rămâi oleacă! Bea un ceai! Oraşko! Ce-ai înlemnit aci, neroado, şi faci cu ochiul conţopiştilor? Fugi de adă ceai!

Dar Ivan Nikiforovici, îngrozit că ajunsese atât de departe de casă şi îndurase o carantină atât de primejdioasă, izbutise acum să treacă prin uşă şi zicând: „Nu vă osteniţi, îmi face plăcere…” închise uşa în urma lui, lăsând înmărmuriţi pe toţi cei de faţă.

Nu era nimic de făcut. Amândouă cererile fură

primite şi pricina era tocmai pe cale să capete o însemnătate destul de mare, când o întâmplare cu totul neprevăzută îi dădu o însemnătate şi mai mare. După ce judecătorul, însoţit de ajutor şi de grefier, ieşi din sala judecătoriei, iar conţopiştii prinseră să bage în sac găinile, ouăle, pâinea, plăcintele, gogoşile şi alte plocoane aduse de jălbaşi, o scroafă roşcată dădu buzna în odaie şi, spre marea uimire a tuturor celor de faţă, apucă, nu o plăcintă sau un codru de pâine, ci chiar jalba lui Ivan Nikiforovici, care se afla pe un colţ al mesei, cu filele atârnând în jos. După ce înşfăcă hârtia, scroafa roşcată o zbughi afară atât de iute, încât niciunul din slujbaşii judecătoriei nu putu s-o ajungă din urmă, cu toate călimările şi liniile ce fură zvârlite după ea.

Această întâmplare nemaipomenită stârni o învălmăşeală grozavă, fiindcă nici copia nu fusese încă scoasă de pe jalbă. Judecătorul, vreau să spun grefierul şi ajutorul, se sfătuiră îndelung asupra acestei împrejurări nemaiauzite şi, în sfârşit, hotărâră să facă o dare de seamă către zapciu, fiindcă cercetarea acestei pricini privea mai degrabă poliţia orăşenească. Hârtia cu numărul 389 fu trimisă chiar în aceeaşi zi şi datorită ei avu loc o consfătuire dintre cele mai ciudate, despre care cititorul poate afla din capitolul următor.

CAPITOLUL V

ÎN CARE ESTE ÎNFĂŢIŞATĂ CONSFĂTUIREA DINTRE DOUĂ PERSOANE DIN MIRGOROD CARE SE BUCURAU DE MARE CINSTE

În clipa când Ivan Ivanovici isprăvi cu treburile gospodăriei şi ieşi ca de obicei să se odihnească puţin în cerdac, spre marea lui uimire zări ceva roşu în poartă. Era manşeta roşie a zapciului, care, la fel cu gulerul, câştigase pe margini un atare lustru, încât părea că are glanţ. Ivan

Ivanovici se gândi: „Nu-i rău că vine Piotr Feodorovici să mai stăm de vorbă!” Dar se minună văzând că zapciul înaintează nefiresc de repede şi dă din mâini, ceea ce i se întâmpla foarte rar. Pe mundirul lui erau numai opt nasturi, pe cel de-al nouălea, rupt pe timpul alaiului bisericesc cu prilejul sfinţirii bisericii acum doi ani, vătăşeii nu l-au putut găsi până în ziua de azi, cu toate că zapciul, la rapoartele zilnice ale vătăşeilor, întreba întotdeauna dacă nu cumva l-au găsit. Aceşti opt nasturi erau aruncaţi la nimereală, aşa cum aruncă femeile năutul când îl sădesc; un bob la dreapta, altul la stânga. În timpul războiului trecut, zapciul fusese rănit la piciorul stâng şi de aceea şchiopăta şi-l zvârlea atât de tare în lături, încât cu această mişcare zădărnicea toată truda piciorului drept. Cu cât zapciul încerca să-şi pună mai iute în mişcare pedestraşii, cu atâta înainta mai încet. De aceea, până să ajungă la cerdac, Ivan Ivanovici avu destul timp să se tot întrebe pentru care pricină anume dă zapciul atât de repede din mâini. Acest fapt îl frământa cu atât mai mult, cu cât treaba părea să fie de o însemnătate deosebită, de vreme ce zapciul încinsese chiar spanga lui cea nouă.

— Bună ziua, Piotr Feodorovici! strigă Ivan Ivanovici care, după cum am mai spus, era foarte curios din fire şi nu-şi putuse stăpâni nerăbdarea, văzându-l pe zapciu cum lua cu asalt treptele, fără să-şi mai ridice ochii şi cum se sfădea mereu cu pedestraşii lui, care nu izbuteau să urce fiece treaptă dintr-o singură mişcare.

— Urez scumpului meu prieten şi binefăcător, Ivan Ivanovici, ziua bună! răspunse zapciul.

— Pofteşte te rog, stai jos! După cum văd, ai obosit, fiindcă te încurcă piciorul dumitale rănit…

— Piciorul meu! strigă zapciul, aruncându-i lui Ivan Ivanovici una din acele priviri pe care uriaşul le aruncă unui pitic, sau marele învăţat unui profesoraş de dans. Totodată îşi îndreptă piciorul şi izbi cu el în podea. Vitejia

asta îl costă însă scump, căci tot trupul i se clătină şi nimeri cu nasul în parmaclâc; dar înţeleptul păzitor al ordinii, ca să arate că nu-i pasă, se îndreptă numaidecât şi îşi afundă mâna în buzunar, ca şi când ar fi vrut să scoată tabachera. Ţin să-ţi aduc asta la cunoştinţă, scumpul meu prieten şi binefăcător, Ivan Ivanovici, că în ceea ce mă priveşte, am făcut în viaţa mea marşuri forţate mai ceva decât acesta. Da, da, am făcut, vorbesc serios. Pe vremea campaniei din 1807, de pildă... Ehei! Am să-ţi povestesc chiar cum am sărit gardul, ca să ajung la o nemţoaică foarte drăguţă. Cu aceste cuvinte, zapciul făcu cu ochiul şi schiţă un zâmbet drăcesc de viclean.

— Da azi unde ai mai fost? îl întrebă Ivan Ivanovici, dorind să-i curme vorba şi să-l facă să ajungă mai degrabă la pricina venirii sale; ar fi vrut să-l întrebe ce anume are de gând să-i spună, dar cunoaşterea temeinică a regulilor de purtare din lumea subţire îi arăta toată lipsa de cuviinţă a unei asemenea întrebări şi Ivan Ivanovici, cu toate că inima îi bătea neobişnuit de tare, fu nevoit să se stăpânească şi să aştepte dezlegarea tainei.

— Dă-mi voie să-ţi povestesc pe unde anume am fost, răspunse zapciul. Mai întâi şi întâi trebuie să-ţi raportez că azi e o vreme foarte frumoasă...

La aceste din urmă cuvinte, Ivan ivanovici fu cât p-ad să moară de ciudă.

— Dar dă-mi voie, urmă zapciul. Eu am venit la dumneata pentru o pricină cum nu se poate mai însemnată. De astă dată chipul şi ţinuta zapciului căpătară o înfăţişare îngrijorată, ca atunci când luase cu asalt treptele cerdacului.

Ivan Ivanovici prinse iarăşi viaţă şi de curiozitate începu să tremure ca scuturat de friguri. După cum îi era obiceiul, nu întârzie să pună întrebarea:

— Ei, chiar însemnată? O fi chiar atât de însemnată?

— Binevoieşte să mai asculţi! înainte de toate,

îndrăznesc să-ţi aduc la cunoştinţă, scumpul meu prieten şi binefăcător, Ivan Ivanovici, că dumneata… în ceea ce mă priveşte, dacă-mi dai voie să-ţi spun, eu n-am nimic împotrivă, dar hotărârile ocârmuirii, da, da, hotărârile ocârmuirii o cer: dumneata ai încălcat regulile bunei-cuviinţe!

— Ce tot spui, Piotr Feodorovici? Nu înţeleg nimic I

— Vai de mine, Ivan Ivanovici I Cum de nu înţelegi nimic? Dobitocul dumitale a furat o hârtie oficială de cea mai mare însemnătate, iar dumneata mai spui că nu înţelegi nimic!

— Care dobitoc?

— Să nu fie cu supărare, chiar scroafa dumitale cea roşcată.

— Şi ce vină am? De ce lasă paznicul judecătoriei uşa deschisă?

— Dar bine, Ivan Ivanovici, dobitocul e al dumitale, prin urmare dumneata răspunzi.

— Vă foarte mulţumesc că mă puneţi pe aceeaşi treaptă cu scroafa.

— Uite, vezi, aşa ceva n-am spus, Ivan Ivanovici I… Zău n-am spus! Pofteşte de judecă şi dumneata, cu cugetul curat. Îţi este, fără îndoială, cunoscut că, potrivit hotărârilor de mai sus, este oprit ca prin oraş, şi cu atât mai mult pe strada mare, să se plimbe animale spurcate. Trebuie să recunoşti şi dumneata că aşa ceva este oprit.

— Dumnezeu ştie ce tot îndrugi I Mare lucru! A ieşit scroafa pe uliţă!

— Dă-mi voie să-ţi aduc la cunoştinţă, dă-mi voie, dă-mi voie, Ivan Ivanovici, tocmai asta-i cu desăvârşire oprit. Ce să-i faci! Aşa doresc cei de sus. Iar noi trebuie să ne supunem. Nu zic nu: se întâmplă, ce-i drept, uneori, ca găinile şi gâştele, bagă de seamă, zic, găinile şi gâştele să iasă în uliţă sau chiar în piaţă; dar în ceea ce priveşte caprele şi porcii, apoi eu încă de anul trecut am dat

poruncă scrisă să nu fie lăsaţi să pătrundă în pieţele publice, care document am poruncit chiar de pe atunci să fie citit cu glas tare la adunare, în faţa întregului popor.

— Nu, Piotr Feodorovici, în toate acestea eu nu văd decât că ţii să mă jigneşti cu tot dinadinsul.

— Vezi, tocmai asta nu, scumpul meu prieten şi binefăcător, Ivan Ivanovici; nu poţi spune că aş vrea să te jignesc. Adu-ţi aminte: niciun cuvânt n-am spus anul trecut, când ai ridicat acoperişul cu un arşin mai sus decât îngăduie legea. Dimpotrivă, m-am făcut că nu văd nimic. Crede-mă, scumpe prieten, că şi de data aceasta, eu, în ceea ce mă priveşte, cum s-ar zice… dar datoria mea, într-un cuvânt, îndatoririle mele cer să văd de curăţenia oraşului, judecă şi dumneata: te trezeşti o dată pe strada mare…

— Halal stradă mare, n-am ce zice! Muierile aruncă-n ea tot ce nu le mai e de trebuinţă.

— Dă-mi voie să-ţi aduc la cunoştinţă, Ivan Ivanovici, că dumneata eşti acela care mă jigneşti! Se-ntâmplă uneori şi aşa ceva, însă numai pe lângă garduri, şoproane sau ziduri; dar ca pe strada mare, în piaţă, să apară o scroafă, gata să fete, e un fapt…

— Mare lucru, Piotr Feodorovici! Scroafa e doar şi ea o făptură a domnului i

— Bineînţeles. O lume întreagă ştie că dumneata eşti un om învăţat, cunoşti ştiinţele şi câte alte lucruri. Eu, fireşte, eu n-am învăţat nicio ştiinţă; ba şi să scriu an> învăţat de-abia la vârsta de treizeci de ani. După cum ştii şi dumneata, eu am fost pe vremuri soldat de rând.

— Hm! făcu Ivan Ivanovici.

— Da, aşa-i, urmă zapciul. În 1801 îmi făceam serviciul ca subofiţer la regimentul 42 vânători, compania a 4-a. Comandantul companiei, dacă binevoieşti să afli, era căpitanul Eremeev. Cu aceste cuvinte, zapciul îşi vârî degetele în tabachera lui Ivan Ivanovici, pe care acesta o

ţinea deschisă pentru a-şi fărâmiţa tutunul.

Ivan Ivanovici făcu:

— Hm!

— Dar datoria mea, urmă zapciul, este de a mă supune orânduirilor ocârmuirii. Dumneata ştii, Ivan Ivanovici, că cel care fură de la judecătorie o hârtie oficială este supus la pedeapsă penală ca pentru orice altă nelegiuire?

— Ştiu atât de bine încât, dacă doreşti, îţi pot spune şi dumitale. Aşa se vorbeşte despre oameni, de pildă, dacă dumneata ai fi furat hârtia: dar scroafa este un animal, o făptură a domnului!

— Da, aşa este, dar legea spune: cel vinovat de furt… ascultă bine, te rog, cel vinovat! Nu pomeneşte nici de neam, nici de cin, nici dacă e femeie sau bărbat, prin urmare şi dobitocul poate fi vinovat. Cu voia matale, dobitocul, ca unul ce a călcat legile, trebuie să fie înfăţişat la poliţie, înainte de a se da hotărârea de osândă.

— Nu, Piotr Feodorovici! îi întoarse vorba Ivan Ivanovici cu mult sânge rece. Una ca asta n-o să se întâmple!

— Cu voia matale, eu, oricum trebuie să urmez poruncile primite de la şefi.

— Ce tot cauţi să mă sperii? Vrei, se vede treaba, să trimiţi pe aprodul acela ciung după ea. Am să-i poruncesc babei să-i facă vânt cu vătraiul. O să-i rupă şi mâna care i-a mai rămas.

— Nu îndrăznesc să mă împotrivesc dumitale. Atunci, clacă nu vrei s-o înfăţişezi la poliţie, foloseşte-te de ea cum doreşti. Tai-o dacă vrei şi fă şunci din ea pentru crăciun, sau mănânc-o aşa. Dar aş vrea să te rog, de vei face cumva cârnaţi, să-mi trimiţi şi mie vreo doi din acei pe care Capka îi pregăteşte cu atâta iscusinţă, din sânge şi grăsime. Grozav îi mai plac Agrafenei Trofimovna a mea.

— Cârnaţi? Mă rog! Dacă vrei îţi trimit o pereche.

— Am să-ţi fiu foarte recunoscător, scumpul meu prieten şi binefăcător. Şi acum, dă-mi voie să-ţi mai spun ceva: am fost însărcinat atât de judecător, cât şi de celelalte cunoştinţe ale noastre, să te împac, cum s-ar zice, cu prietenul matale Ivan Nikiforovici.

— Ce fa-a-ce? Cu necioplitul acela? Să mă împac eu cu un mojic ca el? Niciodată! Câte zile oi avea, aşa ceva n-o să se întâmple. Ivan Ivanovici era într-adevăr însufleţit de o hotărâre nestrămutată.

— Cum doreşti, răspunse zapciul, cinstindu-şi cu tabac amândouă nările. Eu nu îndrăznesc să-ţi dau sfaturi; totuşi, dă-mi voie să-ţi aduc la cunoştinţă: acum sunteţi certaţi, dar când o să vă împăcaţi…

Ivan Ivanovici începu însă să vorbească despre vânătoarea de prepeliţe, aşa cum i se întâmpla ori de câte ori voia să schimbe vorba.

Şi astfel, zapciul nostru se văzu nevoit să plece acasă, fără să fi izbutit să facă ceva.

CAPITOLUL VI

DIN CARE CITITORUL POATE AFLA CU UŞURINŢĂ TOT CE CUPRINDE

Oricât s-au străduit cei de la judecătorie să cocoloşească această întâmplare, chiar de-a doua zi întregul Mirgorod află că scroafa lui Ivan Ivanovici a şterpelit jalba lui Ivan Nikiforovici. Însuşi zapciul, uitând că nu trebuie să vorbească despre asta, scăpă el cel dintâi o vorbă. Iar când lui Ivan Nikiforovici i se povestiră cele întâmplate, nimic alta n-a spus, decât a întrebat: „Nu cumva scroafa roşcată?”

Dar Agafia Fedoseevna, care era de faţă, se luă de capul lui:

— Ce-i cu tine, Ivan Nikiforovici? O să râdă lumea de tine ca de un prost, dacă laşi lucrurile baltă! Straşnic boier de viţă veche mai eşti după toate astea! Ai să fii socotit mai prost chiar decât baba ceea care vinde cofeturi ce-ţi plac

atât de mult.

Şi-l înduplecă, pârdalnica! Găsi, nu se ştie de unde, un omuleţ între două vârste, negricios, cu faţa numai pete, cu un surtuc peticit la coate, curat călimară de conţopist şi alta nimic. Cizmele şi le ungea cu catran, purta câte trei pene după ureche, şi în loc de călimară, o sticluţă legată cu un şnuruleţ de un nasture; înghiţea câte nouă plăcinte deodată, iar pe cea de-a zecea şi-o punea în buzunar; cât despre jalbe, izbutea să bage atâta venin şi clevetire într-o singură coală de hârtie, încât niciun grefier nu le-ar fi putut citi pe nerăsuflate, fără a se opri ca să mai tuşească sau să strănute. Această stârpitură de om şi-a scormonit mintea, a mâzgălit, a scris cât a scris şi, în sfârşit, a ticluit următoarele hârtii:

„Către Judecătoria judeţeană din Mirgorod din partea boierului de viţă veche Ivan sân Nikifor Dovgocihun.

Ca urmare a sus-numitei jalbe încălcate, care trebuie să fie din partea mea, boierul de viţă veche Ivan sân Nikifor Dovgocihun, laolaltă cu a boierului Ivan sân Părerepenko, care încălcare însăşi Judecătoria judeţeană din Mirgorod a binevoit să o încuviinţeze. Şi însăşi cunoscuta samavolnicie cutezătoare a scroafei roşcate fiind ţinută în taină şi numai prin persoane străine ajunsă la urechile noastre. Aşa fiind, susarătata încuviinţare şi încurajare, ca fiind răuvoitoare, trebuie neapărat supusă judecăţii, sus-numita scroafă fiind un animal prost şi cu atât mai puţin în stare să fure o hârtie ca asta. Din care se vede lămurit că adesea pomenita scroafă a fost îndemnată chiar de potrivnicul meu Ivan sân Ivan Părerepenko, care îşi zice boier de viţă veche şi care a şi fost dat pe faţă ca săvârşind tâlhărie, încercare de omor şi pângărire. Dar sus-numita Judecătorie din Mirgorod, cu părtinirea ce-i stă în fire, a vădit scroafei tainică înţelegee; fără de care înţelegere, sus-numita scroafă în niciun fel n-ar fi putut fi îngăduită la şterpelirea hârtiei; căci Judecătoria judeţeană

din Mirgorod este bine înzestrată cu slujitori, pentru care fapt este de ajuns să pomenim fie şi numai soldatul care şade tot timpul în sala de aşteptare şi care deşi are un ochi şpanchiu şi un braţ oarecum ciung, ca să dea afară scroafa şi s-o lovească cu bâta tot are însuşiri destul de potrivite. Din acestea se vede destul de limpede încuviinţarea arătată de sus-numita Judecătorie din Mirgorod şi netăgăduita împărţeală ovreiască a câştigului ciupit prin matrapazlâcuri făcute de ambele părţi. Acelaşi şi sus-numitul tâlhar şi boier Ivan sân Ivan Pererepenko s-a făcut de ocară prin cârdăşie. Ca atare, aduc la atotcunoştinţa sus-numitei Judecătorii judeţene, eu, boierul de viţă Ivan sân Nikifor Dovgocihun, că dacă de la sus-numita scroafă roşcată sau de la boierul Pererepenko, aflat în înţelegere cu ea, nu se va cere socoteală pentru susarătata cerere şi nu se va da hotărâre dreaptă şi în folosul meu, atunci eu, boierul de viţă veche Ivan sân Nikifor Dovgocihun, despre această nelegiuită oblăduire a sus-numitei Judecătorii, voi înainta jalbă la Curtea Supremă, cu mutarea acolo a pricinei în toată forma. Boierul de viţă veche din judeţul Mirgorod, Ivan sân Nikifor Dovgocihun”.

Această plângere a avut urmarea dorită: judecătorul era, ca mai toţi oamenii buni, cam fricos din fire. Ceru sfatul grefierului. Dar grefierul, scoţând printre buzele abia întredeschise un „hm” apăsat, făcu o mutră atât de nepăsătoare şi de o făţărnicie atât de diavolească, cum numai satana ştie s-o facă, atunci când vede la picioarele lui victima, cerându-i ajutor. Nu rămâne deci decât un singur mijloc: să-i împace pe cei doi prieteni. Dar cum să facă o treabă ca asta, când de fiecare dată încercările dăduseră greş? Hotărî totuşi să mai încerce. Ivan Ivanovici spuse însă răspicat că nu vrea să se împace, ba chiar se şi făcu foc de supărare, iar Ivan Nikiforovici, în loc de răspuns, întoarse spatele şi nu scoase nicio vorbă. Atunci pricina îşi urmă calea cu acea iuţeală nemaivăzută cu care

se pot lăuda îndeobşte toate judecătoriile. Hârtia fu ştampilată, înregistrată, i se dădu un număr de ordine, fu cusută la dosar, parafată, şi toate acestea într-o singură zi; apoi dosarul fu băgat într-un dulap, unde a tot zăcut şi zăcut un an, doi, trei; între timp o mulţime de fete s-au măritat, în oraşul Mirgorod s-a tăiat o uliţă nouă, judecătorul a pierdut o măsea şi doi dinţi; unul dintr-o parte, altul din alta; prin ograda lui Ivan Ivanovici se zbenguiau şi mai mulţi copii ca înainte (de unde or fi răsărit, numai dumnezeu ştie). În ciuda lui Ivan Ivanovici, Ivan Nikiforovici ridică un coteţ nou de gâşte, dar puţin mai departe decât cel dintâi, şi se îngrădi împotriva lui Ivan Ivanovici printr-un şir de alte clădiri, aşa încât aceşti doi bărbaţi destoinici aproape că nu se mai puteau vedea, iar dosarul cu pricina tot zăcea şi zăcea în cea mai desăvârşită rânduială în dulapul care, din cauza petelor de cerneală, începuse să pară de marmură...

Între timp se petrecu o întâmplare de nemaipomenită însemnătate pentru tot oraşul Mirgorod.

Zapciul dădu o sindrofie. Dar unde să găsesc eu penelul şi culorile cu care să zugrăvesc adunarea atât de felurită şi măreţia zaiafetului? Luaţi un ceas, deschideţi-l şi priviţi ce se petrece înăuntrul lui! Aşa-i că e o harababură nemaipomenită? închipuiţi-vă acum că în ograda zapciului se aflau aproape tot atâtea roţi, ba poate chiar mai multe. Ce de brişti şi de trăsuri erau acolo! Una cu spatele lat şi faţa îngustă, alta cu spatele îngust şi faţa lată, una era şi brişcă şi trăsură totodată; alta nu era nici brişcă, nici trăsură; una semăna cu o uriaşă claie de fân sau cu o precupeaţă grasă, alta aducea cu un ovrei ciufulit sau cu un schelet ce n-a lepădat cu totul pielea de pe el; alta, privită dintr-o parte, era ca o adevărată pipă, alta nu semăna cu nimic părând o arătare ciudată, neînchipuit de pocită şi cu totul de pe altă lume. Din acest vălmăşag de roţi şi capre, se înălţa ceva care aducea a caretă, cu o

fereastră ca de casă, cu două stinghii groase, încrucişate la cercevea. Vizitii cu haine caucaziene, malorossiene sau cu sumane, cu căciuli de oaie şi chipiuri de tot felul, cu lulele în mână, plimbau prin bătătură caii deshămaţi. Ce mai sindrofie făcuse zapciul! Daţi-mi voie să înşirui pe toţi acei care erau de faţă: Taras Tarasovici, Evpl Akinfovici, Evtihi Evtihievici, Ivan Ivanovici, nu Ivan Ivanovici al nostru, ci altul, Sawa Gavrilovici, Ivan Ivanovici al nostru, Elevferi Elevferievici, Makar Nazarievici, Foma Grigorievici... Nu mai pot! Nu mai am putere! îmi oboseşte mâna de atâta scris! Şi câte cucoane! Oacheşe şi albe la faţă, lungi şi scurte, grase ca Ivan Nikiforovici, sau atât de subţirele încât se părea că le poţi ascunde când binevoieşti în teaca sabiei zapciului. Câte bonete! Ce de rochii! Roşii, galbene, cafenii, verzi, albastre, noi şi întoarse pe dos sau croite din vechituri! Câte basmale şi panglicuţe, câte săculeţe de mână! Vai de voi, sărmanii mei ochi! N-o să mai fiţi buni de nimic după o privelişte ca asta! Şi ce masă lungă a fost întinsă! Şi ce se mai vorbea, ce larmă se iscase! Zgomotul morii, cu toate pietrele, roţile, rotiţele dinţate şi aripile ei sunt floare la ureche pe lângă tărăboiul din casa zapciului! Nu vă pot spune întocmai despre ce anume se vorbea, dar e neîndoielnic că s-a vorbit despre multe lucruri plăcute şi folositoare, ca de pildă: despre vreme, câini, bucate, bonete, armăsari... în sfârşit, Ivan Ivanovici, nu Ivan Ivanovici al nostru, ci celălalt, acela chior de un ochi, zise:

— Îmi pare foarte ciudat că ochiul meu drept (Ivan Ivanovici chiorul vorbea totdeauna cu puţină ironie despre sine însuşi) nu-l vede pe Ivan Nikiforovici, pe domnul Dovgocihun.

— N-a vrut să vină, îi răspunse zapciul.

— Cum aşa?

— Uite, sunt, slava domnului, mai bine de doi ani de când s-au certat între ei, adică Ivan Ivanovici cu Ivan Nikiforovici, şi unde vine unul, celălalt nu se duce pentru

nimic în lume.

— Ce tot spui? strigă la auzul acestor cuvinte Ivan Ivanovici cel chior, ridicându-şi ochiul spre cer şi împreunându-şi mâinile. Ce să mai zicem, dacă oamenii cu doi ochi buni nu trăiesc în pace! Cum să mă mai împac eu atunci cu ochiul meu chior?

La auzul acestor vorbe, toţi cei de faţă se tăvăliră de râs. Toată lumea îl iubea foarte mult pe Ivan Ivanovici cel chior, pentru că glumea într-un fel foarte potrivit cu gustul din acel timp; până şi bărbatul cel înalt şi slab, cu surtucul de molton şi un plasture pe nas, care şezuse până atunci într-un colţ fără să facă o mişcare sau să-şi schimbe înfăţişarea chipului, chiar atunci când o muscă îl nimerise în nas, până şi domnul acela se sculă de la locul lui şi se apropie de mulţimea care-l înconjurase din toate părţile pe Ivan Ivanovici cel chior.

— Ascultaţi! zise Ivan Ivanovici cel chior, văzându-se înconjurat de un grup destul de mare. În loc să vă mai zgâiţi ia ochiul meu chior, hai mai bine să-i împăcăm pe cei doi prieteni ai noştri. Uite, acum când Ivan Ivanovici stă de vorbă cu fetele şi cucoanele, să trimitem pe ascuns pe cineva să-l aducă pe Ivan Nikiforovici şi să-i împingem unul spre celălalt.

Cei de faţă primiră toţi ca unul spusa lui Ivan Ivanovici şi hotărâră să trimită îndată pe careva acasă la Ivan Nikiforovici, ca să-l poftească să vină neapărat la masa dată de zapciu. Dar iată că întrebarea atât de însemnată, şi anume: „cui să i se încredinţeze această sarcină de mare răspundere?” îi lăsă pe toţi nedumeriţi. Multă vreme nu putură să cadă la învoială cine era mai înzestrat şi mai dibaci în ale diplomaţiei; în sfârşit, hotărâră într-un glas ca însărcinarea să-i fie încredinţată lui Anton Prokofievici Golopuz. Dar mai întâi trebuie să-i înfăţişăm întrucâtva cititorului acest personaj ales. Anton Prokofievici era un om foarte de treabă, în adevăratul

înţeles al cuvântului; dacă vreo persoană de vază din Mirgorod îi dădea o legătură pentru gât sau o pereche de nădragi, el mulţumea; dacă i se da un uşor bobârnac peste nas, mulţumea de asemenea. Dacă era întrebat: „Anton Prokofievici, de ce surtucul matale e cafeniu, în timp ce mânecile sunt albastre?” el răspundea de obicei: „Da, dar dumneata nu ai nici măcar unul ca acesta! Aşteaptă puţin, o să se ponosească cu timpul şi o să ajungă la fel peste tot”. Şi într-adevăr, stofa albastră ieşind puţin câte puţin, din pricina soarelui, a sfârşit prin a deveni cafenie, iar astăzi se potriveşte de minune cu restul surtucului; ceea ce este însă cu adevărat de neînţeles e că Anton Prokofievici are obiceiul să poarte haine de stofă vara, iar pe cele de nanchin, iarna. Anton Prokofievici nu are casă. Avusese una pe vremuri, la marginea oraşului, dar o vânduse şi-şi cumpărase în schimb trei cai murgi şi o brişcă nu prea mare, cu care se ducea pe la diferiţi moşieri. Cum avea însă multă bătaie de cap cu caii şi nu avea nici bani să le cumpere ovăz, Anton Prokofievici îi schimbă pe o scripcă şi o slujnicuţă iobăgească, căpătând pe deasupra şi douăzeci şi cinci de ruble. Apoi Anton Prokofievici vându scripca, iar slujnicuţă o schimbă pe o pungă de tutun de safian, brodată cu aur. Şi acum are şi el o pungă de tutun, cum nu mai are nimeni altul! Dar pentru plăcerea asta, nu mai poate cutreiera satele şi este nevoit să rămână mereu în oraş şi să înnopteze când într-o casă, când într-alta, mai ales pe la acei boieri care se desfată dându-i bobârnace peste nas. Lui Anton Prokofievici îi place nespus de mult să mănânce bine, ştie să joace popa-prostu şi moraru; şi cum supunerea i-a fost dintotdeauna ursită, îşi luă căciula şi bastonul şi porni numaidecât la drum. Pe drum însă începu să se socotească în ce chip să-l hotărască pe Ivan Nikiforovici să vină la sindrofie. Faţă de firea cam arţăgoasă a acestuia din urmă, de altfel om foarte de treabă, însărcinarea părea fără sorţi de izbândă. Şi apoi,

cum să se hotărască Ivan Nikiforovici să vină aşa pe loc, când pentru el până şi sculatul din pat era o grea corvoadă. Să zicem, totuşi, că s-ar scula, dar cum să vină el într-un loc unde fără nicio îndoială va da peste duşmanul lui de moarte? Cu cât cumpănea mai mult Anton Prokofievici toate acestea, cu atât găsea mai multe piedici. Era o zi înăbuşitoare: soarele dogorea; sudoarea i se prelingea şiroaie pe trup. Anton Prokofievici, cu toate că\ îndura bobârnacele tuturor, era un om destul de viclean şi priceput în multe cele. Numai în ceea ce priveşte afacerile de schimb nu era prea norocos. Ştia prea bine când anume trebuia să facă pe prostul şi uneori nu-şi pierdea cumpătul nici chiar în împrejurări în care până şi un om deştept n-o putea scoate la capăt. În timp ce mintea lui născocitoare ticluia mijlocul de a-l hotărî pe Ivan Nikiforovici să vină la sindrofie şi în timp ce păşea vitejeşte, gata să înfrunte orice, o întâmplare neaşteptată îl făcu să se zăpăcească întrucâtva. Între altele, trebuie să aducem la cunoştinţa cititorului că Anton Prokofievici avea o pereche de pantaloni cu o asemenea însuşire ciudată încât, de câte ori îi punea, câinii se repezeau la el şi-l muşcau de pulpă. Spre nenorocirea lui, în ziua aceea îmbrăcase tocmai pantalonii cu pricina. Abia apucase a se lăsa în voia gândurilor, când un lătrat asurzitor izbucni din toate părţile, făcând să-i ţiuie urechile. Anton Prokofievici începu să ţipe atât de tare – nimeni nu ştia să ţipe ca el – încât în întâmpinarea lui se repeziră nu numai baba şi stăpânul surtucului nemăsurat de larg, pe care îl cunoaştem, ci îl înconjurară până şi băieţii din ograda lui Ivan Ivanovici. Şi, cu toate că dulăii nu izbutiră să-l înhaţe decât de pulpa unui picior, întâmplarea îi tăie din îndrăzneală şi Anton Prokofievici se apropie de cerdac oarecum sfios.

CAPITOLUL VII

ŞI CEL DIN URMA

— A! Bună ziua! De ce-mi zădărăşti câinii? zise în

glumă Ivan Nikiforovici, dând cu ochii de Anton Prokofievici, fiindcă nimeni nu-i vorbea vreodată altfel decât în glumă.

— Dar-ar boala în toţi! Cine-i zădăreşte? răspunse Anton Prokofievici.

— Minţi!

— Nu mint, zău! Piotr Feodorovici te-a rugat să vii la masă.

— Hm!

— Zău! Şi s-a rugat cu atâta străduinţă, cum nici nu-ţi pot spune. Zice: ce-o fi cu Ivan Nikiforovici de se fereşte de mine ca de un duşman? Nu vine niciodată, zice, să mai schimbăm vreo vorbă, două, ori să mai stăm aşa, împreună...

Ivan Nikiforovici îşi mângâia bărbia.

— Dacă, zice, nu vine nici de data asta, apoi nu mai ştiu ce să cred! Se vede că are cine ştie ce gând ascuns împotriva mea! Anton Prokofievici, fă-mi te rog un bine, zice, înduplecă-l pe Ivan Nikiforovici! Dumneata ce zici, Ivan Nikiforovici? Hai să mergem! S-a strâns o adunare pe cinste!

Ivan Nikiforovici cercetă cu luare-aminte cocoşul care sta pe cerdac, cântând cât îl ţinea gura.

— Dacă ai şti, Ivan Nikiforovici, urmă conştiincios trimisul, ce nisetru, ce de icre i s-au adus lui Piotr Feodorovici!

La auzul acestor vorbe, Ivan Nikiforovici îşi întoarse puţin capul şi începu să-l asculte cu mai multă luare-aminte. Acest fapt îl mai îmbărbătă pe trimis.

— Să mergem mai degrabă! A venit şi Foma Grigorievici. De ce mai stai? adăugă el, văzând că Ivan Nikiforovici rămâne mai departe întins, fără să se clintească. Ei, ce zici? Mergem sau nu mergem?

— Nu vreau.

Acest „nu vreau” îl ului pe Anton Prokofievici.

Crezuse până aici că felul lui convingător de a înfăţişa lucrurile îl înduplecase cu totul pe omul acesta, de treabă de altfel, şi deodată se trezi cu un „nu vreau” atât de hotărât.

— Şi de ce nu vrei? întrebă el aproape înciudat, fapt care i se întâmpla nespus de rar, chiar şi atunci când i se punea pe creştet hârtie aprinsă – plăcerea cea mai mare a judecătorului şi a zapciului.

Ivan Nikiforovici priză tabac.

— Cu voia matale, Ivan Nikiforovici, zău nu văd ce te împiedică!

— De ce m-aş duce? răspunse, în sfârşit, Ivan Nikiforovici. O să fie şi tâlharul acolo! – aşa îl numea el de obicei pe Ivan Ivanovici (Doamne, dumnezeule! Oare mult a trecut de când...)

— N-o să fie! Zău că n-o să fie! Jur pe dumnezeul meu că n-o să fie! Să mă trăsnească pe loc! răspunse Anton Prokofievici, întotdeauna gata să jure de zece ori într-un minut. Să mergem, Ivan Nikiforovici!

— Minţi, Anton Prokofievici! E acolo!

— Zău, zău nu e! Să nu ajung să mă mai mişc de aici dacă-i acolo. Judecă şi dumneata, ce rost ar avea să mint. Să mi se usuce mâinile şi picioarele!... Nici acum nu mă crezi? Să crăp, na, chiar aici în faţa dumitale! Să nu aibă parte de odihnă veşnică tatăl şi maică-mea! Cum, nici acum nu mă crezi?

Ivan Nikiforovici, pe deplin liniştit de aceste încredinţări, porunci primului său fecior de casă, cel cu surtucul nemăsurat de larg, să-i aducă şalvarii şi cazaca de nanchin.

Cred că-i de prisos să vă mai zugrăvesc cum şi-a tras şalvarii, cum i-a fost înfăşurată cravata în jurul gâtului şi cum, în sfârşit, i s-a pus haina cea lungă, crăpată la subsuoara stângă. De ajuns este să pomenesc că în tot acest timp a păstrat o tăcere cuviincioasă şi n-a răspuns

niciun cuvânt la stăruinţele lui Anton Prokofievici de a-i da orice în schimbul pungii lui de tutun.

În vremea asta, adunarea aştepta ca pe ghimpi clipa hotărâtoare când avea să apară Ivan Nikiforovici şi se va împlini, în sfârşit, dorinţa tuturor de a-i vedea împăcaţi pe aceşti doi oameni destoinici. Mulţi erau aproape încredinţaţi că Ivan Nikiforovici n-o să vină. Zapciul făcuse chiar prinsoare cu Ivan Ivanovici cel chior că nu va veni, dar rămăşagul se desfăcu, fiindcă Ivan Ivanovici îi ceruse să-şi pună în joc piciorul rănit, pe ochiul lui cel chior, fapt care-l făcuse pe zapciu să se simtă din cale-afară de jignit, iar întreaga adunare să râdă pe înfundate. Nimeni nu se aşeza la masă, deşi trecuse de ora unu, oră la care tot cetăţeanul din Mirgorod prânzeşte de obicei, până şi la un prilej mai deosebit.

Abia se ivi Anton Prokofievici în prag, că toată lumea se strânse în jurul lui. La ploaia de întrebări, Anton Prokofievici urlă un singur răspuns hotărâtor: nu vine! Dar de cum sfârşi, o grindină de dojeni, înjurături şi poate chiar de bobârnace fu cât p-aci să i se abată peste cap, pentru neizbutita lui solie; când deodată, uşa se deschise şi Ivan Nikiforovici intră.

Necuratul în carne şi oase sau vreun mort să se fi arătat adunării şi tot n-ar fi stârnit o uimire atât de mare ca sosirea neaşteptată a lui Ivan Nikiforovici. Anton Prokofievici râdea, ţinându-se de burtă, mulţumit că-şi bătuse astfel joc de întreaga adunare.

Oricum, aproape de necrezut rămânea însă faptul că Ivan Nikiforovici izbutise într-un răstimp atât de scurt să se îmbrace aşa cum i se cade unui boier. În clipa sosirii lui Ivan Nikiforovici, Ivan Ivanovici lipsea din odaie; ieşise pe afară… cine ştie pentru ce. Dezmeticindu-se din uimire, toată lumea începu să-l întrebe pe Ivan Nikiforovici de sănătate şi să-şi arate încântarea, văzându-l şi mai împlinit la trup decât înainte. Ivan Nikiforovici se pupă cu toţi pe

rând, spunând mereu: „Vă rămân foarte îndatorat”. Apoi, în odaie se răspândi miros de ciorbă, gâdilând plăcut nările oaspeţilor înfometaţi. Toată lumea năvăli în odaia de mâncare. Un şir întreg de cucoane, guralive şi tăcute, slabe şi grase, trecu în fruntea celorlalţi, şi masa lungă se împestriţă cu toate culorile curcubeului. N-am să vă vorbesc despre mâncărurile care s-au adus la masă! N-am să pomenesc niciun cuvânt despre papanaşii cu smântână sau ciorba de potroace, nici despre friptura de curcan cu caise, prune şi stafide, nici despre acel fel de mâncare care seamănă la înfăţişare cu o cizmă muiată în cvas şi nici despre acel sos care pentru un bucătar bătrân e cântecul lebedei, sos care se aduce la masă, prins în văpaia spirtului, ceea ce desfată şi sperie deopotrivă cucoanele. N-am să spun deci nimic cu privire la mâncăruri, fiindcă mie îmi place mai degrabă să le mănânc decât să le pomenesc. Lui Ivan Ivanovici îi plăcu mai ales peştele cu hrean şi se lăsă furat de o îndeletnicire folositoare şi hrănitoare. Alegând cele mai subţiri oscioare de peşte, le înşiră pe marginea farfuriei şi deodată, fără să vrea, aruncă o privire de partea cealaltă a mesei. Cerescule părinte! De necrezut! În faţa lui şedea chiar Ivan Nikiforovici. În aceeaşi clipă, Ivan Nikiforovici înălţă şi el ochii. Nu!... Nu pot!... Daţi-mi o altă pană! A mea e prea searbădă, prea lipsită de viaţă, are o despicătură prea subţire la vârf, ca să pot zugrăvi această privelişte! Feţele lor, cu uimirea întipărită pe ele, împietriră pe dată. Fiecare dintre ei vedea în faţa sa un chip cunoscut de când lumea, de care părea că ar fi fost gata să se apropie ca de un prieten ivit pe neaşteptate în cale şi întinzându-i punga cu tutun să-i spună: „cinsteşte-te” sau „pot îndrăzni să vă rog a-mi face cinstea?”; dar acelaşi chip părea totodată înspăimântător, ca de o prevestire de rele! Broboane de sudoare se prelingeau pe obrazul lui Ivan Ivanovici ca şi pe cel al lui Ivan Nikiforovici. Cei de faţă, toţi câţi erau la

masă, amuţiră de atâta încordare şi nu-şi mai puteau lua ochii de la cei doi foşti prieteni. Cucoanele, care până atunci fuseseră prinse de o conversaţie dintre cele mai atrăgătoare despre felul cum se îndoapă claponii, se întrerupseră pe loc din sporovăială. Totul se cufundă în grea tăcere! Era un tablou demn de pana unui neîntrecut maestru. În sfârşit, Ivan Ivanovici îşi scoase batista şi începu să-şi sufle nasul, iar Ivan Nikiforovici îşi roti privirea, pironind-o asupra uşii larg deschise. Zapciul, care-i prinsese mişcarea, dădu numaidecât poruncă să se zăvorască uşa. Atunci, fiecare din cei doi prieteni începu să înfulece, fără să-şi mai arunce măcar o singură privire.

De îndată ce masa se sfârşi, cei doi foşti prieteni săriră în picioare şi începură să-şi caute căciulile, ca să-şi ia tălpăşiţa. Atunci zapciul doar ce făcu un semn din ochi lui Ivan Ivanovici, nu lui Ivan Ivanovici al nostru, ci celuilalt Ivan Ivanovici, celui chior de un ochi, şi acesta se aşeză pe dată în spatele lui Ivan Nikiforovici, iar zapciul în spatele lui Ivan Ivanovici al nostru, şi amândoi începură să-i împingă de la spate, aşa încât să-i facă să ajungă faţă-n faţă şi să nu-i mai lase să le scape, până nu şi-or întinde mâna. Ivan Ivanovici chiorul îl împinse pe Ivan Nikiforovici, deşi cam pieziş, totuşi cu destulă iscusinţă, spre locul unde se afla Ivan Ivanovici; zapciul însă o cam luase razna, fiindcă nu-şi putea stăpâni pedestraşii răzvrătiţi, care de astă dată se împotriveau cu tot dinadinsul poruncii lui, de parcă era un făcut, şi care se repezeau prea mult în lături şi cu totul în altă parte (ceea ce se întâmpla poate şi din pricină că la masă fuseseră prea multe băuturi de tot felul), aşa încât Ivan Ivanovici era cât p-aci să cadă peste o cucoană cu rochie roşie, care, de curioasă ce era, se strecurase până-n mijlocul cercului. Un semn ca acesta nu prevestea nimic bun. Totuşi, ca să îndrepte lucrurile, judecătorul luă locul zapciului şi, trăgând pe nas tot tabacul aflat pe buza de sus, îi dădu

brânci lui Ivan Ivanovici în partea cealaltă. La Mirgorod, acesta este mijlocul cel mai obişnuit de împăcare. Se aseamănă întrucâtva cu jocul cu mingea. De îndată ce judecătorul îi făcu vânt lui Ivan Ivanovici, Ivan Ivanovici cel chior se opinti din răsputeri şi-l împinse şi el pe Ivan Nikiforovici, de pe care sudoarea curgea şiroaie, ca ploaia de pe streaşină. Cu toate că cei doi prieteni căutau să se împotrivească, până la urmă fură împinşi unul în faţa celuilalt, amândouă taberele primind un sprijin însemnat din partea celorlalţi musafiri.

Atunci, înconjuraţi din toate părţile de lume, fură ţinuţi nas în nas până se hotărâră să-şi întindă mâinile.

— Doamne fereşte, Ivan Ivanovici şi Ivan Nikiforovici! Spuneţi acum şi voi, în toată dreptatea, pentru ce v-aţi certat? Nu-i aşa că n-a fost decât un fleac? Nu vă e ruşine de lume şi de dumnezeu?

— Eu nu ştiu, spuse Ivan Nikiforovici, gâfâind de oboseală (se vedea cât colo că nu avea nimic împotriva împăcării), nu ştiu să-i fi făcut ceva lui Ivan Ivanovici; pentru ce atunci mi-a dărâmat coteţul şi şi-a pus în minte să mă piardă?

— N-am nicio vină şi n-am avut niciun gând rău, spuse IVan Ivanovici, fără să se uite la Ivan Nikiforovici, jur în faţa lui dumnezeu şi în faţa voastră a tuturor, preacinstiţi boieri, că nu i-am făcut nimic duşmanului meu. Pentru ce atunci m-a jignit şi mi-a făcut de ocară rangul şi numele?

— Dar ce rău ţi-am făcut, Ivan Ivanovici? zise Ivan Nikiforovici. Se părea că doar o clipă să mai fi ţinut lămurirea şi vechea vrajbă s-ar fi stins pentru totdeauna. Ivan Nikiforovici îşi băgase mâna în buzunar ca să scoată punga de tutun şi să spună: „cinsteşte-te!”

— Oare acela n-a fost un rău, răspunse Ivan Ivanovici, fără să-şi ridice ochii, când dumneata, preacinstite domn, mi-ai batjocorit rangul şi numele cu un

cuvânt pe care buna-cuviinţă nu-mi îngăduie să-l rostesc aici?

— Dă-mi voie să-ţi spun prieteneşte, Ivan Ivanovici, zicând acestea, Ivan Nikiforovici atinse cu degetul un nasture de pe haina lui Ivan Ivanovici, semn de adâncă prietenie, te-ai supărat dracu' ştie pentru ce, pentru că te-am făcut gânsac…

Ivan Nikiforovici îşi dădu însă pe dată seama că rostind acest cuvânt făcuse o mare greşeală; dar era prea târziu: cuvântul fusese rostit.

Şi totul se duse dracului.

Dacă Ivan Ivanovici la auzul acestui cuvânt rostit fără martori îşi ieşise din fire şi se mâniase atât de tare – să te ferească dumnezeu să vezi vreodată un om în halul ăsta – ce să mai zicem acum, judecaţi şi voi, dragi cititori, când acest cuvânt ucigător a fost rostit în mijlocul unei adunări în care se aflau o mulţime de cucoane, faţă de care Ivan Ivanovici ţinea mai ales să se arate un om cuviincios? Dacă Ivan Nikiforovici ar fi făcut-o în alt chip, dacă ar fi spus „pasăre" în loc de „gânsac", lucrurile s-ar mai fi putut îndrepta.

Dar aşa – totul era pierdut.

Ivan Ivanovici îi aruncă o privire, şi ce privire! Dacă ar fi avut puteri nimicitoare, praf l-ar fi făcut pe Ivan Nikiforovici. Musafirii o înţeleseră pe dată şi se grăbiră singuri să-i despartă. Iar omul acela, pildă de om blajin, care nu scăpa o cerşetoare fără să n-o descoasă în fel şi chip, fugi în curte, turbat de mânie. Ce furtuni năprasnice stârnesc patimile!

O lună întreagă nu se mai auzi nimic despre Ivan Ivanovici. Şedea zăvorât în casă. Deschise cufărul cel tainic şi scoase din el – ghiciţi ce? – carboave! Carboave bătrâneşti adunate din moşi-strămoşi! Şi carboavele acestea încăpură pe mâinile murdare şi pătate de cerneală ale conţopiştilor. Dosarul fu mutat la Curte. Şi numai când

Ivan Ivanovici primi vestea îmbucurătoare că pricina urma să fie judecată a doua zi, abia atunci îşi scoase capul la lumină şi hotărî să iasă din casă. Dar vai! Din clipa aceea, în fiecare zi Curtea îl vestea într-una că pricina va lua sfârşit a doua zi, şi asta vreme de zece ani!

Acum cinci ani eram în trecere prin Mirgorod. Călătoream pe o vreme urâtă de toamnă, cu tristeţea ei umedă, cu noroi şi ceaţă. O verdeaţă nefirească – opera unor ploi sâcâitoare şi necurmate – acoperea dropiile şi ogoarele cu o reţea rară, care li se potrivea, aşa cum se potrivesc poznele unui moşneag şi trandafirii unei babe. Pe atunci, timpul de afară avea asupra mea o înrâurire puternică; eram cuprins de urât, când era urât afară. Cu toate acestea, apropiindu-mă de Mirgorod, am simţit că inima prinde să-mi bată cu putere. Doamne, câte amintiri! De doisprezece ani nu mai călcasem prin Mirgorod. Aici trăiseră odinioară, legaţi printr-o înduioşătoare prietenie, doi bărbaţi cum nu mai sunt alţii, doi prieteni cum nu se mai află. Câţi oameni de vază muriseră între timp! Judecătorul Demian Demianovici era mort; Ivan Ivanovici cel chior de un ochi dăduse şi efortul popii. Am apucat-o pe strada mare: pretutindeni se zăreau înfipţi nişte pari cu câte un şomoiog de paie în vârf: se făcea nu ştiu ce plănuire de o nouă aşezare a oraşului! Câteva case fuseseră dărâmate. Ici şi colo răsăreau jalnice rămăşiţe de garduri.

Era o zi de sărbătoare. Am dat poruncă să se tragă căruţa cu coviltirul în faţa bisericii şi am intrat înăuntru atât de încet, încât nimeni nu mă băgă în seamă. Drept e că nici nu avea cine să mă vadă. Biserica era pustie. Lume aproape nu era şi se vedea limpede că până şi cei mai cucernici se speriaseră de noroi. În lumina posomorâtă, mai bine zis bolnăvicioasă a zilei, flacăra lumânărilor părea ciudată şi neplăcută; pridvorul întunecos era trist, iar ferestrele lunguleţe, cu geamuri rotunde, erau scăldate în

lacrimi de ploaie. Am ieşit în pridvor şi m-am apropiat de un bătrân cu părul aproape cărunt:

— Daţi-mi voie să vă pun o întrebare: Ivan Nikiforovici mai e în viaţă?

În clipa aceea candela din faţa icoanei pâlpâi mai tare şi lumina căzu chiar peste chipul vecinului meu. Mare mi-a fost uimirea când, cercetându-l cu luare-aminte, am desluşit trăsături cunoscute. Era Ivan Nikiforovici. Dar cât de mult se schimbase!

— Eşti sănătos, Ivan Nikiforovici? Cât de mult ai îmbătrânit!

— Da, am îmbătrânit. Am sosit chiar azi de la Poltava, răspunse Ivan Nikiforovici.

— Ce tot spui? Dumneata ai fost la Poltava pe o vreme ca asta?

— Ce să-i faci! Pricina…

Auzindu-l, am oftat fără voie. Ivan Nikiforovici băgă de seamă acest lucru şi zise:

— Ei, dar nu te necăji, am fost încunoştinţat că săptămâna viitoare pricina va fi judecată în folosul meu.

Am dat din umeri şi m-am îndepărtat fără să aflu câte ceva şi despre Ivan Ivanovici.

— Ivan Ivanovici e aici, îmi spuse cineva. E în strană. Am zărit atunci o umbră slăbănoagă. „Ivan Ivanovici să fie?” mi-am spus. Faţa îi era toată brăzdată de zbârcituri, părul cu desăvârşire alb; doar becheşa era aceeaşi. După primele cuvinte de bun-găsit, Ivan Ivanovici îmi vorbi cu zâmbetul acela voios care se potrivea atât de bine chipului său asemănător unei pâlnii, şi zise:

— Să vă aduc oare la cunoştinţă o veste plăcută?

— Ce veste? am întrebat eu.

— Mâine, negreşit, se va sfârşi cu pricina mea. Curtea mi-a spus-o hotărât.

Am oftat şi mai adânc şi m-am grăbit să-mi iau rămas bun, deoarece călătoream pentru o treabă foarte

însemnată. M-am urcat în căruţă. Caii costelivi, cunoscuţi la Mirgorod sub denumirea de cai de poştă, se urniră cu greu, stârnind un zgomot neplăcut cu copitele care se afundau în noroiul cenuşiu şi gros. Ploaia curgea şiroaie peste ovreiul cocoţat pe capră şi acoperit cu o rogojină. Umezeala mă pătrunse până la oase. Trista barieră a oraşului, cu căsuţa ei în care un soldat beteag îşi dregea mundirul cenuşiu, lunecă încet prin faţa ochilor mei. Apoi ni se aşternură în cale aceleaşi câmpii arate şi pe alocuri negre, iar pe ici-colo înverzite, ciori şi coţofene ude, ploaia necontenit aceeaşi, un cer plângăreţ fără o rază de lumină. Mare plictiseală şi pe lumea asta, domnilor!

Redactor responsabil: ECATERINA TANASOVA

Tehnoredactor: SURICA MALCAŞ

Dat la cules 30.11.1965. Bun de tipar 14. C_2.1966. Apărut 1966. Tiraj 20 130 ex. broşate. Hârtie tipar înalt B satinat de 63 g/mp. Format 540X.840I16. Coli ed. 15, 38. Coli tipar 17, 25. A. nr. 13.798. C.Z. pentru bibliotecile mari 8. S.C.Z. pentru bibliotecile mici 8S-32 = R.

Întreprinderea Poligrafică> „13 Decembrie 1918”.

Str. Grigore Alexandrescu nr. 89 – 97, Bucureşti.

Republica Socialistă România.

Comanda nr. 2219.